

**«ПРОФЕСОР ОЛЬГА
ЗАСТАВЕЦЬКА - ВЧЕНА,
ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР
ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ»
(ДО 70-ОЇ РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОЇ)**

**Збірник матеріалів Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

**27 квітня 2023
року, Тернопіль**

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопільський обласний краєзнавчий музей
Тернопільський відділ Наукового товариства імені Шевченка
Тернопільський відділ Українського Географічного Товариства

**Всеукраїнська науково-практична конференція
«ПРОФЕСОР ОЛЬГА ЗАСТАВЕЦЬКА - ВЧЕНА, ПЕДАГОГ,
ОРГАНІЗАТОР ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ »
(до 70-ої річниці від дня народження вченої)**

Збірник матеріалів

**Тернопіль
27 квітня 2023 року**

УДК 911

Редакційна колегія: Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б.,
Мариняк Я.О., Стецько Н.П.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 10 від 30 травня 2023 року)

«Професор Ольга Заставецька - вчена, педагог, організатор географічної науки» (до 70-ої річниці від дня народження вченої): збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2023 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка / Ред. кол.: Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б., Мариняк Я.О., Стецько Н.П. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. 344 с.

Збірник містить тези доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Професор Ольга Заставецька - вчена, педагог, організатор географічної науки», що відбулась 27 квітня 2023 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Для всіх, кого цікавлять актуальні проблеми географії та географічної освіти.

УДК 911

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації.

© Колектив авторів, 2023
© ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2023

*ОЛЪГА ЗАСТАВЕЦЪКА
(1953-2017 гг.)*

ПРОФЕСОР ОЛЬГА ЗАСТАВЕЦЬКА: ЖИТТЄВІ ВІХИ, НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

З ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ СПІВПРАЦІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ТА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ

Баран А.О.

*Тернопільський обласний краєзнавчий музей, м. Тернопіль, Україна
viddil.pryrody.tokm@gmail.com*

Музей – це культурний осередок, який підтримує творчі відносини з науково-освітніми та культурними інституціями, а також з уродженцями краю, які зробили внесок у розвиток науки і знакових історичних подій. В рамках такої співпраці формуються особові фондові колекції відомих краян та організуються різні форми наукової діяльності.

Слід зазначити, що напрочуд плідні зв'язки склались з Тернопільським державним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка. Хочу зупинитись на співпраці з географічним факультетом в особі доктора географічних наук – Ольгою Заставецькою. Вчена була добрим наставником, щирим і мудрим педагогом, талановитим керівником та відкритою людиною.

Сьогодні, в день народження О. Заставецької, музей долучається до пошанування пам'яті відомої української вченої, педагога, яка зробила значний внесок у розвиток географічної науки. Її постать займає чинне місце в цій сфері, адже за її підручниками навчаються учні та студенти. Впродовж життя займалась проблемами географії, комплексного економічного та соціального розвитку Західного регіону України, питаннями географічного краєзнавства і методики викладання географії.

З початку 2000 років науковці відділу природи Тернопільського обласного краєзнавчого музею налагодили співпрацю з викладачами географічного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка. В цей час в стінах музею проходять різнопланові природничі, географічні та краєзнавчі заходи, до яких неодноразово долучалися викладачі вузу. Незважаючи на свій науковий ступінь і професійну зайнятість, О. Заставецька

завжди долучалась до науково-краєзнавчих конференцій, семінарів та інших форм роботи. Зупинимось на більш знакових подіях, які відбувались у стінах Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

6 червня 2006 року на науково-краєзнавчій конференції, приуроченій 200-річчю з часу заснування Кременецького ботанічного саду, професорка фахово представила особливості унікальних природоохоронних об'єктів краю.

До 25-х роковин Чорнобильської трагедії 28 квітня в музеї проходила науково-краєзнавча конференція «Чорнобиль не має минулого часу». Ольга Заставецька розкрила проблематику розвитку туризму у Чорнобильській зоні.

25 квітня 2012 року відбулася науково-краєзнавча конференція «Від надбання екологічної культури – до формування національної свідомості», приурочена 90-річчю з дня народження заслуженого природоохоронця України Миколи Чайковського. Тема доповіді вченої «Унікальні ландшафти як основа пізнавального туризму».

У 2014 році, до 100-річчя від дня народження заслуженого лісівника України та засновника Гермаківського дендропарку – Миколи Денеки, проходила науково-краєзнавча конференція «Природоохоронна спадщина: проблеми та перспективи (дендрологія – важливий чинник екологічної безпеки). Викладачкою розкрито проблематику стану заповідних територій області та розвиток туризму.

У 2007 році у відділі нової та новітньої історії музею відкрито комплекс родини Рудницьких-Дністрянських з особистими речами знаних академіків. Викладач Ігор Дітчук, який співпрацював з словацьким академіком Миколою Мушинкою та займався поверненням спадку до Тернополя, започатковано щорічні відвідини в музей, даючи можливість попрацювати кращим студентам географічного факультету за столом відомого академіка-географа Степана Рудницького. О. Заставецька неодноразово брала участь у таких заходах. В свою чергу наукові співробітники музею відвідують заходи, які відбуваються на географічному факультеті ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Ольга Заставецька є авторкою понад 100 наукових праць. В ході співпраці зібрано чималий фонд родини Заставецьких, адже Богдан Заставецький був не менш відомою особистістю, ніж його дружина. В

фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею зберігаються монографія, навчальні посібники, атласи, карти, довідники, копії грамот, чорно-білі та кольорові світлини знакових подій, посвідчення й особисті речі. Загалом близько 80 одиниць збереження.

Важливою подією в розвитку та популяризації географічної науки стали організація та вихід у світ в 2001 році часопису «Історія української географії», головним редактором якого була О. Заставецька. З подачі вченої, фондова збірка музею поповнилась чи не усіма примірниками видання. Згадані матеріали використовуються для наукових досліджень та проведення пам'ятних виставок відомим географам. В експозиції відділу природи музею представлено виставку «Ольга Заставецька – життя в географії й задля географії», приурочену до 70-річчя від народження професорки, яка буде діяти впродовж квітня-травня 2023 року. Виставка є не лише даниною пам'яті пошани до людини, а й важливим елементом представлення її наукових доробків для широкого кола відвідувачів.

Працюючи в Тернопільському державному педагогічному університету ім. В. Гнатюка, Ольга Володимирівна присвятила своє життя дослідженням в галузі географічної науки. Шляхом вченої пішли її діти Леся і Тарас. Саме з ними сьогодні й продовжується наша співпраця.

Список використаних джерел

1. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФ. ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ **Мариняк Я.О.**

Тернопільський національний педагогічний університет імені

Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

clavko01@gmail.com

Літопис Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка на рубежі ХХ – ХХІ ст. багатий іменами людей, які своєю сумлінною працею невтомно завжди

примножували раніше, збагачують і зараз його славу. Серед них почесне місце займає Заставецька Ольга Володимирівна – добре знаний географ, вчений, прекрасний педагог, Відмінник освіти України, активний популяризатор географічних знань, Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка, члена Українського географічного товариства, академіка Академії соціального управління.

Життєвий шлях. Ольга Володимирівна народилася і зросла у с. Купчинці (пізніше проживала у с. Яструбове). Села Купчинці, Денисів, Яструбове є своєрідним анклавом духовного життя українського народу. Перелік видатних людей з цієї території добре описаний у літературних джерелах завдяки працям відомого краєзнавця Володимира Хоми. Однак окремого дослідження потребує вклад вихідців з цього анклаву у українську географію. Її батько Володимир Ткач був агрономом, мама Галина Каваць працювала бухгалтером у місцевому колгоспі.

У 1970 р. Ольга Ткач з відзнакою закінчила Купчинецьку школу. Цього ж року вступила на географічний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Спеціалізувалась на кафедрі економічної географії. Відмінно навчалась в університеті і отримала диплом із відзнакою. Після завершення університету в 1975 р. повертається у Тернопільську область, де працює у школах с. Чернихівці Збараського та с. Купчинці Козівського районів. Тут виходить заміж за місцевого вчителя географії Б.І. Заставецького, який мав великий вплив на формування її географічних поглядів, працювала у школі. З 1978 р. навчання у очній аспірантурі при Київському інституті ім. М. Горького (нині Київський університет ім. М. Драгоманова), де у 1982 р. захистила кандидатську дисертацію на тему “Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку території”, за спеціальністю 11.00.02. економічна та соціальна географія (науковий керівник – акад. М.М. Паламарчук. З цього ж року свою трудову діяльність пов’язала з Тернопільським педагогічним інститутом ім. Я. Галана (нині Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка), де пройшла шлях від асистента до професора кафедри. З 1995 р. до 1998 р. прикріплена до докторантури Львівського національного університету ім. І. Франка. У

1998 р. в Спеціалізовані раді із захисту дисертацій у Київському університеті ім. Т. Шевченка захистила докторську дисертацію “Соціально-економічний комплекс обласного рівня: теоретико - методологічні основи розвитку і територіальної організації” – науковий консультант проф. О.І. Шаблій.

Сфера наукових інтересів професора Ольги Заставецької торкається:

- проблем комплексного і соціального розвитку обласних регіонів;
- трансформації суспільства у перехідний період;
- географії населення, розселення, трудового потенціалу;
- історії та методології географічної науки;
- еколого-географічних проблем розвитку соціально-економічних комплексів регіону;
- туризму, туристичних ресурсів, управління туризму у регіоні;
- географічної освіти (атласне картографування (краєзнавчі атласи), методика навчання шкільної та вишівської географії, географічне краєзнавство).

Наукова спадщина професора Ольги Заставецької представлена такими основними напрямками, а саме:

1. Наукова діяльність. З під пера Ольга Володимирівна вийшло понад 300 наукових праць, у тому числі:

1) монографії:

1-2. “Тернопільська область: Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку” (Тернопіль: 1994; Львів: 1997).

3. “Соціальна спрямованість промислового розвитку регіону (суспільно-географічне дослідження)” (2011, у співавторстві).

4. “Географія Тернопільської області” (2017, колективна монографія) та ін..

2) підручники та навчальні посібники для вищої та середньої школи:

1. “Фізична географія України” (з грифом МОН України) підручника для учнів 9 класу, чотирьох монографій, навчальних

1. «Географія населення України» (2001; співавт.).

2. навчальних посібників, серед яких «Географія Тернопільської області» (1994, 1996, 1998, 2000, 2003; співавт.), «Рідний край.

Тернопільщина» (2000), «Довідник школяра» (2000; усі Тернопіль). «Географія Хмельницької області », «Географія Закарпатської області», « Географія України », (8 і 9 класи), « Рідний край Тернопільщина », 5 клас та ін.

3. географічні атласи «Тернопільська область. Моя мала Батьківщина», «Хмельницька область. Моя мала Батьківщина», (в співавторстві з А.В. Кузишином, С.І. Гуньком, Л.П. Цариком). До сьогоднішнього дня вони залишаються серйозним джерелом інформації краєзнавчого характеру.

4. навчальні посібники «Тестові завдання для підсумкового тестового контролю», «Рідний край. Тернопільщина».

2. Редактор часопису “Історія української географії” та членство у інших наукових періодичних виданнях. Після смерті Богдана Заставецького (2000 р.) Ольга Володимирівна стала головним редактором “Історії української географії” – цього першого всеукраїнського часопису, який почав систематично (два випуски в рік) і різносторонньо висвітлювати головні напрямки і тенденції розвитку географічної науки у нашій країні. З усіх 36 чисел, виданих до 2018-го року, 34 вийшли за редакцією ученої. Це велике досягнення усієї географічної і великою мірою картографічної науки України. Останні номери журналу № 35 і 36 видали вже діти Ольги Володимирівни.

Член редколегії Тернопільського енциклопедичного словника, наукових періодичних видань “Наукові записки ТНПУ: Географія”, “Регіональні аспекти розміщення продуктивних сил України», член редакційної колегії 3-томного енциклопедичного видання “Тернопільщина. Історія міст і сіл”.

3. Організатор міжнародних і загальноукраїнських форумів. Ольга Володимирівна була чудовим організатором різноманітних наукових географічних зібрань – форумів, конференцій, симпозіумів, семінарів тощо. Як міжнародних, так і загальноукраїнських, регіональних чи місцевих. Зрозуміло, що мала організаторську жилку; що великою мірою це передалося їй від батьків. Але й також – і від чоловіка *Богдана Івановича*. Не скидаємо з рахунку і допомоги колег з факультету та з інших вишів України.

4. Активна учасниця підготовки учителів географів. Професор

Ольга Заставецька дуже терпеливо ставилася до студентів. В коло її наукових зацікавлень вводило науково-методичне забезпечення навчання географії. Брала активну участь у географічних олімпіадах рівня області та держави, а також у діяльності Тернопільського відділення Малої академії наук.

5. Активна учасниця підготовки фахових географів найвищої кваліфікації. Після захисту докторської дисертації Ольга Заставецька активно працювала у Спеціалізованих рада із захисту дисертацій на здобуття ученого ступеня кандидата і доктора географічних наук на географічних факультетах Львівського національного університету ім. І. Франка та Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (лише кандидатська).

Навіть важко усвідомити собі навантаження від праці в цих двох радах, які збиралися на засідання 8–10 разів у рік. Треба було не лише приїхати до Львова і Чернівців вчасно (переважно на десяту годину ранку). Це ще півбиди, хоч дорога займала 6–7 годин в обидва кінці. Ще обов'язково було задати питання претенденту, виступити в обговоренні по темі дисертації. Отже, компетентно висвітлити її (дисертації) позитивні сторони і недоліки. При цьому обґрунтувати свої думки. Зрозуміло, що це потребувало часу на ознайомлення хоч би з авторефератом [4].

Під керівництвом О. Заставецької виконано 17 дисертаційних робіт, прорецензовано багато монографій і навчальних посібників, була опонентом дисертаційних досліджень. Майже всі учні захищали дисертації у Спеціалізованих радах університетів Львова і Чернівців. Першим учнем професора Ольги Заставецької був Кузишин А.В. (нині професор кафедри географії України і туризму і декан географічного факультету).

Ольга Володимирівна завжди уважно ставилася до молодих науковців, цікавилася їхніми проблемами та ідеями, допомагала порадами – і результати не забарилися. Подаємо список осіб, які захистили кандидатські дисертації під керівництвом проф. О.Заставецької див. табл. 1.

Таблиця 1.

Кандидати географічних наук (за роками захисту дисертацій),
керівником яких була проф. О. Заставецька

Роки	Кандидати наук
1999	Кузишин А.В.
2002	Журба І.Є.
2003	Питуляк М.В.
2005	Барна І.М., Шепетюк С.М., Царик П.Л.
2007	Яроменко О.В.
2009	Рунців О.І.
2010	Штокало Я.Ю., Альтгайм Л.Б.
2011	Копер Н.Є.
2012	Смочко Н.М.
2013	Горун М.В., Пушкар О.І.
2014	Пушкар Б.Т., Вавринів Л.А.
2016	Задворний С.І.

Учні проф. О. Заставецької Журба І.Є. (2013), Смочко Н.М. (2021), Кузишин А.В. (2021) захистили дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних та географічних наук.

Вивчення наукової школи проф. О.В. Заставецької носить пізнавальний характер і має важливе значення для історії географічних досліджень, а також для регіонального краєзнавства. Світоглядне значення полягає у можливості простежити роль особи в історії розвитку географічної науки. Зазначена місія наукової школи задекларована щодо організації подальшого наукового розвитку, підготовка кадрів і встановлення особистісних норм між членами однієї школи.

Наукова спадщина школи проф. О. Заставецької репрезентована численними монографіями, серіями статей у провідних журналах України, підручників як для вищої школи так і середньої, а особливого відображення набуло у часописі ” Історія української географії ”. Я думаю, що цей напрямок буде досліджений більш детально.

Список використаних джерел

1. Життя, віддане педагогічній науці (на пошану пам'яті професора Заставецької Ольги Володимирівни): бібліографічний покажчик / НБ ТНПУ ім. В. Гнатюка; уклад. Н.В. Галіцька; бібліогр. ред. О.Я. Кульчицька. Тернопіль: Вектор, 2008. 85 с. (Бібліографія вчених ТНПУ ім. В. Гнатюка).
2. Кузишин А.В., Мариняк Я.О. Кафедра географії України і туризму Тернопільського національного університету: історія, сьогодення та майбуття / За заг. ред. О.В. Заставецької : Тернопіль : Вектор, 2013. - 44 с.
3. Мариняк Я.О., Кузишин А.В. Ольга Володимирівна Заставецька (бібліографія українських вчених) : Тернопіль : ТНПУ, 19 с.
4. Сучасний стан, проблеми та перспективи географічної науки в Україні: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару, присвяченого 65-річчю з дня народження професора Ольги Володимирівни Заставецької (м. Тернопіль, 27 квітня 2018 р.). Тернопіль: Вектор, 2018. - 144 с.
5. Ювілей професора Заставецької // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія. Тернопіль: «Тайп». 2013.- №1. - С. 255-256.

ПОРУЧ З ВИДАТНОЮ НАУКОВИЦЕЮ - ОЛЬГОЮ ЗАСТАВЕЬКОЮ

Стецько Н.П.

*Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Ольга Володимирівна Заставецька – вчений, дослідник, колоритна особистість у географічній науці, перший доктор географічних наук професор на географічному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, на кафедрі географії України.

На час створення кафедри географії України у 1992 р. я працювала

першим її старшим лаборантом. На ті роки не було обов'язкового розподілу випускників педагогічних вищих навчальних закладів, а мені як тернополянці не було бажання покладати рідне місто, тому доводилося тривалий час шукати вчительської посади у м. Тернополі. Пошуки вчительської праці вирішив випадок, хоча тепер розумію, випадковостей не буває, у моєму житті таких випадків було багато, я їх сприймаю як подарунок долі.

Зустрівши Заставецького Богдана Івановича в інституті, куди я завітала за довідкою він запропонував мені працювати на новостворені кафедрі географії України старшим лаборантом. Дослівно пам'ятаю: Надю ти де працюєш? Я відповіла шукаю вчительську посаду. Б.І. може підеш до мене лаборантом, а коли знайдеш вчительську роботу будеш мати вибір, я погодилась і не розуміла що вибір вже зроблено. Це був дуже хвилюючий момент у моєму житті, за один день я вже була працевлаштована. Вчорашні мої викладачі, тепер мої колеги по роботі. Заставецький Б.І. пояснив кафедра нова і працювати потрібно дуже багато, фактично так і було, але працювали всі члени кафедри з великим натхненням і на результат.

Родина Заставецьких не була для мене тера інкогніто, я добре знала подружжя із студентських років. Особливо Ольгу Володимирівну, яка викладала у нас на курсі дуже багато предметів починаючи з першого курсу. Під керівництвом Ольги Володимирівни я виконувала курсову та дипломну роботи. На той час кандидатів географічних наук на факультеті було небагато. Студентів було багато по 125 осіб на курсі, викладачі на той час мали дуже велике навантаження годин, і звичайно при таких великих аудиторіях читати лекції було непросто. Феномен Ольги Володимирівни Заставецької полягав у тому, що лекції читала без нотаток, абсолютно володіла науковим матеріалом грамотно, доступно вміла подати матеріал, на лекціях завжди було цікаво, її любили всі студенти. Вона у дружні демократичні обстановці вільно спілкувалась із студентами, з нею швидко знаходили спільну мову, вона була цікавим співрозмовником. Студентська спільнота шанувала Ольгу Володимирівну, як науковця, педагога, багатогранну особистість, розумну доброзичливу людину. І це було без перебільшення саме так, теплоту її душі і гострий розум студенти дуже цінили контактуючи з

нею.

Я дуже добре пам'ятаю, коли створювався географічний факультет і серед претендентів на першого декана географічного факультету із студентського середовища була висунута кандидатура Заставецької Ольги Володимирівни. Слід відмітити, що у неї був досить серйозний рейтинговий показник, абсолютні переваги стати першим деканом географічного факультету, але вона віддала свої голоси на користь іншого претендента. Згодом я запитувала Ольгу Володимирівну, про її крок назад..., напевно і історія факультету, географічний осередок тернопілля мав би іншу якість.

Це були дуже бурхливі роки: кінець 80-х початок 90-х років ХХ ст., а саме кінець советського режиму проголошення і встановлення незалежної української держави. Ці епохальні історичні перетворення відкривали перед Ольгою Володимирівною і нові перспективи у адміністративній роботі. Власне на демократичній хвилі О. Заставецьку було делеговано до складу вперше обраного профспілкового комітету інституту, де вона спочатку була заступником Голови профспілки, а пізніше і невеликий термін Головою профспілки. Саме перебування у профспілковому комітеті та процеси, які проходили у колі географічного крила природничого факультету, неодноразові звернення та часті походи до улюбленого та вперше демократично обраного ректора В. Кравця дали результат, у 1990 році вдалося відкрити географічний факультет. Я думаю, що саме добрі людські відносини і загальна атмосфера підтримки і взаєморозуміння були стимулом для відкриття географічного факультету. Ми як студенти – географи дуже раділи, що у нас є свій власний географічний факультет (якими ми все таки були мрійниками). Відносини між студентами-географами і викладачами були високо-моральні, дружні, у багатьох викладачах і особливо в Ользі Володимирівні ми бачили, фахівців своєї справи і мудрих наставників.

Створення географічного факультету мало в першу чергу виконати основну свою місію – це розв'язання основних проблем географічної освіти у межах регіону (адже дуже не вистарчало вчителів, які б мали географічну освіту, часто географію в школах навчали не фахівці). Важливим чинником щодо створення факультету був

людський (моральний) чинник !!!

Але повернемося до фундації кафедри географії України. Становлення кафедри супроводжувалось започаткуванням документації, матеріальної бази, аудиторного фонду до всього було докладено дуже багато зусиль всіх членів кафедри. На той час не було комп'ютерної техніки багато приходилось друкувати на друкарській машинці, передруковувати, доробляти це займало багато часу, тому часто затримувалась на кафедрі. Особливо коли організовували конференції, семінари, документацію у Міністерство освіти та ін. Це звичайно був не простий процес і лежав на плечах старшого лаборанта. Так як і попереджав Б.І.Заставецький роботи було дуже багато у всіх напрямках і все хотілось зробити швидко і головне представити новостворену кафедру Географії України на всеукраїнському рівні.

Старший лаборант не повинен був відставати в знаннях із дисциплін які вивчались на кафедрі, щоб у разі потреби проконсультувати студентів. Багато студентів звертались до кафедральної бібліотеки, яка створена на кафедрі зусиллями викладачів кафедри та вчених-географів з інших міст України, які дарували свої наукові видання.

На початку 90 х років ХХ ст.. розвивався новий напрям географії – власне досконале, детальне вивчення своєї нової країни. Завідувач кафедри Б.І. Заставецький організовував часті семінари на кафедрі явка викладів та старшого лаборанта була обов'язковою. Такі семінари були дуже цікаві з обговоренням актуальних питань, щодо вивчення географії України в загальноосвітній школі, університетах, обговорювались питання типових програм з дисциплін кафедри, наукові дослідження викладачів, я як лаборант теж була залучена то цього процесу, виступала з доповідями, доповіді супроводжувалися гарячими дискусіями. Такі ситуації, цілком природно спонукали мене формувати себе як науковця.

Для розуміння докорінних процесів, що проходили у географічній науці, а саме нового філософського осмислення та відходу від марксизму-ленінізму на такі семінари запрошували для ведення панельного дискурсу й відомих цього часу філософів інституту проф. М. Братасюк та доц. В. Шепетюка. Також я повинна була відвідувати

кафедральний науковий семінар, який проводився раз на два тижні.

Сама атмосфера науково діяльності посприяла залученню мене до наукової діяльності. перші свої ідеї я обговорювала з Ольгою Володимирівною Заставецькою. Ми як особи жіночої статті, більше жінок на кафедрі небуло, завжди знаходили спільну мову у всіх життєвих питаннях. Вона була детонатором моїх ідей, і згодом зуміла трансформувати широкі дослідження в даній галузі. Напрямок моїх досліджень, це функціонування територіально-рекреаційних систем, на матеріалах Тернопільської області, був однозначно підтриманий нею. Деякі члени кафедри до таких досліджень рекреації і туризму відносились з іронією. Тернопільську область не розглядали як цікаву рекреаційну територію. Це звичайно тільки підсилило мій інтерес до даної теми і проблематики. Ольга Володимирівна своїм аналітичним мисленням розуміла що це цікавий напрямок географічних досліджень, і підтримала мене у починаннях Я успішно захистила кандидатську дисертацію з даної проблематики.

Нині маємо низку дисертаційних досліджень із рекреаційної географії й туризму іноді складається враження, всі є фахівцями в цій галузі, і не існує інших проблем у Тернопільській області, ніж туризм.

Становлення кафедри географії України і започаткування на ній певних традицій, теж було пов'язане науково-навчальним процесом старший лаборант повинен був добре знати географічну літературу. У разі звернення лаборант міг підібрати студенту літературу з певної теми для курсової чи дипломної роботи, я добре знала нові наукові праці, наукові інтереси викладачів, і могла допомогти студентам. Викладачі кафедри теж повинні були чітко стежити за новими виданнями з географії України, а пізніше із геоекології, відвідувати виставки надходжень у бібліотеці (тоді вона не мала статусу наукової, як сьогодні) стежити за тематичними планами нових видань, повідомляти про них викладачів, закуповувати для кафедри нові книги і карти. Колеги з інших кафедр дивились на це із певними заувагами. Звичайно у центрі організації цього процесу і його духовним лідером був тодішній завідувач кафедри доц. Б. Заставецький, який чітко це все контролював. За вказівкою Богдана Івановича викладач Костецький І.В., як такий, що був за першою освітою вчителем трудового навчання

та креслення виготовив «пачинку», тобто ящик-каталог, де саме зберігалась інформація по наукових напрямках географічних досліджень, літературні джерела.

Старший лаборант також вів каталог статей з географічних журналів, наукових праць про території України, науковими працівниками кафедри. Це давало змогу студентам добре орієнтуватися у літературі, зокрема, у написанні дипломних робіт.

Насичений процес науково-навчальної роботи на кафедрі географії України був дуже цікавий. Наукова діяльність викладачів кафедри була дуже активною, відповідно я мала гарний приклад наукової праці викладачів а згодом доцентів кафедри Федуніка Б.Я., Мариняка Я.О., звичайно Заставецької О.В., Заставецького Б.І., Царика Л.П. і стимул до роботи. Варто відмітити, що колектив був дуже дружній, цікавий, і це були справжні особистості. Цікаво складались відносини з О. Заставецькою, яка мала особливий етап у своєму житті – працю над докторською дисертацією, я працювала над кандидатською дисертацією. Спілкування з Ольгою Володимирівною по науковій тематиці займало фактично весь наш вільний час, який збігав дуже швидко за обговоренням. Заставецька О.В. була дуже ерудованою, начитаною, чітко знала наукові інтереси маститих вчених географів України від 50-90 х років ХХ століття. Думаю вона була лідером по цих знаннях на факультеті після СЛАВЧИКА. Багато науковців звертались до неї за консультаціями, порадами, підтримкою приїздили з інших регіонів України. Я волею випадків як старший лаборант була присутня на обговоренні багатьох цікавих географічних подій, наукової інформації. Згадуючи ті часи розумію що в житті такі ситуації були не випадковими, цілком природно спонукали мене працювати формувати себе як науковця.

Лебединою піснею першого завідувача Б.І. Заставецького це була дійсна робота проблемної групи на кафедрі, до функціонування якої також доводилось залучатись. Студенти-слухачі цієї групи згодом стали науковцями.

Старший лаборант кафедри брав активну участь у наукових конференціях Тернопільського відділу Українського географічного товариства. Перед такими заходами розсилались повідомлення членам

товариства у різні міста України та поза її межі. Проводились дуже цікаві конференції з питань географії України, історії географічної науки та картографії, краєзнавства, туризму, екології. Це був період всеукраїнського визнання кафедри географії України в Тернопільському національному університеті імені Володимира Гнатюка.

Заставецький Б.І. плідно працював над написанням докторської дисертації з питань історії і методології досліджень з географії населення. Він розробив спеціальну анкету – розсилку про вчених у цій галузі знань. Майже щоденно треба було її друкувати так, копіювальної техніки тоді не було. Дуже часто вперед день важливих заходів які проводились кафедрою, приходилось працювати до пізньої ночі.

Особливо хочеться відмітити численні конференції та семінари, які організовувала кафедра, на які з'їжджалися вчені із України та поза її меж. На цей час це був серйозний пізнавальний процес географічного всеобучу. Серйозне місце у когорті цих семінарів займали ті, які проводились спільно з однойменною кафедрою Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, яку очолював проф. Я. Жупанський (з легкої руки отримали назву «Дні Чернівецької культури»). Багато організаційної роботи тоді припадала на нас з Ольгою Володимирівною, але в будь які праці Ольга Володимирівна була великим оптимістом, вмiла швидко організувати процес. Тому чоловіче представництво кафедри також швидко залучалося до роботи. У цій людині було дуже багато позитивного, це відчували і студенти і колеги по роботі.

З Ольгою Володимирівною ми часто обговорювали і звичайні побутові речі, що могли цікавити жіночу половину людства. Я бачила якою Ольга Володимирівна була турботливою дружиною, люблячою мамою для дітей, які завжди були для неї на першому місці. Завжди знаходила час для мами і великої своєї родини. З людською теплотою спілкувалась із колегами вчителями з якими навчалась, в університеті ніколи не відмовляла у їх просьбах. І це при величезній затребуваності у науці, в колі актуальних наукових дискусій.

Богдан Іванович був моїм керівником кандидатської дисертації і вимагав жорстко дотримуватися термінів виконання роботи, мудрі

поради Ольги Володимирівни допомагали швидко зорієнтуватись у проблематиці і роз'ясненні певних наукових парадигм і категорій. Вже тоді коли я пройшла попередній захист на рідній кафедрі. Приїхавши у Львів до мене досить добре віднеслись вчені цього університету, це Голова спеціалізованої ради проф. Ф.І. Заставний, проф. Шаблій, проф. Я.С.Кравчук, проф. Мальський, тоді доц. Л.Ф.Дубіс та ін. Проф. О.І. Шаблій коли прочитав у біографії, що я починала із посади старшого лаборанта кафедри, він проголосив знамениту фразу: ” Надіє Петрівно всі великі люди починали із лаборантів, це серйозна школа і передумова для подальшого пізнання наукового світу”. Як виявилось шановний професор, і багато інших знаних професорів теж розпочинали свою діяльність лаборантом.

Як група підтримки я була присутня на захисті докторської дисертації О.Заставецької у Київському національному університеті імені Т.Г.Шевченка. мала змогу познайомитись із поважними вченими спеціалізованої вченої ради, звичайно було багато хвилювань. Успішний захист Заставецької не викликав ніяких сумнів у наукових колах, всі тепло з високою оцінкою в значимості дослідження оцінили роботу Ольги Володимирівної. На факультеті появилася перший доктор географічних наук професор – жінка Заставецька Ольга Володимирівна, думаю багатьох це спонукало до праці. Ольга Володимирівна толерантно як зрілий науковець продовжувала плідну наукову діяльність. Я також успішно захистила кандидатську дисертацію і вже в іншій якості товаришувала з доктором географічних наук, професором Ольгою Володимирівною Заставецькою. Звичайно це були щирі дружні відносини, ми могли спілкуватись на різні теми, за плечима у нас було багато подій, думаю ми деколи розуміли одна, одну без слів.

Наші товариські відносини були з Ольгою Володимирівною і подальші роки трудової діяльності. Я часто зверталася до неї як маститого вченого, коли виникали певні наукові проблеми так, як вона була для мене незаперечним авторитетом і людиною з якою провела непрості та одночасно чи не найкращі роки науково-педагогічної праці на географічному факультеті. Людина яка мала далекосяжні плани, наукові перспективи, найбільшу радість від спілкування з людьми у якусь мить все залишила.

**НЕЗАБУТНІ СПОГАДИ ПРО ЯСКРАВУ ОСОБИСТІТЬ,
ЧУЙНОГО ПОРАДНИКА І НАСТАВНИКА ОЛЬГУ
ВОЛОДИМИРІВНУ ЗАСТАВЕЦЬКУ**

Таранова Н. Б.

*Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
taranova2202@gmail.com*

Погодьтеся, людей, які здатні позитивно змінювати долю інших, є небагато. Ольга Володимирівна Заставецька – одна з таких людей. Її неквапливі та обдумані поради змінювали життя її учнів, серед яких були аспіранти та здобувачі. Кількість її учнів була значна, і вона допомагала кожному з них знайти свій шлях до успіху.

З Ольгою Володимирівною Заставецькою доля звела мене давно, ще в 1995 році, коли я вступила на географічний факультет. Вже тоді мене вразило доброзичливе, батьківське ставлення Ольги Володимирівни до студентства. Її двері завжди були відкриті для розмов та консультацій, а увага до наших проблем завжди була максимальною. Я пам'ятаю, що навіть при найбільшому завантаженні, Ольга Володимирівна завжди знаходила час, щоб вислухати нас і допомогти у вирішенні будь-яких питань.

У свій час коли я писала дипломну роботу під керівництвом Ольги Володимирівни, вона завжди наголошувала на необхідності багато працювати та набувати досвіду та знань. Її підхід до наукової роботи був чітким та системним, з конкретними порадами та настановами, які допомагали мені у написанні роботи. Пізніше, коли я працювала над дисертацією, Ольга Володимирівна неодноразово надавала мені цінні поради та підтримку.

Ольга Володимирівна Заставецька завжди була доброзичливою та уважною до своїх учнів, серед яких були аспіранти, здобувачі та студенти. Вона не тільки пригощала своїх учнів чаєм, але й розповідала цікаві історії зі свого життя та вислуховувала їх, допомагаючи з написанням дипломних та дисертаційних робіт. Її поради завжди були конструктивними та корисними, допомагали учням розвиватися та досягати успіху в своїй науковій діяльності.

У кабінеті Ольги Володимирівни, де вона працювала, завжди панувала наукова атмосфера, а її робочий стіл був завжди заповнений стосами робочих матеріалів. Вона одночасно працювала над десятком різноманітних проектів з написання власних статей, редагування підручників та монографій, опрацювання розділів дисертаційних досліджень своїх аспірантів.

Ольга Володимирівна була надзвичайно наполегливою та працювитою особистістю, яка присвятила своє життя географії. Вона не зупинялася ні на мить, працюючи від ранку до вечора, надихаючи інших своїм прикладом. Ольга Володимирівна була чудовим лектором і завжди готова була надати допомогу як своїм студентам, так і колегам. Її життєва енергія та позитивний настрій завжди дивували. Можна стверджувати з впевненістю, що Ольга Володимирівна жила для географії, присвячувала їй свої найкращі роки життя і жила заради неї.

Ольга Володимирівна була людиною, що вражала своїм інтелектом, культурою та порядністю. Її скромність та доброзичливість завжди були на місці, а спокійний характер та пунктуальність допомагали ефективно працювати та бути вимогливою і справедливою. Її очі завжди випромінювали тепло та усмішку, що свідчило про любов до людей та науки. Можна з впевненістю сказати, що вона була справжньою людиною.

Світла пам'ять про цього видатного вченого та прекрасну людину назавжди залишиться з нами. Я вдячна долі, що мені пощастило знати Ольгу Володимирівну та навчитися багато цінних речей. Найкращі спогади про цю велику вчену, добру та чуйну людину, залишаться в моїй пам'яті назавжди.

ВКЛАД ПРОФЕСОРА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ У СТАНОВЛЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ТНПУ

Царик Л.П.

*Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Ольга Володимирівна Заставецька - перший доктор географічних наук на географічному факультеті ТНПУ (1998), завідувачка кафедри

Географії України і краєзнавства (2000), професор кафедри (2000), член спеціалізованих вчених рад Львівського і Чернівецького національних університетів, член редколегії двох фахових часописів України. Науковий керівник 18 захищених кандидатських дисертацій, Почесний член НТШ (2003), почесний член УГТ (), автор монографій: «Тернопільська область: Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку» (Т., 1994; Л., 1997); підручника для вишів «Географія населення України» (2001; співавт.), навчальних посібників, серед яких «Географія Тернопільської області» (1994, 1996, 1998, 2000, 2003; співавт.), «Рідний край. Тернопільщина» (2000), «Довідник школяра» (2000; усі — Т.), атласів, карт. Співорганізатор міжкафедральних семінарів (ТНПУ. ЛНУ.ЧНУ) з проблем формування робочих програм фахових дисциплін новостворених кафедр географії України, співорганізатор міжнародних наукових конференцій з географії і картографії України.

Усі сили свого таланту педагога і науковця Ольга Володимирівна віддала Географічному факультету ТНПУ. Особливої ваги була діяльність в університеті у 90 -і роки ХХ століття після створення географічного факультету. У 1992 році була створена кафедра географії України і туризму, діяльність якої потребувала змістового перегляду і наповнення навчально-методичного забезпечення. Перегляд концептуальної побудови навчальних планів з географії, географії українознавчих дисциплін. У структурі підготовки географів українознавчим дисциплінам відводилась провідна роль. З метою координації колективів новостворених кафедр географії України запрацювали методичні семінари кафедр Тернопільського, Львівського і Чернівецького університетів. Розширені базові предмети Географії України: фізичної географії України (покомпонентна і зональна частини); економічної і соціальної географії України (галузева і районна частини), появились нові навчальні дисципліни: географія Подільсько-Карпатського регіону, еколого-географічна ситуація в Україні, географічне краєзнавство, Географія Тернопільської області. Поява нових українознавчих дисциплін вимагала фахового методичного супроводу, що обумовило у 1993, 1994 роках проведення 2-х обласних наукових конференцій за участі викладачів, вчителів, природоохоронців

з матеріалами про особливості природи, населення і господарства Тернопільської області. Також було проведено два міжнародних семінари з питань викладання географічних українознавчих дисциплін (1997) і теорії та практики регіонального географічного краєзнавства (1999).

Рис. 1. Кафедра географії України у її першому складі (1992 р.).

Зліва направо: Б. І. Заставецький, Я. О. Мариняк,
О. В. Заставецька, С. І. Гунько, Н. П. Стецько, Л. П. Царик,
Б. Я. Федунік

За ініціативою викладачів кафедри розроблено програму дворічного вивчення географії України у загальноосвітніх закладах, на той час революційну як за змістом, так і терміном навчання (8,9 класи). Власне цю програму було впроваджено у навчальний процес загальноосвітніх закладів. З прийняттям програми гостро постало питання забезпечення вчителів, учнів, викладачів і студентів навчальними матеріалами. Бракувало фахового видання, призначеного для фахівців-географів різних кваліфікаційних рівнів, а також людей, зацікавлених проблематикою та функціонуванням географічної освіти і науки, тобто фахівців і фахівців-суміжників, які перебувають в одній

науковій сфері та можуть послуговуватися виданням у своїй практичній діяльності чи з метою наукової комунікації. Перший випуск часопису побачив світ у березні 2000 року, його шеф-редакторами були О.І. Шаблій і Б.І. Заставецький, а редакційну колегію очолили Я.І. Жупанський і О.В. Заставецька. Це була визначна подія для молодих кафедр і географічного факультету зокрема.

30 вересня 2000 року передчасно помирає Б.І. Заставецький і шеф-редактором Всеукраїнського періодичного часопису «Історія української географії» стала професор О.В. Заставецька. Понад 30 номерів часопису було випущено за її безпосередньої участі. Українським вчителям, педагогам, викладачам, студентам постали замовчувані твори видатних географів, дослідників природи і суспільства: Володимира Кубійовича, Івана Олексина, Григорія Махіва, Юрія Полянського, Павла Чубинського, Степана Рудницького, Миколи Мельника, Георгія Висоцького, Костя Дубняка, Михайла Волобуєва, Мирона Кордуби, Григорія Величка, Олени Степанів та багатьох інших. До 25 публікацій розміщено у кожному з номерів, а це понад 750 статей, повідомлень, відгуків, які працювали на імідж фахового видання, а зрештою географічного факультету і Тернопільського університету.

Продумані рубрики наукового видання: постаті, наукові школи, краєзнавство і країнознавство, натургеографічні та геоекологічні студії, антропогеографічні дослідження, відгуки та повідомлення, хроніка факти проекти, ювілеї та номінації репрезентували широкий діапазон географічних досліджень і вивчень. У номерах журналу публікувались не лише знані наукові постаті, а й молоді аспіранти, здобувачі з усіх куточків України.

У редакційній колегії часопису співпрацюють знані географи України: проф. О.І. Шаблій, проф. Я.Б. Олійник, проф. П.Г. Шищенко, проф. О.Г. Топчієв, проф. С.П. Позняк, проф. І.П. Ковальчук та інші.

З 2000 р. і до останніх днів життя Ольга Заставецька працювала завідувачем кафедри географії України і туризму. О.Заставецька була не тільки редактором Всеукраїнського періодичного часопису «Історія української географії», а й членом редколегії фахового наукового збірника «Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія», «Регіональні

аспекти розміщення продуктивних сил України», «Тернопільського енциклопедичного словника», видання «Історія міст і сіл Тернопільської області», атласів із серії «Моя мала Батьківщина – Тернопільська область», «Моя мала Батьківщина – Хмельницька область» та ін

Близько 15 років О. Заставецька не тільки була членом спеціалізованих вчених рад з захисту дисертацій у Львівському, а згодом і Чернівецькому національних університетах, вона виступала науковим керівником 18 кандидатських дисертацій, експертом, опонентом багатьох докторських дисертацій, захищених у спецрадах Львова, Києва, Харкова. Її аналізи й оцінки дисертаційних робіт відзначалися глибоким розумінням суті справи, професійністю і науковою довершеністю. За її участі підготовлені фахівці-географи вищої кваліфікації для навчальних закладів Луцька, Рівного, Львова, Ужгорода, Івано-Франківська, Хмельницького і Тернополя тощо.

Багато із задуманого не вдалось реалізувати Ольгою Володимирівною за життя. Однак підготовлені нею фахівці географи у школі, вузах, рідному факультеті та кафедрі втілюватимуть її задуми у життя задля розвитку української географії, краєзнавства і туризму во ім'я розбудови української держави і свого рідного краю.

Список використаних джерел:

1. Царик Л.П., Садовник О.П., Заблоцький Б.В., Кузишин А.В. Географічний факультет Тернопільського національного педагогічного університету: історичне минуле, сьогодення і перспектива // Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. – С. 7-11.

2. Царик Л.П. Ольга Заставецька – організатор і редактор наукового часопису, член спеціалізованих вчених рад з економічної і соціальної географії / Сучасний стан, проблеми та перспективи географічної науки в Україні. Тернопіль, 2018. С. 25-28.

СУЧАСНІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: МЕТОДИКА, ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

ЧИ СТАНЕ ЗАХІДНА УКРАЇНА ЛОКОМОТИВОМ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ?

Барановський М.О.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

м. Ніжин, Україна

Brnm@ukr.net

Збройна агресія росії наочно показала вразливість стратегічних об'єктів України до зовнішніх загроз і недооцінку при розміщенні суб'єктів економічної діяльності такого важливого чинника як «національна безпека». Окупація частини території України, активні бойові дії зумовили величезні за масштабами переміщення населення, руйнування житлового фонду, закладів соціальної інфраструктури, економічних активів підприємств різних форм власності. Західна Україна, особливо на початку війни, стала тимчасовим притулком для внутрішньо переміщених осіб і транзитною зоною для зовнішніх мігрантів. Окрім населення, до Західної України перемістилася низка компаній ІТ-сектору, державних управлінських структур, навчальних закладів, а також релокувалося майже 800 підприємств. Брак статистичних показників у розрізі регіонів не дозволяє оцінити динаміку макроекономічних показників, однак на думку експертів у західних областях України не було падіння валового регіонального продукту. Побічними індикаторами, які підтверджують позицію експертів, є індекси показників зовнішньої торгівлі та частка регіонів в експорті та імпорті товарів і послуг. У 2022 році обсяг експорту товарів проти попереднього року зріс у Волинській області на 28,1 %, Закарпатській – на 17 %, Тернопільській – на 15 %, Чернівецькій – на 38,3 % [2]. Загалом в областях Західної України експорт товарів збільшився майже на 10 %, тоді як в державі він скоротився на 35 %. Якщо у 2021 році на західні регіони України припадало 12,1 % загального експорту товарів країни, то у 2022 році – 19,4 %. Західна Україна завдяки спільному кордону з країнами ЄС та особливостями

логістичних шляхів продовжує відігравати надзвичайно важливу транзитно-приймальну функцію для потоку мігрантів, товарів і бізнесів.

За експертними оцінками не зазнала суттєвих змін і кількість населення в західних областях України. Втрати через трудову міграцію місцевого населення були компенсовані внутрішньо переміщеними особами, частина з яких не планує повертатися в місця свого попереднього проживання. Передислокація в Західну Україну низки виробництв, установ, вимушених мігрантів стимулювала економічну активність в окремих секторах, що зумовило зростання кількості робочих місць. Майже 30 % всіх актуальних вакансій на ринку праці України припадає саме на її західні області, хоча вимушені мігранти й створюють на нього додатковий тиск на місцевому рівні. Вимушені переселенці, особливо в перші місяці після повномасштабного вторгнення росії, забезпечили збільшення обсягів споживання, товарообігу, попиту на різні товари й послуги, а відтак і доходів місцевих бюджетів.

Така ситуація, на думку окремих експертів і науковців, створює шанси для перетворення західних областей України на нові точки економічного зростання, де буде відбуватися пришвидшена неоіндустріалізація [1, с. 49]. Саме Західна Україна має стати осередком розміщення нових оборонних підприємств, об'єктів критичної інфраструктури, які інтегруватимуться у виробничо-збутові ланцюги країн ЄС, а також забезпечать резильєнтність економіки країни.

Ствердна відповідь на запитання, яке винесене в заголовок публікації, базується на викладеному вище аналізі, однак потребує більш детального обґрунтування. По-перше, нині як ніколи раніше є потреба в переміщенні стратегічно важливих підприємств якомога далі від росії. Це стосується як наявних підприємств, так і нових, що мають розміщуватися переважно в центральних і західних регіонах країни. Досвід війни показує, що це не завжди рятує від руйнації, однак унеможлиблює швидке захоплення виробничих потужностей підприємств і використання їх на користь агресора. По-друге, загроза з боку росії поширюється не лише на стратегічні об'єкти, за які відповідальна держава, а на всі види бізнесів. Оцінюючи потенційні ризики з боку країни-агресора бізнес буде шукати нові території для

розміщення своїх активів і виробництв, а Західна Україна з низкою її конкурентних переваг підходить для цього якнайкраще. По-третє, частково чи повністю відновили свою діяльність майже 78 % релокованих в областях Західної України підприємств. Більшість із них належать до малого та середнього бізнесу, однак вони посилили економічну спроможність цих областей. Частина переміщених бізнесів, у т.ч. ІТ-компаній, не планують повертатися назад і розбудовуватимуть свою діяльність в новому середовищі. Для роботи на цих підприємствах залучаються як переміщені особи, так і місцеве населення, що покращує ситуацію на ринку праці. По-четверте, спільний кордон і спільний бекграунд західних областей з країнами ЄС, набуття Україною статусу кандидата на вступ до цієї організації, наявна транспортна мережа та нові логістичні маршрути формують сприятливі умови й додаткові конкурентні переваги цього регіону для залучення інвестицій. Доки-що потенційний план Маршала для України має всі шанси стартувати саме з цього прикордонного регіону країни. По-п'яте, в областях Західної України в останні роки коштом іноземних інвесторів вже побудовано низку підприємств, які інтегровані в ланцюги доданої вартості великих автомобільних концернів Європи. Ці підприємства спеціалізуються переважно на виробництві електрокабелів для автомобілів. Їх важко віднести до категорії неоіндустріальних, однак вони дозволяють частково відновити працездатність виробництва, втрачені в період деіндустріалізації, збільшити експорт продукції з відносно високою доданою вартістю. В ТОП-10 підприємств машинобудування держави з найбільшими обсягами експорту продукції за дев'ять місяців 2022 року лише одне виробництво (АТ «Мотор-Січ») розміщується поза межами Західної України. По-шосте, західні області України характеризуються досить високим рівнем підприємницької активності населення, що важливо в контексті розбудови малого та середнього бізнесу й вибору моделі інноваційного розвитку економіки. Велика кількість підприємств малого бізнесу є результатом конвертації коштів трудових мігрантів. Зараз ці кошти інвестуються переважно в кав'ярні, крамнички, міні-готелі, але при належній підтримці держави їх можна залучити для створення сучасних інноваційних виробництв. По-сьоме, області Західної України лишаються привабливими для проживання

населення та ведення бізнесу. Вони посідають провідні позиції в Україні за індексом регіонального людського розвитку, мають мальовничі ландшафти та сприятливу екологічну ситуацію. Менеджмент сучасних наукомістких виробництв, ІТ-компаній при виборі місця їхньої локації приділяє цим аспектам особливу увагу. Конкурентними перевагами областей Західної України є також професійний та підприємницький досвід місцевого населення, здобутий під час трудової міграції за кордоном, знання мов сусідніх країн і громадська активність.

Схарактеризовані вище позиції вказують на те, що Західна Україна має необхідні передумови для того, аби стати локомотивом економічного відродження нашої країни. Однак реалізація цієї амбітної мети залежить від багатьох чинників, насамперед від протекціоністської політики держави, масштабів руйнувань у східних регіонах країни, позиції потенційних міжнародних інвесторів, готовності місцевого населення та вимушених переселенців до роботи на нових виробництвах тощо.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е.М., Позняк В.О., Цимбал О.І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії російської федерації. Демографія та соціальна економіка. Вип. 2 (48), 2022. С. 37-57.
2. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами у 2022 році. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.04.2023 року).

URBAN SUSTAINABILITY IN UKRAINE: NOWADAYS CONDITIONS AND ITS PERSPECTIVES

Baranova D. O., Lozynskyi R. M.

Lviv Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

dariia.baranova@lnu.edu.ua, roman.lozynskyi@lnu.edu.ua

The 20th century has begun with incredible industrial growth. There was a technological jump and the population began to grow rapidly and non-stop

as a consequence. Cities were growing by leaps and bounds. Of course, such changes couldn't but have any impact on society, ecology... These all led to the approval of the concept of sustainable development in 1992 in Rio de Janeiro. Its main tasks were:

- to decrease the level of poverty;
- to make cities more comfortable, convenient, and citizen-oriented;
- to take care of the Earth and do everything in an eco-friendlier way [1].

The concept had an impact on urban studies so now we have the concept of urban sustainability. Moreover, it had appeared even a bit earlier than sustainable development's one. But what does "urban sustainability" actually stand for?

Urban sustainability is a concept of cities' sustainable development which means they have become friendlier for their citizens and nature-oriented, more flexible, more available, and walkable. According to the research described in Farr, 2007, it can be defined as "walkable and transit-served urbanism integrated with high-performance buildings and high-performance infrastructure" which means that you can to any point which you need just walking and infrastructure takes everything from the technological progress for a better life [2]. Sustainable urbanism consists of 3 aspects: economical, social, and ecological. Let's talk about them briefly.

Economical aspect is extremely important because every day mankind faces new challenges such as crises, wars, climate changes, etc. The main criterion everyone considers when choosing a place of residence is wealth. The city is a concentration of versatile goods and means, therefore, the city can be considered as a supply while the population as a demand. In this case, it's clear: the more attractive the city is, the more it corresponds to modern living standards. They provide an opportunity for more rational development of the potential of society in general and the potential of an economic entity in particular.

At the same time, the social aspect is about people. It can be discussed in the most different paradigms such as gentrification, poverty, social challenges, and so on. The main task of sustainable urbanism is to make cities for the people who reside in them. It can be assumed that sustainable urbanism is about our future. Who doesn't want the best possible future for

their children and grandchildren? Social criterion is about making cities more and more comfortable. But we also should take care of our cultural and natural heritage as well. The city is a reflection of society but it also shapes society.

It isn't a secret that at the beginning of our millennial, the situation with climate is rapidly becoming worse and worse. The level of pollution produced by people is also rapidly increasing. Who does produce the biggest amount of pollution? Indeed, the answer is our wonderful huge cities. What does sustainability urbanism propose for solving? For example, decreased the level of CO₂. For this goal, we need to develop electric transportation and do the infrastructure walkable therefore people will be able reach critical institutions at least. The other important and possible variant which has already been actively used is bicycles.

For Ukraine the development of sustainable urbanism is crucial. In the last decades, we faced two revolutions, the russian-Ukrainian war (which almost fully destroyed Donetsk and Luhansk regions and then the full-scale invasion began) and our cities are still not really close to the modern standards because we have the USSR heritage. Our economy is suffering due to ongoing hostilities. However, all Ukrainian cities and towns are doing their best to implement urban sustainability and we're also developing and implementing smart city concepts. Smart city has a strong bond with sustainable urbanism because they have a lot in common and are interconnected.

Ukraine has enormous IT potential as well so urban informatics (digitalization) is evolving in Ukraine here and now. Many apps which make payments and boost online shopping and so on easier were successfully provided. For example, in Kyiv, you may pay by card in buses or underground or you may pay via Kyiv Digital. Ternopil also has its own app called E-Ternopil. In the E-Ternopil app, you may find out where the closest shelter is, check transport schedules, cutoff schedules, interactive maps, and receive news or even an air alarm. Uzhgorod (Zakarpattia region) has its own city app too. Its name is City Uzhgorod. By the way, Ukrainian IT specialists made interactive map of air alarms and an app that notifies you about an alert in your city [3, 4]. Judging by these examples, we can conclude that Ukraine has a positive experience of using IT technologies.

With every smart innovation our country is becoming closer to full implementation of smart-city concept. There are lots of work to be done and it's necessary to do this work as soon as possible in the best possible way.

Ukraine is actively fighting to protect not only infrastructure but also its cultural and natural heritage which russians try to destroy. Ukraine is also protecting its fantastic nature, of course. They had already been bought ecological trains Skoda and they're buying more and more modern and comfortable means of transportation, especially in Lviv, Ternopil, Kyiv, and Chernivtsi. Lviv has the longest bicycle roads net all over Ukraine. Urban agriculture is a quite common practice in Ukraine. Almost wherever you go in villages you'll necessarily find gardens or orchards. Even in some multistorey houses, habitats make their own orchards on their roofs or balcon, sometime they even make greenhouses in their yards. Ukraine also does a very good job in landscaping. For instance, in Stryiskyi Park (Lviv) they've made a better light, paths. Another great example is Kramatorsk (Donetsk region). Despite of the fact that Kramatorsk is an industrial city which is situated on a frontline it has become very green and in last few years parks were reconstructed. General square of the city is approx. 35 000 hectares while green zones takes more than 5 000 hectares. In Sloviansk, digitalized workout zone was constructed in city park. All the equipment is free and available for citizens. Via smartphone, you can get to know how to do this or that exercise.

Despite the war with russians terrorists, there are still a lot work to be done on the reconstruction or even complete restructuring of the streets. As an example we can take The Jam Factory in Lviv. Jam Factory Art Center is an institution of the contemporary art centre that implements the revitalization project of industrial space in Pidzamche (Lviv) [5]. The building is a unique example of a factory building in the fin de siècle neo-gothic style. It was a factory where "Kronik and Son" produced alcohol. During the soviet, it had been a jam factory but soon it became abandoned. In 2009-2010, the place was used by artists who gave the name « Jam Factory ». In 2015, the complex was purchased by the « Harald Binder Cultural Enterprises » and got a second life. Furthermore, even during the war people in Ukraine do not only reconstruct something but even create something new. The war creates demand for municipal housing. Only a

couple months ago the architecture competition was finished. It was dedicated to the project of municipal housing for people who live in Lviv during their rehabilitation [6].

The author's own experience give to her opportunities to see different examples of the urban sustainability concept's realization by herself. As a 13-year teen who's visiting Vienna for the first time, the author was impressed by its waste incineration plant Spittelau (Müllverbrennungsanlage Spittelau). It produces affordable heating for the population and the property there accounts for a good investment. Spittelau was built in 1971 and in 1987 there was a fire. After this happened the municipality government allowed an artist Riedensreich Hundertwasser to draw on the walls. Since it happened, Spittelau continues functioning both as a waste incineration plant and an art object.

So, urban sustainability is the topic strongly important for Ukraine and the world. Especially for our country now, when we have to rehabilitate and build new cities. Who knows, maybe it's our chance to create the ideal urban areas?

Список використаних джерел:

1. The 17 Goals // Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Development. United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sdgs.un.org/goals>
2. Stevens J., Plowright P., Adhya A. Defining Sustainable Urbanism: towards a responsive urban design // Conference On Technology & Sustainability in the Built Environment. King Saud University, Saudi Arabia. – P. 17–36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cap.ksu.edu.sa/sites/cap.ksu.edu.sa/files/attach/tsbe_1_e_02.pdf
3. Самосват І. Волонтери створили додаток, що повідомляє про повітряну загрозу // ШоТам. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://shotam.info/volontery-stvoryly-dodatok-shcho-povidomliaie-pro-povitriyani-zahrozu/>
4. Застосунок «Повітряна тривога» для оперативної реакції на початок і закінчення тривоги. Доступно для Android та iOS // Ажах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ajah.systems/ua/blog/zastosunok-povitryana-trivoga/>

5. Простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jamfactory.ua/ua/space/#/>

6. У Львові обрали проєкт муніципального житла для людей, що проходять реабілітацію в Національному реабілітаційному центрі НЕЗЛАМНІ // Львівська міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/architectural-competitions/294933-u-lvovi-obraly-proiekt-munitsypalnoho-zhytla-dlia-liudei-shcho-prokhodytymut-reabilitatsiiu-v-natsionalnomu-reabilitatsiinomu-tsentri-nezlamni>

ПЕРВИННА МЕДИЧНА ДОПОМОГА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Ванда І. В., Котик Л. І.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

iryna.vanda@lnu.edu.ua, liubov.kotyk@lnu.edu.ua

Функціонування медичної сфери в Україні останніми роками визначається викликами децентралізації адміністративно-територіального устрою, реформуванням сфери, війною (руйнування інфраструктури, людські втрати, просторовий перерозподіл населення та ін.). Забезпечення доступу до медичних послуг і гарантія надання якісних медичних послуг на низовому територіальному рівні є метою медичної реформи, що підвищує актуальність регіональних і локальних досліджень. Львівська область має значні просторові особливості первинної медичної допомоги (ПМД), зумовлені загальнонаціональними рисами трансформаційних процесів у соціальній сфері [2], децентралізації територіального устрою і реформування медицини [3], регіональними чинниками: відмінні природо-географічними умови, рівень демографічного і соціально-економічного освоєння території, диверсифікація за фінансовою спроможністю [10].

Первинна медична допомога передбачає надання консультації, проведення діагностики та лікування найпоширеніших хвороб, травм, отруєнь, патологічних, фізіологічних (під час вагітності) станів,

здійснення профілактичних заходів; направлення відповідно до медичних показань пацієнта, який не потребує екстреної медичної допомоги, для надання йому спеціалізованої медичної допомоги; надання невідкладної медичної допомоги у разі розладу здоров'я пацієнта, який не потребує екстреної, спеціалізованої медичної допомоги [5]. Тобто, ПМД включає не тільки власне допомогу, але і консультування та профілактику, впливаючи на стан здоров'я населення.

ПМД надають лікарі загальної практики (у закладах охорони здоров'я державної, комунальної і приватної форми власності, фізичні особи–підприємці). За даними 2021 р., 90,4 % населення Львівської області уклало декларації з лікарями для надання медичної допомоги за програмою медичних гарантій (первинної медичної допомоги), у т. ч. 95,3 % — з лікарями закладів комунальної форми власності, 1,9 % — приватної форми власності, 2,8 % — лікарями — фізичними особами–підприємцями [6, с. 42]. Комунальними закладами первинної медичної допомоги є фельдшерсько-акушерські пункти (ФАП) і лікарські амбулаторії, які є визначальними надавачами послуг ПМД населенню. Мережа ПМД Львівської області представлена 217 сільськими і 23 міськими лікарськими амбулаторіями і 888 ФАПами [8, с. 148]. За 2005–2020 рр. кількість закладів скоротилася на 5,5 %, у т. ч. ФАПів — на 14,1 %. Пандемія COVID-19 зумовила призупинення ліквідації закладів первинної медичної допомоги, зокрема лікарських амбулаторій. В умовах воєнного стану у Львівській області перегляд мережі закладів ПМД не проводиться.

Найбільше закладів локалізовано на території Львівської ТГ — 230 од. (23,3% закладів області), Дрогобицької — 38 од. (3,8 %), Стрийської — 36 од. (3,6 %), Тростянецької — 36 од. (3,6 %), Жовківської — 30 од. (3,0%); найменше — Мурованської, Оброшинської та Соکیلницької ТГ, по 2 од. (0,6 % закладів області) [3].

Середньообласний показник забезпечення населення закладами ПМД становить 3,9 од. на 10 тис. населення. ТГ Львівської області суттєво диференційовані за забезпеченням населення закладами ПМД (рис. 1). У 35 ТГ (47,9 %) рівень забезпечення населення закладами ПМД є менше 4 закладів на 10 тис. населення; у 23 ТГ (31,5 %) — на

рівні 4–6 закладів на 10 тис. населення; у 5 ТГ (6,8 %) — 6–8 закладів на 10 тис. населення; у 6 ТГ (8,2 %) — 8–10 закладів на 10 тис. населення. Десять і більше закладів ПМД у розрахунку на 10 тис. населення зафіксовано у чотирьох ТГ: Тростянецькій (44,8), Журавненській (20,0), Новокалінівській (13,2), Ходорівській (12,9).

Найнижчий рівень забезпечення закладами ПМД у розрахунку на 10 тис. населення зафіксовано в Новороздільській ТГ (1,9). У Львівській ТГ, на території якої локалізовано 230 закладів ПМД, рівень забезпечення — 2,9 закладів у розрахунку на 10 тис. населення.

У просторовому розрізі ТГ на межі Малого Полісся і Розточчя, а також західно-передкарпатські, карпатські, опільські ТГ Львівської області краще забезпечені закладами ПМД. Периферійні, сільські і селищні ТГ із-за малої людності мають вищі показники забезпечення закладами первинної медичної допомоги, на противагу велелюдним міським ТГ, особливо ТГ, які розташовані в ареалі впливу Великого Львова [4].

Попри значні просторові відмінності, емпірично підтверджується (2020 р.) дуже тісний прямий кореляційний зв'язок між кількістю закладів ПМД і кількістю населення (0,970), слабкий кореляційний зв'язок між кількістю закладів ПМД і кількістю поселень (0,067) та площею (0,120) громад [3].

Заклади ПМД у сільській місцевості мають низку проблем. Серед найпоширеніших: розташування закладів у непристосованих приміщеннях, відсутність або застарілість обладнання. Укрупнення дозволяє скоротити поточні витрати на утримання установ, які фінансуються за рахунок бюджетів ТГ. Фінансування комунальних закладів суттєво залежить від рівня спроможності ТГ. Високу податкову спроможність у 2020 р. мали 16 ТГ області, у яких розміщено 39,3 % закладів ПМД, зокрема, 230 закладів у Львівській і 36 — у Стрийській ТГ [4]. Таким чином, проблема фінансування і дотування охорони здоров'я сільського населення загострюється.

Статеві-віковий розподіл населення, що уклало декларації, демонструє ставлення до власного здоров'я. 53,4% декларацій укладено жінками, у т. ч. 21,3 % — від імені своїх дітей. Це свідчить про турботу про здоров'я наступного покоління, погіршення стану здоров'я

населення (у т. ч. у дитячому віці).

Тільки 27,7 % лікарів, з якими підписано декларації, мають оптимальний обсяг послуг (сімейні лікарі — 32,5 %, педіатри — 24,6 %, терапевти — 8,9 %) [6], що вказує на потребу територіального перерозподілу, у напрямку наближення послуг до споживача. У Львівській області у середньому сімейний лікар має 1,48 тис. підписаних декларацій (в Україні — 1,52 тис.). Існує значна диференціація показника: у периферійних колишніх адміністративних районах — Турківському, Радехівському — сімейний лікар обслуговує у середньому 2,0 тис. пацієнтів, тоді як у Стрийському — 0,9 тис. [8]. Відносно низьке навантаження у сімейних лікарів колишніх Жовківського і Бродівського районів (1,1 тис.) зумовлено різними, на нашу думку чинниками: колишній Жовківський район є прильвівським, тому частина населення може надавати перевагу лікарям у закладах обласного центру, тоді як колишній Бродівський район є периферійним.

Суттєво відрізняється і число звернень до сімейних лікарів. По області у середньому за 2020 р. на одного пацієнта припадало 2,7 відвідувань сімейного лікаря, при цьому у м. Трускавці — 1,5, колишньому Миколаївському районі — 1,7. Найбільше відвідувань пацієнтами сімейного лікаря у колишніх Стрийському і Дрогобицькому районах (5,2 і 4,6 відповідно), що зумовлено особливостями сформованої структури населення: це сільські райони (міста обласного підпорядкування виокремлюють з площини районів), з підвищеною часткою осіб старшого віку [4].

Сільська місцевість Львівської області характеризується значно нижчою забезпеченістю кадрами порівняно з міськими поселеннями: тільки 14,6 % лікарів і 24,4 % середнього медичного персоналу працює у сільській місцевості. За 2020 р. на одного працівника середнього медичного персоналу припадає 1,9 тис. відвідувань на ФАПі і 1,2 тис. відвідувань пацієнтів вдома. Надзвичайно високе навантаження на персонал у колишньому Турківському районі (5,8 тис. відвідувань у ФАПі та 4,8 тис. відвідувань удома).

Війна, імовірно, зупинить або навіть поверне назад прогрес України до Всеохоплюючого доступу до послуг охорони здоров'я через погіршення економічного становища більшості домогосподарств; однак

коригування фінансування у сфері охорони здоров'я може пом'якшити наслідки для тих, хто найбільше цього потребує [9]. Відповідно до реформ, з 2014 р. надання послуг первинної ланки охорони здоров'я відноситься до основних повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня, і фінансується відповідно до гарантій медичного обслуговування (укладених договорів). З березня 2022 р. Міністерство охорони здоров'я доручило закладам ПМД надавати безкоштовну медичну допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Таким чином, заклади ПМД у областях України з притоком внутрішньо-переміщених осіб мають підвищений попит на послуги, збільшені обсягу роботи без отримання компенсації, що потенційно може створити бар'єри у доступі до медичної допомоги.

Львівська область не є серед регіонів-лідерів в Україні за кількістю прийнятих вимушено переміщених осіб (243,9 тис. осіб у лютому 2023 р., 6,8 % загальноукраїнського значення). Проте відносна кількість ВПО становить 9,9 % кількості населення регіону. Найбільше ВПО зосереджено у містах обласного підпорядкування: Львів (44,3%), Трускавець (5,9%), Дрогобич (3,9 %), Стрий (3,7 %), а також Сколівському районі (3,8 %) [1]. У розрахунку на один заклад ПМД навантаження зросло на 205 осіб, найбільше у містах обласного підпорядкування (окрім Нового Роздолу та Самбора, які виявилися малопривабливими для ВПО). Максимальне додаткове навантаження у Моршині (+2,2 тис. осіб), Стрию (1,5 тис. осіб), Трускавці (1,4 тис. осіб). З-поміж адміністративних районів (у межах до 2021 р.) найбільше додаткове навантаження на один ФАП мають гірські Сколівський і Турківський райони (147 і 128 ос. відповідно). Додатковим викликом є вікова структура, зокрема підвищена частка дітей серед ВПО у Львівській області (32,1% порівняно з 18,8 % серед постійного населення Львівської області), які зазвичай мають вищі медичні потреби, ніж дорослі.

Висновки. Реформування адміністративно-територіального устрою України у 20-х роках ХХІ ст. зумовило творення нових ТГ і спричинило перегляд сформованої мережі ПМД. Конфігурація та структура мережі ПМД прямо залежить від людності території, демографічної ситуації та спроможності новостворених ТГ. Проведений аналіз дав змогу виявити

територіальні диспропорції у розподілі закладів ПМД за ТГ Львівської області, забезпеченні закладів ПМД персоналом. Проживання у регіоні вимушено-переселених осіб визначає зростання потреб у послугах закладів ПМД, особливо у містах обласного підпорядкування, які й так обслуговували відносно більшу кількість населення порівняно з ФАПами.

Подальших досліджень потребують проблеми ефективності функціонування ПМД у ТГ, особливо в умовах викликів спричинених російсько-українською війною, впровадження стратегічного планування медичної сфери на локальному рівні, рекомендації ВООЗ враховувати ВПО у середньостроковій перспективі для міжрегіонального перерозподілу фінансування.

Список використаних джерел

1. Аналітичний портал Львівщини. URL: <https://apl.loda.gov.ua/portal/apps/sites/#/site>.
2. Білецький М., Ванда І., Котик Л. Соціальна географія: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 328 с.
3. Ванда І. Мережа первинної медичної допомоги у контексті децентралізації територіального устрою: просторові особливості, можливості та виклики (на матеріалах Львівської області) // Актуальні питання громадського здоров'я та екологічної безпеки України. 2022. Вип. 22. С. 11–13.
4. Ванда І., Котик Л. Актуальність ідей Олени Степанів у контексті реформи первинної медичної допомоги Львівської області // Доктор філософії Олена Степанів: географ, краєзнавець, освітянин: матеріали міжнар. наук. онлайн-семінару. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022.
5. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», ред. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
6. Звіт Національної служби здоров'я України за 2021 рік. 105 с. URL: <https://edata.e-health.gov.ua/storage/files/book-ua.pdf?1669193602>.
7. Статистичний довідник показників стану здоров'я населення та діяльності закладів охорони здоров'я Львівської області за 2021 рік. Львів, 2020. 224 с.

8. Фінансування охорони здоров'я в Україні: стійкість в умовах війни: програмний документ щодо охорони здоров'я. 2022. 32 с. URL: <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1462188/retrieve>.

9. Vlach M. R., Vanda I. V., Kotyk L. I. On the problem of financial capacities of administrative districts of Lviv Oblast // Journ. Geol. Geograph. Geoecology. 2022. 31(4). P. 761-772. <https://doi.org/10.15421/112271>.

МОВНА МОДА В СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ І НАУЦІ

Влах М. Р.

*Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів,
Україна*

E-mail: myroslava.vlach@lnu.edu.ua

Вербальна мова науки, як система словесних знаків, яка використовується для здобуття, зберігання і передавання наукового знання, є динамічним феноменом, що відображає нескінченний процес наукового пізнання [2, с. 17]. Мовна (вербальна) картина світу постійно розширюється, вдосконалюється, намагаючись досягти відповідності з концептуальною. Звідси – щоразова потреба в пошуку терміноодиниць на позначку нових наукових понять. Продуцентами наукової мови є наукові лідери, лідери наукової думки. Адорація (лат. *adoratio* – шанування, поклоніння) авторитетів, що виявляється в частішому вживанні запропонованих ними термінів, сприяє усталенню наукової термінології. Виникає феномен модної наукової мови. Доречність цього поняття зумовлена тим, що наукова діяльність підпадає під ознаки моди за критеріями наслідування авторитетів, популярності, престижності, мінливості (обмеженості в часі) тощо. Отже, виокремленню явища мовнонаукової моди сприяє критерій частотності вживання тих чи тих термінолексем.

Досліджуючи проблему мовної моди, О. Албул зазначає як її негативні наслідки, так і позитивний вплив на розвиток сучасних мов. Мовна мода спричиняє “шаблонізацію мовлення, зменшення

виражальних засобів мови через надмірне уживання певних елементів..., нерозбірливе запровадження чужомовних слів, словотвірних елементів та моделей, захоплення стилістично зниженою лексикою, поширення граматично неправильних форм та висловів тощо” [1, с. 28]. Водночас авторка завважує, що “наслідування, яким є мовна мода (загалом), – це природний процес для людини”, позаяк мова змінюється, збагачується. Модні терміноодиниці переважно актуальні для наукових досліджень та мають універсальний характер.

Умовами виникнення мовнонаукової моди є парадигмальний розвиток науки, мовнонаукові авторські інновації, закономірності розвитку природної мови.

Як приклад, у науках про Землю домінування екологічної парадигми і концепції раціонального природокористування зумовило запровадження в широкий науковий ужиток (узус) поняття *сталий розвиток* (уперше використане 1987 року прем'єр-міністеркою Норвегії Г. Г. Брундтланд у доповіді Міжнародної комісії з довілля і розвитку Генеральної Асамблеї ООН). Нині термін *сталий розвиток* загальноприйнятий в українській науковій літературі, проте змістово неправильно зорієнтований, позаяк лексема *сталий* означає *незмінний, постійний*. У цьому контексті ліпше вживати або терміноодиницю *стійкий*, або *збалансований*, або *рівноважний розвиток*. З часом відбулася детермінологізація поняття *сталий розвиток* і тепер його застосовують на позначку будь-яких природних і суспільних змін. Поняття сталого (стійкого, збалансованого) розвитку стало модним у науковій літературі і практиці природокористування та суспільного розвитку загалом.

Тенденції мовнонаукової мови простежуються й у використанні системної парадигми, яка є визначальною для концептуалізації суспільно-географічної науки. Це підтверджує контент-аналіз тексту навчального посібника «Теорія і методологія географічної науки», у якому 673 рази використано поняття *система / системи*, 137 – *комплекс / комплекси*, 230 – *структура / структури*, 92 – *зв'язок / зв'язки*, 72 – *функція / функції*, 50 – *функціонування*, 135 разів – *організація / організації*. З'ясовано, що приблизно 80 %

проаналізованих понять стосуються системної організації геооб'єктів [3, с. 51].

До 60-х років ХХ ст. використовували поняття *виробничо-територіальний комплекс* і *територіально-виробничий комплекс* (напрацювання М. Колосовського, П. Алампієва, Ю. Саушкіна, О. Ващенко, М. Паламарчука та ін.). За цими семантично близькими термінами криється зміна наукових парадигм економічної географії советського періоду: від економічної на етапі форсованої індустріалізації до просторової на етапі розв'язання проблеми освоєння східних регіонів СРСР, утворення територіально-планових органів управління економічно-адміністративних районів (раднаргоспів, 1957–1965 роки). У 60–80-х роках ХХ ст. превалювала і була модною концепція соціально-економічних систем (напрацювання М. Паламарчука, М. Пістуна, О. Шаблія, М. Долішнього, О. Топчієва та ін.), що з 80-х років ХХ ст. поступилася концепції територіальних суспільних систем (М. Пістун, О. Шаблій, О. Топчієв, Я. Олійник, Л. Шевчук, І. Дудник, Г. Підгрушний та ін.).

Мовнонаукова мода завжди має історичний вимір. Так, становлення геоглобалістики зробило популярним поняття *світосистема*, або *світ-система* (за аналогією з англійською моделлю словотвору; І. Валлерстайн, 1974). Українськомовною інновацією на відображення системної організованості цивілізації на глобальному рівні є *землесвіт* (Ю. Кисельов, 2011).

Попри широке використання здобутків системного підходу, в суспільно-географічних текстах трапляються випадки формального вживання терміноодиниці *система* без аналізу внутрішніх і зовнішніх зв'язків функціональних компонентів утворення (галузевих, міжгалузевих, секторальних, геопросторових), що саме становить сутність аналізованого поняття. Поширеними нині стали також поняття *синергія*, *синергійний ефект*, *синергетика*, розкриті в концептуальному плані, проте не включені в поняттєво-термінну систему суспільної географії за відсутності конкретних методик дослідження.

Отже, мовнонаукова мода може зумовлювати детермінологізацію – втрату терміном своїх дефінітивних і системних характеристик та перехід до загальноновживаної лексики. Приклади детермінологізмів, що

повністю втратили дефінітивні ознаки, такі: *простір* (географічний, культурний, мовний, інформаційний, сакральний, ментальний та ін.); *довкілля* (естетичне, культурне); *рельєф*, *ландшафт* (економічний, статистичний, культурний, релігійний, соціальний); *атмосфера* *духовна*; *мікроклімат соціальний*; *екологія* (інформації, стосунків та ін.).

В історії географічної науки збереглося авторство таких мовнонаукових нововведень:

- *сцієнтоніми*: економічна географія (М. Ломоносов), політична географія, антропогеографія (Ф. Ратцель), порівняльне землезнавство (К. Ріттер);

- *загальногеографічні терміни*: географічна оболонка (А. Грігор'єв), геосистема (В. Сочава), геOVERСУМ, геоторія (Е. Алаєв), геокосмоторія (О. Шаблій);

- *економіко-географічні терміни*: енерговиробничий цикл (І. Александров, М. Колосовський), виробничо-територіальне поєднання / комплекс (М. Колосовський), територіально-виробничий комплекс (П. Алампієв, О. Ващенко); галузево- / компонентно-функціональна структура господарства (М. Паламарчук), міжгалузева територіальна система (О. Шаблій);

- *суспільно-географічні терміни*: суспільно-географічна система, регіональний пропорційно-збалансований розвиток (М. Пістун);

- *політико-географічні терміни*: світовий український пояс, український локалітет, духовно-культурне хрестоосердя (О. Шаблій).

Авторитет науковців, що ґрунтується на їхній компетентності, креативності, робить конкурентоспроможними їхні авторські мовнонаукові винаходи. Особистісний підхід до вивчення вербальної мови науки наразі недостатньо висвітлено у науковій літературі.

До формування української наукової мови, окрім учених, долучалися письменники, громадсько-політичні діячі. Авторами успішних неологізмів свого часу були Т. Шевченко (*передмова*, *післямова*), П. Куліш (*обставина*), І. Верхратський (*напря́м*), І. Франко (*чинник*), І. Нечуй-Левицький (*світогляд*), А. Кримський (*зміст*). Через послідовні стадії новослів'я, модного вживання ці лексеми потрапили до загальновикористовуваної лексики. Збагачення вербальної мови суспільної географії мовнонауковими винаходами порушує питання про

становлення нового наукового напрямку – *географічної неологіки*.

Виникнення мовнонаукової моди пов'язують також із впливом чужомовних запозичень, які часто переназивають уже наявні денотати. Чужомовні слова вважають престижнішими і тому вживають частіше, створюючи враження більшої науковості. Для уникнення цього не завжди доречного явища потрібно гармонізувати поняття і терміни, тобто відмінності між поняттями повинні відображати відмінності відповідних термінів.

В українській науці проблема чужомовних запозичень особливо актуальна, позаяк в умовах советської дійсності відбулося формування *lingua sovetica* як феномена тоталітарної політичної системи. Це призвело до значних втрат вербальної мови української науки через заміну правильно зорієнтованих, емотивно оцінних, експресивних термінів російськомовними лексемами або термінами-інтернаціоналізмами в російській транскрипції. Унаслідок цього була втрачена яскрава образність, яка давала змогу заглибитися в те чи те поняття, окреслити контури його семантики і створювала основу для конструктивного розвитку.

Модні чужомовні слова через вживання у різних контекстах дуже часто зазнають семантичних змін. Вони витісняють звичні для національної наукової мови терміноодиниці. Так, на думку С. Караванського, слово *імідж* «забирає наше споконвічне слово образ, якого просто не чути з уст наших мовців, імідж «упхався» в мовний потік коштом слів лице або ім'я» [4, с. 60–61]. За І. Фаріон, замість лексеми *імідж* можна вживати також українськомовні – *подоба, постава*.

Щоб деколонізувати вербальну мову суспільно-географічної науки необхідно повернути «немодні» тепер репресовані питомі лексеми, як-от хороніми: *край* (у значенні район, територія, країна), *область, околиця, округа, осередок, оселя* (по-сучасному – тип заселення), *осяг, черен, ядро* та ін. Частіше використання зробить модними питомі термінолексеми. Популяризувати репресовану мову української географії допоможе критичний аналіз термінологічних словників С. Рудницького, К. Дубняка, П. Тутковського, Х. Полонського, вербальної мови праць галицьких географів міжвоєнного періоду [2,

с. 83–92].

Із впливом сучасних екстралінгвальних чинників пов'язана англomовна наукова мода. Надмір англiзмiв очужує мову української науки (як-от: *габ, маркетинг, менеджмент, стейкголдер* замість українськомовних – *вузол, збут, урядування, роботодавець*). Поширеним стало використання чужомовних компонентів при утворенні складних терміноодиниць, що актуалізує проблему їхньої змістової і формальної сполучуваності. Перевагу варто надавати зразкам, побудованим на основі однієї мовної системи. Наприклад, латинські морфеми *мега-, макро-, мезо-, мікро-* у складних словах недоречно вживати з українськомовними, як-от: *мікропідприємство, макросередовище* та ін. (окрім вже узвичаєних – *мікросвіт, макросвіт, мегасвіт, мікрочастинка* та ін.). Українізація вербальної мови сприятиме піднесенню міжнародного статусу і престижності української науки.

Для вербальної мови науки характерна сучасна тенденція до стислості, що виявляється через заміну вербальних знаків іконічними, символічними, індексними. Її посиленню сприяють сучасні інформаційно-комунікаційні технології.

Тенденція до мовної компресії змісту понять помітна насамперед через різні способи аббревіації: звукової (ВООЗ, НАТО та ін.), літерної (АПК, ПЕК, ТВК та ін.) складової (*макроекобуд, Укроборонпром, Укравтодор* та ін.), комбінованої (*автотранспорт, гідростанція, екосистема* та інші складні лексеми, першими частинами яких є чужомовні морфеми).

З-поміж новотворів комбінованого типу аббревіації вирізняють лексеми з усіченням першого слова навіть до однієї букви (*е-економіка* – електронна, або цифрова економіка; *е-маркетинг, е-менеджмент, е-комерція, е-держави* та ін.). Як спосіб словотвору, аббревіація особливо активізується в часі суспільних змін, які зумовлюють виникнення нових понять. Потребу в аббревіації спричиняє надмір складених терміноодиниць, що загалом відображає ще недостатню виробленість наукової термінології (як-от, елементарна агропромислова територіальна система).

Модною також стала компресія змісту понять за допомогою цифрових додатків (*індустрія 1.0, індустрія 2.0, індустрія 3.0, індустрія*

4.0, індустрія 5.0; суспільство 1.0, суспільство 2.0, суспільство 3.0, суспільство 4.0, суспільство 5.0; наука 2.0, 4.0 та ін.). Динамізм суспільного життя й надалі зумовлюватиме появу нових способів економії мовних засобів на відображення того самого змісту суспільно-географічних понять.

Висновки. Мовнонаукова мода, що виражається в більшій частотності вжитку певних терміноодиниць, є закономірною особливістю вербальної мови суспільної географії. Виникнення мовнонаукової моди зумовлене екстралінгвальними і власне лінгвальними чинниками. З-поміж екстралінгвальних чинників вирізняємо об'єктивний парадигмальний розвиток науки, термінотворчу діяльність учених – суб'єктів наукового процесу; лінгвальних – загальні тенденції розвою української мови (демоскалізація, деангліїзація, повернення питомих українських лексем, мовна компресія змісту понять). Мовна мода спричиняє детермінологізацію наукових понять. У дослідженні мовнонаукової моди продуктивним є особистісний (антропонімний) підхід, тобто визначення внеску окремих науковців у зародження, становлення і розвиток вербальної мови науки, а також контент-аналіз наукових текстів.

Список використаних джерел

1. Албул О. Поняття мовна мода як соціо-лінгвокультурна категорія. *Мова і суспільство*. 2010. Вип. 1. С. 21–30.
2. Влах М. Вербальна мова суспільної географії: становлення і розвиток : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 488 с.
3. Влах М., Котик Л. Теорія і методологія географічної науки : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 344 с.
4. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». Київ : Академія, 2001. 233 с.

МОДЕЛЮВАННЯ ГЕОПРОСТОРОВОЇ МІНЛИВОСТІ В ЦЕНТРОГРАФІЇ

Грицевич В.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

gvsmgs@gmail.com

Реальним об'єктом центрографії є географічний комплекс на території або деяка його групова компонента. Інформаційним образом реального об'єкта є просторовий розподіл кількісної ознаки реального об'єкта, який включає:

- міри геопозиційності реального об'єкта,
- міри геоатрибутивності реального об'єкта.

Концептуальною сутністю центрографії є система центрографічних моделей, яка представляє центрографічні знання про досліджуваний об'єкт.

Віртуальний образ розуміємо, як будь-який можливий інформаційний образ, який відповідає концептуальній сутності об'єкта. Відповідно до видів інформаційних образів у центрографії можливі два варіанти віртуалізації:

- віртуалізація геопозиційності,
- віртуалізація геоатрибутивності.

Поняття центра ваги в центрографії

У центрографії центр ваги розглядають у двох аспектах – як центр ваги певної території і як центр ваги розподілу певного явища на території (ми тут будемо розглядати випадок декартової системи координат).

Центр ваги території визначають загальновідомим способом як центр ваги фізичного об'єкта. При визначенні центра ваги розподілу показника по території враховують, що різні частини території мають різну вагу [1,2,3].

Центр концентрації розподілу дискретного показника

Ідея центра концентрації впливає з того, що квадрати вагових величин у формулах для визначення координат підвищують

контрастність диференціації ваг і зміщують обчислений центр в сторону більших значень обсягів явища на елементах, тому він показує його середнє місце зосередження, тобто концентрації [4].

Центрографічні моделі геопросторово-часової мінливості

Для лінійної часової мінливості припускаємо, що в плоскій області щільність досліджуваного показника змінюється в часі за лінійним законом. Можна показати, що в цьому випадку координати центра ваги показника перебувають у лінійній залежності, тобто лежать на одній прямій лінії.

Для кусково-сталого часової мінливості припускаємо, що в плоскій області щільність досліджуваного показника змінюється в часі, але є сталою на окремих проміжках часу. Виявляється, що в цьому випадку координати центрів ваги кусково-сталого в часі показника також є кусково-сталими, тобто утворюють на площині впорядковану послідовність точок.

Для кусково-лінійної неперервної часової мінливості припускаємо, що в плоскій області просторова щільність досліджуваного показника змінюється в часі, але є загалом неперервною і лінійною на окремих проміжках часу. В цьому випадку можна показати, що координати центрів ваги пов'язані кусково-лінійною залежністю, тобто їхня траєкторія на площині також є неперервною кусково лінійною.

Центрографічні моделі геопросторової мінливості

Для геопросторової однорідності припускаємо, що в плоскій області щільність досліджуваного показника є константою. Тоді легко встановити, що для однорідного розподілу досліджуваного показника його центр ваги співпадає з центром ваги території.

Для кусково-однорідної геопросторової мінливості вважаємо, що плоска область складається з підобластей і щільність досліджуваного показника є сталою величиною в кожній підобласті. Виявляється, що в цьому випадку координати центра ваги кусково-однорідного розподілу показника є середньозваженими арифметичними значеннями координат територіальних центрів ваги підобластей з вагами, які є обсягами показника на цих підобластях.

Для випадку геопросторової ієрархії в плоскій області вважаємо, що плоска область складається з підобластей, при цьому кожна

підобласть складається з територіальних елементів. Приймаємо, що щільність досліджуваного показника є сталою величиною в кожному територіальному елементі. Можна показати, що в такій дворівневій територіальній системі загальний центр ваги просторово-розподіленого показника є центром ваги цього показника за підобластями, де вагами є обсяги показника на підобластях, а центри ваги підобластей є центрами ваги показника за територіальними елементами нижчого рівня.

Центрографія лінійно залежних явищ

Для випадку пропорційної залежності двох явищ (зі сталим коефіцієнтом) легко показати, що центри ваги двох пропорційних явищ співпадають.

Для випадку зсувної залежності двох явищ (на константу) можна показати, що центр ваги зсунутого явища знаходиться на прямій лінії, яка з'єднує центр ваги першого явища і центр ваги території за мжами цих двох центрів.

Для випадку балансової залежності двох явищ також можемо показати, що їхні центри ваги лежать на одній прямій лінії з центром ваги території, причому центр ваги території міститься між центрами ваги явищ.

Центрографічний аналіз двох явищ

Описані раніше особливості взаємного розміщення центрів ваги дають змогу аналізувати реальні явища за їхніми центрами ваги. Виявляється, що для цього потрібно опрацювати такі головні математико-логічні предикати цих явищ:

1. Чи є просторовий розподіл першого явища однорідним?
2. Чи є просторовий розподіл другого явища однорідним?
3. Чи є явища пропорційними?
4. Чи є явища зсунутими?
5. Чи перебувають явища в балансовій залежності?

Дерево рішень центрографічного аналізу двох явищ

Це дерево дає змогу здійснювати центрографічний аналіз шляхом послідовної відповіді на питання (предикати).

Спочатку з'ясуємо, чи обидва явища мають однорідний просторовий розподіл. Якщо так, то робимо висновок, що центри ваги обох явищ збігаються з центром ваги території (практично всі троє

мають дуже близьке розміщення).

Якщо ні, то далі з'ясовуємо, чи просторова однорідність обох явищ має альтернативний характер. Якщо так, то можливі два випадки – центр ваги території збігається з центром ваги першого явища, або центр ваги території збігається з центром ваги другого явища.

Якщо ні, то наступним кроком з'ясовуємо, чи досліджувані явища є пропорційними між собою. Якщо так, то центри ваги обох досліджуваних явищ співпадають.

Якщо ні, то далі з'ясовуємо, чи є явища зсунутими на константу одне відносно другого. Якщо так, то центри ваги обох явищ та центр ваги території лежать на одній прямій, причому центр ваги території лежить поза центрами ваги явищ (залежно від знаку константи може бути два варіанти).

Якщо ні, то з'ясовуємо чи перебувають досліджувані два явища в балансовому співвідношенні. Якщо так, то центри ваги обох явищ та центр ваги території лежать на одній прямій, причому центр ваги території лежить між центрами ваги явищ.

Якщо ні, то відсутні співпадіння центрів ваги явищ та центра ваги території і також вони не лежать на одній прямій.

Аналіз взаємного розміщення центрів ваги двох явищ

У результаті можна зробити висновок, що спостерігаються такі типи взаємного розміщення центрів ваги двох явищ і центра ваги території.

1. Центри ваги двох явищ і центр ваги території співпадають чи близькі між собою.

2. Центр ваги одного з явищ і центр ваги території співпадають чи близькі між собою.

3. Центри ваги двох явищ та центр ваги території знаходяться на одній прямій лінії.

4. Центри ваги явищ та центр ваги території розміщені довільно.

Віртуалізація в дискретній центрографії

Віртуалізація об'єкта в дискретній центрографії включає віртуалізацію його позиційності та атрибутивності. У свою чергу віртуалізація позиційності може бути метричною або топологічною, а віртуалізація атрибутивності може бути ресурсною або

функціональною.

У випадку віртуалізації позиційності припускаємо, що в центрографічних моделях обсяги просторового розподілу явища за територіальними елементами є заданими і незмінними, а кординати цих елементів можуть змінюватися. Тоді віртуальні позиційні параметри утворюють гіперплощину в додатньому квадранті багатовимірного простору.

У випадку віртуалізація атрибутивності припускаємо, що в центрографічних моделях координати територіальних елементів є заданими і незмінними, а обсяги просторового розподілу явища за територіальними елементами можуть змінюватися. Тоді віртуальні атрибутивні параметри утворюють гіперплощину, яка проходить через початок координат багатовимірного простору.

Список використаних джерел

1. Грицевич В.С. Центрографічний аналіз географічних полів : матеріали ІV звітної наук. – практ. конф. виклад. та студ. географ. ф-ту за 1993 рік (Тернопіль, 1994 р.). – Тернопіль, 1994. – С.30-31.

2. Грицевич В.С. Центрографічні дослідження України / В.С. Грицевич // Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 368-370.

3. Грицевич В.С. Визначення координат Географічного Центра України : матеріали конф. / Сучасні проблеми прикладної математики та інформатики. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 70-71.

4. Грицевич В.С. Центрографічний метод дослідження зосередження суспільно-географічних явищ в регіоні / В.С. Грицевич // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. "Регіон-2018: Стратегія оптимального розвитку". –Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2018. – С.80-83.

АТОМНА ЕНЕРГЕТИКА ЄВРОПИ У НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ

Гудзеляк І. І., Захарчук В. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

iryua.hudzelyak@lnu.edu.ua

Енергетика є однією з головних галузей економіки держави, це основа для забезпечення усіх видів життєдіяльності суспільства. Тому її розвиток та енергетична незалежність трактується як головна передумова забезпечення політичної та загалом національної безпеки держави.

Становлення атомної енергетики у Європі обумовлено низкою передумов – висока щільність населення і наявність розвиненої енергомережі та споживачів, геологічна стійкість території, політична стабільність для забезпечення безперебійної роботи станції та зменшення ризиків військового втручання в її роботу, наявність технологій для забезпечення екологічної безпеки на АЕС.

У Європейському Союзі на початок 2023 року працювало 104 енергоблоки АЕС сумарною потужністю майже 102 тис. МВт (табл.). Частка ядерної енергетики у виробництві електроенергії перевищувала 25% [1]. У регіоні розташовано $\frac{1}{4}$ від загальної кількості енергоблоків АЕС у світі, вони виробляють майже третину світового обсягу електроенергії [2].

Реалізація енергетичного переходу у Європі відбувається за програмою "Європейський зелений курс", що була ухвалена 2019 року. Вона передбачала зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 року. Однак війна, яку роз'язала росія проти України, сприяла розробці нових кардинальних заходів із заощадження енергії, інвестицій у чисту енергетику, у тім числі в АЕС, припинення залежності від поставок енергоносіїв з росії.

Розвиток атомної енергетики у Європі супроводжується рядом проблем:

- безпекові, обумовлені ймовірними серйозними наслідками для

населення та навколишнього середовища, що потребує постійного удосконалення технологій. У зв'язку з цим деякі країни уже відмовились від перспективи подальшої експлуатації АЕС на їхніх територіях. Це – Німеччина, яка закрила останні три блоки у квітні 2023 року. До 2035 року усі блоки АЕС в Іспанії також припинять роботу. Подібну стратегію прийняла Бельгія, але в умовах дефіциту газу це рішення тимчасово скасовано. Атомні електростанції можуть бути використані для створення ядерної зброї, що створює загрози для геополітичної стабільності у світі;

Виробництво атомної енергії у державах Європи, 2022 р.

Держава	Кількість реакторів, од.	Виробництво енергії за рік, МВт	Частка АЕС у виробництві енергії, %
Франція	56	61370	69
Україна	15	13107	55
Іспанія	7	7121	21
Швеція	6	6882	31
Великобританія	11	6848	15
Бельгія	7	5942	51
Фінляндія	5	4394	33
Німеччина	3	4055	12
Чехія	6	3934	37
Швейцарія	4	2960	31
Болгарія	2	2006	35
Угорщина	4	1916	47
Словаччина	4	1868	52
Румунія	2	1300	19
Білорусь	1	1110	14
Словенія	1	688	37
Нідерланди	1	482	3

- залежність від російського ядерного палива. Майже 20% імпорту видобутого та подрібненого урану в ЄС надходить з росії. Хоча деякі

країни уже в основному змогли позбутися цієї залежності, наприклад, Швеція та Фінляндія. Водночас «Росатом» постачає паливо та обслуговує багато ядерних реакторів у Європі, зокрема в Чехії, Бельгії, Великій Британії, Нідерландах, Іспанії, Швеції та Швейцарії. Болгарія, Угорщина та Словаччина також залежні від імпорту російського палива. Альтернативними постачальниками урану можуть бути Австралія, Канада, Казахстан, Намібія, Нігер, Танзанія, Узбекистан і США. Франція, Канада та Японія можуть експортувати конвертований уран та наростити виробництво протягом декількох років;

- захоронення радіоактивних відходів та поводження з відпрацьованим ядерним паливом також створює деякі загрози техногенних катастроф, а також потребує великих витрат коштів та ресурсів. У країнах ЄС, зберігання та захоронення ядерних відходів регулюється європейськими стандартами безпеки. Європейська комісія та Міжнародна агенція з атомної енергії ведуть моніторинг та контроль за виконанням цих стандартів. У країнах з ядерною енергетикою також існують національні агентства, функціями яких є захист населення та довкілля від можливих наслідків ядерної енергетики;

- економічна ефективність: будівництво і експлуатація АЕС потребує великих витрат коштів та інвестицій. У порівнянні з іншими джерелами енергії, такими як вітер, сонце та вода, атомна енергія може у деяких країнах виявитися дорожчою.

Отже, для досягнення одних і тих же цілей – забезпечення енергетичної і національної безпеки, здійснення зеленого переходу для декарбонізації економіки – держави Європи вдаються до різних стратегій. Перша група держав (наприклад, Франція, Великобританія, Фінляндія, Чехія, Нідерланди, Словенія) роблять акцент саме на атомну енергетику та енергетичну незалежність від росії. Польща планує побудувати АЕС. Друга група держав (Угорщина, Словаччина, Болгарія, Румунія) мають проблеми доставки російського ядерного палива, оскільки до війни його перевозили залізницею через Україну, тому поки що шукають альтернативні шляхи. Третя група держав прийняли рішення про відмову від експлуатації АЕС у чітко окреслені терміни (Німеччина, Швейцарія, Бельгія, Швеція, Іспанія).

Розв'язана росією війна та порушення норм світового порядку

обумовили те, що на ринку атомної енергетики сформувалася антиросійська коаліція: держави "Групи семи" уклали угоду про спільні зусилля, спрямовані на витіснення росії з міжнародного ринку ядерної енергетики. Це має суттєво посилити енергетичну безпеку європейських країн.

Список використаних джерел

1. Electricity production. Shedding light on energy in the EU. 2023 interactive publication. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/energy-2023#electricity-production>
2. The Statistical Review of World Energy 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>

СУПЕРЕЧНОСТІ ПОГЛЯДІВ НА МІСЦЕ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ОБЛАСТЕЙ Й ЕТНОГРАФІЧНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СУСПІЛЬСТВА

Дністрянський М. С., Дністрянський Т. М.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

Myroslav.Dnistrianskyu@lnu.edu.ua, taras_dnister@ukr.net

Україна належить до держав з помітними регіональними історико-культурними відмінностями. І такою є ситуація у більшості значних за розмірами державах світу, у тому числі й моноетнічних. Наприклад, у Європі - це Німеччина, Франція, Італія та ін. На прикладі Франції це добре описав Ф. Бродель у книзі «Ідентичність Франції» [1]. Але історико-культурна диференціація характерна навіть для невеликих країн, як от Грузії чи Чехії. Кожна з цих держав прагне використати наявне історично-культурне різноманіття як джерело постійного загальнонаціонального культурного взаємозбагачення та соціально-територіальної взаємодоповнюваності. І у більшості випадків це доволі успішно реалізується в регіональній політиці та міжрегіональних

соціальних взаєминах.

Водночас в Україні ситуація трохи інша, адже деколи простежується нерозуміння того, які причини зумовили історично-культурні відмінності, в чому вони проявляються і яке вони можуть мати значення в соціально-політичному житті держави. Але найгіршим є те, що на цьому ґрунті трапляються й політичні спекуляції, як свідомі, так і через незнання об'єктивних реалій.

Найбільш випукло регіональні відмінності України проявляються в розрізі історико-географічних областей, прикладами яких є Буковина, Волинь, Галичина, Донеччина, Запоріжжя, Закарпатська Україна, Бессарабія (Північна й Південна). Таврія та деякі ін. Що таке історико-географічна область і як вона утворилася? Це насамперед порівняно великі регіони, які сформувалися або на основі відокремленого від інших частин держави політичного розвитку, наприклад, Закарпатська Україна, чи тривалого існування певної адміністративно-територіальної одиниці вищого рівня (Галичина, Буковина, Волинь, Таврія) і виділяється наявністю деяких своєрідних культурних краєвидів й певних ментально-політичних пріоритетів місцевої людності. Окрім того, населення таких областей дуже часто усвідомлює свою приналежність до таких історико-географічних областей і навіть може декларувати свою регіональну ідентичність. Отже, історико-географічні області – це інерція попереднього територіально-політичного минулого, і вона може проявлятися в особливих політичних уподобаннях й політичній активності під час виборів.

В політичній географії такі історико-географічні області іноді називають «фантомними регіонами», бо вони певною мірою є неіснуючими вже територіально-політичними одиницями минулого. Оскільки ці одиниці були в різні періоди історії, то вони переважно не можуть мати чітких меж. Наприклад, важко чітко з'ясувати, що взяти за основу історичної Волині (Волинське князівство, Волинське воєводство чи Волинську губернію)? Тому можна виділити переважно лише ядра таких історико-географічних областей.

Отже, історико-географічні області – це реальність. Але якими є її функціональні соціально-політичні впливи? Тут можуть бути різні варіанти. Бо якщо ставити питання про успішний досвід таких регіонів і

їхню участь в загальноукраїнських державоформуючих процесах, то це буде позитивним прикладом. Але якщо відокремлювати їхній розвиток від інших частин держави, акцентувати увагу на суперечностях, протиставленні тощо, то це буде негативний момент. Ще один важливий висновок: такі історико-географічні області категорично не можна брати до уваги в сучасних питаннях реформування адміністративно-територіального устрою, оскільки вони формувалися переважно в період недержавного минулого України і їхнє відтворення в сучасній системі територіального управління стало б консервацією негативних моментів історичного політичного розвитку. Так само вони аж ніяк не можуть бути підставою для федералізації чи автономізації України, що призвело б до формування в суспільстві нових територіально-політичних бар'єрів. Недоцільним є і створення політичних партій на основі історико-географічних областей [2].

Якщо історико-географічні області – це території, на формування яких, окрім етнічних українців, вплинули представники етнонаціональних меншин, то етнографічні райони – це особливі ареали в межах розселення українського народу, які виділяються діалектами української мови, особливостями традиційної матеріальної та духовної культури. Прикладами таких етнографічних районів є Бойківщина, Гуцульщина, Покуття, Лемківщина, Полісся та ін. Що визначило відмінності в побуті, традиціях, звичаях? Це насамперед проживання в дещо інших природних умовах. Тому якраз етнографічні особливості найбільше і проявляються в гірській місцевості. Мали також значення і особливості заселення, походження різних груп переселенців.

Фактично усі мешканці етнографічних районів в Україні усвідомлюють себе українцями [4]. Назви цих етнографічних груп, наприклад, бойки, гуцули, лемки, мають зовнішнє походження, тому в середовищі мешканців є не дуже популярними. З урахуванням фактичної відсутності самоназви і самоідентифікації зовсім некоректно називати ці етнографічні групи субетносами. Але при цьому важливо наголосити: традиційна культура українських етнографічних груп – це важливе джерело збагачення загальноукраїнської національної культури. А залучення таких культурних елементів мало б стати одним з основних напрямків її модернізації. Тобто модернізація української

культури не може відбуватися лише з урахуванням світових стандартів: вона мусить спиратися на українську традиційну культуру.

Щодо поширення етнографічних груп українського народу значно менше негативних стереотипів та спекуляцій. Але вони також іноді простежуються. Це насамперед стосується трактування їхнього походження поза українським етногенезом. Наприклад, хибними є твердження про те, що на формування поліщуків вирішальний вплив мало плем'я ятвягів, гуцулів – тюркське плем'я огузів, бойків – кельтське плем'я боїв тощо. Це невірні підходи і їх потрібно вилучати з різних довідкових матеріалів чи етнографічних експозицій [3].

Отже, формування історико-географічних областей та етнографічних районів – це результат складних територіально-політичних й етнокультурних процесів. Відсутність розуміння сутності історико-географічної й етнографічної різноманітності України може стати предметом політичних спекуляцій, але при розумній внутрішній геополітиці регіональну історико-культурну диференціацію можна і треба використати в інтересах поступального соціально-культурного й економічного розвитку держави. І в цьому контексті особливо важливо створювати позитивні образи регіонів і країни загалом.

Список використаних джерел

1. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Простір та історія. Книга 1. Київ: Видавництво Жупанського, 2013. 368 с.
2. Дністрянський М. С. Суспільно-географічна аналітика та геополітична публіцистика. (вибрані авторські дописи у мережі Facebook). Львів: «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2022. 169 с.
3. Дністрянський М. С., Дністрянська Н. І. Етнографічні відмінності українського населення Карпат: чинники формування та культурно-туристичне значення // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2020. №2. С. 65–72.
4. Тиводар М. Етнологія. Львів: Світ, 2004. 624 с.

ОЦІНКА ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАНУ НАСЕЛЕННЯ МІСТА МИКОЛАЄВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Захарова В. І., Петровська М. А.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

viktoryz435@ukr.net, petrovskamyr@gmail.com

Миколаїв – місто Стрийського району Львівської області, колишній районний центр, який діяв до набрання чинності постановою Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807–ІХ «Про утворення та ліквідацію районів» [3]. Традиційно міста – районні центри, до яких належить і місто Миколаїв, були основними місцями отримання публічних послуг жителями сільських поселень. Тут сконцентровано основні елементи соціальної інфраструктури та розміщено основні економічні суб'єкти сфери промисловості та послуг.

Сьогодні Миколаїв є адміністративним центром Миколаївської міської територіальної громади Стрийського району Львівської області. Розташований на лівому березі річки Дністер, за 38 км на південь від обласного центру міста Львова. Це одне з найменших міст Львівської області, площею 4,97 км² [1].

Щільність населення у містах України районного значення з населенням понад 10 тисяч осіб, до яких належить і місто Миколаїв, складає 662 ос./км². Проте щільність населення Миколаєва станом на 2021 р. становить 2 917 осіб/км², що в 4,4 рази перевищує середньо український показник [4].

Станом на 01.01.2022 р. на території міста проживало 14 498 осіб, що на 102 особи менше, у порівнянні з 01.01.2021 р. (рис. 1).

Отож, за кількістю населення місто Миколаїв належить до малих міст. Серед таких міст, для порівняння, з дещо вищою кількістю населення, є місто Городок (16,2 тис. осіб) і дещо нижчою – населення міст Жовква (13,9) і Яворів (12,9 тис. осіб) (станом на 01.01.2021 р.), які також в минулому виконували функції районних центрів.

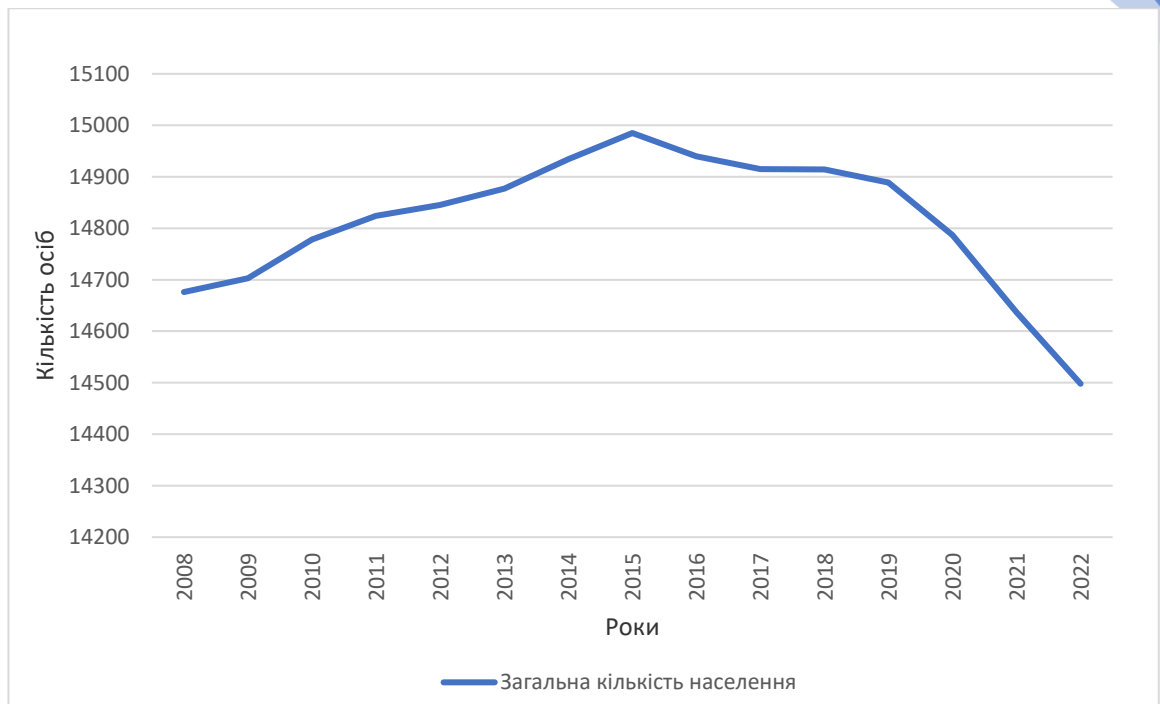

Рис. 1. Динаміка кількості населення м. Миколаєва. Складено за [2]

Найбільшу кількість населення у м. Миколаїв простежено у 2015 р., а саме 14 985 осіб (рис. 1) і з того часу до сьогодні відбувається його скорочення. До 2018 р. у Миколаєві народжувалося більше, ніж помирало, що сприяло природному приросту населення. Найвищий приріст населення, а саме 67 осіб простежено у 2011 р. (табл. 1). Найбільше мешканців Миколаєва померло у 2020 р. (212 осіб), у зв'язку з пандемією корона вірусної інфекції Covid-19, а народилося 142 особи, у зв'язку з чим відбулося скорочення населення на 70 осіб.

На 1 000 осіб наявного населення у 2011 р. природний приріст становив 4,5, був додатнім і найвищим. Як вже зазначалося, з 2018 р. відбувається природне скорочення населення, яке у 2020 р. досягло позначки -4,7 ‰ (рис. 2).

Народжуваність населення у Миколаєві є вищою, ніж в цілому у Львівській області. Зокрема, в 2010 р. вона становила 12,4 ‰, в 2015 р. – 11,3, а в 2020 р. – 9,6 ‰. За аналогічний період Львівській області притаманні такі показники – 11,2; 11,0; 8,4 ‰. Щодо смертності, то її показник в Миколаєві є нижчим, у 2010 р. – 10,5 ‰ і 2015 р. – 10,8 ‰, а у порівнянні з Львівською областю в цілому, відповідно, 12,8 і 13,0 ‰, а в 2020 р. вже простежено надто близькі показники, відповідно, 14,3 і 14,5 ‰.

Таблиця 1

Динаміка природного руху населення м. Миколаєва [2]

Рік	Живонароджені	Померлі	Природний приріст (+/-)
2008	207	160	47
2009	189	132	57
2010	184	155	29
2011	204	137	67
2012	190	157	33
2013	199	138	61
2014	201	146	55
2015	168	161	7
2016	166	138	28
2017	162	160	2
2018	152	154	-2
2019	154	168	-14
2020	142	212	-70
2021	124	194	-70

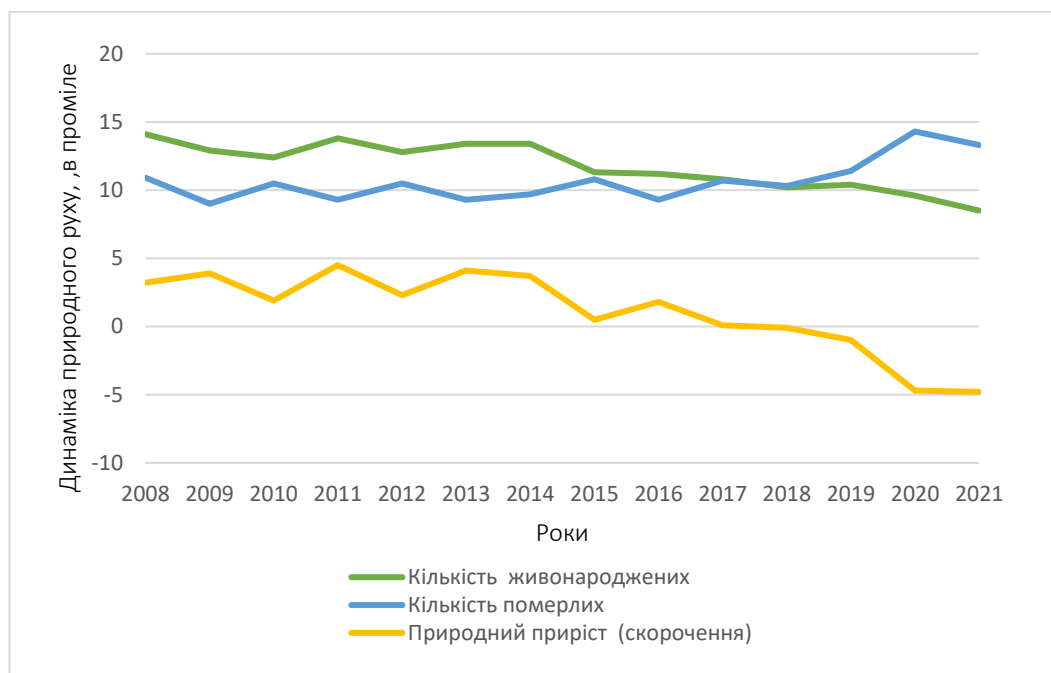

Рис. 2. Динаміка природного руху населення м. Миколаєва
Складено за [2]

Впродовж останніх 10 років у Львівській області простежено природне скорочення населення від -1,6 ‰ у 2010 р до -6,1 ‰ у 2020 р. Натомість у Миколаєві у 2010 р. відбувався природний приріст населення на рівні 1,9 ‰ і був додатним до 2018 р., а в 2020 р., природне скорочення досягло показника – 4,7 ‰, та все ж є меншим, у порівнянні з показником характерним для Львівщини в цілому.

Зміна чисельності населення відбувається не лише за рахунок природного, але й механічного руху. Слід зауважити, що сальдо міграції у Миколаєві є від’ємним і в 2021 р. становило – 69 осіб.

Список використаних джерел

1. Миколаївське Придністров'я, Основа, Львів [Текст] / Я. М. Івашків, К. В. Івашків, Є. І. Кушнір, 1993, 165 с.
2. Кількість живонароджених, померлих і природний приріст (скорочення) населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/>.
3. Постанова «Про утворення та ліквідацію районів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.
4. Щільність населення малих міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/fskmd>.

ГРОМАДСЬКИЙ РЕЙКОВИЙ ТРАНСПОРТ КИЄВА: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Колотуха І.О.

Рада національної безпеки та оборони, м. Київ, Україна

Колотуха О.В.

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

okolotuh@ukr.net

Надзвичайно важливою складовою функціонування міст виступає їх транспортна інфраструктура, передусім – система громадського транспорту (ГТ). Міські транспортні системи потребують підвищеної

уваги як сполучні елементи, що впливають на ефективність функціонування міст в цілому та окремих районів. Громадський пасажирський транспорт великого міста, яким є столиця держави – м. Київ, є однією з галузей його життєзабезпечення, від функціонування якої залежить як розвиток господарського комплексу, так і спосіб життя населення. Ця проблема постане однією з основних для нашої столиці після Перемоги.

Розвиток рейкового транспорту – пріоритет будь-якого європейського міста: у нього найвища провізна здатність, він екологічний і комфортний для пасажирів, і головне – він не залежить від кількості заторів на дорогах. Але з усіх видів рейкового транспорту в м. Києві на достатньому рівні розвинене лише метро. Трамваї та міська електричка, незважаючи на свій потенціал, на сьогоднішній день, непопулярні у містян. Нерівномірний підхід до розвитку ГТ привів до істотних перекосів – трамваї та електрички ходять напівпорожніми, тоді як метро працює на межі своїх потужностей. До повномасштабного російського вторгнення київський метрополітен щодня перевозив близько 1,5 млн. пасажирів – це найбільший перевізник у столиці. На трамваї, міську електричку і фунікулер у сукупності не припадає навіть третини обсягів підземки. Так, трамваї перевозили близько 380 тис. пасажирів (25% пасажиропотоку метро). Для порівняння: у 2001 р. київські трамваї перевозили близько 750 тис. пасажирів на день. Ще менш ефективною є робота міської електрички, яка перевозила менше 20 тис. пасажирів на день, що становить лише 1,3% від щоденного пасажиропотоку метро. Натомість за розрахунками фахівців Департаменту транспортної інфраструктури КМДА, міська електричка може протягом двох років вийти на обсяги перевезень 250 тис. пасажирів на добу. У сукупності, якщо об'єднати систему міських трамваїв з міською електричкою, рейковий вид транспорту міг би перевозити близько 1,1 млн осіб. Такий перерозподіл потоків значною мірою розвантажив би метрополітен. Якщо міську електричку інтегрують в систему залізничного сполучення з містами-супутниками вона змогла б перевозити близько півмільйона пасажирів на добу. Обмеженням є те, що міську електричку запускали як допоміжного перевізника на період будівництва Подільсько-Воскресенського

мостового переходу. А розвиток нових маршрутів не передбачено в Генеральному плані Києва, що ускладнює реалізацію проєкту [1].

Якщо метрополітен на правому березі Дніпра розташований під землею і не потребує значного землевідведення під свої комунікації, то лівобережна частина міста, а також міські мережі швидкісного трамвая і залізниці мають потребу в цьому. Отже, метрополітен, на сьогоднішній день, незважаючи на розвиток інших видів ГТ, залишається і, без сумніву, залишиться найшвидшим і найзручнішим транспортом. Схема розвитку метрополітену передбачає продовження трьох наявних ліній і будівництво однієї нової (загальна довжина ліній – 103,0 км, кількість станцій 81, пересадочних вузлів між лініями метрополітену – 6) [2].

На даний момент в розвитку столичної підземки є два пріоритети – проведення ліній метрополітену на житлові масиви Троєщина і Виноградар.

Підвести лінію метро до найбільшого житлового масиву – Троєщини – заважає недобудований Подільсько-Воскресенський міст. Тільки коли завершать його будівництво, можна буде говорити, скільки років потрібно для вирішення вічної київської проблеми – побудувати метро на Троєщину. Автомобільний рух мостом міська влада планувала відкрити через 2-3 роки [3].

Не зважаючи на війну, АТ "Київметробуд" відновило будівництво метро на Виноградар, а закінчити дві станції – «Проспект Правди» і «Мостицька» – планують через два роки. Користуватися станціями на перших порах буде близько 60 тис. пасажирів. З огляду на те, що, кількість населення в найближчі роки на Виноградарі значно зросте, а значить, збільшиться і число пасажирів нових станцій метро.

Відповідно до основних напрямків розвитку Київського метрополітену до 2025 р. планується значно збільшити темпи будівництва ліній і станцій метрополітену та ввести в експлуатацію близько 40,0 км ліній, 32 станції, 5 додаткових входів-виходів з наявних станцій і 3 електродепо [2].

На думку низки фахівців, за оптимізації маршрутів трамваї могли б збільшити свій пасажиропотік. За їх розрахунками, якщо знову об'єднати лівобережну і правобережну трамвайні мережі через Подільсько-Воскресенський міст і міст Патона, то пасажиропотік

трамвайної системи досягне 1,1 млн. пасажирів на добу. Частково це б розвантажило метрополітен і зробило його більш комфортним [3]. За попередніми розрахунками, лише продовження Борщагівської лінії швидкісного трамвая від Старовокзальної площі до станції метро «Палац спорту» збільшить пасажиропотік на 60 тис. осіб на день – до 180 тис. Розглядаються два варіанти проходження лінії: вул. Саксаганського та вул. Жилянська. Передбачається також продовження будівництва Лівобережної лінії швидкісного трамвая від житлового масиву Вигурівщина-Троєщина до Південних Осокорків.

Міська електричка теж може стати вагомим перевізником у транспортній системі м. Києва. Адже, щодня до столиці приїздить близько 500 тис. жителів передмістя, частину з яких може підвозити електричка, якщо буде організоване підвезення до неї та створена для цього необхідна інфраструктура. Електричка могла б узяти на себе функції четвертої лінії метрополітену – Подільсько-Вигурівської, адже попит на човникову лінію Троєщина - Караваєві дачі становила 256 тис. пасажирів на добу. Максимальна пропускна здатність однієї електрички становить 50 тис. пасажирів на добу. Але поки всі електропоїзди разом перевозять лише близько 20 тис. пасажирів на добу [3].

Важливим, на нашу думку, вбачається запровадження у місті нових швидкісних позавуличних видів рейкового ГТ з використанням та модернізацією наявних трамвайних та залізничних колій. Це – трамвай-поїзд та метробус BRT (bus rapid transit).

Трамвай-поїзд (Tram-train) – вид легкорейкового ГТ, де трамваї рухаються колією залізниці нарівні зі звичайними потягами. Це дає можливість створення комбінованих транспортних систем, поєднуючи переваги обох видів транспорту (трамваїв і поїздів). Перша система такого типу почала діяти у 1992 р. в німецькому м. Карлсруе. За попередніми даними, загальна протяжність лінії трамвай-поїзда в м. Києві може скласти 37,2 км, з яких 14,7 км – інфраструктура швидкісного трамвая, решта – залізниці. Трамвай-поїзд може розвивати швидкість до 120 км/год. Лінія трамвай-поїзда включатиме два маршрути: «Милославська»-«Північна» і «Дарниця»-«Кільцева дорога». Обидва маршрути пройдуть через Дарницький залізничний міст. На лівобережній частині міста трамвай-поїзд пройде лінією швидкісного

трамвая, у районі станції «Троєщина-2» перейде на залізничне полотно. Реалізація проєкту буде тривати 3-4 роки. Планується, що щодня таким видом транспорту користуватимуться близько 240 тис. пасажирів – це приблизно 60% тих обсягів, які за добу перевозять усі трамваї в Києві. Під цей проєкт планується придбання нового рухомого складу – 80 п'ятисекційних вагонів з низькою підлогою [3].

На нашу думку, слід зупинити необґрунтовану практику зняття трамвайних ліній при реконструкції вуличної мережі для того, щоб збільшити її пропускну здатність. Трамвайні лінії слід реконструювати з приведенням їх до європейських стандартів з використанням сучасних конструкцій колійного полотна, що дасть можливість проїзду автотранспорту, там, де це необхідно виділити їх на відособлене полотно зі створенням умов для організації маршрутів з прискореним рухом. На період до 2025 р. передбачається будівництво трамвайних ліній Відрадним проспектом, вул. Привокзальною – вул. Празькою з будівництвом тунельного переходу під залізничними коліями, вул. Бориспільською [3]. Зняття трамвайних шляхів є доцільним лише за напрямками з невеликими пасажиропотоками або їх зняття пов'язано містобудівними умовами: Набережним шосе, Харківським шосе тощо.

Отже, виконання всіх вищезазначених заходів дасть змогу значно покращити транспортне обслуговування населення, забезпечити більш комфортні умови пасажироперевезень, кращі транспортні зв'язки між місцями проживання, прикладання праці і центрами громадського обслуговування, середній час поїздки містом скоротиться з 60-90 до 30-45 хвилин.

Отже, основними напрямками розвитку системи ГТ м. Києва є пріоритет громадського пасажирського транспорту у виконанні міських перевезень над особистим транспортом громадян; розвиток швидкісних позавуличних видів громадського рейкового транспорту (метрополітену, швидкісного трамвая, міської залізниці); забезпечення швидкого, комфортного і безпечного транспортного сполучення між усіма функціональними зонами столиці на основі збільшення щільності вуличної мережі, будівництва транспортних переходів через р. Дніпро, ліквідації диспропорцій між їх пропускнуою спроможністю і необхідністю збільшення інтенсивності руху; створення системи

комплексних пересадочних вузлів на станціях міської залізниці та лініях метрополітену; розвантаження міської вуличної мережі від транзитних транспортних потоків через створення системи обхідних магістралей.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку міста Києва до 2025 року. К.: Київська міська державна адміністрація, 2017. 144 с.
2. Офіційний сайт КП «Київський метрополітен» – itz@metro.kiev.ua.
3. Сайт Офіційного порталу Києва – www.kyivcity.gov.ua.
4. Генеральний план м. Києва. Основні положення / Департамент містобудування та архітектури КМДА, КО «Інститут генерального плану м. Києва». К., 2015. 103 с.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Корчинська Ж. М.

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

zhanna.korchynska@uzhnu.edu.ua

Відповідно до статистичних даних Головного управління статистики у Закарпатській області чисельність наявного населення Закарпатської області станом на 1 січня 2022 року становила 1 244 476 осіб, постійного населення – 1 241 643 осіб [1]. Це становило майже 3% від чисельності населення України. Середня щільність населення Закарпаття вища, ніж по Україні (97,4 осіб/км²) [1].

Найбільшими за чисельністю населення станом на 1 січня 2022 року були новостворені у 2020 році Хустський (265,8 тис. осіб), Ужгородський (255 тис. осіб) та Мукачівський (251,1 тис. осіб) райони. Найменшою кількістю населення відзначився гірський Рахівський район (82 тис. осіб) [1].

В Закарпатській області завжди значно переважало сільське населення. Станом на 1 січня 2022 року воно складало 783,4 тис. осіб (63%), в порівнянні міське населення – 458,2 тис. осіб (37%) [1]. За

даними 30 років (1991-2021 рр.) в області спостерігається зменшення міського населення (на 77,6 тис. осіб або 14,5%), але збільшення сільського (на 47,6 тис. осіб, 6%) [1, 2, 3].

В Закарпатській області переважають жінки – 644 559 осіб (52%) станом на 1 січня 2022 року, чоловіків – 597 084 осіб (48 %) [1].

За досліджуваний період найбільша чисельність населення Закарпатської області спостерігалася в 1994 році і становила 1 млн 288,1 тис. осіб. Далі спостерігалася тенденція різкого скорочення чисельності населення з 1995 до 2008 року до 1242,6 тис. осіб на 3,7%. Головною причиною була погіршення соціально-економічної ситуації в області і країні загалом. За період з 2008-2014 рр. населення поступово зростало до 1259,9 тис. осіб (1,4%) в основному за рахунок збільшення народжуваності і природного приросту населення відповідно. В останні ж роки – з 2014 року чисельність населення Закарпатської області постійно зменшується. Це пов'язано з погіршенням ситуації в Україні, війною, пошуком кращих заробітків за кордоном, особливо в сусідніх країнах, які є членами ЄС: Чехії, Угорщині, Словаччині та інші [1, 2, 3, 4].

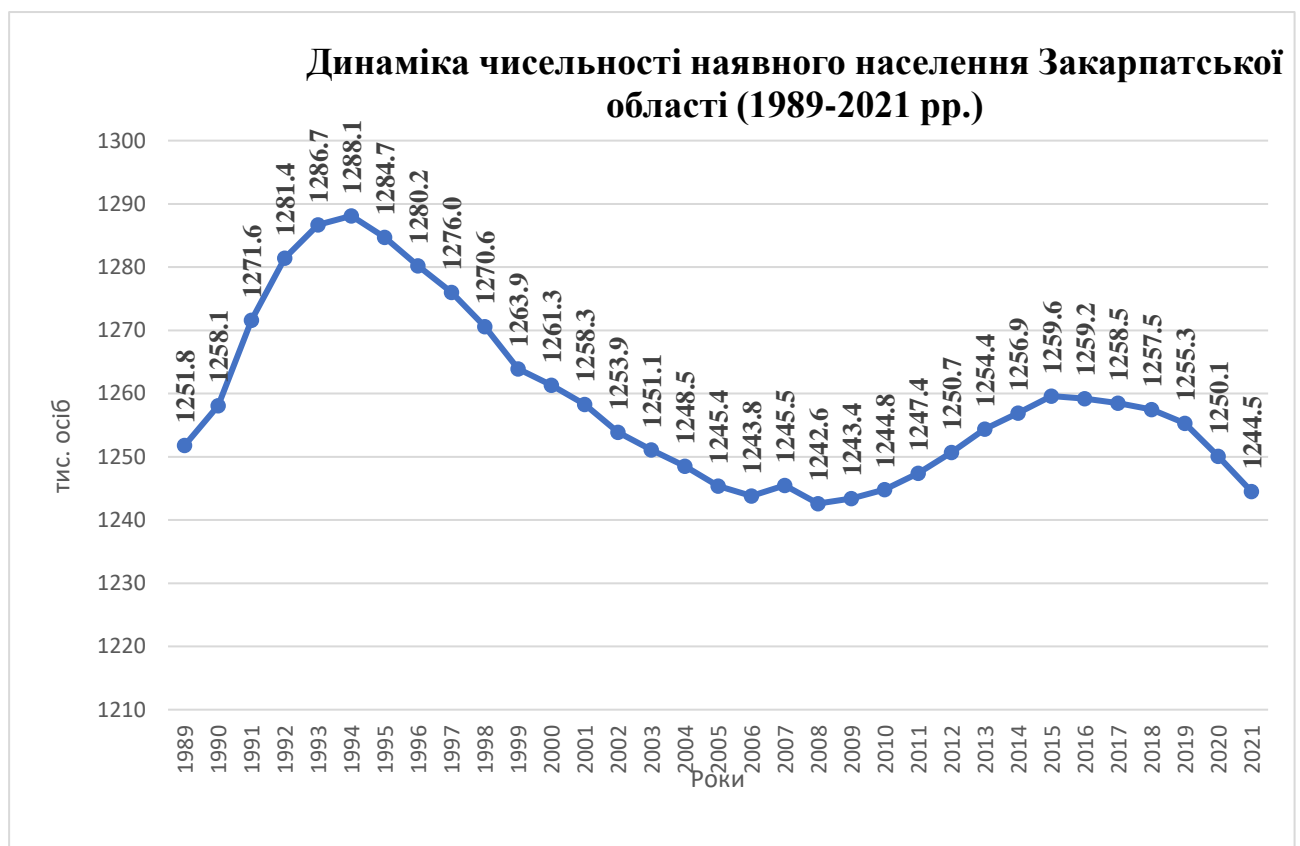

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного населення Закарпатської області за період 1989-2021 рр. (побудовано за даними [1, 2, 3, 4])

Довгі роки Закарпатська область виділялася додатним природним приростом населення серед інших областей України, що було пов'язано з високою народжуваністю. З 1991 по 1998 років спостерігалася тенденція поступового скорочення природного приросту населення (ППН). Від'ємними показники ППН були в 1999, 2001 – 2004 рр. Криза і нестабільність у соціально-економічній сфері призвели до природного скорочення населення Закарпаття. Державна демографічна політика фінансово стимулювала підвищення народжуваності в області. Починаючи з 2006 - 2016 роки спостерігається покращення демографічної ситуації – природний приріст додатний. Але станом на 1 січня 2018 року вперше в Закарпатській області після 11-ти років додатного спостерігається від'ємний природний приріст населення -525 осіб [1, 2, 3, 4]. З 2018 року – різке зменшення ППН області, яке досягло найгірших показників за досліджуваний період. Це спричинено різким скороченням народжуваності в області в останні роки. Якщо ще в 2014 році народжуваність в області складала 18 377 осіб, то в 2021 році – тільки 12 631 ос. (на 5,7 тис. осіб за 7 років). Головними причинами цього є фінансова відповідальність виховувати 2 і більше дітей, а також міграція трудових ресурсів (в т.ч. жінок) з метою кращого заробітку закордоном збільшення дітородного віку, пріоритет кар'єри серед жінок, тощо. Смертність населення з 2015 року навпаки зростала в області. Смертність населення в області у 2014 році становила 14 808 осіб, а у 2021 році – 18 448 осіб (зросла на 3,6 тис. осіб за 7 років) [1, 2, 4].

Якщо розглянути усі потоки міграції населення Закарпатської області, то з 1995 по 2017 роки в області спостерігалось негативне сальдо міграції. Виділяється 2018 рік, коли цей показник був додатним. Останні ж роки негативна тенденція від'ємного сальдо міграцій посилюється. Щодо міждержавної (зовнішньої) міграції, то в Закарпатській області вона в усі роки досліджуваного періоду була від'ємною (еміграція переважала імміграцію) [1, 2, 3, 4]. Причинами є географічні фактори (географічне положення – область межує з 4 країнами ЄС, переважання гірського рельєфу, малоземелля, паводки та інші стихійні лиха), але основними завжди були економічні причини (низькі зарплати в області, безробіття і більші заробітки закордоном, безвіз), зараз ще додалися військові. Найбільшою трагедією є виїзд

трудоу ресурсів, що в майбутньому посилить процеси “старіння нації” в області, зменшення народжуваності і відповідно скорочення населення. Катастрофою для населення Закарпатської області може виявитися виїзд закордон цілих сімей в останній 2022 рік.

Рис. 2. Динаміка природного приросту населення Закарпатської області за 1991-2021 рр. (побудовано за даними [1, 2, 3, 4]).

Отже, після здобуття незалежності в Україні чисельність Закарпатської області скоротилося на 27 тис. осіб. З 2015 року спостерігається зменшення народжуваності і збільшення смертності населення в області. З 2017 року – різке скорочення природного приросту населення. А також від’ємне сальдо міграції. Всі ці чинники в комплексі свідчать про посилення депопуляції та негативну демографічну ситуацію в Закарпатській області, яка у зв’язку з війною погіршується.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Закарпатській області : Статистичний щорічник Закарпаття за 2021 рік / за редакцією Г.Д. Гриник. Ужгород, 2021. С. 29-52.
2. Головне управління статистики у Закарпатській області : Статистичні щорічники Закарпаття за 2003-2020 рр. / за редакцією за редакцією І.В. Ільтьо, Г.Д. Гриник. Ужгород.
3. Дані головного управління статистики у Закарпатській області за 1991-2002 роки.
4. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/index.html>.

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ І ТУРИЗМУ ТНПУ: СИНЕРГІЇ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНОЦЕНТРИЗМУ ТА НОВАЦІЇ ПРОСТОРОВОЇ АНАЛІТИКИ

*Кузишин А.В., Поплавська І.В., Задворний С.І., Флінта Н.І.,
Царик П.Л., Пушкар Б.Т.*

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
kafgeoukrityrizm@gmail.com*

Початок кожного чергового десятиліття функціонування освітньо-наукового структурного підрозділу закладу вищої освіти є можливістю підвести підсумки та означити нові вектори для його розвитку. Кафедра географії України і туризму (в різні роки кафедра мала різні найменування: кафедра географії України, кафедра географії України, краєзнавства і туризму) є прикладом прогресуючого розвитку та вміння поєднувати ідейні традиції з викликами сучасного освітнього та наукового простору нашої держави. Досить потужний перелік джерел в нашому дослідженні свідчить, що оцінка певних етапів діяльності та перегляд векторів подальшого розвитку на кафедрі проводиться перманентно.

На початку Незалежності України виникла гостра потреба у

вивченні українознавчих дисциплін у школах та вищих навчальних закладах країни. Передусім це стосується географії України та здійснення регіональних студій. Назріла політична ситуація, а також створення географічного факультету, сприяли відкриттю 1 вересня 1992 року у Тернопільському державному педагогічному інституті кафедри географії України. Це була перша така кафедра серед педагогічних ЗВО України (а взагалі такі кафедри існували на той момент лише у Львівському та Чернівецькому державних університетах). На географічному факультеті тоді ще Тернопільського державного педагогічного інституту це була третя кафедра. Створення такого структурного підрозділу мало не тільки навчально-методичний, але в певній мірі суспільно-політичний зміст – у цей час існувала велика потреба в розширенні географічних знань про свою батьківщину – Україну. Такі потреби могли бути задоволені тільки дією організованих колективів науковців-географів, які мали спільну мету – розширити обсяг і зміст знань, що надаються студентам та вчителям з географії рідного краю та України загалом.

Натхненником та ініціатором створення кафедри був перший її завідувач, кандидат географічних наук, доц. Богдан Заставецький. Завдяки його зусиллям створився молодий колектив, який був пронизаний однією ідеєю – сформувати нову, на той час, галузь географії – географію України, як складову частину україністики у Тернопільському державному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Колектив кафедри (Б. та О. Заставецькі, Л. Царик, Б. Федунік, Я. Мариняк, С. Гунько, І. Костецький, Н. Стецько) з гідністю виконало свою місію та сформували науковий напрямок українознавчих регіональних та історико-географічних досліджень.

Бурхливий розвиток кафедр географії України та туризму припадає на перше десятиліття ХХІ ст. Викладацький склад кафедри поповнили нові викладачі (А. Кузишин, Н. Флінта, М. Питуляк, Л. Альтгайм, Л. Зуб, О. Горобець, П. Царик, Л. Заставецька, Б. Пушкар, І. Поплавська, І. Рудакевич, К. Дударчук, Т. Заставецький, С. Задворний), які сьогодні сформували її потужний «хребет» або зайняли ключові позиції в інших структурних підрозділах факультету

чи інших освітніх закладах. Захистивши свої дисертаційні дослідження, вони започаткували нові напрямки профільного спрямування кафедри, що постійно модернізуються.

Будучи повноцінним структурним підрозділом географічного факультету та Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, його сміливо можна назвати вмілим організатором наукових форумів міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівня. Впродовж минулих десятиліть колектив кафедри зніціював проведення 25-ти таких заходів, як самостійно, так і в співпраці з провідними закладами вищої освіти України, Польщі, Словаччини. Результативні зустрічі дозволили напрацювати оригінальні наукові ідеї, які знайшли відображення в подальших дослідженнях, тематиках аспірантських вишукувань, формуванні нових освітніх компонентів та напрямків освітньої діяльності, які забезпечує колектив кафедри.

Всі очільники кафедри за період її існування (Б. Заставецький, О. Заставецька, Я. Мариняк, Т. Божук, І. Поплавська) пропонували колективу стратегію, яка мала за мету утримувати лідируючі позиції географічної та туризмологічної освіти в межах України та Західноукраїнського регіону. Певні інновації давали успіх та отримували підтримку науково-педагогічних працівників кафедри в світлі підготовки монографій, наукових публікацій в фахових та високоіндексованих виданнях України та Європи, виданні посібників та методичних розробок для забезпечення освітнього процесу у вищій школі.

Сучасні наукові інтереси працівників кафедри географії України і туризму пов'язані з питаннями теоретичних і методичних проблем географії туризму, статистичних методів у туризмі, географічного краєзнавства, водно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля, тематичного картографування, етнічної географії та історії географії; з'ясування геопросторових рис соціальної та політичної сфери України, проблем регіональної (економічної) географії України, сфери послуг та добробуту населення, історії вітчизняного туризму, формування туристичної інфраструктури, особливостей міжнародного туризму; проблем вивченні готельного господарства Тернопільської області та

України, маркетингової діяльності туристичних фірм, вивченні туристичної інфраструктури, формування іміджу та використання PR-технологій в туризмі та ін.; географічних проблем формування регіональних екомереж, теоретичних та прикладних аспектів розвитку туристсько-рекреаційної діяльності, формування територіальних рекреаційних систем тощо; теоретичних і методологічних особливостей туристичного краєзнавства, розвитку рекреалогії та її прикладного значення для туристичної діяльності, ролі страхування у туризмі, актуальних питань методології теорії і практики організації екскурсійних послуг, теоретичних засад та стратегій розвитку менеджменту туризму та туроперейтингу, соціологічних та педагогічних аспектів туристичної діяльності, проблем підготовки кваліфікованих фахівців для туристичної сфери; проблем української геоурбаністики, інформаційні технології в географії та туризмі; маркетингових процесів в Україні на сучасному етапі, організації ресторанного господарства, правового регулювання туристичної діяльності, особливостей функціонування туристичної інфраструктури; територіальної структура туристсько-рекреаційного господарства регіону; географії транспорту та комунікацій, картографічного моделювання, перспективних видів і напрямків туризму; геопросторової організації культурно-мистецької сфери регіону та ін.

Сучасні виклики, які стоять перед вищою освітою вимагають реагування та потреби ринку та суспільства. Тому працівники кафедри продовжують освоювати нові та перспективні освітні напрямки підготовки фахівців. Впродовж останніх років (2019-2023 рр.) було започатковано підготовку студентів за освітніми програмами «Ґрунтознавство, експерта оцінка землі та територіальне планування», «Міжнародний туризм та крос-культурні комунікації», «Просторова аналітика та управління розвитком громад та регіонів». Практично кожна з них претендує на статус унікальної на рівні України. Це в свою чергу вимагає постійного фахового зростання та самовдосконалення викладачами кафедри. Підтвердженням цього є поважні рейтингові показники в щорічному рейтингування працівників та структурних підрозділів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (прикрими винятками були 2019-2021 рр.,

коли відбувався період переорієнтації та пошуку новий композиційних наукових та освітніх напрямків в функціонуванні кафедри).

Викристалізовані традиції україноцентризму на кафедрі сьогодні вміло поєднуються з новими напрямками наукової та освітньої діяльності. Сучасний склад кафедри (в.о. завідувача кафедри – І. Поплавська, науково-педагогічні працівники – Я. Мариняк, А. Кузишин, Н. Флінта, Л. Альтгайм, П. Царик, Т. Заставецька, К. Дударчук, С. Задворний, Б. Пушкар, І. Рудакевич, ст. лаборант Т. Дорожовська) мають потенціал, який дозволяє реалізовувати сміливі проекти та з впевненістю дивитись в майбутнє.

Список використаних джерел

1. Заставецька О.В., Кузишин А.В. Мариняк Я.О. Кафедра географії України Тернопільського державного педагогічного університету. Матеріали Другого всеукраїнського семінару з теорії і практики регіонального географічного краєзнавства. Тернопіль, 2002. Част. 2. С. 17 – 27.
2. Заставецька О.В., Кузишин А.В., Мариняк Я.О. Кафедра географії України Тернопільського державного педагогічного університету: від витоків до становлення. Історія української географії. Тернопіль: Підручник і посібники, 2002. Вип. 6. С. 18 – 24.
3. Заставецька О.В., Кузишин А.В., Мариняк Я.О. Історичні віхи кафедри географії України та туризму Тернопільського національного педагогічного університету. Історія української географії та картографії. Частина І. Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції, посвяченої 110-літньому ювілею проф. Володимира Кубійовича, Тернопіль, 18-19 листопада 2010 р. Тернопіль, 2010. С. 34-38.
4. Заставецька О.В., Мариняк Я.О., Кузишин А.В. Діяльність Ярослава Жупанського для розвитку географічної науки та освіти в Тернопільській області. Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9-11 жовтня 2014 р.). Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2014. С. 19-21.
5. Кузишин А.В. Викладацько-освітня діяльність професора Ольги Заставецької. перспективи географічної науки в Україні: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару,

присвяченого 65-річчю з дня народження професора Ольги Володимирівни Заставецької (м. Тернопіль, 27 квітня 2018 р.). Тернопіль: Вектор, 2018. С. 35-38.

6. Кузишин А.В., Царик Л.П. Нариси історії географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету (до 30-ти ліття заснування). Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки: матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 15 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор, 2020. С. 8-24.

7. Кузишин А.В., Царик Л.П. Рух крізь час: нариси історії Географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль: СМП «Тайп», 2020. № 1 (48). С. 4-16.

8. Кузишин А.В., Царик Л.П., Мариняк Я.О., Діяльність Богдана Заставецького з організації та популяризації географічної освіти: до 80-річчя з дня народження. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. Тернопіль: СМП «Тайп». № 5 (випуск 5), 2021. С. 4-6.

9. Кузишин А.В., Мариняк Я.О. Кафедра географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету: історія, сьогодення та майбуття. Тернопіль: Вектор, 2013. 44 с.

10. Царик Л.П., Кузишин А.В. Напрямки наукових досліджень викладачів географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету (до 25-річчя створення факультету): історико-наукометричний аналіз. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. Тернопіль, 2015. № 1 (38). С. 261-265.

11. Царик Л.П., Садовник О.П., Заблоцький Б.В., Кузишин А.В. Географічний факультет Тернопільського національного педагогічного університету: історичне минуле, сьогодення і перспектива. Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. С. 7-11.

12. Офіційна сторінка Географічного факультету на сайті ТНПУ ім. В. Гнатюка: <http://tnpu.edu.ua/faculty/geo/index.php>

ТИПІЗАЦІЯ КРАЇН ЯК МЕТОД СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА І РЕГІОНАЛІСТИКИ

Мамчур О. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

olga.matchur@lnu.edu.ua

Для сучасних суспільно-географічних досліджень, а також з освітньою метою (для навчання у вищій на середній школі) важливим є застосування методу типізації країн світу. Дослідження типів країн світу, а також регіонів, що сформуються із цих країн, є головним завданням методу. Поруч із аналізом суспільно-географічного положення, суспільно-географічних чинників розвитку типізація країн є традиційним підходом для характеристики країн і регіонів світу, що висвітлює відмінностей суспільно-географічного розвитку (в т. ч., демо-, соціально-, економіко-, політико-географічного). Та критерії до типізації змінюються. Все частіше застосовують новітні комплексні індекси для типізації країн й макрорегіонів, це сприяє широкому дослідженню суспільних явищ.

Типізація країн загалом стосується більш ширшого терміну групування. Групування – це об'єднання країн на групи, які схожі між собою за певними ознаками [3]. З його застосуванням, можна об'єднувати країни за цілою низкою критеріїв, наприклад, такими як економічні, політичні, соціальні, екологічні, культурні та інші. Проаналізувавши місце країн за конкретними показниками у певних умовах, можна визначити їхнє положення у геопросторі. Таким чином, ми маємо можливість з'ясувати позицію досліджуваної країни на регіональному та/або глобальному рівнях.

Тип країни – об'єктивно сформований і відносно стійкий комплекс властивих їй умов, ресурсів і особливостей розвитку, що характеризує її роль і місце у світовому співтоваристві на певному етапі її розвитку [2,3].

Типізація – групування країн за їхніми спільними ознаками і

закономірностями розвитку [2]. Часто поряд з поняттям “типізація” (і замість нього) використовують ще й термін “типологія”. Насправді, у науковому розумінні, типологія – це вчення (чи наука) про типи й процедури їх виділення, а типізація – сама процедура виділення типів [3]. Головною методологічною проблемою типізації постає виокремлення еталонних показників, які не можуть бути випадковими і пов’язаними між собою. Також, типологія – вид наукової систематизації, класифікації чогось за спільними ознаками з допомогою абстрактних теоретичних моделей (типів), у яких фіксуються найважливіші структурні або функціональні особливості досліджуваних об’єктів [3, 7].

Критерії типізації – це критерії, які об’єднують низку країн в одну групу (тип, підтип) і водночас вирізняють їх від інших. Розрізняють кількісні (розміри території, кількість населення, обсяги ВВП, ВВП одну особу і т. д.) і якісні (національні і регіональні традиції, суспільний лад і т. д.) критерії типізації.

За сферами розвитку суспільства, що розглядаються у конкретних типах країн (завдяки ряду критеріїв), усі підходи можна поділити на спеціальні (економічній, соціальній тощо) та комплексні (комбіновані) типізації [6]. Складні методики визначення типів країн нині розробляють ряд авторитетних міжнародних організацій та неурядових установ.

До переважно економічної типізації країн відносять складні (на основі системи показників) індекси: глобальної конкурентоспроможності, конкурентоспроможності країн світу, економічної свободи, економічної глобалізації, легкості введення бізнесу, мережевої зрілості, сприяння торгівлі.

Наприклад, під час розрахунку *індексу економічної глобалізації* переважно враховують дві групи показників: частку міжнародної торгівлі (експорт товарів і послуг плюс імпорт товарів і послуг) у відношенні до ВВП країни, %; вхідні прями іноземні інвестиції у країну. Обчислення індексу можна виконати самостійно, із навчальною метою в тім числі. У дослідженні процесів економічної глобалізації у регіонах і країнах світу використовують матеріали Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), яка щорічно публікує доповідь про світовий розвиток торгівлі та інвестицій.

Комплексні типології характеризують декілька сфер розвитку суспільства одночасно. Вони окрім економічних і соціальних критеріїв-індикаторів, можуть містити окремі екологічні показники, індикатори політичної сфери тощо. Виражені за допомогою індексу розвитку людського потенціалу, індексу сталого людського розвитку, індексу гендерного розвитку та індикаторів якості життя.

Часто застосовують у дослідженнях і для освітньої мети *індекс людського розвитку* (ІЛР), який розраховують щорічно в рамках Програми розвитку ООН (ПРООН) з 1990 року. Для підрахунку ІЛР враховують такі три види показників: очікувана тривалість життя, яка відображає показник довголіття; рівень грамотності населення країни (середня кількість років, витрачених на навчання) та очікувана тривалість навчання, які відображають показник освіченості; валовий національний дохід (ВНД) на одну особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в доларах США, який відображає матеріальний рівень життя [4, 5]. Слід зауважити, що завдяки покращеним щороку даним та оновленню методології значення ІЛР не можна порівняти у звітах про людський розвиток; замість цього кожен звіт перераховує ІЛР за деякі попередні роки.

Для кількісної оцінки ефективності країн за кожним виміром використовуються різні показники. Індикаторами, використаними у звіті за 2020 рік, були очікувана тривалість життя при народженні; очікувані роки навчання дітей; середня кількість років навчання в школі для дорослих; валовий національний дохід на душу населення [5].

Комплексна суспільно-географічна характеристика країн і регіонів відображена завдяки ряду індексів, обчислених міжнародними організаціями: людського розвитку; сталого розвитку; якості життя; щастя; конкурентоспроможності. Відтак, у виокремлених типах країн застосовуються критерії оцінки рівня розвитку економіки знань, інноваційних осередків, ролі освіти, розвитку людського капіталу, покращення якості життя; на технологічному рівні продукції національних і світового господарства, трансформації сфери послуг, формування нових форм територіальної організації економічної і соціальної сфери тощо.

Методи застосування міжнародних рейтингів держав у шкільній

географії, посилюють як базові (загальні) компетенції учнів, як от вміння пошуку інформації, обробки даних, так і допоможе розвитку спеціальних навиків, зокрема створення рейтингу країн, аналізування рейтингу, створення карт, аналізу вияву окремих глобальних і регіональних проблем у певних державах, виявлення відмінностей і спільних рис розвитку цих країн із Україною (що забезпечує україноцентричний підхід у дослідження) [5] тощо.

Вивчення країн і (макро-) регіонів завдяки типізації на основі системи соціально-економічних показників дозволяє зрозуміти суть та головні суспільно-географічні тенденції й проблеми розвитку, позиціонування держав поміж собою та іншими регіонами. Цей підхід поглиблює знання та вміння у сфері глобалістики, регіоналістики і країнознавства регіони світу. А у шкільній освіті роль типізації країн в суспільно-географічному країно- і регіонознавстві лише посилюється.

Список використаних джерел

1. Книш М. М., Мамчур О. І., Ванда І. В. Регіональна економічна і соціальна географія світу (Латинська Америка та Карибські країни, Африка, Азія, Океанія) : навч. посібник. Вид. 2-е, випр. і доп. ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2022. 372 с.
2. Книш М. М., Мамчур О. І. Регіональна економічна і соціальна географія світу (Латинська Америка та Карибські країни, Африка, Азія, Океанія) : навч. посібник. ЛНУ ім. Івана Франка. Львів, 2013. 368 с.
3. Книш М. М. Суспільна географія країн, що розвиваються: проблеми теорії, методології та методики. Львів ЛНУ ім. Івана Франка. 2019. 274 с.
4. Мамчур О. І. Комплексні типології країн світу у суспільно-географічних дослідженнях // *Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика*: матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю ств-ня кафедри географії України та регіоналістики і 80-річчю з дня народження проф. Я. Жупанського (м. Чернівці, 9–11 жовтня 2014 р.). 2014. С. 149–151.
5. Мамчур О. І., Марків Т. І. Держави макрорегіону Південно-Східної Азії у міжнародних рейтингах світу: значення методу типізації і рейтингування країн у шкільній суспільній географії. *Шості Сумські*

наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукр. наук. конференції (м. Суми, 15-17 жовтня 2021 р.). Суми, 2021. С. 195-200.

6. Мамчур О. І., Сідорова С. В. Новітні економічні типології країн світу. *Геополітика і екогеодинаміка регіонів* : науковий журнал. Кримський науковий центр Національної академії наук України. Сімферополь, 2014. Т. 10. Вип. 2. С. 141–146.

7. Шаблій О. Суспільна географія. (Кн. 1. Проблеми теорії, історії та методики дослідження). ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2015. 814 с.

КАТЕГОРІЯ «ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК»: ДО ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВИХ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ТРАКТУВАНЬ

Моргацький В.М.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

З розвитком урбаністичних, регіональних досліджень, наукових праць щодо природничого чи соціально-економічного розвитку територій постає потреба в обґрунтуванні спільних теоретико-методологічних та методичних підходів для експертів, які займаються відповідними темами. Зокрема, актуалізується науковий погляд щодо трактування категорій, якими послуговуються в інтегрованих аналітичних розвідках. Українські географи в останні роки ще більш ґрунтовно почали працювати над міждисциплінарними проєктами, що стосуються питань стратегічного розвитку територій. Цьому процесу сприяли реформа децентралізації, зміни адміністративно-територіального устрою, потреби в оновленні містопланувальної документації поселень і створенні нових для територіальних громад. А також розробка девелоперами чи архітектурними організаціями локальних просторових планів житлових комплексів, публічних просторів. Таким чином, спільний науково-практичний продукт потребує уніфікації підходів розроблених фахівцями у галузі географії, архітектури і містобудування, економіки, історії, соціології, права тощо. Категорія «просторовий розвиток» може стати складовою теоретико-методологічного конструкту під час обґрунтування чи проведення

інтегрованого аналізу територій. У цьому матеріалі наведемо лише частину дефініцій категорії і спробуємо її обґрунтувати з позиції міждисциплінарного підходу.

Дослідниця у галузі суспільної географії та економіки Любов Шевчук під **сталим просторовим розвитком** розуміє «забезпечення органами самоврядування, регіональними та державними суб'єктами управління ефективної взаємодії та раціонального сполучення соціальних, економічних та екологічних елементів простору життєдіяльності людей для повного та доступного задоволення різноманітних потреб всіх верств населення» [7, с. 22].

Економістка Лариса Морозова трактує **просторовий розвиток** як «відтворювальний процес елементів простору, що функціонує як система речових і енергетичних потоків (сировинних ресурсів, товарів і послуг, організаційних, фінансових і людських капіталів тощо)» [4, с. 174].

Економіст Юрій Павлюк визначає **просторовий розвиток** як «комплекс організаційних заходів управління елементами і зв'язками територій, систему дій, направлених на оптимізацію просторових змін. Він повинен узгоджуватись з державною регіональною політикою, в процесі реалізації якої поєднуються інтереси окремих регіонів із загальнонаціональними, формуються механізми, які забезпечують економічні умови цілісності країни та недопущення невинуватого територіальної та господарської замкнутості й відокремлення» [6, с. 44].

Економістка Анастасія Пандас зазначає, що **просторовий розвиток** «являє собою циклічний процес, викликаний суперечливими наслідками перетворень у соціокультурному або матеріальному середовищі, суб'єктами якого виступають населення, власники нерухомості (включаючи власників земельних ділянок), забудовники, місцеві органи влади, об'єднані інтересами спільного проживання й ведення бізнесу в границях локальних територій» [5 с. 5].

Ще одна економістка Інна Міняйленко наголошує, що **просторовий розвиток** – це «форма координації динамічного процесу кількісних та якісних змін будь-яких явищ, який враховує зв'язки всіх складових, в результаті чого розвиток набуває нового якісного стану у вигляді певного співвідношення елементів системи, що забезпечує отримання синергетичного ефекту» [3].

У методичних рекомендаціях «План розвитку територіальних громад» для представників органів місцевого самоврядування вказано, що **просторовий розвиток** – «це система політик, комплекс усвідомлених дій з управління елементами і взаємозв'язками певної території, спрямованих на оптимізацію змін, що відбуваються. Процес просторового розвитку повинен дозволяти забезпечити гармонійні суспільні зміни території разом із зростаючими матеріальними, духовними потребами мешканців за рахунок максимального ефективного і раціонального господарювання і використання природних ресурсів, не просто спиняючи деградацію довкілля, а створюючи умови для примноження природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва» [1, с. 114].

Економістка Тетяна Калашнікова пояснює, що **простір людського розвитку** є «простором, що забезпечує задоволення основних потреб і стимулює всебічний розвиток особистості, орієнтований на реалізацію цілей сталого людського розвитку і є сукупністю природного ландшафту і розміщених на території місць прикладання праці, інженерних мереж, об'єктів соціальної інфраструктури, які в процесі функціонування створюють певний простір можливостей, що дає змогу населенню, яке проживає на цій території, задовольнити власні соціально-економічні та культурні потреби» [2, с. 142].

Дефініція у трактуванні категорії «просторовий розвиток» поданих у різних публікаціях загалом зводиться безпосередньо до перебігу просторових процесів, прийняття управлінських рішень та їх впливу на функціонування території. При цьому, вкрай опосередковано аргументується важливість особливостей її просторової організації. До того ж, у визначеннях чітко прослідковується суто галузевий підхід. Головно, досліджувану категорію розкривають у своїх публікаціях фахівці-економісти в працях з регіональної економіки. Інтенсивно працюють і науковці / практики у сфері містопланування. Доречно, в цьому контексті, згадати про заснування фахового періодичного видання «Просторовий розвиток» колективом Київського національного університету будівництва і архітектури. Географи теж роблять внесок у дослідження просторового розвитку громад і територій, зокрема і в формування теоретико-методологічних засад в

яких наявне розкриття досліджуваної категорії. Власну аналітику протягом останніх двох десятиліть провадили дослідники Інституту географії Національної академії наук України, а минулого року вони спільно з польськими колегами заснували платформу просторового розвитку. Інтегрований підхід до трактування мало представлений у наукових розвідках, тому з точки зору дослідника-географа можна запропонувати ще й інший до пояснення категорії, але вже більше у міждисциплінарному контексті. А саме **просторовий розвиток** можемо визначити як *якісні зміни властивостей простору внаслідок перетворювальної діяльності спільнот під впливом природних, соціально-економічних, демографічних, культурних процесів, а також реалізованих управлінських рішень*. Очевидно, що воно потребує змістовних уточнень, особливо в тому, що стосується суті «якісних змін» і окресленні «властивостей простору». Колаборація різних фахівців дозволить поєднувати «вужчі» бачення, дати нову якість у розкритті теоретичних та практичних аспектів аналізу просторового розвитку громад і територій.

Списки використаних джерел

1. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ. ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 256 с.
2. Калашнікова Т.М. Зміст просторового аспекту процесів людського розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. №3 (37). С. 133-148
3. Міняйленко І.В. Просторовий розвиток регіону: еволюція сучасних уявлень щодо сутності категорії. *Ефективна економіка*. 2013. №11.
4. Морозова Л.В. Принципи просторового розвитку соціально-економічної системи України. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2013. Випуск 4(37). С. 174-178
5. Пандас А.В. Методи аналізу та регулювання просторового розвитку великого міста. *Науковий огляд*. 2015. №7 (17). С. 1-20
6. Павлюк Ю.Ю. Просторовий розвиток регіонально-економічних

систем. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки.* 2011. №2(53). С. 42-47

7. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія. НАН України, Інститут регіональних досліджень. За редакцією д.е.н., проф. Шевчук Л.Т. Львів. 2011. 256 с.

ПОТРЕБА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

Лабінська Г.М.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

Halyna.labinska@lnu.edu.ua

Потреба національної стандартизації географічних назв (ГН) в Україні давно назріла; однак процес слід інтенсифікувати з огляду на усі ті процеси, що мають місце в Україні у зв'язку з війною, дерусифікацією, деколонізацією, декомунізацією. Стандартизована назва – назва, ухвалена офіційним органом з географічних назв, як найбільш прийнята назва об'єкта із числа можливих варіантів. Такий загальносвітовий підхід забезпечить однакове усталене вживання унормованих назв географічних об'єктів у військовій справі, збереженні історичної і культурної спадщини, ЗМІ, кадастрах, міжнародному співробітництві, навігації, національній безпеці, переписах населення, природоохоронній діяльності, при проведенні науково-практичних досліджень, у статистиці, територіальному плануванні і комунальному господарстві, торгівлі, туризмі тощо.

Створений в Україні Державний реєстр географічних назв (ДРГН) вже налічує понад 105 000 назв поселень і одиниць адміністративно-територіального устрою, фізико-географічних та соціально-економічних об'єктів. Ведення Реєстру здійснюють на підставі Закону України “Про географічні назви” від 2005 р. [1]. ДРГН є автоматизованою системою обліку унормованих ГН, яка передбачає постійну актуалізацію за офіційними даними відомостей про найменування та перейменування географічних об'єктів, зміну їх

статусу, категорії, виду тощо. Наповнення електронної бази даних ГН у Державному реєстрі географічних назв здійснено за адміністративно-територіальними одиницями (АР Крим, області, райони, міста, сільські та селищні ради) на основі карти масштабу 1:100 000, сюди включено відомості про реєстраційний номер, унормовану назву географічного об'єкта, унормовану назву латиницею, вид географічного об'єкта, адміністративний статус, адміністративно-територіальну прив'язку, географічні координати [3].

ГН, включені до ДРГН, призначені до застосування органами державної влади та органам місцевого врядування, установами, організаціями, підприємствами, ЗМІ та громадянами. Використання даних ДРГН надзвичайно важливе у картографічному виробництві, при модернізації процесів укладання та коректури картографічних творів, проведенні експертизи ГН, при укладанні топонімічних глосаріїв [4].

Стандартизацію ГН формують на міжнародному і національному рівнях. З одного боку, топоніми є складовою багатьох міжнародних геоінформаційних і топонімічних об'єктів, зокрема пошукової геоінформаційної системи *Google-Earth*, проекту ООН – *SALB* (база даних адміністративного поділу і меж адміністративних одиниць другого рівня) [8]; бази даних Групи експертів ООН з географічних назв – *UNGEGN* (назви країн, столиць і великих міст (понад 100 тисяч позицій)) [7]. Конференції ООН зі стандартизації географічних назв (*UNCSGN*) проводять кожні п'ять років, а *UNGEGN*, об'єднуючи понад 400 представників із понад 100 країн світу у 24 географічних підрозділах та робочих групах, збирається у період між конференціями для контролю за виконанням резолюцій, прийнятих Конференціями, і забезпечення безперервної діяльності. Міжнародна стандартизація географічних назв передбачає: а) ухвалення відповідним уповноваженим органом певного набору стандартів або норм, наприклад, для однотипового представлення топонімів; б) приведення топоніма у відповідність із цими нормами.

З II половині XX ст. активізувалася діяльність вчених, офіційних органів щодо вивчення ГН, визнання їх історичної та культурної цінності. Так, *UNGEGN* як основоположну необхідність глобальної стандартизації географічних назв розглядає сприяння захисту локально

використовуваних назв, що відображають мови і традиції країни. Сайт організації, як комунікаційний центр, сприяє своєчасному поширенню інформації про діяльність Групи експертів ООН з географічних назв та матеріали зі стандартизації ГН [7]. Країнам світу надається можливість визначитися зі своїми власними стандартизованими назвами шляхом створення уповноважених органів влади з поширенням національно стандартизованих форм ГН через ЗМІ, атласи, веб-бази даних, топонімічні настанови тощо. Група експертів ООН з географічних назв у свою чергу сприятиме використанню цих назв на міжнародному рівні. Для кожного нелатинського алфавіту або писемності використовуватимуть єдино науково-обґрунтовану систему латинізації. У 2003 р., у прийнятій Конвенції ЮНЕСКО про збереження нематеріальної культурної спадщини, ГН розглядають як важливий елемент лінгвістичного спадку та народних традицій.

З огляду на це стає зрозумілим наскільки важливим є завдання національної стандартизації будь-якої країни з унормування, встановлення офіційної форми географічних назв та їхня державна реєстрація. Упорядкування системи ГН на національному рівні, тобто їхня стандартизація (унормування) означає підпорядкування їхнього написання відповідним нормам і правилам. Стандартизація ГН охоплює лінгвістичний, географічний та історичний аспект. Унормуванню підлягають тільки “місцеві” назви – ендоніми. *Ендонім* – назва географічного об’єкта однією з мов, що використовуються на території, де розташований об’єкт. *Екзонімами* іменують назви, присвоєні лінгвістичною спільнотою її рідною мовою географічному об’єктові, розташованому на території, де ця мова не має офіційного статусу, наприклад, у закордонній державі.

Використання унормованих географічних назв тісно корелюється з мовною політикою у країні. Її головною метою у демократичній державі є гарантування мовних прав людини. У різних країнах досягнення цієї мети детерміноване стратегічними цілями політичної стабільності у державі, її єдності та територіальної цілісності, національної безпеки та збереження конституційного ладу. Цільове спрямування мовної політики у більшості країн націлене на підтримку національної мови і культури, забезпечення їхнього домінування у

суспільному житті, у сферах освіти, управління та масової інформації. В Італії, до прикладу, анонсовано законопроект про запровадження штрафів за використання іноземних слів [2]. З іншого боку, на офіційному рівні ніде не проголошується вищість національних мов стосовно інших, а також необхідність відмови від вивчення та застосування мов міжнародного спілкування.

В Україні, в умовах тривалої двомовності, вплив названих вище детермінантів політичної стабільності у державі на сучасному етапі відчутний як ніколи. Масовий процес перейменувань ГН, у 2022 р., є запізнілою реакцією на виклики державній єдності та територіальній цілісності, національній безпеці та збереження конституційного ладу з боку агресора. Російська мова все ще зберігає комунікативну потужність в українському суспільстві через чинник вертикальної двомовності і це формує просторові відміни, увиразнені етномовним районуванням території України за авторства проф. Романа Лозинського, згідно якого виокремлено: Західну; Центральну, Сіверсько-Слобожанську; Придніпровсько-Донецьку, Південну етномовні провінції [6].

Законодавче підґрунтя мовної політики сформоване у відповідності до домінуючої у той чи інший час державної політики: Закон України *“Про географічні назви”*, від 31.05.2005; радянський Закон *“Про мови в УРСР”*, діючий до 2012 р. Постанова Кабінету Міністрів України *“Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею”*, від 27.01.2010 р.; *“Закон Ківалова-Колесніченка”*, прийнятий у 2012 р., дозволяв використання регіональної мови – мови, якою володіє понад 10% населення регіону. Закон обмежував використання державної мови навіть більше, ніж радянський і сприяв подальшій русифікації. Закон України *“Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”*, від 09.04.2015 р.; Закон України *“Про забезпечення функціонування української мови як державної”* від 25.04.2019 р., що забезпечує домінування української мови у державному секторі та органах місцевого самоврядування; в комунальному секторі та на підприємствах усіх форм власності; в громадських та інших організаціях; в освіті та науці; в медицині; у

сфері послуг; в енергетиці про промисловості; в кіно та театрі; в медіа та на інтернет-сайтах; у діяльності війська та силових структур. Іноземні мови та мови національних меншин використовуються вільно у приватному спілкуванні; у релігійних обрядах; у сфері вивчення іноземних мов; у наукових виданнях (якщо мова йде про мови Ради Європи); у назвах і зображеннях зареєстрованих в Україні торгових марок; у культурному житті національних меншин; у роботі прикордонників, правоохоронців, медиків тощо, які мають справу з людьми, які не знають української.

Географи, лінгвісти, історики, картографи та планувальники розробляють інструменти, використовують технології, забезпечують роз'яснювальну роботу [5] та поділяють переконання, що точне та послідовне використання унормованих географічних назв, доступ до яких вільний у ДРГН, здатне привнести значні переваги у діловий документообіг, службову кореспонденцію, на картах, у друкованих виданнях, ЗМІ, у збереженні ендонімів – частини історичної і культурної спадщини України, в усталеній транслітерації українських ГН на світовому рівні, у т. ч. через кампанію “*CorrectUA*”, найвідомішим заходом якої стала промоакція: “*Kyiv – not Kiev*”, активно підтримана найбільшими світовими летищами змінами на табло.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про географічні назви”. URL: [Про географічні назви | від 31.05.2005 № 2604-IV \(rada.gov.ua\)](#)

2. Денькович Я. Італійцям загрожує штраф до 100 000 євро за використання іноземних слів / Ярослава Денькович. URL: [Італійцям загрожує штраф до 100 000 євро за використання іноземних слів — Світ — tsn.ua](#) (дата звернення: 2.04.2023)

3. Державний реєстр географічних назв. URL: [Державний реєстр географічних назв – Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру \(land.gov.ua\)](#)

4. Дрогушевська І.Л. Науково-прикладні аспекти національної стандартизації географічних назв / І.Л. Дрогушевська // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук. 11.00.12.– географічна картографія. Київ, 2016. – 21 с.

5. *Лабінська Г.* Топоніміка України. Навчально-методичний посібник / Галина Лабінська. Львів, 2020. – 60 с. URL: <http://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Toponimika.pdf>

6. *Лозинський Р.* Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд). Монографія / Роман Лозинський. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 502 с.

7. United National Group of Experts of Geographical Names. URL: [UNSD — United Nations Group of Experts on Geographical Names](#)

8. United Nations. Second Administrative Level Boundaries. Geospatial Information Section & Statistics Division Open configuration options. URL: [Home | Second Administrative Level Boundaries](#)

НОМАДОЛОГІЯ, РИЗОМА І ГЕОФІЛОСОФІЯ У ТВОРАХ Ж. ДЕЛЬОЗА ТА Ф. ГВАТТАРІ

Лозинський Р. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

roman.lozynskyu@lnu.edu.ua

Наприкінці 1980-х років у суспільних й гуманітарних науках відбувся т. зв. “просторовий переворот”. Його зумовило переосмислення провідними науковцями світу концепту “простір”, який почали розглядати не як об’єктивну реальність, а як соціально і культурно обумовлений ментальний конструкт. Простір формується діяльністю людини. У просторовому перевороті визначною була роль провідних французьких мислителів другої половини ХХ ст., зокрема А. Лефевра (концепція виробництва простору) [1] і М. Фуко (простір, знання і влада, дисциплінарні простори) [2]. Переосмислення їх праць географами зумовило появу постмодерністської географії. Не менш важливими в просторовому повороті були праці інших відомих французьких філософів – Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі. Розроблені ними концепції номадології, ризоми і геофілософії відносяться вже до т. зв. “географії постструктуралізму” – постмодерністського підходу в географії людини, в основі якого є однойменний філософський напрям і відповідна методологія гуманітарних наук.

Жиль Делез (фр. *Gilles Deleuze*, 1925 – 1995) – це визначний французький філософ, який займався питаннями історії філософії (новаторська інтерпретація творчості визначних філософів минулого), філософськи переосмислював роль у суспільстві образотворчого мистецтва, літератури й кіно, аналізував поняття “відмінність”, “ідентичність”, “сенс”, “подія”, “бажання”, “почуття”, “простір”, “час” й ін. Частину своїх праць він написав у співавторстві з П’єром-Феліксом Гваттарі (фр. *Pierre-Félix Guattari*, 1930–1992) – французьким філософом, психоаналітиком і політичним діячем радикального спрямування. Співпраця з Ф. Гваттарі політизувала творчість Ж. Дельоза, робила її більш актуальною.

Найважливіші для географії їхні філософські роздуми щодо номадології, геофілософії, простору, землі й території викладено в працях “Ризома” (1976) [3], “Тисяча плато” (1980) [4], “Що таке філософія” (1991) [5].

Номадологія Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі. Важливе місце в спільній творчості обох філософів посідає концепція “номадології”. У побудові концепції автори виходили з того, що в постмодернізмі якісно змінюється уявлення про рух, він втрачає початкову й кінцеву точки спокою. Відповідно сприйняття простору змінюється. З’являється новий простір, який вони назвали простором номадичного руху (від номад – кочівник). Саме на цій основі вони в 1970-их роках розвивали концепцію нового бачення світу, яку й назвали “номадологія”. Відповідно, номадизм – це поведінка і світогляд людини постмодерну, людини-номада, в основі якої є глобальне кочівництво, відмова від осілості, вкоріненості в рідній землі, прив’язаності до рідних і друзів. Життєвий шлях таких людей – це ковзання по плоскій поверхні теперішнього. Номадизм передбачає розмив традиційної ідентичності, яка прив’язується до нації, культури, регіону, яка намагається створити універсальні людські цінності.

Ризома. Для опису простору номадичного руху Ж. Делез і Ф. Гваттарі вводять поняття “ризома” в однойменній книзі. Це слово узятє з ботаніки, ним позначають коренеподібне підземне стебло деяких рослин. Ризома створює простір, який можна експлуатувати лише переміщуючись по ньому, розсіюючись, ковзаючи по поверхні площин,

сми́слів, відно́син, прості́р, який не прагне центруватися, ієрархізуватися, диференціюватися. Тому для ризоми властивий номадичний спосіб руху, кочівництво, ковзання простором. Однак вона включає у себе лінії членування, якими можна рухатися з різними швидкостями. Пучки ліній членування можуть створювати т. зв. “плато” – тимчасові зони стійкості в ризомі.

Ризома є противагою лінійним структурам. У неї не має початку, кінця, центру, осей, єдиного коду. Ризома не має жорсткої структурності, тому відкрита для модифікацій, розриву, перевероту, демонтажу. Вона може породжувати несистемні й несподівані відмінності. Ризома – це система без пам’яті. Вона не має лінійного стержня, її структура може розвиватися в будь-якому напрямку, може приймати будь-які форми. Ризомі властиві довільність і децентрованість в поєднанні з цілісністю. Завдяки усім цим властивостям ризома може долати різноманітні фатальності (катастрофи): економічні, політичні, структурні, спадкові.

Прототип ризоми в історії людства – це кочівники. Вони не мають минулого чи майбутнього, вони детериторизовані, але мають широку географію. Представники сучасних субкультур, які протиставляють себе суспільству, кидають виклик репресивному апарату держави, також нагадують кочівників давнини.

Використавши поняття “ризома”, Ж. Делез і Ф. Гваттарі, змогли зовсім інакше подивитися на світ і порядок у ньому. Виявилось, що світ може бути децентрованим, у ньому може не бути ядер, центру чи периферії. Ризома, поняття покликане стати основою номадології, стало з часом одним з базових понять постструктуралізму.

Гладкий і рифлений простір. Ввівши поняття “ризома”, Ж. Делез і Ф. Гваттарі далі розподіляють простір на “гладкий” і “розкреслений” (“борознуватий”, “рифлений”). Ризома формує гладкий простір існування номада, по якому можна ковзати, кочувати. Розкреслений простір пов’язаний з осілістю. Цей поділ відображає різні види досвіду проживання простору. Ці простори не обов’язково протиставлені, вони можуть змішуватися й переплітатися. В розкресленому просторі міст можна жити так, ніби він гладкий, а в гладкому просторі степів – як у розкресленому. Розкреслений простір є вертикальним і горизонтальним,

має межі, зовнішню і внутрішню сторони. Гладкий простір формується сукупністю неоднорідних переплетень, як пучок шерсті. У розкресленому просторі лінії підпорядковані точкам, у гладкому – точки підпорядковані траєкторіям руху. Розкреслений простір заповнений речами, гладкий – подіями. Люди діють за двома моделями поведінки: “*nomos*” і “*polis*”. “*Nomos*” не присвоює територію, а перетинає її. “*Polis*” вибудовує відносини з простором через майнові відносини. А ще є мігрант, тобто утікач. “*Nomos*” детериторизує, а “*polis*” територизує. Номад протиставляється полісу. Поліс – машина держави, ставить бар’єри і межі, створюючи перешкоди руху номада. Номад їх руйнує. Поліс прагне заволодіти простором. Номад не володіє простором, але контролює його, залишаючись у ньому невидимим. Номадизму сприяють сучасні технології зв’язку, завдяки яким просторова локалізація втрачає стратегічну цінність.

Соціальні втілення ризомних просторів можна знайти в сучасних містах-мегаполісах. Наприклад, З. Бауман (1925–2017), британський соціолог польського походження, автор книги “Текуча сучасність” [6], виділив три форми реалізації ризоми в місті: “пожираючі місця” (місця споживання), “місця виверження” (немісця) і “пусті простори”. Місця споживання гарантують безпечну зустріч з незнайомцями. “Немісця” – це форми ризомного простору, в які допускаються чужі, але мінімізуються їх соціально-індивідуальні риси. Це аеропорти, громадський транспорт, метро. Пусті місця – неосвоєні місця, які не нанесені на людську ментальну карту. Вони виключені із людського сприйняття, але завдяки ним інші місця здаються наповненими смыслом. Ці три типи місць забезпечують комфортне існування людей-номадів постмодерну, формують гладкий ризомний простір,

Геофілософія. Детериторизація і територизація. В останній спільній книзі, “Що таке філософія”, Ж. Делез і Ф. Гваттарі в розділі “Геофілософія” пропонують новий філософський напрям, нову науку “геофілософія”, яка розвивається на основі філософського переосмислення найзагальніших географічних образів – землі та території. Термін “геофілософія” було запропоновано за аналогією з “геоісторією”, міждисциплінарним напрямом, що об’єднує історію й географію, який запропонував визначний французький історик Фернан

Бродель (1902–1985).

Розробляючи концепцію “геофілософії”, автори відштовхувалися від того, що Земля – це непороджена постійність, даність. Земля замикає в собі усі стихії. Людська (і не тільки) діяльність окреслює, рисує території на землі, створює їх і знищує. Зміна в напрямку від землі до території – це територизація, протилежний процес, від території до землі – детериторизація. Земля водночас детериторизується і детериторизує (використовуючи стихії), долаючи і знищуючи межі територій. Територизація – це облаштування, освоєння, конструювання певної зони суспільством, що самоорганізується, вона сприяє підтримці й збереженню. Натомість детериторизація розсіює, вона може супроводжуватися зміною переконань, моделей сприйняття світу. Обидва процеси нерозривно поєднані, не можливо встановити, який з них первинний. Саме тому, щоб їх урівняти, Ж. Делез і Ф. Гваттарі замість терміну територизація, в якому є натяк на первинність, частіше використовують інший, – ретериторизація. Останній означає відновлення території через землю, перевпорядкування, “ремаппінг”, перекроювання карти світу.

Місцеве суспільство постійно взаємодіє із землею, із місцем, де воно проживає, тому воно територизує. Наприклад, племінні роди, поєднуючись з певною територією, отримують визначеність і утворюють “місцевий рід”. Але вони також можуть змінювати територію. Держави натомість частіше спочатку здійснюють детериторизацію, тому що збирають, присвоюють і урівнюють територію локальних груп (сільські території), а потім ретериторизують для свої потреб. Поліси також детериторизують, коли відриваються від своєї території, й адаптують її до геометричної протяжності, що тягнеться вздовж торгових шляхів. Детериторизація може бути фізична, психологічна і соціальна.

Концепція детериторизації та ретериторизації поглиблює пояснення територіальної мобільності, територіальної диференціації, формування території. Кожна людина шукає свою територію, як у дрібницях, так і у найважливішому, переживає або здійснює детериторизацію, щоб потім ретериторизуватися фактично в будь в чому. Ідеї Ж. Делез і Ф. Гваттарі щодо зв'язку людей і землі не зовсім нові для французької філософії. Їхня концепція територизації

перегукується з думками про “укорінення” людини як процес встановлення її зв’язку із землею, які є в книзі французької філософині Сімони Вейль (1909–1943) “Укорінення” [7].

У книзі “Що таке філософія” є й також загальніші думки, щодо взаємозв’язків між філософією, географією й історією. Автори пишуть, що думка формується простором і стає, по суті, формою цього простору. Філософське мислення – просторове. Географія – це не лише географія природи і людини, але й географія розуму. Філософія – це геофілософія, так само як й історія за Ф. Броделем – це геоісторія. Географія не лише дає матерію змінних місцевостей для історії як для форми. Географія відриває історію від культу закономірностей, дає можливість проявитися фактору випадковості. Так само вона відриває історію від культу першопричин, стверджуючи могутність середовища. Вона відриває історію від структур, замінюючи її рисунком ліній, спрямованих у безкінечність. Зрештою вона відриває історію від її самої, відкриваючи становлення, що не належать історії.

Список використаних джерел

1. *Lefebvre H.* La production de l’espace, Paris: Anthropos. Translation and Précis. 1974.
2. *Лозинський Р.* Простір, влада і дисципліна у творах Мішеля Фуко / Роман Лозинський // Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки: матер. II-ї міжн. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 15 жовтня 2020 р.). – Тернопіль: Вектор, 2020. – С 72–76.
<http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17260/1/Lozunckuu.pdf>
3. *Deleuze G, Guattari F.* Rhizome. Paris, Les Éditions de Minuit, 1976.
4. *Deleuze G, Guattari F.* Mille Plateaux – Capitalisme et schizophrénie 2. Paris, Les Éditions de Minuit, coll. “Critique”, 1980.
5. *Deleuze G, Guattari F.* Qu’est-ce que la philosophie ? Paris, Les Éditions de Minuit, coll. “Critique”, 1991.
6. *Zygmunt B.* Liquid modernity. Polity, Cambridge. 2000.
7. *Weil S.* L’Enracinement, Prélude à une déclaration des devoirs envers l’être humain, 1ère éd. (due à Albert Camus) Paris, Gallimard, coll. “Espoir”, 1949 (укр. переклад – Вейль С. Укорінення. Лист до клірика. К. : Д. Л., 1998).

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ, ЯК ОБ'ЄКТ ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Пуґач С. О.

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна

puhachserhiy@gmail.com

Важливою складовою частиною наших повсякденних практик є «уявні» (англ. *imaginary*) простори, тобто ті що існують лише у людській свідомості, без матеріального еквіваленту взагалі або за допомогою технічних засобів. Ці простори не представлені у реальному фізичному світі координатами x , y , z . Для позначення цього поняття використовується низка термінів: «кіберпростір», «віртуальний простір», «віртуальна реальність», «гіперпростір», «мережевий простір», «мережа/середовище Інтернет». У сучасній науковій літературі та повсякденних практиках термін «віртуальний» використовуються переважно зі словами «простір», «реальність», «середовище», «сфера», «світ». Усі ці слова мають яскраво вижене «охоплююче» (об'ємне, просторове) етимологічне значення. Мабуть саме тому найбільшого поширення у науковій літературі та нормативно-правових документах набув термін «віртуальний простір».

Віртуальний простір – простір, у якому координати об'єктів зображення знаходять свій вираз у координатах користувача, які не залежать від системи координат конкретного пристрою виводу. Тобто, визначальною у віртуальній реальності є власна система координат конкретної людини [2].

З позицій правого регулювання віртуальний простір розуміється як область технічних, технологічних та соціальних відносин, які виникають, змінюються та припиняються у процесі використання комп'ютерної чи іншої електронної мережі стосовно інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних послуг та засобів зв'язку.

Віртуальний простір може трактуватися з суб'єктивного погляду. Тоді зникає чітка межа між віртуальним та реальним простором й віртуальний простір сприймається як наслідок цілеспрямованих

розумових процесів, які ніби безпосередньо будують та формують його навколо себе. Віртуальний простір розуміється як ментальний, конкретні координати якого є лише продукт географічної орієнтованої думки [2].

Сутністю віртуального простору є три великі складові, між якими часто важко провести чіткі межі: 1) інформаційна база – множина інформаційних потоків, процес руху та обробки інформації, механізми її утворення та розповсюдження; 2) соціальна складова – сукупність соціальних відносин, що виникають у процесі використання Інтернету та інших мереж і базуються на оброблюваній комп'ютерами та смартфонами інформації; 3) технічна та технологічна складова – набір технічних та програмних засобів, інноваційних процесів на основі яких функціонує складна електронна система.

Кіберпростір – це нове людське та технологічне середовище, яке включає в себе як людей усіх країн, культур, мов, віку та професій, які постачають та звертаються за інформацією, так і всесвітню мережу комп'ютерів, взаємопов'язаних засобами комунікаційних інфраструктур, що забезпечують цифрову обробку та передачу інформації [6]. Верховний суд США визначає кіберпростір «як унікальний носій, відомий користувачам, як кіберпростір, що не знаходиться на певній території, але доступний кожному в будь-якій точці світу через Інтернет» [4].

В. Фурашев вважає кіберпростір формою співіснування сукупності матеріальних та нематеріальних об'єктів і процесів, спрямованих на сприйняття, запам'ятовування, переробку та обмін інформацією [3].

На думку А. Galloway [5], в осмисленні географічною наукою віртуальної реальності є чотири основні моменти.

– віртуальна реальність, як метафора цифрового стану, тобто усього того, що ми бачимо на екранах своїх комп'ютерів (цифри, текст, малюнки, веб-сторінки). Віртуальна реальність розглядається як вираження симптоматичного культурного бажання вирватися з недосконалого, надзвичайно складного реального світу у інфантилізовану або вдосконалену цифрову реальність.

– віртуальна реальність, як середовище мови програмування для

моделювання віртуальної реальності, що дає змогу демонструвати тривимірну інтерактивну графіку через екранні двовимірні інтерфейси. Хоча тривимірна графіка не замінила собою традиційні інтернет-сторінки, проте вона була вдосконалена при створенні онлайн-світів у кіберпросторі.

– створення моделей та симуляцій реальних географічних місць (3D моделі природних та антропогенних утворень, віртуальні екскурсії та ін.) для наукових, маркетингових та освітніх цілей.

– те, що ми розуміємо як «власне» віртуальна реальність – це штучна реальність, створена технічними засобами (шоломи, рукавички та ін.), яка дає людині відчуття повного «занурення» у віртуальний світ [5].

О. Дзьобань вважає, що віртуальну реальність, створену ІКТ, неможливо однозначно зарахувати ані до світу об'єктивної, ані до світу суб'єктивної реальності. Віртуальна реальність розташовується ніби у просторі між двома реальностями (суб'єктивною та об'єктивною), в зоні їх взаємодії, взаємозв'язку, взаємозалежності. У віртуальній реальності поступово зникають просторові та часові розмежування, стираються міждержавні кордони, пропагуються нові цінності, моделі поведінки, світоглядні стереотипи. Феномен віртуалізації життєвого простору людини та суспільства характеризує принципово новий тип символічного існування людини, соціуму, культури [1].

Іноді вживається термін «гіперпростір» – простір, що має чотири й більше виміри. Популярна у сучасній фізиці теорія суперструн (superstring theory) вважає, що гіперпростір нараховує десять вимірів із часом включно. Часто цей термін вживається у науковій фантастиці для пояснення надзвичайних явищ та процесів. Традиційно географія визначає місцеположення трьома евклідовими вимірами (x , y , z) або широта, довгота, висота. У ХХ ст. остаточно сформувалося поняття чотиривимірного континуального простору-часу, у якому три однорідні просторові координати доповнюються координатою часу і тому всі явища розглядаються у динаміці як процеси. Отже, простір-час можна розглядати як гіперпростір, оскільки він має більше як три виміри. Навіть порівняно проста поява одного додаткового виміру (у нашому випадку часу) призвела до значного ускладнення об'єктів дослідження. Внаслідок цього сучасна географічна наука вже зараз зіткнулася із

низкою труднощів. Наприклад, візуалізація динамічних явищ та процесів. Соціальний простір можна вважати іншим (додатковим) виміром (вимірами) географічного простору. Географічний простір при цьому є головним, більш важливим, оскільки саме він є матеріальним носієм соціального простору. Без геопростору соціальний простір втрачає будь-який сенс.

Отже, термінологічний ряд «кіберпростір», «віртуальний простір», «віртуальна реальність», «гіперпростір», «мережевий простір», «мережа/середовище Інтернет» має багато спільних рис. Головним моментом їх усіх є наявність певної нематеріальної складової (простору, який існує поза реальним фізичним світом), що існує у спільній колективній свідомості людських індивідів за допомогою певних технічних засобів і технологій. В українській мові часто вживають термін віртуальний простір, тоді як в англomовному середовищі – кіберпростір.

Список використаних джерел

1. Дзьобань О. П. Сучасний віртуальний простір: конгеніальність віртуальності й міфу. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3 (44). С. 163–170.
2. Пугач С. Соціальна географія комунікаційних мереж Західної України : монографія / за ред. К. Мезенцева. Луцьк : вид. «Терен», 2021. 284 с.
3. Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності. *Інформація і право*. 2012. № 2(5). С. 162–175.
4. Darrel C. Jurisdiction In Cyberspace: A Theory of International Spaces. *Michigan Telecommunications and Technology Law Review*. 1998. Vol. 4. Issue 1. P. 69–103.
5. Galloway A. Intimations of everyday life: ubiquitous computing and the city. *Cultural Studies*. 2004. Vol. 18 (2/3). P. 384–408.
6. The International dimensions of cyberspace law / Ed. by B. De Padirac. Routledge, 2000. Vol. 1. 241 p.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУПЧИНЕЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рудакевич І. Р.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
ivaco@ukr.net*

Купчинецька територіальна громада утворена у 2018 р. шляхом об'єднання 7 сіл колишнього Козівського району Тернопільської області. Створення цієї громади є історичним продовженням давньоруського містечка Бродилів, яке було розташоване на місці сучасного села Купчинці та навколишніх поселень. Села Купчинецької громади мають свої історичні та культурні традиції, пов'язаність місцевої економіки, особливі природні умови, що зумовлює додатковий інтерес у їх дослідженні.

Купчинецька сільська територіальна громада Тернопільського району Тернопільської області (далі Купчинецька ТГ) створена згідно з рішенням першої сесії Купчинецька сільської ради 27 липня 2018 року шляхом об'єднання 6 сільських рад із центром у селі Купчинці. До складу Купчинецької об'єднаної територіальної громади входять 7 сіл (села Денисів, Дворище, Ішків, Купчинці, Росоховатець, Яструбове) Тернопільського району Тернопільської області (рис. 1). Площа громади станом на 01.01.2020 року становила 97,6 км² [3].

Територія Купчинецької ТГ розміщена в межах Тернопільського плато Подільської височини. Більшість території громади розташована у долині річки Стрипа. Поверхня горбисто-рівнинна, розчленована річковими долинами і балками. Найбільшою річкою та головною водною артерією на території громади є Стрипа з правою притокою Студенкою.

З корисних копалин залягають поклади глини, піску та вапняків. У долині Стрипи між селами Купчинці та Ішків є родовище торфу, яке раніше розроблялося, однак видобуток був припинений. Торф може мати значення як місцевого палива або сировини для удобрення полів.

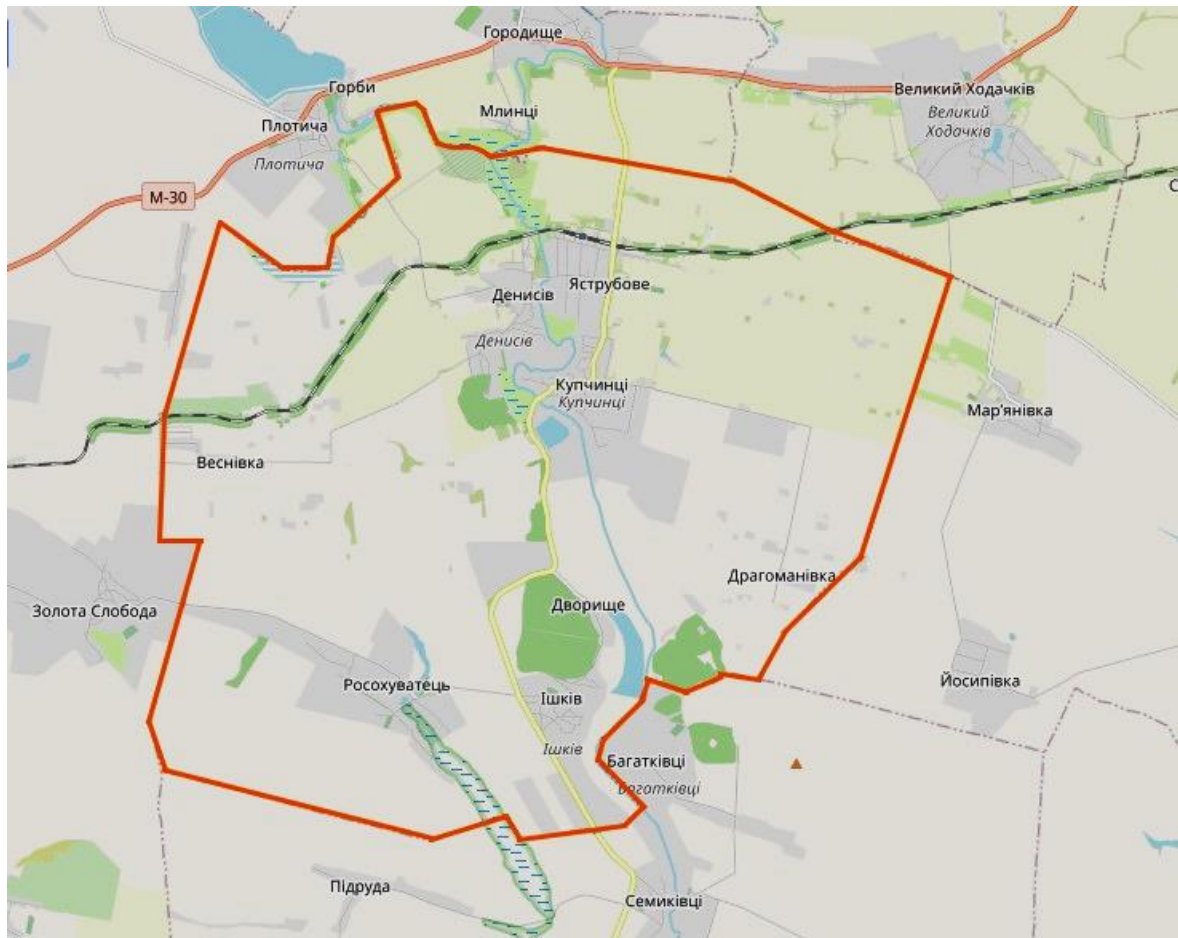

Рис. 1. Розташування і склад Купчинецької територіальної громади

На території громади переважають агроландшафти. Є декілька лісових масивів на околицях сіл Денисів, Ішків, Дворище. Купчинецька громада вирізняється значними площами водно-болотних угідь у заплаві р. Стрипа. Вони є природними резервуарами води, використовуються для збору лікарських рослин, рибальства і мисливства. На південній околиці громади розташований Семиківський гідрологічний заказник.

Купчинецька ТГ розташована у центральній частині Тернопільської області за 24 км від обласного і районного центру — міста Тернопіль. Через територію громади пролягає територіальна автомобільна дорога Т-2006 (Городище – Зарваниця – Бучач) і залізниця Тернопіль – Ходорів, на якій діє залізнична станція Денисів-Купчинці. Ця станція обслуговує переважно вантажний рух, але також приміські поїзди (2 пари на добу).

Населення Купчинецької територіальної громади станом на 01.01.2022 р. становило 3760 осіб. Найбільшими селами у ТГ є Купчинці – 998 мешканців, Яструбове (919), Денисів (882), а населені пункти Драгоманівка (17 жителів), Веснівка (31), Дворище (34) легше назвати хуторами (рис. 2) [3].

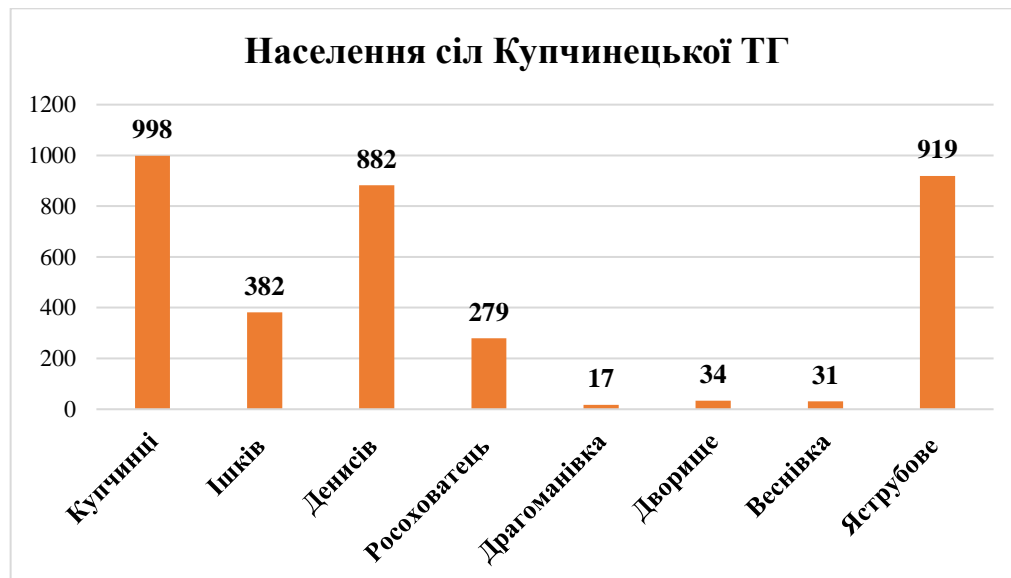

Рис. 2. Населення сіл Купчинецької територіальної громади

Якщо проаналізувати місцевий бюджет Купчинецької громади, то у 2022 р. доходи загального фонду становили 17,57 млн. грн., а видатки загалом – 31,65 млн. грн. У 2021 р. надійшло 15,48 млн. грн. доходів та витрачено 33,59 млн. грн. видатків. Для покриття дефіциту бюджету у 2022 р. надійшло 16,94 млн. грн. міжбюджетних трансфертів, у 2021 р. – 21,28 млн. грн. Отже, фінансова спроможність громади покращується. У перерахунку на одного мешканця громади у 2021 р. надійшло 4062 грн. доходів місцевого бюджету, що вище середнього показника у Тернопільській області (3911 грн.) [1].

Основний обсяг надходжень до місцевого бюджету забезпечують промислові та сільськогосподарські підприємства на території громади. Найбільшими виробниками промислової продукції є спиртсклад Козлівського спирт заводу, ТОВ «Галицька зернова компанія», ТОВ «Агроіндустрія-11», ФОП Мандзій О.М. Ці підприємства працюють у харчовій промисловості та виробництві будівельних матеріалів. Головним виробником сільськогосподарської продукції на території Купчинецької громади є ПАП «Агропродсервіс» з його дочірними

підприємствами. Поряд з ними успішно провадять діяльність і ряд фермерських господарств («Надія», «Мандзій і сини 2009», «Білик-2008», «Олеся», «ім. П. Думки», «Мрія», «Борисфем», «Яблуневий сад» та інші) [3].

У населених пунктах Купчинецької громади діють 7 закладів освіти: 3 гімназії (села Денисів, Ішків, Яструбове), загальноосвітня школа с. Купчинці, 3 дошкільні заклади (Денисів, Ішків, Купчинці). Із закладів культури на території громади станом на 2020 рік діяли 4 клуби, будинок культури, 5 бібліотек, а також 3 музеї. Зі спортивних споруд є 4 стадіони та спортивні майданчики. Станом на 2020 рік у Купчинецькій громаді працювали 17 закладів торгівлі та один ресторанного господарства [3].

Територія Купчинецької ТГ має значний туристично-рекреаційний потенціал. Тут є багато цікавих природних об'єктів, переважно у долині р. Стрипи (водно-болотні масиви, мисливські угіддя, ставки), а також відома природоохоронна зона – Семиківський заказник. З історико-культурних об'єктів є старі храми у селах Купчинці та Денисів, пам'ятні місця з часів Першої світової війни та діяльності УПА. Діючими є також два музеї – краєзнавчий у с. Денисів та музичних інструментів у с. Ішків. Із сіл Купчинецької громади походять багато відомих людей – поети та письменники І. Блажкевич, П. Думка, О. Вільчинський, М. Шарик, американський актор М. Мазуркевич, художник Д. Стецько, науковці-географи О. Заставецька та Я. Олійник, військові діячі М. Маринович, І. Федоров, М. Вовк.

З перспективних напрямів розвитку Купчинецької громади варто виокремити її логістичний потенціал, оскільки вона розташована поблизу міжнародних автодоріг М-09 і М-30, а також на залізничній лінії. Вже деякі логістичні об'єкти функціонують у вигляді зернових елеваторів, перевантажувальних комплексів чи складів. Значний потенціал має також переробка місцевої продукції, як аграрної, так і будівельних чи паливних (торф, деревина, біомаса) матеріалів. Перспективною є ще туристична галузь у громаді завдяки зручному розташуванню та наявності місцевих ресурсів.

Список використаних джерел

1. Бюджети територіальних громад України. URL: https://public.tableau.com/app/profile/ulead/viz/_16360623127390/sheet0 (дата звернення: 17.04.2023).
2. Природні умови та ресурси Тернопільщини. Тернопіль: ТзОВ «Тернограф», 2011. 512 с.
3. Програма соціально-економічного розвитку Купчинецької сільської ради на 2019-2020 рік https://rada.info/upload/users_files/04395544/698744768dd8ff594a9e92731fcf6642.doc (дата звернення: 15.04.2023).

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕРЕЖІ СЕРЕДНІХ МІСТ УКРАЇНИ

Федорець Р.Д.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

м. Ніжин, Україна

fedorets_roman@ukr.net

Процес формування сучасної мережі середніх міст України розпочався в епоху раннього Середньовіччя. Перше місто, яке нині можна віднести до рангу середніх, було засновано ще на початку VIII століття. Така поселенська мережа, як і будь-яке інше динамічне утворення, постійно зазнавала трансформаційних змін. Досить часто, такі зміни були викликані не лише демографічними процесами, а і докорінною зміною поглядів на саме визначення поняття «середнє місто». Не зважаючи на багатостолітній процес формування мережі міських поселень, впродовж тривалого часу відкритим залишалось питання їх класифікації, яке і на сьогодні не вирішене остаточно.

На території України перша класифікація міських поселень, із виділенням в окремий клас міст середнього розміру, була проведена у 1910 році. За основний критерій, що відрізняв міські населені пункти, було взято показник кількості населення та його зайнятість у сферах діяльності, не пов'язаних із сільським господарством. Відтак, середнім вважалось місто, населення якого становило 10 – 40 тисяч осіб, а обсяги реалізованої промислової продукції складали 100 тисяч рублів [4].

Згідно з даними критеріями, на початок ХХ століття в межах сучасної України виділялось 69 середніх міст. До них входили такі, що наразі перебувають у категорії великих і дуже великих (Вінниця, Чернігів, Кривий Ріг), сучасні середні міста (Ковель, Конотоп, Прилуки), та навіть населені пункти, що зараз перейшли до розряду селищ міського типу та сільських поселень (Браїлів, Ставище, Ялтушків).

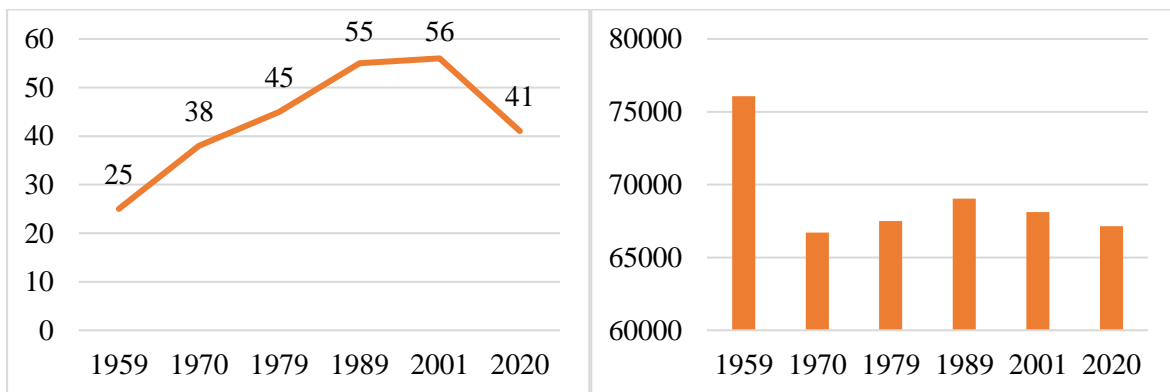
В умовах сьогодення, дані критерії що до кількості населення середніх міст видаються значно заниженими. Однак, враховуючи тогочасний рівень урбанізації та людність міських поселень – такі показники є цілком закономірними.

Внаслідок пришвидшення темпів індустріалізації, а також у зв'язку зі збільшенням людності міських поселень, виникла необхідність внесення змін до критеріїв поділу їх на групи. Відтак, у середині ХХ століття праці присвячені теорії та практиці містобудування зафіксували нові вимоги до класифікації міст. Середніми почали вважатись міста із населенням від 50 до 100 тисяч осіб. Згодом, такий показник з'явився і в офіційних статистичних джерелах [3]. Також існує велика кількість альтернативних підходів до класифікації міських поселень, однак виділення середніх міст із мінімальним 50-тисячним порогом є найбільш поширеним в українській суспільно-географічній науці навіть тепер.

Аналіз процесу трансформації мережі середніх міст на сучасному етапі їх історичного розвитку найбільш доцільно розпочати із середини ХХ століття. Базу даних дослідження склали результати переписів населення УРСР (за 1959 – 1989 роки) надані Державною службою статистики України, а також результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року та оціночна людність міських населених пунктів станом на 01.01.2020. На основі зібраних матеріалів було визначено два показники, які у загальних рисах відображають динаміку трансформаційних змін мережі міських поселень: 1) кількісний склад; 2) середня людність (рис. 1).

Так, розглядаючи динаміку кількості середніх міст України за досліджуваний період, можна виявити наступне – із 1959 по 2001 рік кількість середніх міст постійно зростала, а починаючи з 2001 року і дотепер цей показник невпинно зменшується. Хоча негативні тенденції

почали проявлятися вже з кінця 1980-х років, коли за період з 1989 до 2001 року чисельність середніх міст зросла лише на один пункт. Стосовно показників середньої людності – найвищі значення були зафіксовані у 1959 році. Однак, уже у 1970 році даний показник скоротився майже на 14%. Наступні роки характеризувались поступовим зростанням середньої людності досліджуваних міських поселень. Переломний момент настав після 1989 року, коли людність середніх міст почала стрімко зменшуватись.

Побудовано автором за даними [1, 2]

Рис. 1. Кількість середніх міст (одиниць)
та їх середня людність (осіб) за 1959 – 2020 роки

Таким чином, найбільш бурхливий період розвитку мережі середніх міських поселень припав на 1959 – 1970 роки. За цей час кількість середніх міст збільшилась на рекордні 13 одиниць. Дане явище можна пов'язати з різким зростанням кількості населення (демографічний вибух) у середині ХХ століття, та міграцією сільських жителів до міських населених пунктів. Водночас внаслідок появи великої кількості нових середніх міст, населення яких не перевищувало 55 – 60 тисяч осіб, середня людність даної категорії міських поселень суттєво скоротилась. У наступні десятиліття зростання чисельності таких населених пунктів сповільнилось та поступово почала зростати їх середня людність. Починаючи з кінця 1980-х років розпочався процес вилюднення середніх міст, який значно активізувався в середині 1990-х та триває до тепер. Такі населені пункти втратили вагому частку свого соціально-економічного потенціалу, що зумовило, зокрема, посилення міграційного відтоку населення до більш економічно привабливих міст.

Так, за період із 1989 до 2020 кількість середніх міст скоротилась на 26,8%, а їх середня людність зменшилась на 3%. З огляду на перебіг демографічних та міграційних процесів у середніх містах, подібна тенденція збережеться і надалі.

Також варто розуміти, що представлене дослідження не враховує наслідків військової агресії російської федерації на території України, які різко погіршили і без того непросту демографічну ситуацію. Особливо це стосується Донецької та Луганської областей, де розміщується 32% всіх середніх міських населених пунктів. У майбутньому, знадобиться більш детальний аналіз трансформаційних змін всередині мережі середніх міських поселень.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.02.2023).

2. Офіційна сторінка Всеукраїнського перепису населення. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2023).

3. Поручинський В. І., Сосницька Я. С. Класифікація і типологія міських поселень України. Часопис соціально-економічної географії. Харків, 2015. Вип. 18(1). С. 98 – 101.

4. Семенов-Тян-Шанский В. П. Город и деревня в европейской России: очерк по экономической географии. СПб.: Тип. В. Ф. Киршбаума, 1910. 212 с.

РЕГІОНАЛЬНІ ТА КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

ТРАНСПОРТНА ЛОГІСТИКА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Борсук Ю. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

e-mail: borsukurij2@gmail.com

Логістика виступає активним засобом забезпечення економіки в сучасний період. Одним із головних видів її діяльності є транспорт. Організація перевезень у просторі потребує розвинутої транспортної мережі й узгодження потоків у конкретних місцях.

Транспортна логістика покликана розвивати доступність і мобільність у суспільстві. Налагодження усіх ланок у системі дозволяє запускати рух товарів і послуг без додаткового втручання. Однак часом виникають ситуації, що так чи інакше дестабілізують логістичну схему в окремій транспортній мережі. В Україні це стало відчутним після початку повномасштабного російського вторгнення.

Російсько-українська війна призвела до пошкодження транспортної мережі та зміни логістичних потоків. Протягом воєнного стану найбільше постраждали мережеві об'єкти залізничної інфраструктури: мости, електричні підстанції, депо. Менше збитків було завдано одиницям рухомого складу. Це пов'язано з тим, що вагонний парк постійно був задіяний у перевезенні пасажирів до безпечних місць. Під час війни потоки людей почали спрямовуватись у напрямку Західного регіону України або ж до країн Європейського Союзу.

Специфіка транспортної мережі Львівської області дозволяє сполучати між собою всі сусідні обласні міста з використанням автошляхів і залізниць [2]. У такому разі можна сформулювати приклади автобусних і залізничних потоків до Львова, враховуючи швидкість і частоту руху пасажирського транспорту [3]. В нашому випадку потрібно проаналізувати переміщення окремих транспортних засобів (автобуса, поїзда) з Луцька, Рівного, Тернополя, Івано-Франківська й Ужгорода в напрямку Львова. Спробуємо подати показники руху,

розраховані з відкритих даних автобусних і залізничних станцій [6][7].

Таблиця 1

Показники переміщення автобусного й залізничного транспорту з сусідніх обласних міст у напрямку Львова

Сполучення	Швидкість руху, км/год		Частота курсування протягом доби, од./год	
	Автобус	Поїзд	Автобус	Поїзд
Луцьк – Львів	40,00	57,97	0,50	0,02
Рівне – Львів	60,29	73,06	0,67	0,11
Тернопіль – Львів	63,50	88,13	0,58	0,75
Івано-Франківськ – Львів	42,00	66,09	0,92	0,56
Ужгород – Львів	62,45	52,18	0,38	0,33

З таблиці 1 видно, що швидкість руху поїзда є меншою від автобуса в усіх випадках, крім напрямку Ужгород – Львів. Це пояснюється тим, що залізнична лінія перетинає гірський перевал через систему мостових і тунельних споруд із доволі високою кривизною та похилом перегонів. Відповідно час руху поїзда стає більш уповільненим під час проходження гірських ділянок. Також відбуваються технологічні процеси, необхідні для подолання перевалу. До прикладу, в розкладі кожного поїзда складом більше 10 пасажирських вагонів закладено подовжені зупинки Воловець і Лавочне з метою залучення додаткового локомотива для тяги й гальмування рухомого складу.

Найбільшу швидкість руху (понад 60 км/год) зафіксовано в автобусах від Тернополя, Ужгорода, Рівного. Очевидно, що причиною є наявність міжнародних автошляхів на даних відрізках: *М09 Тернопіль – Рава-Руська* (Тернопіль – Львів), *М06 Київ – Чоп* (Ужгород – Львів, Рівне – Львів). Міжнародні дороги дозволяють розвивати більшу швидкість автомобільного транспорту за рахунок обхідних шляхів окремих міст, численних мостових переходів і розв'язок тощо. Так чи інакше, це сприяє запуску міжнародних автобусних маршрутів, що

курсують у прискореному варіанті. З Луцька й Івано-Франківська до Львова час переміщення автобусів сягає 40–42 км/год, що пов'язано з наявністю національних автошляхів (*Н17 Львів – Луцьк, Н09 Мукачево – Івано-Франківськ – Львів*).

Максимальна швидкість руху з сусідньої області до Львова спостерігається у межах залізничної ділянки Тернопіль – Львів (88 км/год). Також високі значення характерні для відрізків Рівне – Львів, Івано-Франківськ – Львів (73 й 66 км/год відповідно). Напрямки з Тернопільської та Рівненської областей входять до міжнародних залізничних коридорів, тому й експлуатуються із необхідністю забезпечувати високу швидкість руху. Залізничні лінії Тернопіль – Красне – Львів і Здолбунів – Красне – Львів застосовуються у швидкісному сполученні столиці, Західного регіону України й Підкарпатського воєводства Польщі [1]. Курсування експресів компанії Hyundai Rotem за маршрутом *Київ – Перемишль* зумовлює підвищення швидкості в діапазоні 80–90 км/год. Уже з меншою швидкістю рухаються регіональні поїзди *Рівне – Львів*. Від Івано-Франківська до Львова максимальну швидкість утримує рейс дизель-поїзда *Чернівці – Львів*. Бар'єром до прискорення руху залишається наявність одноколіїної залізничної лінії [2]. Низька швидкість установа в поїздах від Ужгорода й Луцька до Львова, однак у випадку Луцька є переважаючою від автобусів.

Якщо за швидкістю залізничний транспорт більше в лідерах, то за частотою руху – все протилежно: в усіх варіантах, крім ділянки Тернопіль – Львів, розподіл автобусів на годину протягом доби є вищим від поїздів. Максимальна різниця у частоті руху між автобусним і залізничним транспортом досягається у сполученні Луцьк – Львів. Відзначимо, що з Луцька до Львова можна скористатись виключно рейсом одного поїзда з періодичністю руху через день (протягом тижня потяг №265 *Ковель – Ужгород* курсує 3,5 рази) [7].

Найбільша частота руху серед автобусного транспорту спостерігається у сполученні Івано-Франківська та Львова (0,92 од./год). Це перевищує частоту залізничних маршрутів майже удвічі. Близькі показники мають автобусні потоки з Рівного, Тернополя, Луцька. Хоча з Тернопільської області до Львова частота поїздів

залишається більшою від автобусів. Найменша частота автобусів за добу формується від Ужгорода до Львова (0,38 од./год), що майже подібно з частотою руху поїздів.

Частота руху залізничних маршрутів дуже диференційована: від 0,75 од./год (Тернопіль – Львів) до 0,02 од./год (Луцьк – Львів) за добу. Приблизно половина рейсів на годину генерується на ділянці Івано-Франківськ – Львів. Менше цього показника становлять залізничні сполучення із Ужгорода, Рівного, Луцька до Львова. При цьому значення Ужгорода є втричі більшим від Рівного, або ж у шістнадцять разів від Луцька. Таким чином, одним із першочергових завдань буде зростання частоти поїздів із Волинської, Рівненської та Закарпатської областей до Львова. В цьому випадку можна запускати сполучення у форматі Північ – Південь і зворотно через Львів.

Воєнний стан завдав коректив у розвитку транспортної логістики Львівської області. Міжнародні автошляхи та залізниці продовжують забезпечувати рух пасажирського транспорту від сусідніх обласних центрів до Львова. За швидкістю до більш конкурентних відноситься залізничний транспорт, але за частотою руху – автобусний (крім ділянки Тернопіль – Львів). В сучасних умовах російської агресії важливим моментом має бути прискорена мобільність у сполученні Луцька й Рівного з центром Західного регіону. Досягнути якісного результату можна шляхом інвестицій у розвиток інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Борсук Ю. Суспільно-географічні проблеми транспортного сполучення західноукраїнського прикордоння з країнами-сусідами Європейського Союзу в контексті розвитку міжнародного туризму. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique: sur les matériaux de la II conférence scientifique et pratique internationale*, 1 octobre 2021, Paris, République Française. Париж, 2021. С. 109–115.

2. Борсук Ю. Суспільно-географічні проблеми транспортного сполучення у зоні тяжіння великих та середніх міст (на прикладі Львівської області). *Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні*: матеріали ХХ-ої Всеукраїнської студентської наукової

конференції, м. Львів, 15–17 травня 2019 р. Львів, 2019. С. 67–71.

3. Борсук Ю. Суспільно-географічні чинники транспортної інфраструктури в контексті розвитку туризму під час воєнного стану в Україні. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки*: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-літтю утворення кафедри географії України і туризму у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, 4–5 жовтня 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 31–33.

4. Крикавський Є., Чухрай Н., Чернописька Н. Логістика: компендіум і практикум. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2009. 338 с.

5. Кузик С., Борсук Ю. Соціально-економічні передумови функціонування приміського залізничного транспорту (на прикладі Львівської області). *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2020. № 3 (82). С. 76–84.

6. Продаж квитків на автобус: купити квиток на автобус по Україні та закордон on-line. URL: <https://ticket.bus.com.ua/?lang=ua> (дата звернення: 14.04.2023).

7. Укрзалізниця: розклад руху призначених пасажирських поїздів. URL: <https://www.uz.gov.ua/passengers/timetable/> (дата звернення: 14.04.2023).

8. Шаблій О., Борсук Ю. Геологістичні аспекти залізничних пасажирських перевезень в Україні. *Часопис соціально-економічної географії*. 2021. № 31. С. 37–46.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ЧОРТКІВСЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Брінджак Н. І., Заблоцький Б. В.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

ninabbrindzhak@gmail.com, zablotskiy@ukr.net

В останнє десятиліття наша держава демонструвала суттєве підвищення економічної ефективності сільськогосподарського (с.-г.) землекористування. За результатами 2021 р. сільське господарство України дало найвищий відсоток до ВВП серед усіх галузей економіки – більше 10 %, а на агропродовольчу продукцію припала найбільша частка у загальному експорті – близько 41 % [4]. Таким чином, стала одним із гарантів світової продовольчої безпеки. Проте, таке стрімке підвищення економічних результатів агробізнесу часто базувалося на нераціональному с.-г. землекористуванні, яке призводить до зниження екологічної стійкості агроландшафтів та може спричинити зменшення їх продуктивності у майбутньому.

З метою виявлення основних проблем с.-г. землекористування нами здійснено спробу відтворити максимально об'єктивний стан використання земель с.-г. призначення Чортківського району Тернопільської області.

Враховуючи те, що статистична звітність по структурі земельного фонду не ведеться, ми використали згруповані дані про площі земель с.-г. призначення (зі статистичної звітності фоми 6-зем від 01.01.2016 р.) сільських, селищних та міських рад Борщівського, Буцацького, Гусятинського, Заліщицького, Монастириського та Чортківського адміністративних районів Тернопільської області, що існували до початку адміністративної реформи, у розрізі 22 сучасних територіальних громад створеного у 2020 р. Чортківського району [2, 1]. На нашу думку, використання розрахункових даних є прийнятним і таким, що формує основу для подальшого уточнення показників, для виявлення тенденцій зміни та динаміки розвитку с.-г. землекористування району.

Таким чином, згідно розрахованих даних, частка земель с.-г.

призначення у структурі земельного фонду Чортківського району складала 74,98 %, що було на 2,65 % менше від середнього для Тернопільської області значення [2]. Найвищі показники земель с.-г. призначення (вищі 80 %) були в сільських громадах центральної частини району: Білобожницька, Васильковецька, Колиндянська, Трибухівська, а максимальне значення (88,89 %) зафіксоване у Хоростківській міській громаді. Показники нижчі 70,00 % були у західних громадах (Золотопотіцькій та Коропецькій селищних, Монастирській міській), а також у Копичинецькій міській громаді. Найнижчий показник було зафіксовано на території Коропецької селищної громади – 60,09 %.

Переважаючою складовою земель с.-г. призначення були с.-г. угіддя, які займали 97,60 % площі. Ще 2,40 % земель склали інші с.-г. землі (ті, що перебували під господарськими будівлями і дворами, чи місцевими шляхами сполучення і прогонами, а також землі, що перебували у стадії відновлення). Основна частка с.-г. угідь використовувалась як рілля та перелоги (84,36 %). Значно меншою була частка кормових угідь: пасовищ (12,88 %) та сіножатей (1,24 %). Зовсім малу частину угідь (1,51 %) займали багаторічні насадження (в основному – сади) [1].

Розподіл показника частки ріллі у структурі с.-г. угідь по території району загалом відповідає характеру агроландшафтів, проте, розораність в окремих громадах була надмірно високою. Так, частка ріллі у структурі угідь окремих центральних, східних і південних громад району (Більче-Золотецької, Васильковецької, Гримайлівської, Гусятинської, Мельнице-Подільської, Нагірянської, Трибухівської та Хоростківської) становила понад 88,00 % (рис. 1). Найбільшу розораність с.-г. угідь зафіксовано у Нагірянській сільській громаді (91,17 %). Найнижчою частка ріллі була на заході району у Коропецькій селищній та Монастирській міській громадах (73,59 % та 68,63 % відповідно).

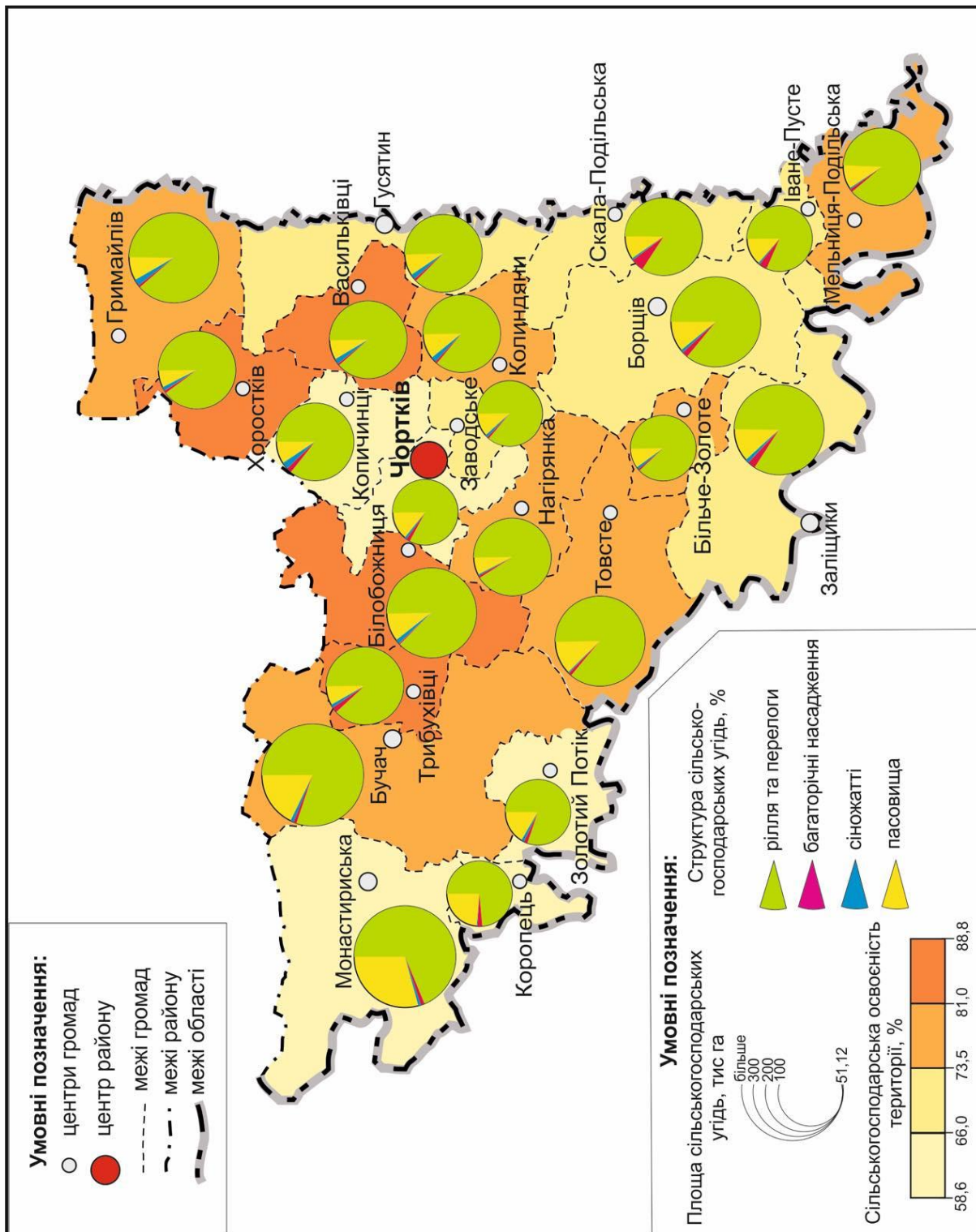

Рис. 1. Сільськогосподарське землекористування в Чортківському районі

Пасовища по території району розміщені вкрай нерівномірно, проте, видно закономірність збільшення їх частки із сходу на захід, що пояснюється збільшенням площ схилених агроландшафтів. Вищі показники відсотка пасовищ у структурі с.-г. угідь (більші 15,00 %) були у Буцацькій, Золотопотіцькій, Коропецькій та Монастириській громадах. В останній громаді виявлено найвище для району значення –

29,31 %. Показники нижче 10,00 % зафіксовано у Васильковецькій, Гримайлівській, Гусятинській, Копичинецькій, Нагірянській, Скала-Подільській, Трибухівській та Хоростківській громадах. Саме у Хоростківській міській громаді значення показника було найнижчим – 7,31 %.

Сіножаті є мало поширеним видом угідь для усієї території району. Їхнє розташування приурочене головним чином до заплав річок: Золота Липа, Коропець, Стрипа, Джурин, Серет, Нічлава, Збруч. Відносно вищі показники (більші 2,00 %) були лише у п'яти громадах східної частини району: Васильковецькій, Гримайлівській, Гусятинській, Колиндянській та Копичинецькій. Саме у Копичинецькій міській громаді зафіксовано найвища частка сіножатей – 2,81 %. Низькі показники (менші 0,50 %) були на півдні району в прилеглих до р. Дністер громадах: Коропецькій, Мельнице-Подільській, Товстенській. Мінімальне значення (0,23 %) зафіксовано у Коропецькій селищній громаді. У решті громад значення показника було близьким 1,00 %.

Розподіл багаторічних насаджень по території району зумовлений не лише природними чинниками, а й історично сформованими особливостями господарювання. Відносно вищі показники багаторічних насаджень у структурі с.-г. угідь (більші 2,00 %) були у південно-східній частині району (Борщівська, Заліщицька, Іване-Пустенська, Скала-Подільська громади), а також у Копичинецькій, Коропецькій та Трибухівській громадах. У Скала-Подільській селищній громаді зафіксовано найвище значення показника – 5,46 %. Найнижча частка багаторічних насаджень виявлена у Білобожницькій та Більче-Золотецькій сільських громадах (0,42 % та 0,49 % відповідно). На решті території частка насаджень була близькою 1,00 %.

Дослідження землекористування Чортківського району засвідчило, що на фоні надмірно високого рівня с.-г. використання території, за умови нераціонального та здебільшого споживацького господарювання, відбувається поступове зменшення екологічної стійкості та продуктивності сільськогосподарських угідь.

Останніми роками гостріше проявилися окремі проблеми с.-г. землекористування: ерозія, підвищена кислотність, кам'янистість перезволоження та заболочення ґрунтів. В районі еродовані близько

30 % с.-г. угідь, із яких майже 90 % – це рілля. Також, актуальною є проблема яроутворення, яке значно утруднює використання техніки та активно стимулює процеси площинної ерозії прилеглих територій. Найбільшого поширення ерозія ґрунтів набула на землях Гусятинської, Іване-Пустенської, Мельнице-Подільської, Монастириської та Скала-Подільської громад. Значно поширеними по території практично усього району, крім його північно-східної частини, є с.-г. угіддя з підвищеною кислотністю ґрунтів. Помірно поширеними по усій території району є перезволожені та заболочені землі. Їх наявність викликана високим рівнем ґрунтових вод та надмірним обсягом атмосферних опадів. На окремих територіях району є підвищені показники кам'янистості с.-г. земель. Найбільше валунно-кам'яного матеріалу є в ґрунтах Заліщицької, Мельнице-Подільської, Монастириської і Товстенської громад.

Однією із причин посилення деградації земель є те, що після роздержавлення та приватизації земельні частки (паї) були орендовані великими агрохолдингами. Для таких землекористувачів короткострокова економічна ефективність від експлуатації земель переважає над потребою витрат на дотримання екологічної стійкості агроландшафтів та забезпечення їх продуктивності в майбутньому.

Окремою причиною посилення проблем с.-г. землекористування стало ослаблення адміністративно-управлінської структури в умовах реалізації адміністративної реформи. Укрупнені та новостворені галузеві органи рівня району та громад ще не в змозі забезпечити ефективний моніторинг і управління.

Крім того, в умовах воєнного стану, змінено пріоритети державного управління, а тому, питання оптимізації землекористування відкладено на майбутнє. Ініційована Міністерством аграрної політики та продовольства «Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель» [3] що була схвалена Кабінетом Міністрів України у січні 2022 р., в умовах війни так і не стала програмою.

Отже, сучасне с.-г. землекористування у Чортківському районі можна охарактеризувати як таке, що зорієнтоване на отримання швидких результатів сьогодні без збереження вимог екологічної

стійкості та економічної продуктивності земель на майбутнє, науково необґрунтоване, погано контрольоване органами управління усіх рівнів. Таке с.-г. землекористування викликає погіршення стану земель, що суттєво ускладнює соціально-економічний розвиток району і негативно впливає на природне середовище, здоров'я і умови проживання населення. Тому, сьогодні вкрай важливим є об'єднання зусиль науковців, управлінців та аграріїв для забезпечення оптимального с.-г. землекористування.

Список використаних джерел

1. Заблоцький Б., Гавришок Б., Дем'янчук П. Облік площ земель сільськогосподарського призначення територіальних громад Тернопільської області: джерела, повнота та репрезентативність інформації. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Географія»*. Тернопіль: Тайп, 2022. Вип. 2. (53). С. 76-83.

2. Заблоцький Б. Проблеми обліку кількості земель територіальних громад Тернопільської області. *Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства*. Тернопіль: Тайп. №5 (випуск 5). 2021. С. 22-26.

3. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядження КМУ від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 05.04.2023).

4. Статистичний щорічник України за 2021 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 446 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Влах М. Р., Зизень І. Д.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

e-mail: myroslava.vlakh@lnu.edu.ua; e-mail: IVAN.ZYZEN@lnu.edu.ua

Актуальність суспільно-географічного дослідження прикордонної інфраструктури Закарпатської області зумовлена потребою

переорієнтувати транспортно-логістичні зв'язки України зі світовими ринками через блокування внаслідок війни Чорноморських портів; поглибити інтеграцію України в Європейський транспортно-інфраструктурний простір.

Мета дослідження полягає у вивченні сучасного стану прикордонної інфраструктури Закарпатської області, визначенні напрямів удосконалення та подальшого розвитку в умовах розширення транспортно-логістичних зв'язків між Україною та ЄС.

Виклад матеріалу. Геополітичне положення Закарпатської області на перехресті міждержавних транспортних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку і подальшому поглибленню всебічної міждержавної співпраці, обумовлює важливу роль регіону в інтеграції України в європейські структури.

Закарпатська область розташована на крайньому південному заході України. Відстань від обласного центру до адміністративних центрів сусідніх держав є меншою, ніж до українських (Кошице (Словаччина) – 97 км, Ніредьгаза (Угорщина) – 95 км, Сату-Маре (Румунія) – 150 км, Ряшів (Польща) – 315 км, Львів – 265 км, Івано-Франківськ – 295 км, Чернівці – 435 км).

Важливим елементом економічної системи прикордонних областей є прикордонна інфраструктура. Вона відіграє важливу роль у процесі міждержавних перевезень. Питання прикордонної інфраструктури західних областей України та їхньої співпраці з країнами ЄС розглядали багато учених – політологів, економістів, географів. Наприклад, західну частину України, як прикордонну територію, досліджував О. Шаблій [5], політико-географічні аспекти формування та функціонування західного державного кордону України – О. Малиновська [4], митну інфраструктуру – Н. Коцан [3].

Специфіка розвитку прикордонної інфраструктури зумовлена її транзитною функцією, що вимагає особливих підходів до розбудови окремих елементів, передусім щодо збільшення їхньої пропускну здатності. За будь-яких умов її функціонування надає новий імпульс для розвитку прикордонних територій, сприяє залученню іноземних інвестицій та створенню транспортних коридорів.

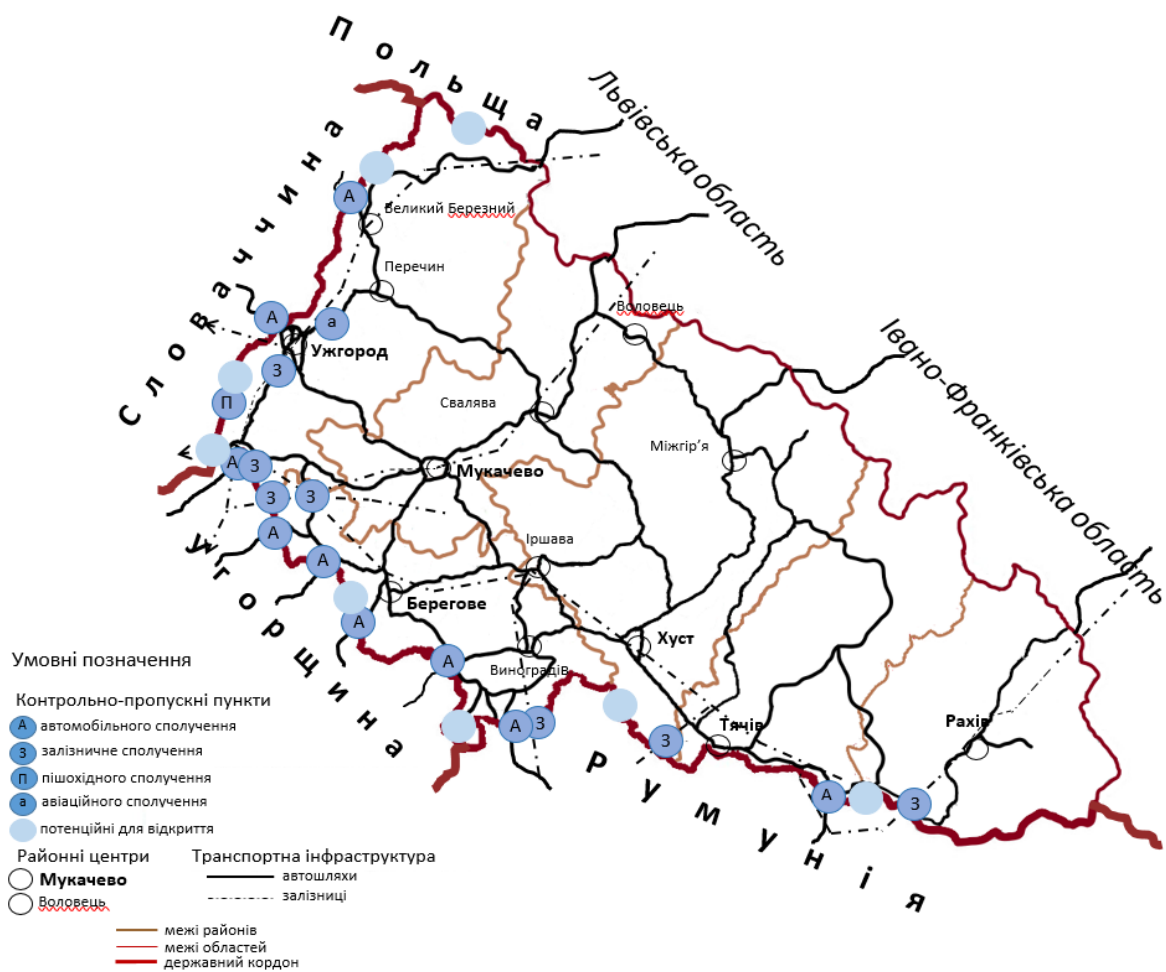
Роль транспортного «ключа» до Європи Закарпатська область

виконувала ще з советських часів. Прикордонна інфраструктура області активно використовувалася в геополітичних цілях СРСР у Центральній Європі щодо країн Варшавського договору. Нині Закарпатська область, яка є активним членом Карпатського Єврорегіону, – міжрегіонального об'єднання прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії, – має розвинену прикордонну інфраструктуру. Вона налічує 18 контрольних-пропускних пунктів (КПП), 17 з яких розташовані на державному кордоні із суміжними країнами (Угорщиною, Словаччиною, Румунією) та 1 КПП – для повітряного сполучення – у міжнародному аеропорту «Ужгород». За спеціалізацією – це 9 КПП для автомобільного зв'язку, 7 – залізничного, 1 – пішохідного, 1 – повітряного зв'язку (рис. 1).

На українсько-угорській ділянці державного кордону (133,1 км) на один КПП умовно припадає 19 км кордону, на українсько-словацькій (97,6 км) – 19,5 км, на українсько-румунській (203,9 км) – 34 км. Позаяк з 6-ти КПП на українсько-румунському кордоні реально функціонують тільки 3, то це значення збільшується до 68 км. На українсько-польському кордоні (32,6 км) КПП відсутні. Отже, західна і південно-західна ділянки державного кордону використовуються у міждержавних зв'язках інтенсивніше, порівняно з південно-східною.

На рівні держави високо оцінюють ініціативи, спрямовані на підвищення транспортної мобільності у сполученні України з країнами ЄС. Закарпатська область у цьому контексті є важливою з'єднувальною ланкою, через яку проходить 5-ий Пан'європейський транспортний коридор (Венеція – Київ), а вигідне геоположення на перетині шляхів із Заходу на Схід, з Півночі на Південь на фоні перевантаження європейських транспортних вузлів створює передумови для інтеграції регіону в міждержавну транспортну систему.

Обсяги пасажирських і вантажних перевезень, які щорічно зростають між Україною та країнами ЄС, зумовлюють подальшу потребу в розвитку прикордонної та транспортно-логістичної інфраструктури, розширенні можливостей для швидких, безпечних та комфортних прямих транспортних зв'язків між прикордонними регіонами країн, що сприятиме зміцненню двосторонніх торговельно-економічних та соціально-гуманітарних відносин.

Рис. 1. Контрольно пропускні пункти Закарпатської області

Після кризових 2014–2017 років вантажоперевезення через територію Закарпатської області з року в рік зростають (рис. 2). Це зумовлено переорієнтуванням української економіки в бік ЄС.

Варто зауважити, що зростання вантажоперевезень відбувається на потужностях уже застарілої прикордонної інфраструктури, яка не реконструювалася та модернізувалася. Наявна інфраструктура не витримує різкого збільшення вантажопотоків. Щоб подолати цю проблему, потрібно відновлювати уже наявну інфраструктуру, розбудовувати нові КПП.

Окрім наявних 18 КПП, за результатами аналізу, проведеного Закарпатською ОДА, перспективними є ще 18, зокрема 4 – на кордоні з Румунією, 7 – Угорщиною, 6 – Словаччиною та 1 – Республікою Польща [2].

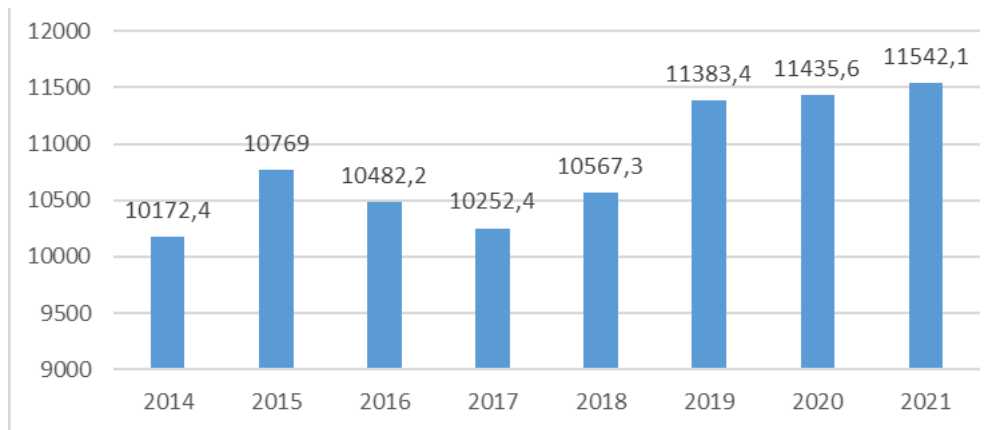

Рис. 2. **Обсяг вантажних перевезень Закарпатської області, тис. т**
Побудовано за [1]

Однак лише 8 перспективних КПП відображені в міжнародних договорах України та/або рішеннях Кабінету Міністрів України. Зокрема, на *українсько-румунській ділянці кордону* – це «Біла Церква – Сігет Мармаціей» (для економічної та туристичної інтеграції Тячівського району з Румунією), «Хижа – Тарна-Маре» (зміцнення економічних зв'язків між Хустом і Сату-Маре); на *українсько-угорській* – «Велика Паладь – Нодьгодош» (розвиток туристично-рекреаційної співпраці між Угорщиною і Україною), «Дийда – Берегдароц» (посилення інтегрованості Берегівського району та Угорщини); на *українсько-словацькій* – «Забрідь – Улич» (можливість поєднати Ужанський (Україна), Бескидський (Польща) та Полонинський (Словаччина) національні парки для більшої туристичної привабливості Карпатського регіону), «Соломоново – Чіерна» (зменшить навантаження на Чоп, позаяк наявні потужності Чопа уже не справляються зі збільшенням обсягу перевезень), «Сторожниця – Загор», «Паладь-Комарівці – Руське» (зменшення логістичного тиску на Ужгород) [2].

На нашу думку, існує також потреба укладення міжурядової угоди щодо побудови КПП на українсько-польській ділянці кордону. Потенційним тут є КПП «Лубня – Волосате» (для еколого-туристичної інтеграції в Карпатському Єврорегіоні).

Окрім вище згаданих потенційних КПП, які уже мають певну

правову основу, є такі, що перебувають лише у стані розроблення та перемовин. На *українсько-румунській ділянці державного кордону* – це «Яблунівка – Гута Чертезе» (на південний захід від Тячева); на *українсько-угорській* – «Бадалово – Тарпа» (південніше Берегова); «Соловка – Тісасентмартон» (на південний-схід від Чопа); на *українсько-словацькій* – «Соломоново – Чіерна» (західна околиця Чопа), «Сторожниця – Загор» (південне передмістя Ужгорода), «Оноківці – Петровці» (північне передмістя Ужгорода) [2].

Висновки. Проаналізувавши перспективи розширення і відкриття нових КПП, констатуємо, що Закарпатська область стає важливим логістичним і ресурсно-військовим габом на західному кордоні України. Інтенсифікація логістичного чинника й надалі поліпшуватиме соціально-економічні показники області.

Перспективи розвитку прикордонної інфраструктури Закарпатської області пов'язані з модернізацією наявних КПП, відкриттям законсервованих пунктів на українсько-румунському кордоні. Завдяки уже наявній прикордонній інфраструктурі та міжнародним транспортним коридорам можна налагодити експорт руд та металевих виробів до портів балканських країн, а також розширити можливості експорту харчової продукції. Завдяки такій стратегії можна також збільшити імпорт до України важливих ресурсів, які використовуються під час війни. Союзники України матимуть більші інфраструктурні можливості для військової та гуманітарної допомоги.

Розбудова КПП сприятиме поліпшенню використання рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області, яка може перетворитися на «Український Куршевель». Цьому сприяють нижчі, порівняно з Європою, ціни, унікальні краєвиди краю. Перспективним є створення міждержавних туристичних стежок та збільшення піших КПП, що зумовить притік потенційних туристів, яких наразі відлякують витрати часу в багатогодинних чергах та українська бюрократія на кордоні.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Закарпатській області. URL : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 01.04.2023).

2. Закарпатська ОДА. Інформація про розбудову пунктів пропуску та прикордонної інфраструктури на території Закарпатської області. URL : <https://oda.carpathia.gov.ua/storinka/prykordonna-infrastruktura> (дата звернення 01.02.2022).

3. Коцан Н. Н. Територіальна організація митної діяльності в Україні : монографія. Луцьк : Вежа, 2005. 384 с.

4. Малиновська О. Ю. Політико-географічні аспекти формування та функціонування західного державного кордону України : автореф. канд. дис. 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Київ, 2002. URL : <http://www.geograf.com.ua/dissertations/polityko-geografichni-aspekty-formuvannya-ta-funkcionuvannya-zahidnogo-derzhavnogo-kordonu-ukrainy> (дата звернення 01.04.2023).

5. Шаблій О. І., Кучабська З. О. Карпатський регіон України в центральноевропейському вимірі. *Економіко-соціально і еколого-географічні проблеми західноукраїнського прикордоння* : темат. зб. наук. праць. Львів : Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 1997. С. 22–30.

ПРО МАЛАКОФАУНУ МІОЦЕНОВИХ ВІДКЛАДІВ ЯРУ ЖАБ'ЯК

Дем'янчук П.М., Свинко Й.М., Дем'янчук І.П.

Тернопільський національний педагогічний університет

ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

e-mail: dempetrom@gmail.com

Яр Жаб'як розташований на північно-західній околиці села Дзвиняча Вишнівецької територіальної громади Кременецького району Тернопільської області, займає площу понад 10 га і простягається майже на 1 км. За багатством видового складу викопних молюсків яр не має собі рівних серед палеонтологічних пам'яток неогену Поділля, тому його взято під охорону як цінну геологічну пам'ятку природи місцевого значення (оголошений об'єктом природного-заповідного фонду рішенням виконкому Тернопільської обласної ради від 14.03.1977 р. № 131 зі змінами, затвердженими її рішенням від 27.02.2001 р. № 238. Пам'ятка має значну наукову та пізнавальну цінність.

У центральній частині яру на його лівому схилі відслонюється потужна товща гірських порід, яка представлена перешаруванням

вапняково-піщаних, піщаних та піщано-глинистих відкладів з великою кількістю добре збережених решток черепашок двостулкових і черевоногих молюсків. Стратиграфічна приналежність порід – середній міоцен неогенового періоду. У цих відкладах простежуються перевірки бурого вугілля та окременілі уламки стовбурів дерев. Видима потужність порід на схилах яру – 25-30 м. Вони залягають на розмитій поверхні білих крейдоподібних мергелів верхньої крейди [3].

Вивченню палеомалакофауни яру Жаб'як присвятили свої роботи ряд вчених, серед яких такі відомі природодослідники, як М. Барбот де Марні [1], В. Ласкарєв [4-6], Е. Ейхвальд [10], А. Ломніцький [11], В. Горецький [2] та ін. Короткі відомості про викопну малакофауну з цієї місцевості подані також у наших публікаціях [3, 7-9].

Результати досліджень. Під час проведення польових палеонтологічних досліджень (2012, 2014, 2018) нами зібрано понад 200 одиниць черепашок молюсків із середньоміоценових відкладів яру Жаб'як, які представляють 25 родів, з яких 22 ідентифіковано до виду. Переважна більшість черепашок добре збережена, лише у деяких з них відсутні останні закрути. Однак, їхні розміри та велика кількість знайдених екземплярів, дозволили здійснити ідентифікацію доволі впевнено. Зібрані палеонтологічні матеріали зберігаються в геологічному музеї Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Викопний малакокомплекс яру Жаб'як представлений двома класами молюсків – *Gastropoda* і *Bivalvia (Pelecypoda)*. Кожен з них включає відповідно 18 і 7 родів. Краще представлені роди *Dorsanum*, *Gibbula*, *Potamides*, *Cerithium* та *Conus*, які мають по два види, решта – по одному виду. Найбільша частка знайдених черепашок молюсків належить родам *Conus*, *Cerithium* та *Turritella*.

Нижче подаємо перелік викопних видів молюсків.

Клас Черевоногі молюски (*Gastropoda*)

Тип Молюски (*Mollusca*)

Клас Черевоногі молюски (*Gastropoda*)

Підклас Педедньожаберні (*Prosobranchia*)

Родина *Aporrhaidae*

Рід *Aporrhais* Costa, 1778

Вид *Aporrhais pespelicani* (Phill.) 1758

***

Родина *Cassidae*

Підродина *Cassinae*

Рід *Cassis* Scopoli, 1777

Вид *Cassis saburon* (Lam.) Kiister, 1857

***

Родина *Conidae* Fleming, 1822

Рід *Conus* Linnaeus, 1758

Вид *Conus dujardini* Deshayes, 1845

Вид *Conus ponderosus* Brocchi, 1814

***

Родина *Nassariidae*

Підродина *Dorsaninae*

Рід *Dorsanum* Gray, 1847

Вид *Dorsanum Lomnickii*

Вид *Dorsanum Verneuli*

***

Родина Трохіди *Trochidae* Rafinesque, 1815

Підродина *Gibbulinae* Stoliczka, 1868

Рід *Gibbula* Risso, 1826

Вид *Gibbula Dzieduszyckii*

Вид *Gibbula buchi* Dubois, 1831

***

Родина *Nassidae* Tryon, 1882

Рід *Nassa*

Вид *Nassa Zborzowski*

***

Родина *Naticidae* Tryon, 1882

Рід *Natica* Scopoli, 1777

Вид *Natica miller punctata* Lamarck, 1822

***

Родина *Turbinidae*

Рід *Oxystele* Philippi, 1847

Вид *Oxystele orientalis* Cossm. et Peyro, 1917

***

Родина *Potamididae*

Рід *Potamides* Brongniart, 1810

Вид *Potamides mitralis* Eichw.

Рід *Potamides* sp.

***

Підродина *Muricoidea*

Родина *Muricidae* Rafinesque, 1815

Рід *Pterynotus* Swainson, 1833

Вид *Pterynotus* sp.

***

Родина *Strombidae* Rafinesque, 1815

Підродина *Strombidea*

Рід *Strombus* Linnaeus, 1758

Вид *Strombus* sp. (? *S. coronatus* var. *De Gregorii* Paratype Foresti, 1888)

***

Підродина *Conoidea*

Родина *Terebridae*

Рід *Terebra* Bruguiere, 1789

Вид *Terebra fuscata* Bruguiere, 1789

***

Родина *Potamididae* H. Adams et A. Adams, 1854

Рід *Terebralia* Swainson, 1840

Вид *Terebralia bidentata* DeFr. in Grat. 1832

***

Родина *Cylichnidae* H. Adams et A. Adams, 1854

(*Tornatinidae* P. Fischer, 1883)

Підродина *Philinoidea* Gray, 1850

Рід *Tornatina* A. Adams in Sowerby, 1850

Вид *Tornatina Okeni* Eichw. 1911

***

Родина *Tritonioidea* Lamarck, 1809

Підродина *Tritonioidea* Lamarck, 1809

Рід *Triton*_

Вид *Triton taberllianum* Grat.

***

Родина *Turbinidae* Rafinesque, 1815

Рід *Turbo* Linnaeus, 1758

Вид *Turbo mamillaris* Eichwald, 1830

***

Родина *Turritellidae* Lovén, 1847

Рід *Turritella* Lamarck, 1799

Вид *Turritella pythagoraica* Hilb., 1882

***

Ряд *Cerithiiformes* Golikov et Starobogatov, 1975

Родина *Cerithiidae* Fleming, 1822

Рід *Cerithium* Bruguiere, 1789

Вид *Cerithium distinctissimum* Eichw.

Клас Двостулкові молюски (*Bivalvia*)

(синоніми: *Lamellibranchia*, *Pelecypoda*)

Родина *Pectinidae* Wilkes, 1810

Рід *Pecten* sp.

***

Родина *Veneridae*

Рід *Chione* von Mühlfeld, 1811

Вид *Chione* sp. (? *C. konkensis* Sokolov)

***

Ряд Беззубі *Dysodonta*

Родина *Glycymerididae*

Рід *Glycymeris* da Costa, 1778

Вид *Glycymeris pectunculus* Linnaeus, 1758

(*Pectunculus glycimeris*)

***

Ряд Беззубі *Dysodonta*

Родина *Pectinidae* Wilkes, 1810

Рід *Chlamys* sp.

***

Підродина *Pectinoidea*

Родина *Spondylidae* Gray, 1826

Вид *Spondylus* sp.

***

Родина *Ostreidae*

Рід *Ostrea* Linnaeus, 1758

Вид *Ostrea digitalina* Dub. de Montpereux, 1831 †

***

Родина *Lucinidae* Fleming, 1828

Рід *Myrtea* Turton, 1822

Вид *Myrtea* sp. (? *Myrtea spinifera* Montagu, 1803)

Інших видів, описаних В. Ласкаревим (*Ervilia podolika* Eich., *Cerithium rubiginosum* Eich., *Cerithium mitrale* Eich., *Lucina Dujardini* Desh., *Lucina Dujardini* Desh., *Buccinum duplicatum* Sow.) [4], нами не виявлено.

Яр Жаб'як потребує подальших досліджень з метою: а) підтвердження видового складу викопної малакофауни, описаного когортою дослідників, згаданих вище; б) уточнення видового складу молюсків; в) пошуку нових видів молюсків, відомих з аналогічних відкладів інших місцезнаходжень.

Рис. 1. Клас *Gastropoda*: 1 – *Strombus coronatus*, 2 – *Conus ponderosus*,
3 – *Aporrhais pespelicani*, 4 – *Triton taberllianum*, 5 – *Conus dujardini*

Рис. 2. Клас *Gastropoda*: 6 – *Turritella pythagoraica*, 7 – *Terebra fuscata*, 8 – *Terebralia bidentata*, 9 – *Potamides* sp., 10 – *Cerithium distinctissimum*, 11 – *Potamides mitralis*, 12 – *Pterynotus* sp., 13 – *Tornatina Okeni*, 14 – *Cassis saburon*

Рис. 3. Клас *Gastropoda*: 15 – *Natica millepunctata*, 16 – *Oxysteles orientalis*, 17 – *Dorsanum Lomnickii*, 18 – *Gibbula buchi*, 19 – *Nassa Zborzowski*, 20 – *Gibbula Dzieduszyckii*

Рис. 4: Клас *Bivalvia* (*Pelecypoda*): 21 – *Chlamys* sp., 22 – *Myrtea* sp. (? *Myrtea spinifera*), 23 – *Spondylus* sp., 24 – *Chlamys* sp., 25 – *Glycymeris pectunculus* (*Pectunculus glycimeris*), 26 – *Pecten* sp.

Рис. 5. Клас *Bivalvia* (*Pelecypoda*): 27 – *Ostrea digitalina*

Список використаних джерел

1. Барбот-де-Марни Н. П. Отчет о поездке в Галицию, Волынь и Подолию в 1865 г. // *Юбил. сб. СПб мин. общ.* СПб., 1867.
2. Горецкий В. А. Биостратиграфия миоценовых отложений Воыно-Подольской плиты: Автореф... канд. геол. минер. наук / В. А. Горецкий. Львов, 1964. 32 с.
3. Дем'янчук І. П., Свинко Й. М., Дем'янчук П. М. Про попередні результати досліджень палеомалакофауни з міоценових відкладів Яру Жаб'як // *Подільські читання* (Географія. Біологія. Екологія. Охорона природи). Тернопіль, 2013. С. 17-21.
4. Ласкарев В. Геологические исследования в юго-западной России (17 лист общ. Геолог. карты Европейской России) // *Труды Геол. комитета.* Новая серия. 1914. Вып.77. 730 с.
5. Ласкарев В. Геологические исследования Кременецкого уезда в области 17-го листа общей карты Европейской России (Предварительный отчет) // *Известия Геологического комитета.* 1897. Т. 16, вып. 6/7. С. 241-254.
6. Ласкарев В. Фауна бугловских слоев Волыни // *Труды Геологического комитета.* Нов. сер. 5. 1903. 77 с.
7. Свинко Й. М., Дем'янчук П. М. Геологічний музей: путівник.

Тернопіль, 2012. 52 с.

8. Свинко Й., Дем'янчук П., Волік О.В., Гулик С. Геологічна будова, палеогеографія та геологічні пам'ятки Тернопільської області. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2018. 228 с.

9. Свинко Й., Дем'янчук П., Волік О.В., Гулик С. Цікава палеонтологія Тернопілля. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2018. 112 с.

10. Eichwald E. Naturhistorische Skizze von Lithauen, Volynien und Podolien. Wilno, 1830. 256 s.

11. Łomnicki A. M. Atlas geologiczny Galicyi. Text do zesz. 9. Krakow, 1891. 144 s.; Text do zesz. 10. Krakow, 1898. S. 16-17.

ПРІОРИТЕТИ І ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ КОЗІВСЬКОЇ ТГ: ТУРИЗМ

Котик Л. І.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

e-mail: liubov.kotyk@lnu.edu.ua

Одним із головних завдань адміністративно-територіальної реформи в Україні є створення спроможних (демографічно, фінансово, соціально, економічно) територіальних громад (ТГ), які зможуть задовольняти на належному рівні потреби мешканців, генерувати, через ефективне функціонування господарства, додаткову вартість, бути інвестиційно привабливими та конкурентоспроможними, впроваджувати засади сталого розвитку на місцях. Для багатьох ТГ вирішення цих завдань вбачається у розвитку туризму, як пріоритетного напрямку господарської діяльності краю [1, 4, 7, 12]. Особливо гостро це питання постає в карпатських ТГ Львівської області [2, 4, 9].

Громадою, що створена за результатами адміністративно-територіальної реформи в Україні є Козівська ТГ Стрийського району, яка розташована на півдні Львівської області, межує з Сколівською і Славською ТГ Стрийського району, Боринською ТГ Самбірського району, Східницькою ТГ Дрогобицького району Львівської області та Воловецькою і Нижньоворітською ТГ Мукачівського району Закарпатської області. Площа громади 440,9 км² (11,5 % площі району),

населення — 11,47 тис. осіб (3,5 % населення району). ТГ є сільською, створена на завершальному етапі адміністративно-територіальної реформи (жовтень 2020 р.), об'єднує 24 населених пункти [6, 8].

У межах Стрийського району, Козівська ТГ характеризується високим показником забезпечення земельними ресурсами (3,81 га / 1 особу), середньою щільністю населення, низькими значеннями доходів загального фонду бюджету (2,7 тис. грн / 1 особу), середнім значенням індексу податкоспроможності (0,37) і відноситься, за дослідженням М. Влах, І. Ванда, Л. Котик, до ТГ із високим рівнем спроможності забезпечувати належний рівень соціально-економічного зростання [4, с. 71-75]. ТГ має середні від'ємні темпи скорочення людності громади (-13,5 % за 2001-2021 рр.), у структурі її людності переважають особи працездатного віку (57,2 %), щільність сільського населення — низька (26 осіб на 1 км²) [3, с. 10-14].

Туризм є пріоритетом розвитку Козівської ТГ, що зазначено у її стратегії [9]. Він зумовлює скорочення відтоку працездатного населення з карпатських сіл (особливо віддалених, периферійних), зменшує навантаження на ринку праці через самозайнятність населення, пришвидшує диверсифікацію господарської діяльності краю, виступає передумовою формування нових полюсів росту господарства [7].

Основою для розвитку туризму ТГ є сприятливі природо-кліматичні умови, мальовничість природних ландшафтів Карпат, достатня транспортна освоєність регіону (автомагістраль М-06), сформована мережа закладів готельного і ресторанного господарства, диверсифікованість туристичних послуг на місцях (автомобільний, піший, кінний, гірський, етнографічний, екскурсійний туризм та ін.), сформований бренд регіону як туристичного краю тощо.

Національний парк «Сколівські Бескиди» — головний природний об'єкт розвитку туризму у ТГ. Природно-географічними туристичними дестинаціями краю є водоспади Гуркало і Кам'янецький, ріки — Кам'янка, Велика Річка, заповідні урочища «Дубинське», «Сопіт», «Журавлине», гірські оглядові майданчики у межах сіл Плав'я, Тухолька, Сможе, Росохач та ін. Рельєф краю сприяє розвитку як літнього так і зимового туризму (гірськолижний комплекс «Плай»: два підйомники, бугельний витяг, дитяча гірка, п'ять спускових трас для початківців, дві сині траси, чорні траси у верхній частині гори [5];

гірськолижний комплекс «Звенів» (с. Орявчик): 4 траси, окрема зона для сноутюбінгу). Лісові ландшафти краю сприяють розвитку рекреації й велнес-туризму (оздоровчо-профілактичний комплекс «Орявчик», гірський відпочинковий комплекс «Швагри», спортивно-оздоровча база «Тисовець», «Плай» та ін.). Послуги з СПА-туризму надають на гірськолижному комплексі «Плай».

Поціновувачів етнографічного та історико-культурного туризму Козівська ТГ приваблює об'єктами дерев'яної бойківської архітектури (приватні садиби, сакральні й адміністративні об'єкти, музеї), збереженими у побуті традиціями місцевого населення, бойківською кухнею (гастрономічний туризм).

На території громади розташовані 25 об'єктів сакральної інфраструктури, які входять до культурної спадщини регіону, 17 (68 %) з яких — дерев'яні: церква Благовіщення Пресвятої Богородиці (1832 р., с. Верхнячка), церква Св. Миколая (1836 р., с. Росохач), церква Успіння Богородиці (1858 р., с. Тухолька), церква Св. Михаїла (1888 р., с. Плав'я) та ін. Унікальними об'єктами сакральної інфраструктури ТГ є церква і дзвіниця Св. Василя Великого (1810 р., с. Риків) та церква Собору Пресвятої Богородиці (1838 р., с. Матків; включена 2013 р. до списку світової спадщини ЮНЕСКО, як пам'ятка бойківської дерев'яної архітектури та монументального мистецтва) (рис. 1).

Церква Св. Василя Великого,
с. Риків

Церква Собору Пресвятої
Богородиці, с. Матків

Рис. 1. Культурна спадщина Козівської ТГ
(світлини залучені з: [13])

Музей бойківської та гуцульської культури (с. Плав'я, гірськолижний комплекс «Плай») орієнтований на туристів, що прагнуть ознайомитися з історією краю та його етнографією. Він

розміщений в карпатській хаті-гражді, його ворота і двері оформлені традиційним у цих краях різьбленням по дереву [5]. Музей має велику колекцію одягу, реманенту, предметів побутового вжитку, кераміки, вишивки, виробів з дерева.

Послуги з розміщення туристів у Козівській ТГ офіційно надають 16 суб'єктів господарювання [9], які різняться за масштабом економічної діяльності та спектром наданих послуг: приватні садиби «У Остапа» (с. Орявчик: 4 номери, до 20 осіб), «ВІВАТ» (с. Орявчик: 3 котеджі, до 50 осіб), гірськолижний комплекс «Плай» (с. Плав'я: 4 готелі + окремі котеджі, близько 300-500 осіб).

Проблемою є висока тінізація діяльності у сфері туризму на території Козівської ТГ. Наприклад, офіційно в с. Орявчик у сфері надання послуг з розміщення туристів працюють 11 суб'єктів господарювання [9], за результатами аналізу реклами на туристично-інформаційному ресурсі «Туристичний довідник Карпат» — 19; у с. Плав'я — 24, смт Козьова — 3 тощо [10]. Це зменшує податкові надходження у бюджет ТГ, обмежує розвиток соціальної сфери поселень громади. Водночас це свідчить про зростання самозайнятості населення, інвестицію приватних коштів населення у туристичну сферу, розвиток суміжних галузей господарства (торгівля, народні промисли, ресторанне господарство, логістика та ін.).

Російсько-українська війна спричинила перегляд перспектив розвитку туризму Козівської ТГ. Відбулися демографічні втрати (виїзд жінок з дітьми за кордон, неповернення з-за кордону чоловіків працездатного віку), скоротилися надходження у місцевий бюджет від сезонної (зима) туристичної діяльності; змін зазнав бренд регіону, який, особливо в іноземного туриста, уже не асоціюється з безпекою. З метою подолання сформованих викликів доцільним є розвиток у ТГ віртуального туризму [1] шляхом цифровізації головних природно-географічних та історико-культурних туристичних дестинацій краю з акцентом на їх безпечне розташування. Їхнє представлення на віртуальній туристичній карті світу забезпечить відкритість і привабливість ТГ для міжнародного туризму. Водночас на часі є активізація залучення туристичних об'єктів краю у внутрішній екскурсійний туризм, який розвивається у безпековому напрямку шляхом формування турів віддалених від стратегічних об'єктів,

головних транспортних магістралей, місць скупчення людей тощо [2]. Наразі туристичні об'єкти ТГ слабо залучені у такі тури [11], хоча значна частина з них, особливо у напрямку Закарпатської області, проходить через ТГ. Доцільним також є пошук інвесторів для реалізації призупиненої транспортної інвестиційної ініціативи «Мале карпатське коло», яка поєднає три карпатські туристичні регіони — Закарпаття, Львівщину та Івано-Франківщину. Доцільність її реалізації пов'язана з поствоєнною відбудовою країни, де власне тилові ТГ мають стати головними наповнювачами бюджету держави.

Висновки. Туризм відіграє важливу роль у новоствореній Козівській ТГ Львівської області. Його розвиток пов'язаний з наявними природно-географічними, історико-культурними, архітектурними туристичними DESTINATIONAMI, сформованим брендом краю, створеною мережею закладів туристичної інфраструктури. Будучи диверсифікованим (гірський, зимовий, історико-культурний, екскурсійний, етнографічний та ін.) туризм виступає у ролі полюсів зростання господарства ТГ.

Війна деструктивно вплинула на туристичну діяльність у Козівській ТГ. З метою її активізації доцільно розвивати віртуальний туризм, залучати туристичні об'єкти громади до внутрішніх екскурсійно-туристичних турів, які проходять територією Львівської області, зокрема, й Карпатського регіону, загалом.

Подальших досліджень потребують проблеми залучення внутрішньо переміщених осіб, які проживають на території Козівської ТГ у туристичну сферу краю, адаптації закладів сфери туризму до функціонування у воєнних умовах, комунікації адміністрації та приватного бізнесу на предмет популяризації безпекового потенціалу туристичної сфери громади.

Список використаних джерел

1. Білецький М., Котик Л. Віртуальний туризм як можливість популяризації історико-культурних пам'яток Сколівського району Львівської області // Історико-культурний потенціал Городоччини: стан та перспективи розвитку туристичної дестинації: зб. матер. VII регіональної наук.-практ. конф. — Львів: ЛІЕТ, 2019. С. 187-194.

2. Білецький М., Котик Л. Суспільно-географічні аспекти розвитку внутрішнього туризму Львівської області // Міждисциплінарні

інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки: Матер. III міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 30-ттю утворення к-ри географії України і туризму у Тернопільському нац. пед. ун-ті ім. В. Гнатюка. — Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 71-72.

3. Влах М., Ванда І., Котик Л. До питання суспільно-географічної неоднорідності Стрийського району Львівської області // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. 2022. Вип. 17. С. 7-17. DOI: 0.32999/ksu2413-7391/2022-17-1.

4. Влах М., Ванда І., Котик Л. Просторова диференціація Стрийського району Львівської області: виклики розвитку // Часопис соціально-економічної географії. 2022. Вип. 32. С. 69-78. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2022-32-08>.

5. Гірськолижний комплекс «Плай». URL: https://play-karpaty.com/pro_play.

6. Децентралізація: Львівська область. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0322/rayons>.

7. Котик Л. Роль туризму у трансформації господарського комплексу Львівської області // Вісник Львів. ун-ту. Серія географічна. 2013. Вип. 43. Ч. 2. С. 206–213.

8. Портал спроможності територіальних громад / За заг. ред. Остапенка П. / Проєкт «Підтримка належного врядування в місцевих громадах як складової реформи децентралізації» Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, Міністерство розвитку громад та територій України URL: <https://tdukr.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html>

9. Стратегія розвитку Козівської територіальної громади на 2021–2027 рр., 2021. 83 с. URL: <https://kozivska-gromada.gov.ua/docs/1181955>.

10. Туристичний довідник Карпат. URL: <https://turizm-karpaty.com.ua>.

11. UA.IGotoWorld.com — туристичний портал про Україну. URL: <https://ua.igotoworld.com/ua/>

12. Vlach M. R., Vanda I. V., Kotyk L. I. On the problem of financial capacities of administrative districts of Lviv Oblast // Journ. Geol. Geograph. Geoecology. 2022. 31(4). P. 761-772. <https://doi.org/10.15421/112271>

13. Wikipedia. URL: <https://uk.wikipedia.org>

НАДЗБРУЧАНСЬКІ СЕЛА – ДОЛЯ ПОДІЛЕНА НАВПІЛ

Недря Т. В.

*Кам'янець-Подільське позашкільне навчально-виховне
об'єднання, м. Кам'янець-Подільський, Україна*

kampod.nedrya@gmail.com

Сучасна наша історія – війна, в якій український народ протистоїть агресору, зазіхаючому на територіальну цілісність України. Вивчення та переосмислення подій визвольних змагань, життя українців в умовах російської окупації вчить українців робити певні висновки заради подальшого розвитку країни. Особливо цікаво вивчити історію одноіменних сіл, які розташовані на двох берегах р.Збруч, та були розділені радянською владою при окупації території західного Поділля у 1939 році [4]. Вихованці нашого позашкільного закладу вивчають історію краю. Під час краєзнавчої експедиції ми пройшли маршрутом двома берегами Збруча, подолавши 22,5 км та відвідали: с.Криків, с.Боднарівка (Хмельницька обл.), с.Боднарівка (Тернопільська обл.), с.Сидорів (Тернопільська обл.), с.Шидлівці (Тернопільська обл.), с.Шидлівці, озеро Солонча (Хмельницька обл.). Метою нашого дослідження стало вивчення історії сіл на протилежних берегах Збруча, які були поділені і знедолені жахливою радянською окупацією. Поділля – надзвичайно багатий та цікавий на природні та історичні пам'ятки край. Особливо багато їх знаходиться вздовж Збруча, притоки Дністра. Краєзнавці приділили увагу цікавим природним та архітектурним пам'ятками, які можуть стати справжніми туристичними перлинами [3].

За Київської Русі Збручем пролягав «шлях з варяг у греки» – другий за важливістю торговельний маршрут. Життя на берегах Збруча вирувало з давніх-давен: тут знаходять згадки про поселення давніх людей, монети ще часів римського імператора Гордіана III. Збруч – ріка, що століттями розділяла долю єдиного народу. Він неодноразово ставав межею між різними державами, та ділив країну на «до Збруча», та «за Збручем». Вперше кордон про річці провела Кревська унія 1385р., відокремивши володіння Польщі та Литви. Потім землі до Збруча на Галичині, належали Австро-Угорській

імперії, а після Збруча починались володіння Російської імперії. Під час Першої світової війни по Збручу проходила лінія фронту між воюючими арміями. Рішучою спробою об'єднати українські землі стало проголошення акту Злуки Української народної республіки із ЗУНР, та згідно з договором між Росією та Польщею Збруч знову став рікою-кордоном для свого народу [2]. 17 вересня 1939 року радянський союз почав вторгнення на Західну Україну. З самого ранку солдати на конях, на танках їхали через не глибокий Збруч. Ріка на довгі роки стала метафорою поділу України, та навіть синонімом кордону. Це не тільки історико-географічний поділ, а формування ментальної різниці між українцями по обидва береги річки. Коли проліг кордон, з'явилися села з однаковими назвами, але з різною долею [4].

Давність села Боднарівка доказує наявність неподалік двох курганів, пише Ю.Сіцінський, історик Поділля 19 ст. Нажаль зараз древні кургани майже розорені. Назва села пов'язана з ремеслом боднарів. Деревини для виготовлення діжок було достатньо, тому і це ремесло було розповсюджене та відобразилося в назві села. Вперше поділене по р. Збруч після 1-го поділу Речі Посполитої у 1772, до того єдине подільське село Боднарі [5]. Спілкуючись з місцевими жителями хмельницької Боднарівки, ми взнали цікаві відомості з життя села коли Збруч став кордоном. Як розповів житель с. Боднарівка Поршняк О.І. родинні зв'язки ніколи не переривалися з польським селом Боднарівка ні при яких обставинах. Люди знали де можна перейти Збруч вбхід (бо мости всі зруйнували), та відвідували родичів. Особливо коли сутужно було з харчами, таким чином і виживали. В селі перед війною була прикордонна застава. Селянам заборонялося навіть дивитися у бік «ворогів», випасати худобу на березі Збруча, запалювати вогонь в хатах ввечері. Бувало військові стріляли в спину, якщо натрапляли на перебіжчиків. В польській Боднарівці селянам теж жилося не солодко, але вони мали землю і змогу годувати сім'ю. В 1939 р. коли Збруч перестав бути кордоном, багато поляків було депортовано. Боднарівка за Збручем майже спорожніла. Зараз вона вдвічі менше за хмельницьку. Ще в радянські часи, після війни було розпочато будівництво невеликих ГЕС так званий каскад гідроелектростанцій сила струму яких, з'єднавшись,

давала енергію колгоспам, фермам, школам, селам. В багатьох селах на Збручі ГЕС вже не працюють чи майже не працюють. В с. Боднарівка непрацюючу ГЕС викупив місцевий підприємець Копіляр І.П. і здійснює реконструкцію – полагодив турбіну, греблю. Зараз станція виробляє 600 кВт на год., дає робочі місця селянам, поставляє енергію в загальну енергосистему України. В селі є Михайлівська церква ПЦУ. Перейшовши греблю, опиняємось на території Тернопільської області. Долаємо крутий схил, який вкриває висока, до колін трава. Ліворуч – городи та хати тернопільського села Боднарівка. Прошло не одне десятиліття, але різниця помітна і зараз: будинки багатші, і люди більш віруючі. Помітна різниця й у мові: говорять по українськи, але з іншими наголосами. В селі збереглася мурована капличка та фігура «Матері Божої» на честь скасування панщини біля однієї з садиб [2].

Рухаємось вгору за течією Збруча краєм поля та загущеної кущами лісопосадки в напрямку с. Шидлівці Тернопільської області. Під час походу учасники експедиційного загону мали змогу добре познайомитись з двома селами з однаковою назвою - Шидлівці Тернопільської і Хмельницької областей.

Перша згадка про Шидлівці в історичних джерелах належить до 1578р. Але про давнє походження населеного пункту говорять залишки поселення трипільських племен та городища скіфського періоду, знахідки в курганах біля села, зброї періоду Київської Русі. Зацікавило нас в тернопільському однойменному селі гарна капличка, кам'яний хрест на початку села, встановлений у 1848 р., коли в Австро-Угорській імперії було скасоване кріпацтво отримали змогу мати клаптик землі і працювати на себе, та старий водяний млин. Вразила навісна кладка і те, що поряд є залишки опор автомобільного мосту. Місцева жінка, з якою ми розмовляли, пояснила нам, що міст було зруйновано в 1942 році на початку війни, а побудовано в 1939р., коли землі Західної України приєднали до Радянського Союзу. Міст відновили, але не якісно. Коли «Совети» прийшли до нас, розповіла місцева жителька, каплиці, святі хрести зруйнували і заборонили ходити в церкву. І тільки коли Україна стала вільною державою, люди згадали давні традиції, і зараз у нас в селі п'ять каплиць і греко-

католицька церква св. Йосифа, яка збереглась і не потребувала значного ремонту.

На лівому березі ріки Російські урядовці греко-католицьку віру заборонили і люди повернулися до православ'я. Після II світової війни радянською владою майже всі церкви були зачинені, зазвичай приміщення пристосовували під склади, кафе, навіть спортзали. В с.Шидлівці Хмельницької області церква св. Анни була переобладнана в склад міндобривю Коли Україна отримала незалежність, люди всією громадою зібрали кошти і майже заново відновили храм. Одне з найпоширеніших свят у селах це храмовий день. В день свята праведної Анни, архієрей Православної церкви України митрополит Хмельницький та Кам'янець-Подільський відвідує з архіпастирською візитацією храми в с.Шидлівці, Бондарівка [4].

Ми дослідили тільки декілька аспектів життя Позбручанських сіл – це релігія та довоєнний період існування поселень. В повоєнні роки розвиток с. Боднарівка, Шидлівці мало відрізнявся від розвитку сіл радянського Поділля. Разом з тим слід відмітити, що кінець ХХ ст. це несприятливий період у житті сіл. На фоні соціальних, культурних, економічних проблем села поступово занепадають.

Однією з перспектив покращення умов життя селян може бути розвиток різних форм туризму: зеленого, екскурсійного, оздоровчого, пішохідного, водного. Цьому сприяє наявність в краї унікальних історико - архітектурних та природних пам'яток.

В селі Сидорів (Тернопільська область) збереглись залишки оборонної фортеці XVII ст. Висока, довга замкова гора з трьох боків омивається невеличкою швидкою річкою Суходіл, притокою Збруча. В тому місці, де річка робить крутий вигин – дві повздовжні оборонні стіни з'єднуються під гострим кутом і нагадують за формою ніс гігантського корабля. Раніше на кожній стіні було по 3-4 вежі, напівкруглі в плані. Замок збудовано з вапняку, традиційного будівельного матеріалу на Поділлі. В північно-західній частині фортеці побудовані каземати, житлові та господарські будівлі. Бійниці замку були 3-ярусні, для ведення перехресного вогню. Південно-східна частина замку майже повністю втрачена. Добре простежується дорога, якою в'їжджали в замок. Збереглася в'їзна

надбрамна вежа з написом на латині, де описується історія побудови замка. Замок був побудований близько 40-50 років. Коли Сидорів викупили Пангейти у XVIII ст., останні власники маєтку, він вже був у руїнах. Власники села не дали розібрати фортецю на каміння, зате в радянські часи ніхто вже не шкодував старовину [1].

Дорога підіймається вгору і зверху, нарешті, відкривається перед нами панорама глибокої западини з зеленими широкими, як долоні, схилами, а внизу велике видовжене плесо озера Солонча в обрамленні коричнево-зеленої смужки з рогозу та війника з сухими жовтими метілками. Гарне видовище – природне озеро з плаваючими острівцями та майже солоною водою.

Озеро Солонча розкинулося у басейні річки Збруч біля сіл Шидлівці і Вікторівка, що на Чемеровеччині. Зовні воно схоже на ставок середніх розмірів, площею 15 гектарів і глибиною до трьох метрів. Живиться підземними та поверхневими водами. Стікає у річку Збруч. На значній площі заросло. Саме його назва вказує, що вода у ньому дещо мінералізована та солонувата. Водиться у цій водоймі різна риба: коропа, окуні, лини, карасі, а в заростях очерету знаходить притулок водоплавна птиця.

Солонча – чудове місце відпочинку. Навіть новачки звідси приходять з уловом. Ще одне диво озера – плаваючі острови, вкриті лозиною і хащею. Довгий час острови стояли по середині. Але під час бурі 5-6 вересня 1992 року острови вперлися в правий берег. Можна тільки дивуватися, яку потрібно мати силу стихії, щоб зрушити з місця таку громаду. Під дією вітру острови і зараз мандрують по плесу озера [1].

Список використаних джерел

1. Радзієвський В. О., Бурма В. О. Медобори. Путівник. Каменяр. Львів. 1971.
2. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність : монографія / В.С. Прокопчук ; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – 2-ге вид., допов. – Кам'янець-Подільський. 2014.
3. Сіцинський Ю. Й. Приходи Подільської єпархії. Кам'янець-Подільський. 1903р. Переклад з російської О.Гречанюк. 2007.

4. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історикокраєзнавчих досліджень: курс лекцій / В. Є. Голубко, А. В. Середяк, Р. Я. Геніга та ін. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. С. 54 – 88.

5. Бондарівка Тернопільська область: <https://decentralization.gov.ua/locality/42811>

ПРО ПЕДАГОГІКУ ТА КРАЄЗНАВСТВО: З ДИДАКТИЧНОГО ДОСВІДУ БЕРЕЖАНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ (КІН. ХІХ СТ. – 1939 Р.)

Парацій В. М.

Бережанський краєзнавчий музей, м. Бережани, Україна

volodimirparacij1971@gmail.com

Безумовно, у краєзнавстві закладено виховне та пізнавальне підґрунтя. Мандрівки по рідному краї підсвідомо виховують почуття любові до «малої батьківщини», далекі поїздки з пізнавальною метою розширюють кругозір й світогляд мандрівника. Тому їх можна апріорно включати у педагогічний процес на рівні допоміжних навчальних дисциплін й прийомів виховного процесу.

Це твердження – не відкриття, воно уже здавна позитивно сприймається на європейському культурно-освітньому просторі. Краєзнавчий (краєзнавчо-туристичний) спектр запроваджувався і в практику навчального процесу та виховання старої Бережанської гімназії.

Так, згідно Звіту директора Матеуша Куровського за 1874-1875 навчальний рік, серед надобов'язкових предметів у третьому-четвертому та шостому-сьомому класах Бережанської гімназії згадувалася, зокрема, й «історія батьківського краю». Серед викладачів курсу – д-р Маурицій Мацішевський – відомий у майбутньому краєзнавець. Предмет викладався «у чотирьох класах по годині щотижнево». У вказаному навчальному році його відвідувало 83 учні.

«Краєзнавчими» за змістом були й пропоновані у гімназії самостійні роботи. Приклад: серед тематичних завдань з польської мови (п'ятий клас, перше півріччя) були зокрема: «Опис Бережан», «Мандрівка до Раю». На друге півріччя додавалися теми: «Опис Ринку в Бережанах», «Опис родинного дому».

А серед тематичних завдань з руської (української) мови (також у п'ятому класі) подавалися й такі: «Опис ярмарку в Бережанах», «Описи народних свят».

У цей ж час з'являються короткі згадки про музейні гімназійні збірки: природничі, нумізматичні [12, s. 41, 51, 53, 62-63].

Тенденція до пропонування творчих завдань краєзнавчого характеру продовжується і в наступні навчальні роки. У Звіті директора гімназії (згаданого вже М. Куровського) за 1875-1876 навчальний рік серед завдань для письмових робіт з польської мови за п'ятий клас були й такі серед інших: «Опис замкової каплиці», «Опис Бережан з Бернардинської гори», «Опис Парафіяльного костьолу». А серед завдань з руської (української) мови значилися теми: «Опис родинного місця», «Які приємності подає мешканцям Бережан поблизький став».

Зберігається серед надобов'язкових предметів й краєзнавство (у чотирьох класах по годині щотижнево). Уже згадуються, як наявні, музейно-експозиційні, збірки кабінету натуральної історії [13, s. 23-24, 34, 36].

Подібні повідомлення дублюються і в подальших звітах – за 1881 й 1884 рр. (при тому ж Матеушу Куровському); також – у наступному десятилітті.

Так, у звіті директора гімназії Францішека Гржегорчика за 1892 р. зазначається, що учитель історії та географії читає ще й надобов'язковий предмет – історія краю (у третьому, четвертому та сьомому класах по одній годині тижнево). А серед письмових тем з польської мови у п'ятому класі пропонувалися й такі: «Замок Бережанський під поглядом топографічним та історичним», «Опис спільної мандрівки до «Монастирка», яка відбулася 24 жовтня 1891 р.». З руської (української) мови у п'ятому класі також пропонували теми «краєзнавчих» письмових робіт, а саме: «Різдв'яні свята у нашому краї», «Опис родинного місця», «Йорданські свята у Бережанах».

У шостому класі серед пропонованих тем названо: «Порівняти людське життя з мандрівкою» [14, s. 54, 61-62, 66]. Близькими за змістом були навчальні пропозиції на 1895 р. (за директорства того ж Францішека Гржегорчика).

Упродовж 1903-1906 навчальних років «надобов'язковий» предмет «Історія родинного краю» («краєзнавство») (три-чотири години

додаткового тижневого навантаження) читає у Бережанській гімназії відомий пізніше історик Степан Томашівський [6, s. 5; 7, s. 29; 8, s. 5-6; 9, s. 5-6].

Та проблема краєзнавства як фактору пізнавального та виховного починає якісно осмислюватися на професійному (державному та громадському) рівні. Зокрема, на засіданні краєзнавчого товариства у Варшаві 10 листопада 1909 р. д-р. Людомир Савіцький виголосив доповідь на тему «Географія і краєзнавство», яка була опублікована. Автор комплексно прослідковує взаємозв'язок географії та краєзнавства, особливо й через географію як науку – дослідницю конкретних просторових явищ, витворів. У вступі автор відзначає наступне: «Пізнання батьківського краю... є нашим громадським обов'язком, але й менше також милим заняттям, укріпленням духу і тіла». Адже: «Природа завжди є свіжа, здорова, весела та вільна» [5, s. 3-4].

Особливого значення (пізнавального та виховного) надавалося краєзнавству після Першої світової війни. Слід зазначити, що від часу становлення «другої Речі Посполитої» проблемі краєзнавчого туризму (й, загалом – туризму та краєзнавству), особливо серед молоді, почали надавати великого (державного) значення

Тоді ж Польським краєзнавчим товариством було випущено методичний збірник (об'ємну за змістом розробку) з організації та проведення краєзнавчих мандрівок. У 1919 р. ця методичка, переосмислена та тематично доповнена, видана (у Варшаві) вдруге. Текст охоплював питання значимості туристичних краєзнавчих мандрівок, їх організація та безпосереднє проведення, відповідна кількісна основа, техніка безпеки, гігієна на маршруті. Також подавалася основа знань з флори та фауни, археології, історії архітектури, етнології, фольклору, геології. Аналізувалися питання щодо використання фототехніки під час краєзнавчих мандрівок. Самі ж мандрівки трактувалися як дидактична, виховна й патріотична (під кутом пізнання рідного краю) дія [2, 189 s.].

Уже в 1921 р., при сприянні Міністерства релігійних визнань та народної освіти, було видано розробку д-ра Станіслави Немцової «Методика праці в краєзнавчих товариствах молоді» (накладом редакції часопису «Orli lot» («Орлиний політ» – туристично-краєзнавче

періодичне видання для молоді), як перший випуск його бібліотечки). У редакційній замітці методичка трактувалася як видання, що формує «підвалини організованої краєзнавчої діяльності». Тут осмислюються проблеми молодіжного краєзнавства, аналізується наявний картографічний матеріал (зокрема, й по країнах Європи). Акцентуючи увагу на видах краєзнавства, автор відноситься до прихильників його об'ємного тематичного трактування (природознавче, людинознавче, мистецтвознавче, інше). Окремий розділ має назву «Нарис організації мандрівок краєзнавчих по південних землях Польщі», де подано й чисельну та різноманітну за змістом бібліографію по проблемі [3, 32 s.].

Ці пропозиції, практичні дії прямо чи дотично мали відношення й до професійної діяльності педагогів Бережанської гімназії. Зокрема, у названому навчальному закладі (згідно звіту директора Романа Кестліха за 1920-1921 навчальний рік) походить, як обов'язковий елемент навчального процесу, організовуються учителями географії та природознавства; і, перш за все, з пізнавальною метою [10, s. 8]. Ця ідея трактується і в директорському звіті за наступний – 1921-1922 – навчальний рік [11, s. 8].

Підтвердженням краєзнавчих зацікавлень бережанської гімназійної молоді слугують матеріали однієї з гімназійних одноднівок [1, 92 s.]. Тут вміщено публікації гімназистів про замок, інші архітектурні об'єкти, «Райський» палац, екскурсійні маршрути по краю та за межі Бережанщини. Загалом осмислювалося минуле та сьогодення краю, життя гімназії.

Описувалися учнями враження від місцевих мандрівок – зокрема від «Чортового каменя» в урочищі «Монастирок» до «Райського» палацу (учня 8 класу Євстахія Ковбасюка). У краєзнавчих довідниках, окремі околиці Бережан романтизовано рекламуються як місцевість, «освячена через культ поганський» (Чортів камінь «з яким в'яжуться повір'я людські», Бабина гора, Лиса гора «неподалік від ставу»).

Ділилися гімназисти враженнями про закордонні поїздки – до Балканських країн, Туречини й Угорщини (учня 5 класу Оттона Рубінека). Аналізувалася й геологічна структура Бережанщини (Маріан Якобець – учень 7 класу). Молодими авторами аналізувалося географічне положення Бережан, геологічна будова краю, опис ставу та «Чортового каменя» в урочищі «Монастирок».

Отримував своє розуміння й Краснопуццанський монастир (пізнаний через популярні легенди), Біщенський костюл, Райський палац. І, як підсумок, можна процитувати наступні слова молодої особи: «...околиці Бережан є не тільки красиві, тим самим створюючи естетичне задоволення, тут також знаходяться дуже цікаві історичні пам'ятки, котрі повинні бути метою культурницьких мандрівок».

І при такому переліку, об'єктивним і справедливим (якщо не звертати увагу на ідеологічну складову) видається наступне (офіційне) твердження: «Капіталом польським є молодь». Вона є «...капітаном і багатством великої Польщі, становить предмет сердечної опіки і турботи» [4, s. 88, 115].

Пропонована проблематика далеко неоднозначна, особливо з сучасного погляду. У державі з складними міжнаціональними взаємовідносинами (а такою безумовно була й «друга Річ Посполита») будь-який вид діяльності мав ідеологічне підґрунтя. Зокрема й туристично-краєзнавча сфера – сфера, навколо якої зосереджується процеси виховні та пізнавальні, інформативні та популяризаційні, безумовно – ідеологічні, при якій державницька нація (не завжди – титульна в регіоні) має перевагу для власної презентації (адже підтримується на урядовому рівні).

Але традиції молодіжного туризму, зокрема – туризму краєзнавчого – проєктовані протягом кінця ХІХ та перших десятиліть ХХ ст., мають свою перспективу в сьогоденні; зокрема, на рівні відродженої Бережанської гімназії – гімназії з українським національним духом й світоглядом. Тому, названі та проінтерпретовані факти – це не лише історичний екскурс. Це ще й приклади тих позитивних традицій, які потрібні педагогам сучасним. Адже українському вчителю (історика, географу, філологу, біологу) не бути краєзнавцем – якось, вважаємо, ненормально.

Список використаних джерел

1. Jednodniowka mlodzieży gimnazjum panstwowego w Brzeżanach. Brzeżany, 1929.
2. Metodyka wycieczek krajoznawczych. Warszawa, 1919.
3. Niemcowa S. Metodyka pracy w kolach krajoznawczych mlodzieży. Krakow, 1921.

4. Radziminski J. Budujeme Polski. Warszawa, 1939.
5. Sawicki L. Geografia a krajoznawstwo. Warszawa, 1909.
6. Sprawozdanie dyrekcyi c. k. gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1903. Brzeżany, 1903.
7. Sprawozdanie dyrekcyi c. k. gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1904. Brzeżany, 1904.
8. Sprawozdanie dyrekcyi c. k. gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1905. Brzeżany, 1905.
9. Sprawozdanie dyrekcyi c. k. gimnazyum wyzczego w Brzeżanach za rok szkolny 1906. Brzeżany, 1906.
10. Sprawozdanie dyrekcyi gimnazium panstw. w Brzeżanach za rok szkolny 1920-1921. Brzeżany, 1921.
11. Sprawozdanie dyrekcyi gimnazium panstw. w Brzeżanach za rok szkolny 1921-1922. Brzeżany, 1922.
12. Sprawozdanie dyrektora c.k. wyzszege gimnazium w Brzeżanach za rok szkolny 1875. We Lwowe, 1875.
13. Sprawozdanie dyrektora c.k. wyzszege gimnazium w Brzeżanach za rok szkolny 1876. We Lwowe, 1876.
14. Sprawozdanie dyrektora c.k. wyzszege gimnazium w Brzeżanach za rok szkolny 1892. Brzeżany, 1892.

ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЙ ЛІСІВ

ДП «БЕРЕГІВСЬКИЙ ЛІСГОСП»

Питуляк М.Р., Долонікула Г.М.

Тернопільський національний педагогічний

університет імені В. Гнатюка

м. Тернопіль, Україна,

myroslava.pytuliak@gmail.com/dolopikulaganna@gmail.com

Проблема сучасного стану лісів і лісових ресурсів є актуальною як для рівнинних так і гірських районів Закарпатської області . Разом з тим регіональні дослідження лісових ресурсів рівнинних територій часто залишаються поза увагою науковців, оскільки більша увага звертається на дослідження лісів гірських районів Карпат. Тому актуальним є дослідження лісів та лісових ресурсів на території Закарпатської

низовини в межах ДП «Берегівський лісгосп» Дослідження лісового покриву Українських Карпат представлено в наукових доробках С.А. Генсірука [1]. У монографії С. С. Попа [5] – проаналізовано лісові ресурси Закарпатської області ,шляхи їх раціонального використання, розподіл лісів за категоріями,видовий і породний склад та ін.. Проблеми раціонального використання лісових ресурсів для забезпечення сталого розвитку лісового господарства Закарпатської області висвітлені у працях Л. М. Бойко, В. П. Мікловди (2008), М. А. Лендела (2018), Л. І. Сахарницької (2019) О. В. Мошак (2013)

Метою дослідження є аналіз геопросторових особливостей категорій лісів на території ДП «Берегівське лісове господарство».

Територія Берегівського лісгоспу знаходиться в південно-західній частині Закарпатської області. Лісистість тут дуже низька (12 - 16%) в порівнянні з середнім показником в межах області (48,8%). Загалом в області найвища лісистість в Україні, що пов'язане з впливом природних чинників – рельєфу і ґрунтово-кліматичних особливостей. Лісова рослинність має розірвані ареали внаслідок високого рівня освоєності території. Значну площу тут займають луки та агроценози.

До складу ДП «Берегівський лісгосп», який сформований внаслідок реструктуризації двох лісгоспів входить сім лісництв: Берегуйфалівське, Чизайське, ім. Маурера, Кідьошське, Виноградівське, Шаланківське і Затисянське. Загальна площа земель лісгоспу становить 20044,8 га. Найбільшу площу займає Затисянське лісництво, загальна площа лісових земель в якому становить 3377, 3 га.

На території всіх лісництв частка земель вкритих лісовою рослинністю є досить високою (більше 91%). У Кідьошському і Виноградівському лісництвах найвища частка земель вкритих лісовою рослинністю – 97,7 – 97,6%. У структурі земель, які не вкриті лісовою рослинністю переважають лісові дороги, стежки, просіки, а також галявини. Незначні площі у всіх лісництвах займають згарища, рідколісся (0,7 - 1,1 га).

У лісгоспі представлені всі категорії лісів, виділення яких передбачено «Лісовим кодексом України» [4].

Найбільшу площу в ДП «Берегівський лісгосп» займають експлуатаційні ліси (7980,1га). Разом з простежуються певні геопросторові особливості поширення лісів різних категорій. У

центральної та північній частинах лісгоспу, а саме в Шаланківському, Берегуйфалівському лісництвах та лісництві ім. Маурера найбільшу частку займають експлуатаційні ліси (74,8% – 90,9%). Найбільша їх частка у структурі лісових насаджень лісництва ім. Маурера (90,9%).

Ліси природоохоронного, наукового та історико-культурного призначення займають в лісгоспі площу 2641 га. Найбільші площі лісів природоохоронного, наукового та історико-культурного призначення знаходяться в східній і південно-східній частині лісгоспу – у Виноградівському (1170,9 га) та Затисянському (738 га) лісництвах. Частка цих лісів у загальній структурі коливається від 0,2% у лісництві ім. Маурера до 33,1% у Виноградівському. Ці ліси представлені у біосферному заповіднику (зона регульованого заповідного режиму), Регіональному ландшафтному парку (заповідна зона), на території пам'яток природи та заказників. У Берегуйфалівському лісництві ліси цієї категорії відсутні взагалі.

Серед об'єктів природо заповідного фонду на території Виноградівського лісництва найбільшу площу займає Карпатський біосферний заповідник (зона регульованого заповідного режиму, 923га) та регіональний ландшафтний парк (заповідна зона) «Притисянський» (390 га) [6]. Частина цього регіонального ландшафтного парку знаходиться на території Шаланківського (243 га) та Затисянського (218 га) лісництв.

Також до цієї категорії лісів відносять пам'ятки природи та заказники місцевого значення серед яких на території лісгоспу два ботанічні заказники – Чорнянський деренковач (охороняються зарості дерена звичайного, рідкісні види рослин, що занесені до Червоної книги України - підсніжник білосніжний, шафран Гейфеля, зозулинець салеповий, дзвоники карпатські, та ін.) та «Холмовецька гора» (охороняється ділянка лісового масиву, зокрема єдиного природного місця зростання в Україні дуба бургундського, занесеного до Червоної книги України) у Затисянському лісництві, «Чорна гора» (охороняються осередки степових, скельних та середземноморських фітоценозів на крутих південних схилах. Тут зростають рідкісні для Українських Карпат види — вишня степова, жостір проносний, клокичка периста, , півники угорські та інші. Загалом на території заказника зростає близько 400 видів вищих рослин) та «Егреш» (охороняється унікальний

заплавний ліс з насадженнями вільхи клейкої) у Виноградівському лісництві, «Залуж» (охороняється популяція нарцису вузьколистого, занесеного до Червоної книги України.) в лісництві ім. Маурера, «Ардов» (під охороною знаходиться рідкісний вид липи сріблястої та інші види флори) в Кідьошському лісництві, «Сілаш» (охороняється в'язово-ясеневі діброви та рідкісні види флори і фауни) і «Косоньська гора» (охороняється насадження дуба гірського) в Чизайському лісництві.

На території Кідьошського лісництва знаходиться лісова пам'ятка природи «Берегівське горбогір'я», де охороняються насадження дуба скельного та липи пухнастої, у Затисянському лісництві є дві пам'ятки природи, серед яких пралісова пам'ятка природи «Природний ліс», де під охороною букові праліси на площі 29,3 га і ботанічна «Холмовець» де охороняються дубово-грабові насадження із рідкісною реліктовою рослиною – клокичка периста [7].

Рекреаційно-оздоровчі ліси поширені у Виноградівському, Затисянському, Кідьошському та Чизайському лісництвах. Найбільшу площу вони займають у Затисянському лісництві (2111,6 га), а також в західній частині лісгоспу – Чизайському (1198,2 га) та Кідьошському (1746,3 га) лісництвах. Найбільша частка рекреаційно-оздоровчих лісів у Кідьошському лісництві – 73,8%. Ліси цієї категорії на території Шаланківського, Берегуйфалівського лісництв та лісництва ім. Маурера відсутні.

Захисні лісові масиви, які мають важливе протиерозійне, водоохоронне значення є у всіх лісництвах Берегівського лісгоспу. Загальна площа цих лісів 3174,7 га Найбільшу частку (20,5% - 20,7%) вони займають у структурі лісів Берегівського і Чизайського лісництв.

Структура і поділ лісів на категорії ДП «Берегівське лісове господарство», визначаються як природними чинниками так і особливостями природокористування в даному регіоні.

Список використаних джерел

1. Генсірук С. Оптимізація лісистості України // Ойкумена. - 1994. -№ 1-2. - С. 124-133.
2. Доповідь про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2021 рік. URL <https://ecozakarpat.gov.ua/wp->

content/nd/Zakarp_reh_dop_2021.pdf

3. Закарпатське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <https://zakarpatlis.gov.ua/>

4. Лісовий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

5. Поп С.С. Природні ресурси Закарпаття. 3-є вид., допов. Ужгород: «Карпати», 2009. 340 с.

6. Проект організації та розвитку лісового господарства ДП «Берегівське лісове господарства» Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства. Ірпінь, 2021, 146 с.

7. Проект організації та розвитку лісового господарства ДП «Виноградівське лісове господарство» Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства. Ірпінь, 2021, 146 с.

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

Чорна Л. В., Гуменюк Г.М.

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

e-mail: chornalyubov60@ukr.net; humenyukgalina@gmail.com

Для України питання ефективного розвитку всіх галузей економіки, включаючи туристичну галузь, є надзвичайно актуальним. Туризм віднесено до національних пріоритетів країни через низку значущих чинників, з-поміж яких висока прибутковість, відносно швидка окупність капіталовкладень, розв'язання соціальних проблем. Підвищення рівня розвитку потенціалу туризму виступає невід'ємною умовою для розбудови як національної, так і регіональної економіки.

У нормативно-правових актах поняття «туристичний потенціал» розглядається як поєднання культурно-пізнавальних, природних, соціально-історичних ресурсів та існуючої виробничої і соціальної інфраструктури території, що у комплексі формують передумови для розвитку певних видів туризму.

У наукових колах обґрунтування сутності поняття «туристичний потенціал» здійснюється через сукупність можливостей, засобів, здатності різного виду ресурсів формувати зацікавлення у туристів, з

одної сторони, та, з іншої, бути використаними для забезпечення туристично-рекреаційної діяльності та отримання економічної вигоди.

Успішний розвиток потенціалу туризму можливий за умови ефективного управління, до основних функцій якого належить організація, планування, мотивація та контроль. У питаннях планування туристичної діяльності на регіональному рівні м. Львів вигідно вирізняється з-поміж інших міст країни. Тут напрацьовано низку нормативно-правових документів, розроблено та реалізовано ряд програм, планів, концепцій, які розкривають візію розбудови міста.

Львів виступає лідером у питаннях розробки стратегічного планування розвитку туризму та його реалізації. У цілому стратегію розглядають як довгостроковий план певних заходів, так і узгоджений напрям дій, спрямований на реалізацію плану. Однак останніми роками здебільшого увагу зосереджують на стратегії як узгодженому напрямі дій.

Розвиток туризму в місті здійснюється у відповідності до директив загальноукраїнського та обласного масштабу. Основними документами, які регламентують туристичну діяльність є:

- Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років, у якій п'ятим пріоритетним пунктом виступає підвищення туристичної привабливості, яке досягається шляхом інфраструктурної розбудови туризму, курортів і зростанням якості продукту туризму в регіоні;

- Програми розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2021 - 2025 роки, яка визначила головні цілі галузі, пов'язані зі сталим розвитком туризму, рекреації та курортів, формуванням конкурентоспроможного на усіх рівнях ринку туристичного продукту.

Вищезазначені цілі знайшли відображення в документах стратегічного характеру в м. Львів. Ще в 2006 р. в обласному центрі було розпочато роботу над формуванням стратегії, що вказувала б на шлях, яким слід рухатися задля розвитку міста як туристичного, культурного, економічно розвиненого та комфортного для життя. У зв'язку з необхідністю управляти туристичною системою було розроблено і затверджено ряд важливих документів, серед них:

- Інтегрована концепція розвитку центральної частини міста Львова [1]. Це є план дій, розрахований на десятилітній період. У м. Львів, першому з-поміж усіх міст країни, було ухвалено документ задля

збереження історичного центру. Концепція передбачає різносторонні заходи, пов'язані не тільки з розвитком туризму, роздрібною торгівлі та народних ремесл, а й зі зростанням якості громадського простору, системи громадського транспорту та соціальних аспектів міста;

- Стратегічний план збереження історичної забудови у Львові на 2010-2024 рр., націлений на збереження спадщини минулих років і розробку та втілення заходів міських програм реставрації і консервації певних історичних об'єктів задля досягнення гармонійного розвитку історичного центра міста та створення комфортних умов для проживання його мешканців і відвідувачів;

- Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 рр., у якій подано бачення міста як культурно-туристичної столиці Східної Європи, де активно розвиваються креативні та культурні індустрії;

- Концепція розподілу туристичного навантаження на громадський простір Львова, затверджена у 2016 р., послужила початком формування системи контролю за туристичним навантаженням [2]. Дана концепція повністю узгоджується з моделлю сталого розвитку туризму, запропонованою Всесвітньою туристичною організацією. В її основі розрахунок пропускного потенціалу історико-культурних об'єктів і виставкових площ без шкоди громаді міста. Концепція виступає інструментом визначення головних напрямків політики Львівської міської ради з питань регулювання потоків туристів у обласному центрі, підтримки заходів, спрямованих на збереження об'єктів історії, культури, архітектури міста, забезпечення безпечних і комфортних умов для мешканців і туристів;

- Програма розвитку туристичної галузі м. Львова на 2016-2022 роки, яка виступає механізмом налагодження ефективної системи управління туристичною діяльністю міста, націлена на збільшення туристичних потоків, розбудову кластеру туризму, отримання сталих доходів від туристичної діяльності [3]. Спектр головних завдань охоплює наступне: розбудову інфраструктури туризму та системи туристичної навігації; формування безпечного, комфортного та сприятливого для туристів середовища; посилення інформаційної кампанії щодо популяризації туристичного потенціалу міста на внутрішньому та зовнішньому ринках задля активізації його туристичного бренду та збільшення чисельності потоків туристів;

планування, організацію та проведення заходів з високим рівнем туристичної атрактивності.

Виконавча гілка влади, яка координує розвиток туризму в місті, представлена управлінням туризму департаменту розвитку Львівської міської ради. Основними напрямками діяльності управління туризму виступає забезпечення умов для різносторонньої розбудови туристичної галузі міста, яке передбачає: створення умов для всебічного розвитку туризму у м. Львові; сприяння підвищенню рівня якості послуг у індустрії гостинності та розширенню їх асортименту; активне просування Львова на туристичних ринках; розробку та реалізацію інфраструктурних проєктів у туризмі.

Складовою системи управління туристичною галуззю міста виступає комунальне підприємство «Центр розвитку туризму м. Львова», яке створене Львівською міською радою та підпорядковане зазначеному вище управлінню туризму. Основною метою діяльності даного підприємства є розробка заходів з підвищення рівня туристичної атрактивності міста, інформаційний супровід спектру локальних туристичних послуг, розвиток туристичної діяльності як пріоритетного виду економічної діяльності і посилення впливу туризму на стан соціально-економічного розвитку обласного центру.

Список використаних джерел

1. Інтегрована концепція розвитку центральної частини міста Львова. URL: http://www.urbanproject.lviv.ua/php_uploads/data/articles/ArticleFiles_UA_182.pdf. (дата звернення 01.04. 2023).

2. Концепція розподілу туристичного навантаження на громадський простір Львова. URL: <https://www.lvivrada.gov.ua/novyny/item/5933-u-lyvovi-rozrobyly-konceptsiyu-rozpodilu-turystychnogo-navantazhennya-na-gromadsykuu-prostir>. (дата звернення 01.04. 2023).

3. Програма розвитку туристичної галузі м. Львова на 2016-2022 роки. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/actual/229760-zatverdzheno-prohramy-rozvytku-turystychnoi-haluzi> (дата звернення 01.04. 2023).

ГЕОЕКОЛОГІЯ ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

І.М. Барна

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

birine21@gmail.com

Сьогодні очевидним і де-факто аксіоматичним є факт антропогенного впливу на довкілля, що супроводжується зміною параметрів, якісних та кількісних характеристик його компонентів. Такий стан речей обумовлений залученням природних ресурсів у виробничі цикли, лімітування якого є одним із шляхів гармонізації взаємодії соціуму і природи, зокрема, у частині природокористування. Саме з таких причин свого часу з'явилися екологічна оцінка, екологічна експертиза, стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на довкілля (ОВД). Вони впроваджувались як дієві засоби екологічної політики на рівні регіонів та держав [1,2].

Оцінка впливу на довкілля є новим механізмом забезпечення збалансованого розвитку територій та держави, що має на меті унеможливити реалізацію екологічно збиткових господарських об'єктів, шляхом аналізування проєктної документації планованої діяльності. Доволі недавнє (з грудня 2017 р.) впровадження процедури оцінки впливу на довкілля вказує на актуальність досліджень у цій галузі, оскільки превентивний характер та реалізація процедури ОВД на основі принципів гласності та прозорості дозволяє не лише проєктувати потенційні ризики для довкілля та здоров'я населення з боку планованих об'єктів та виробництв, але й використовувати для прийняття ефективних управлінських рішень.

Фахівці одноставно схвалюють здійснення оцінки впливу на довкілля щодо проєктної документації, наголошуючи на перевагах для суб'єктів господарювання та громадськості. Потенційні інвестори у процесі ОВД отримують переваги, зокрема, матеріальні (економія

витрат на відшкодування екологічних збитків, утилізацію відходів, лікування персоналу, збільшення продуктивності проєкту на основі аналізу альтернатив, впровадження матеріало-, водо- та енергозберіжних заходів та ін.). Населення на територіях майбутнього будівництва завдяки ОВД отримує можливість проживати у безпечному для життя і здоров'я довкіллі, декларованому ст. 50 Конституції України, що забезпечує покращення здоров'я, збереження біорізноманіття, оптимізацію обсягів використання ресурсів.

Оцінка впливу на довкілля як інструмент екологічної політики держави здійснюється на принципах, які трансформують природокористування у збалансоване: обов'язковості, гласності, прозорості, балансу економічних, соціальних та екологічних інтересів, а також державних, приватних і громадських. Однак, окрема норма, яка б визначала принципи здійснення процедури екологічної оцінки планованої діяльності, у ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля» відсутня. Зміст статті 4 згаданого закону акцентує увагу на гласності оцінки впливу на довкілля, яка реалізується як своєчасне, адекватне та ефективне інформування громадськості [2]. З цієї причини у наукових дослідженнях з даної тематики виокремлюються принципи реалізації ОВД, які значною мірою корелюють з принципами, які були визначені у ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» та ЗУ «Про екологічну експертизу», на зміну якій власне й прийшла оцінка впливу на довкілля. У. Антонюк та В. Джуган відзначають, що у ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено принцип обов'язковості оцінювання впливу на довкілля [3]. Згідно ст. 6. ЗУ «Про екологічну експертизу» основними принципами екологічної експертизи є: 1) гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища; 2) збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки; 3) наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність; 4) екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності; 5) державне регулювання; 6) законність.

Обидві процедури (екологічна експертиза та ОВД) націлені на єдину мету і превентивного характеру, проте, враховуючи особливості ОВД, обґрунтованим є визначення наступних принципів оцінювання впливу на довкілля: об'єктивність початкових даних, порівняльний підхід, відстеження причинно-наслідкових зв'язків, відкритість для громадськості, принцип передбачуваної екологічної загрози; принцип повноти представленої інформації та її достовірності; принцип застосування оцінювання впливу на довкілля як інструменту формування рішень на початкових етапах проектування й доступність на цих же етапах інформації щодо проектних рішень для громадськості; принцип розгляду у взаємозв'язку технологічних, технічних, соціальних, природоохоронних та економічних показників проектних пропозицій; принцип альтернативності проектних рішень, формування нових варіантів; принцип відповідальності замовника (ініціатора) діяльності за наслідки реалізації проектних рішень тощо [4].

Реалізація усіх пропонованих фахівцями й науковцями принципів визначає ефективність оцінки впливу на довкілля як інструменту екологічної політики. Відтак, аналізування справ з Єдиного реєстру ОВД на предмет практичної реалізації принципів оцінки впливу на довкілля може слугувати інструментом встановлення ефективності ОВД.

Правовий стан воєнного стану, запроваджений з початком повномасштабної російської агресії, не дозволяє аналізувати найбільш актуальну інформацію з Єдиного реєстру ОВД на предмет реалізації принципів оцінки впливу на довкілля (через обмеження доступу з очевидних причин), однак, це можливо стосовно 2021 р. Згідно даних реєстру у Тернопільській області за 2021 р. фахівцями уповноваженого територіального органу (УТО) було розглянуто 51 справу щодо планованої діяльності та об'єктів, для яких відповідно до ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля» здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності. Реалізація принципу обов'язковості уможливила провадження 70,5% проектів планованої діяльності, сукупний вплив на довкілля яких визнано екологічно допустимим. Майже 8% справ УТО визнані екологічно недопустимими внаслідок відмови у видачі висновку з оцінки впливу на довкілля, завершення процедури ОВД без

висновку, або перебування на стадії подання «Повідомлення про плановану діяльність, яка підлягає оцінці впливу на довкілля» (21,6%). У такий спосіб простежується реалізація принципів обов'язковості процедури ОВД та її державне регулювання, а також принцип застосування оцінювання впливу на довкілля як інструменту формування рішень на початкових етапах проектування.

Оприлюднення інформації впродовж процедури оцінки впливу на довкілля у Єдиному реєстрі з ОВД, шляхом розміщення на офіційному веб-сайті в мережі Інтернет уповноваженого територіального органу, представлення матеріалів фотофіксації розміщення повідомлення про плановану діяльність, оголошення про початок громадського обговорення на дошках оголошень органів місцевого самоврядування або в інших громадських місцях на території, де планується провадити плановану діяльність, що гарантує доведення інформації до відома мешканців відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на території якої планується розміщення об'єкта, чи до відповідної територіальної громади, яка може зазнати впливу планованої діяльності та інших зацікавлених осіб, як і можливість участі громадськості шляхом подання пропозицій і зауважень письмово, чи в усній формі на громадських слуханнях є ознаками практичної реалізації принципів гласності, відкритості для громадськості й прозорості. Згідно Єдиного реєстру у Тернопільській області за 2021 р. найбільшу активність та громадянську позицію проявляли ГО «Зелений Світ», ГО «Еко клуб «Край»», ГО «Українська правозахисна група», остання з яких спрямувала зауваження до 86% справ із 21, на які зреагувала громадськість у згаданий спосіб.

Загалом оцінка впливу на довкілля є процедурою здійснення оцінки планованої діяльності, що відповідає принципам обов'язковості, державного регулювання, гласності та прозорості. Процедура оцінки впливу на довкілля, передбачена ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля» є інструментом, який дозволяє усім зацікавленим сторонам – громадськості, органам державної влади та органам місцевого самоврядування й суб'єктам господарювання – спільно напрацьовувати рішення, які б відповідали концептуальним засадам сталого розвитку шляхом унеможливлення реалізації екологічно недопустимих та екологічно збиткових проєктів.

Список використаних джерел

1. Miedzinski et al. Assessing Environmental Impacts of Research and Innovation Policy. Study for the European Commission, Brussels. (2013) doi.org/ 10.2777/64779
2. Барна І. ОВД як механізм забезпечення екологічної безпеки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 1 (Вип. 46). С. 215-224. doi.org/10.25128/2519-4577.19.2.27
3. Антонюк У. В., Джуган В. О. Правове регулювання оцінювання впливу на довкілля в Україні. URL : <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/35/541/1149-1?inline=1> (дата звернення: 15.04.2023).
4. Єндрюшка Є., Алексеєва Є., Скрильніков Д. Оцінка впливу на довкілля та участь громадськості: аналітичний порівняльний огляд європейського й українського законодавства та рекомендації щодо впровадження європейських стандартів в Україні. Львів : ЕПЛ, 2013. 96 с. URL: <http://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/eu-2013-10-21.pdf> (дата звернення: 11.02.2023).

СУЧАСНИЙ СТАН ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Войтків П. С., Іванов Є. А., Дзядик П. М.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

petro.voytkiv@lnu.edu.ua, yevhen.ivanov@lnu.edu.ua,

pavlo.dziadyk@lnu.edu.ua

Червоноградський район розташований на північному заході Львівської області. До складу новоствореного району увійшли території Радехівського, Сокальського, частини Кам'янка-Бузького (Добротвірська селищна громада), частини Жовківського (північно-східні території: Боянецька і Купичвільська сільські ради, увійшли у Великомоствівську міську громаду) районів, міста Червоноград і

Соснівка та селище Гірник [6].

Червоноградський район поділений вздовж річки Західний Буг на Західно-Східноєвропейські рівнини, які відносять до фізико-географічних країн [1, 3]. Північну височинну частину району (по широті м. Червоноград) відносять до Західноукраїнської провінції широколистяних лісів, а південну рівнинну – до Поліської провінції зони мішаних лісів.

В межах району виділяють такі фізико-географічні області: північну частину району відносять до Люблінської і Волинської височини, які відокремлені долиною р. Західний Буг, південно-східну частину – до Бузького Малого Полісся, а південно-західну частину – до Стирського Малого Полісся. В межах Люблінської височини виділяють природні райони Грубешівського міжпасмового Полісся і Сокальського пасма. Область Волинської височини поділено на райони Іваницького міжпасмового Полісся і Тартаківського пасма [1, 3]. Область Бузького Малого Полісся представлена Ратинським і Желдецьким Поліссям. В області Стирського Малого Полісся виокремлюють Радехівське окраїнне і Бузько-Бродівське Полісся [3].

Північна частина району розташована у зоні лісостепу, а південна – в зоні мішаних лісів. Дані території характеризуються як лісостеповою, так і лісовою рослинністю. Її розвитку тут сприяють кліматичні і ґрунтові умови, а також характер рельєфу. Велике значення у формуванні рослинності належить діяльності людини, яка винищує природну рослинність та звільнені площі використовує для культивування інших. Ліси, чагарники і луки використовують під сади і городи. Загальна частка лісів у районі становить понад 25 % території району. Більшість лісових масивів розміщені в межах Малого Полісся [4].

Рослинність у східній частині району представлена головно післялісовими луками, сільськогосподарськими насадженнями та лісами у породному складі яких переважають сосна, дуб, граб і вільха чорна. Соснові ліси представлені насадженнями як природного, так і штучного походження. Серед деревного складу лісів на Люблінській і Волинській височинах переважають граб, дуб, вільха, береза і липа; на Малому Поліссі – сосна, вільха, береза, ялина та осика. Грабово-дубові ліси

ростуть на опідзолених чорноземах, соснові – на піщаних дюнах і торфовищах. У грабово-дубових лісах підлісок багатий на ліщину, крушину, трав'яний покрив досить строкатий [4].

Лісовий покрив є важливим компонентом ландшафту, відповідальним за збереження інших його складових – рельєфу, ґрунтів, поверхневих і підземних вод, фауни та атмосферного повітря. Величезним є екологічний вплив лісових екосистем на стан природного середовища загалом, на характер, інтенсивність і спрямованість екзогенних процесів, умови проживання людини тощо [2].

Ліси Червоноградського району розміщені нерівномірно. Їхній розподіл залежить від природних умов, насамперед геологічної будови, форм рельєфу, кліматичних умов, а також господарського використання природних ресурсів – землеробства, видобування корисних копалин, розташування і функціонування поселень і доріг. Більша частка лісистості виявлена в межах територій, які віднесені головно до Малого Полісся, тобто у південній, центральній і східній частинах району, а також фрагментарно в межах Сокальського і Тартаківського пасм. Менше 20 % від загальної площі лісовкритих земель спостерігаємо у північно-західній, північній і північно-східній частинах району дослідження.

Загалом, ліси та інші лісовкриті землі Червоноградського району займають площу 76 249,94 га або 25,44% від загальної площі. Найбільші їхні площі спостерігаємо в межах Радехівської (16 694,8 га), Белзької (12 940,9 га) міських громад та Лопатинської селищної громади (12 237,7 га), а найменші – в межах Червоноградської (6 191,6 га) міської і Добротвірської (7 883,2 га) селищної громади.

Найвища частка лісів та інших лісовкритих земель у районі припадає на Добротвірську селищну (39,45 %) і Великомоствівську міську громади (35,07 %). Значні показники властиві для Лопатинської (29,91 %), Белзької (27,77 %) і Червоноградської (27,14 %) громад. Найнижчу частку цих земель виявлено у Сокальській міській громаді (13,81 % (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1

Ліси та інші лісовкриті землі адміністративних утворень
Червоноградського району [6]

Територіальні громади	Загальна площа, га	Площа лісів та інших лісовкритих земель, га	Частка лісів та інших лісовкритих земель від загальної площі, %
Белзька міська	46 602,91	12940,90	27,77
Великомостівська міська	31 178,37	10933,34	35,07
Сокальська міська	67 529,98	9326,47	13,81
Червоноградська міська	22 810,74	6191,57	27,14
Радехівська міська	70 682,20	16694,75	23,62
Лопатинська селищна	40 916,80	12237,70	29,91
Добротвірська селищна	19 982,30	7883,20	39,45
<i>Разом</i>	<i>299 703,30</i>	<i>76249,94</i>	<i>25,44</i>

Частка лісистості для найменших адміністративних утворень у районі має такий розподіл:

– найбільш залісненими (понад 50 %) є території Нововитківської (62,67 %), Нивицької (61,23 %), Яструбичівської (57,40 %), Поздимирської (54,92 %), Березівської (52,46 %) сільських рад (колишній Радехівський район), Незнанівської (56,6 %), Стародобротвірської (41,5 %) сільських рад (колишній Кам'янка-Бузький район) (рис. 2);

– лісистість від 40 до 50 % – в межах Сілецької (46,37 %), Хлівчанської (45,36 %), Двірцівської (42,36 %) сільських рад і Великомоствівської (41,53 %) міської ради (колишній Сокальський район), а також Немилівської (48,02 %) сільської ради (колишній Кам'янка-Бузький район);

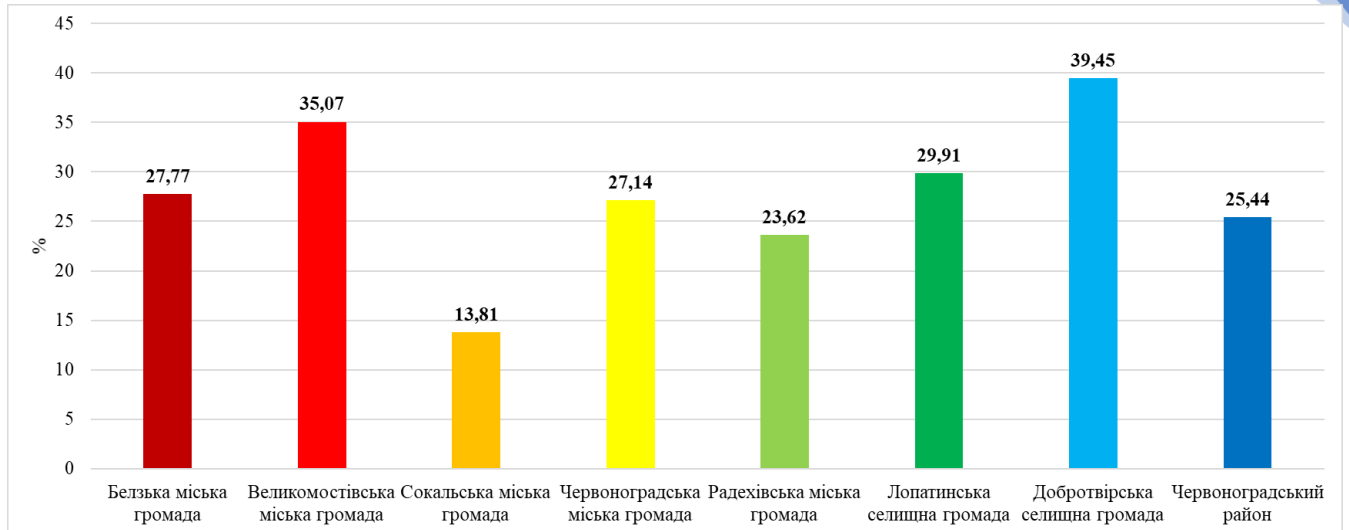

Рис. 1. Частка лісів та інших лісовкритих земель по громадах Червоноградського району

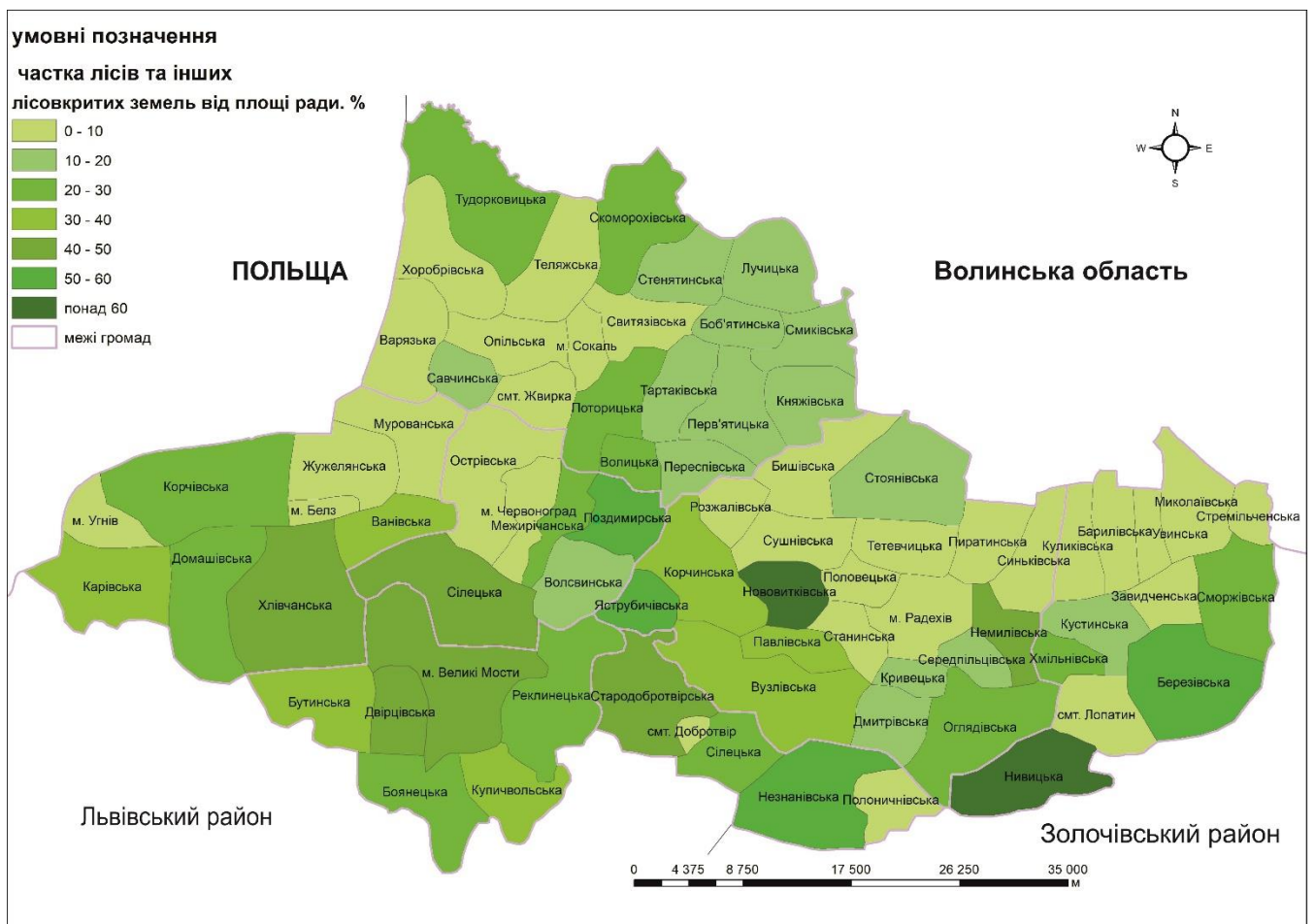

Рис. 2. Ліси та інші лісовкриті землі Червоноградського району

– лісистість від 30 до 40 % – в межах Вузлівської (31,72 %), Корчинської (31,10 %), Корчинської (31,10 %) і Павлівської (30,30 %) (колишній Радехівський район), Ванівської (35,23 %), Карівської (35,11 %), Бутинської (30,90 %) (колишній Сокальський район), а також Купичвольської (37,58 %) (колишній Жовківський район) сільських рад;

– найменш заліснені площі Пиратинської (2,38 %), Свитязівської (2,38 %), Розжалівської (2,12 %), Синьківської (2,00 %), Мурованської (1,66 %), Барилівської (1,00 %), Жужелянської (0,97 %), Куликівської (0,97 %) Сушнівської (0,91 %), Опільської (0,65 %), Острівської (0,62 %) і Стремільченської (0,18 %), сільських рад, а також селищної ради Жвирки (1,19 %) та міських рад Сокаля (1,36 %), Угніва (0,73 %), Радехова (0,59 %) та Белза (ліси відсутні).

Загалом, територія Червоноградського району досить добре забезпечена лісовими землями, однак їхній розподіл є нерівномірним. Значні ареали лісів та інших лісовкритих земель маємо у південній, південно-західній частинах, і фрагментами у центральній і північній частинах району. Суттєво нижчі показники лісистості у північно-західній і північно-східній частинах району.

Серед оптимізаційних заходів щодо раціонального використання лісів пропонуємо посилити контроль щодо їх вирубки, збереження існуючих ареалів лісів та висаджування нових, а також переведення частини лісів та інших лісовкритих площ у місцях, де вони поширені суцільними ареалами, у категорії земель природоохоронного і рекреаційного призначення.

Список використаних джерел

1. Геоєкологія Львівської області : монографія / Ю. Андрейчук, Л. Безручко, В. Біланюк та ін. / за заг. ред. Є. Іванова. Львів: Простір-М, 2021. 606 с.
2. Земельні ресурси України / за ред. В. В. Медведєва, Т. М. Лактіонової. К., 1998. 150 с.
3. Природні ресурси Львівщини / Матолич Б. М., Ковальчук І. П., Іванов Є. А. та ін. Львів: ПП Лукашук В.С., 2009. 120 с.
4. Стасюк І. І. Сокальщина. Природа і господарство. Львів. ВТНЛ. 1999. 52 с.

5. Фондові матеріали головного управління Держгеокадастру у Львівській області по земельних ресурсах. Форма 6-зем за 2008, 2020 рр.

6. Червоноградський район. Вікіпедія: [електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Червоноградський_район.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЗОВИХ РОДОВИЩ УКРАЇНИ

Герасимчук В.Є., Сивий М.Я.

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

viktoriiaherasymchuk@gmail.com, syvyjm@ukr.net

Природний газ — ресурс, від якого залежить добробут українців. Проте отримати цей ресурс непросто. Видобуток вуглеводнів вимагає чималих коштів та часу. До того ж, ситуація на світовому ринку енергоресурсів змушує задуматися, коли саме вигідніше нарощувати видобуток.

З метою виявлення основних проблем нами було досліджено сучасний стан родовищ природного газу в Україні та перспективи його розвитку.

Станом на 01.01.2021 року в Україні нараховується 402 об'єкти обліку (родовища природного газу та перспективні газові площі), більша частина з яких є комплексними: 111 газових, 18 нафтогазових та газонафтових, 155 газоконденсатних, 115 нафтогазоконденсатних, 3 газоконденсатнонафтових.

Державним балансом запасів корисних копалин України обліковуються балансові (видобувні) запаси природного газу (вільного+розчиненого+газ центрально-басейнового типу) в кількості 719064 млн м³; з невизначеним промисловим значенням – 373103 млн м³, позабалансові запаси – 11097 млн м³. Слід зазначити, що 94% запасів газу зосереджені на 443 об'єктах суші, а 6,0% - на 15 родовищах шельфу Азовського і Чорного морів.

У промисловій розробці знаходиться 285 родовищ з балансовими (видобувними) запасами природного газу 618719 млн м³. Підготовлені до промислового освоєння 22 об'єкти з балансовими (видобувними)

запасами газу 26143 млн м³. інші родовища (площі) підлягають додатковому геологічному вивченню, в тому числі проведенню дослідно-промислової розробки, з метою підготовки їх до промислового освоєння.

У 2020 році в Україні відкрито 7 нових родовищ вуглеводнів: в Західному регіоні Майницьке, Рудниківське (Львівська область), в східному регіоні Клубанівсько-Зубренківське, Південно-Медведівське, Південно-Хрестищенське, Кузьмичівсько-Недільне (Харківська область), Лисичансько-Тошківське (Луганська область) [5].

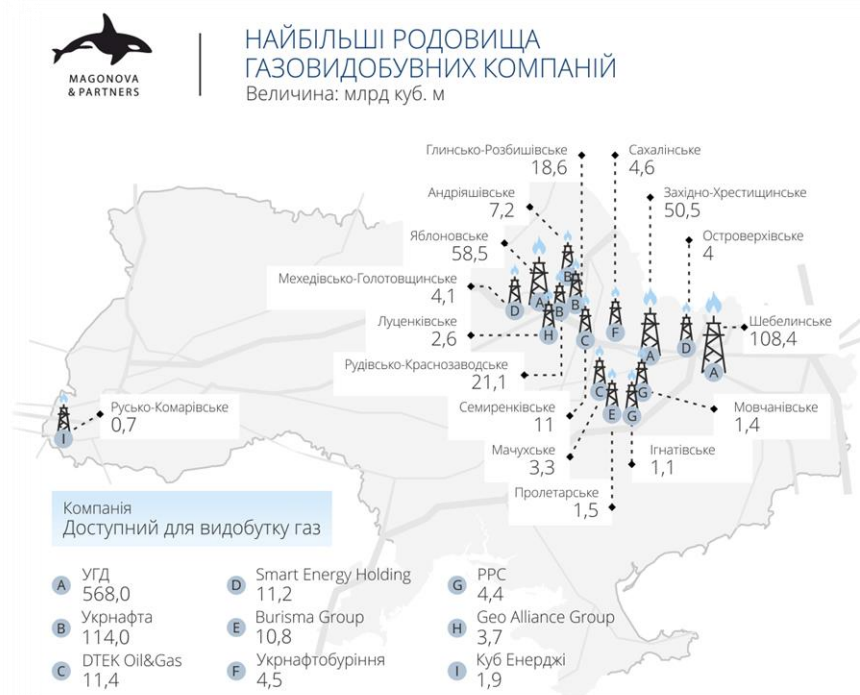

Рис.1. Найбільші родовища газодобувних компаній України [6]

У 2020 році видобуто природного газу на 416 млн м³ менше, ніж у 2019 р. Балансові запаси газу вироблені на 75,14%. Всього поточні потенційні ресурси газу складають 5506 млрд м³. Нині доступні для видобутку лише 719,06 млрд м³ газу, решта 4477,93 млрд м³ - потребує додаткового геологічного вивчення.

Основним газовидобувним підприємством України є АТ “Укргазвидобування” НАК “Нафтогаз України”, незначну кількість видобувають також ПАТ “Укрнафта” та комерційні структури.

Фактичне споживання природного газу в Україні у 2021 році склало 26,8 млрд кубометрів - це на 6,6% менше, ніж у 2020 році. При цьому, на потреби населення надійшло майже на 5% більше, ніж у 2020 році, - 8,6 млрд куб. м газу (31,9% від загального спожитого обсягу) [3].

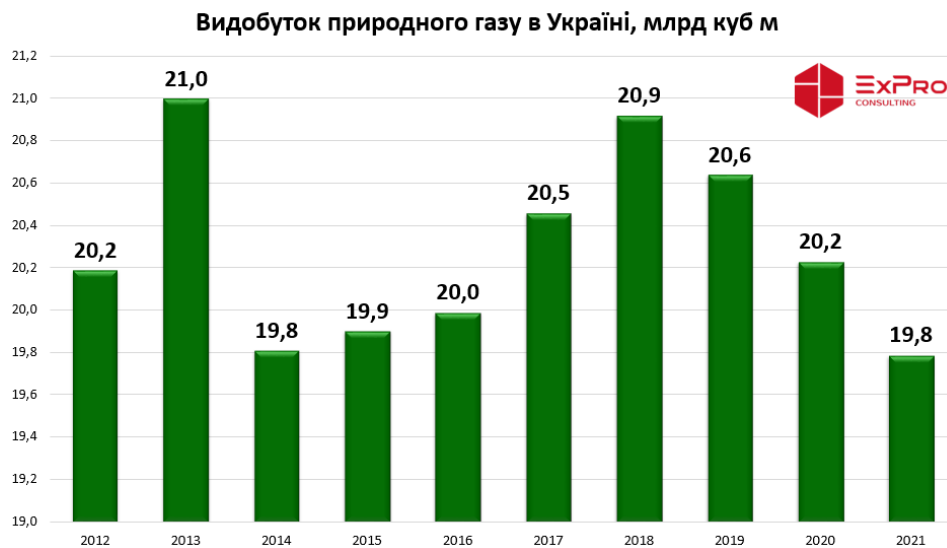

Рис.2. Динаміка видобутку природного газу за 2012-2021 рр.,(млн.м³) [1]

ПАТ "Укрнафта" планує провести у 2023 році підготовчі роботи, щоб розпочати буріння одразу шести свердловин у 2024 році.

За словами директора компанії Сергія Корецького наразі "Укрнафта" проводить стратегічну оцінку існуючих запасів і планує отримати нові ліцензійні площі. Сергій Корецький також повідомив, що компанія завершила капітальний ремонт свердловини з переходом на вищезалягаючий горизонт родовища у східній Україні [7].

Як повідомляла "Українська енергетика", "Укрнафта" у 2022 році скоротила видобуток природного газу на 7% – до 1 млрд куб. м. Основна причина скорочення видобутку – старі родовища та практично відсутність інвестицій у газовидобуток [4].

Укргазвидобування — акціонерне товариство, державне підприємство, найбільша газовидобувна компанія у Центральній і Східній Європі. Займається пошуком та розвідкою родовищ нафти та газу, їх розробкою, а також видобутком, транспортуванням, переробкою вуглеводневої сировини та реалізацією нафтопродуктів. Компанія забезпечує видобуток 70 % українського газу.

За 2022 рік Укргазвидобування видобуло 12,5 млрд куб. м товарного газу, що лише на 3% менше, ніж у 2021 року. Такий результат став можливим в умовах, коли сотні виробничих об'єктів та

одиниць обладнання зазнали обстрілів, багато родовищ та сотні свердловин Укргазвидобування перебували або досі перебувають під окупацією чи поблизу лінії фронту.

У березні 2023 року компанія запустила на Полтавщині найпотужнішу свердловину за останні 2,5 роки, яка має добовий дебіт 460 тис. куб. м. Успіх став можливим завдяки сучасним підходам до обробки геологічної інформації, зокрема матеріалів 3D сейсмозвідки, що дало змогу ідентифікувати раніше не розвіданий поклад і визначити оптимальну точку для буріння [8].

Список використаних джерел

1. Видобуток газу в Україні знизився на 2% - до 19,8 млрд куб м. URL: <https://expro.com.ua/novini/vidobutok-gazu-v-ukran-znizivsya-na-2-do-198-mlrd-kub-m>
2. Економічна правда. 10 фактів про видобуток українського газу. URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/gazpravda/2019/09/5/650837/>
3. Економічна правда. Споживання газу в Україні за рік скоротилось на 7% – Оператор ГТС.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/14/681457/>
4. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. URL: <https://de.com.ua/uploads/0/1703-EnergyStratagy2030.pdf>
5. Корпан Н.В., Полуніна Г.В., Башкірова Г.О., Коваль О.М., Бабенко Т.І., Доценко Г.В., Захаренко Н.П., Романченко В.О., Ласняк О.Г., Скрипець Т.Я., Мельничук Г.І., Шутова О.С., Ремезова В., Чуприна Н.І., Даневич М.С., Лопата Л.В., Барановська І.В. Мінеральні ресурси України. Київ : Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2021. 270с.
6. Найбільші родовища газовидобувних компаній. URL: <https://kosatka.media/category/gaz/analytics/krupneyshie-mestorozhdeniya-gazodobyvayushchih-kompaniy>
7. Українська Енергетика. "Укрнафта" планує у 2024 році розпочати буріння шести свердловин.2023.
URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/ukrnafta-planuie-u-2024-rotsi-rozpochaty-burinnia-shesty-sverdlovyn>
8. Укргазвидобування.
URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Укргазвидобування>

АНТРОПОГЕННИЙ ВПЛИВ НА КАРСТОВІ ФОРМИ РЕЛЬЄФУ ТЕРНОПІЛЛЯ

Єрмакова Т.А.

*Відокремлений структурний підрозділ
«Тернопільський фаховий коледж Тернопільського національного
технічного університету ім. І. Пулюя»
м. Тернопіль, Україна
tetermakova@gmail.com*

Рельєф – це сукупність усіх нерівностей земної поверхні, що чергуються між собою. На форми рельєфу впливають як зовнішні, так і внутрішні процеси. Його формування передусім тісно пов'язане з будовою земної кори і розвивається він за певними законами. Форми рельєфу Землі різні за своїм походженням та розмірами.

Порівняно стійкі й вирівняні ділянки земної кори називаються платформами (з французької — "плоска форма"). Вони мають материковий або океанічний тип земної кори, залежно від цього на платформах утворюються рівнини суходолу або дно океану.

Платформи складаються з двох ярусів. Нижній називається фундаментом. Він утворений метаморфічними і магматичними породами. Верхній ярус платформи складається з осадових порід, що, ніби чохол, покривають зверху фундамент.

Платформи розділяються рухомішими ділянками земної кори — областями складчастості. Це видовжені на тисячі кілометрів ділянки земної кори, де внаслідок зіткнення літосферних плит осадові породи зім'яті в складки. Таким чином утворилися гори.

Рельєф Землі формується також під впливом зовнішніх сил. До них належать: енергія Сонця, дія води, вітру, снігу та живих організмів. Усі вони сприяють утворенню дрібних форм рельєфу — ярів, балок, річкових долин, печер, льодовикових горбів, піщаних барханів, дюн тощо.

Найвразливіші форми рельєфу – це карстові форми. Карст - сукупність явищ і процесів розчинення та вилугування водою гірських порід з утворенням пустот різного розміру і форми. Виникає в районах розвитку водорозчинних порід – доломітів, гіпсів, вапняків,

кам'яної солі тощо. Для розвитку карсту необхідні такі умови: 1) наявність порід, що карстуються (розчинних), які мають пори та тріщини; 2) наявність достатньої кількості агресивної рухомої води, яка просочується по тріщинам і порам порід.

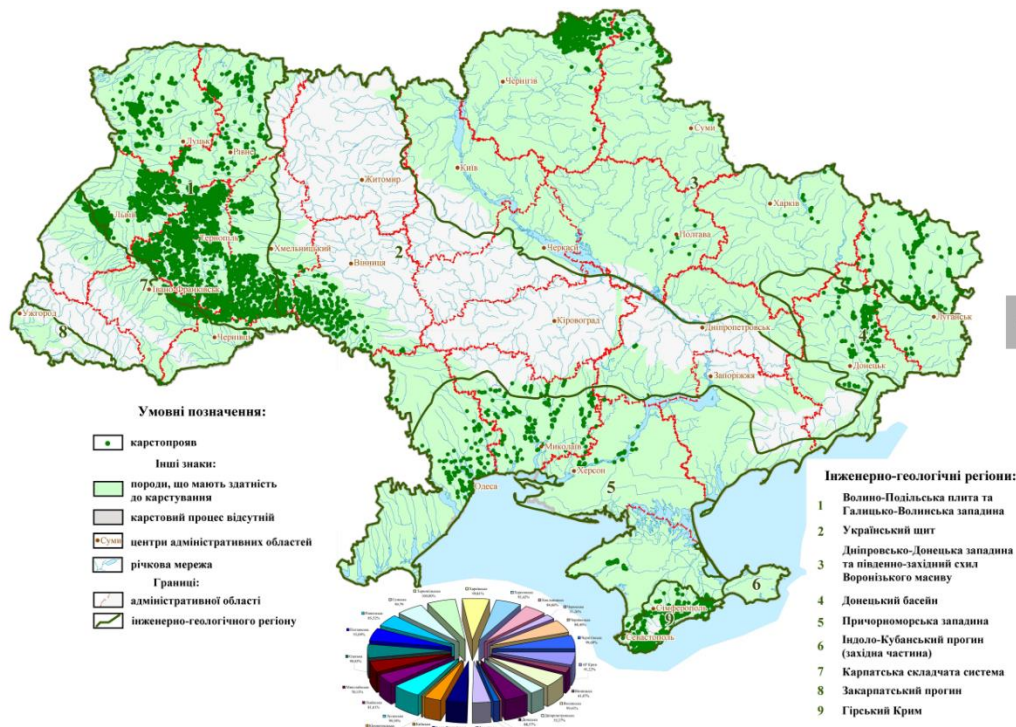

Рис. 1. Карстові прояви в межах України

Класифікують карст за породами, що карстуються (карбонатний, соляний, гіпсовий), за ступенем покриття карстуючих порід (голий, відкритий, задернований, броньований, похований), за особливостями прояву (помірних широт, середземноморський, тропічний та ін.).

Карстові форми бувають двох типів:

1) поверхневі: карри (борозни на поверхні розчинних порід, величиною від кількох см до 1-2 м), понори (канали у дніщі лійок чи сліпих долин, якими поверхневі води переходять у підземні), блюдця, лійки, западини, провали, сліпі карстові яри, сліпі долини, карстові мости, арки (виникають у разі обвалення стелі печерних тунелів, ніш), у тропіках поширені карстові останці.

2) підземні: щілини, канали, печери, колодязі, шахти, прірви.

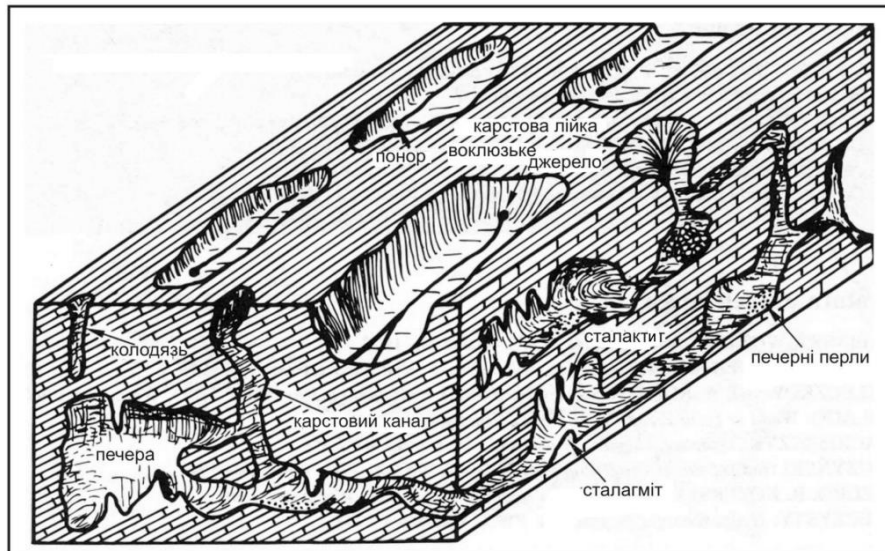

Рис. 2. Поверхневі та підземні карстові форми

У Тернопільській області налічується велика кількість карстових форм. Поширення карстових явищ по області неоднорідне. Це залежить від фізико-географічних умов. Карстологічне районування Тернопільщини запропонував А. Кучерук у 1975 році. У його основу він поклав поєднання двох чинників: належність карсту до певного літологічного типу закарстованих порід та їх територіальне розміщення, геологічний характер, склад, потужність, умови залягання та відношення до інших стратиграфічних горизонтів, які визначають розвиток та географічну належність карсту. У результаті А. Кучерук виділив кілька карстових районів: Кременецький, Товтровий, Центральноподільський, Західноопільський та Придністровський.

Кременецькі гори представлені в рельєфі плосковершинними пасмами, плато й останцями, сильно розчленовані долинами річок, балками і ярами. Поширені явища відсідання схилів, карст і карстово-суфозійні процеси. Вершини Кременецьких гір броньовані пластами сарматських оолітових вапняків і пісковиків, що залягають горизонтально, потужністю до 10 м і більше. Скельні виходи оолітових вапняків часто визначають формування екзотичних скель – унікальних пам'яток природи. В Кременецьких горах і на околицях міста Кременця, досліджено десять печер. За розмірами Студентська (242 м) і Піщинка (166 м) - найбільші з них. Решта - невеликі (10-40 м).

Мінерально-сировинні ресурси гір мають важливе значення для розвитку промисловості будівельних матеріалів. Умови залягання

поширеної в регіоні крейди сприятливі для її промислового видобування. Видобуток мінеральної сировини несе найбільшу загрозу унікальним ландшафтам Кременецьких гір, які входять до складу національного природного парку «Кременецькі гори».

Ще один цікавий карстовий район – Товтровий. Горбисті товтрові узвишся - це відклади органогенних коралово-рифових вапняків тортононижньосарматського віку, що утворилися в басейні теплих морських водойм близько 10 - 15 млн. років тому. В межах Тернопільської області більша частина кряжу має заповідний статус, тому піддається найменшому впливу зі сторони людей. Товтровий кряж багатий карстовими формами, переважають дрібні карстові форми: тріщини, борозни, комірки, лійки, карри. Екологічна стежка «До пущі Відлюдника» в заповіднику Медобори проходить повз печери Перлина (-26 м глибина, 260 м довжина) та Відлюдника, заглядає в Сліпу балку. На околицях села Вікно зустрічаються карстові озера та чатують Франкові скелі. Біля гори Соколиха розташована найглибша печера Медоборів – Христинка (-28 м). При її утворенні відіграли роль не карстові процеси, а тектонічні – це тріщина бортового відпору.

Найскладніша екологічна ситуація в Придністровському карстовому районі. Тут знаходиться 11 великих (довжина більш як 1000 м) та майже сотня менших розвіданих гіпсових (сульфатних) печер. Серед них у межиріччі Збруча та Серету, над Нічлавою і Циганкою, розташовані найдовші у світі гіпсові печери-лабіринти: Оптимістична (250 км), Озерна (138 км), Кришталева (23 км), Млинки (52 км), Славка (9 км), Вертеба (8 км), Мушкарова Яма (6 км). Над берегами річок Стрипа та Дністер височіють мальовничі травертинові скелі з гротами. А лійкам та понорам взагалі немає ліку.

Оскільки Придністровський район найбільше заселений, тому й найбільше відчутний негативний вплив людини на карстові форми рельєфу. На противагу світовому досвіду розвинених країн в нас не надають належної уваги збереженню унікальних пам'яток природи.

В 2007 році були здійснені вирубки лісу у водозборі найдовшої печери Європи Оптимістичної. І якби спелеологи не почали бити на сполох, привходова частина була б замулена і 50 років людської праці по дослідженню печери залишились би в історії. Разом з тим і загинула б велика кількість рукокрилих, які мешкають під землею.

Досить часто місцеві жителі використовують понори та карстові лійки для сміттєзвалищ. Час від часу вода пробиває глиняний корок на дні цих карстових форм і зтягує під землю все сміття. Коли потік води слабшає, знову утворюється глиняний корок. Одним із способів відкриття печер є розкоп на дні карстових лійок. Спелеологи не раз ліквідовували скотомогильники при розкопках. Люди не усвідомлюють, що це «бомба сповільненої дії». Отруйні речовини потрапляють в ґрунтові води, а разом з ними – в криниці мешканців.

Рис. 3. Понор-сміттєзвалище біля с. Нирків

Ще одна проблема, яка зосереджена в трикутнику «людина – карст – людина», – це обробка полів мінеральними добривами та іншими хімікатами. В місцях, де зустрічаються невеликі карстові лійки, вони згодом розорюються. Цього робити не варто, тому що полегшується потрапляння хімічних речовин у водоносний горизонт. Не здійснюється інфільтрація рідини через тріщини осадових порід і часткове її очищення.

Печери та карст – безцінні ресурси. Карстові водоносні горизонти забезпечують приблизно 10% світової питної води і включають найбільші колодязі та джерела на Землі. Карстові водоносні горизонти є найскладнішими, найменш вивченими, найважчими для моделювання та найлегшими для забруднення підземних вод. Вони часто можуть непомітно переносити бактерії та хімічні речовини на десятки кілометрів до життєво важливих для людини та екологічних джерел води.

Рис. 4. Вхід в печеру Вертеба розташований на дні карстової лійки

Печери та карст є домом для багатьох найрізноманітніших, важливих і рідкісних екосистем планети, які підтримують екологічне розмаїття над і під землею. Найбільш значущі культурні та археологічні пам'ятки світу часто знаходяться в карстових печерах.

Рис. 5. Карстове озеро в с. Вікнина

Головна мета роботи:

- Покращити розуміння громадськістю того, як печери та карст впливають на повсякденне життя мільярдів людей;
- Пропагувати важливість печер і карсту через сталий розвиток, зокрема, щодо якості та кількості води, сільського господарства, геотуризму/екотуризму та природної/культурної спадщини;

- Продемонструвати, як вивчення печер і карсту та належне управління ними мають вирішальне значення для глобальної економіки та здоров'я навколишнього середовища;
- Розвивати всесвітній освітній потенціал за допомогою заходів, орієнтованих на науку про печери та карст;
- Сприяти усвідомленню міждисциплінарного характеру печерної та карстової науки та управління ними, а також наголошувати на тому, що взаємодія між різними галузями науки та управління буде все більше необхідною в майбутніх дослідженнях, освіті та охороні навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. https://geoknigi.com/book_view.php?id=282
2. <https://geodictionary.com.ua/node/2791>
3. <https://geology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/%D0%94%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%BB-12.pdf>
4. <https://irp.te.ua/karst/>
5. <https://council.science.uk/current/news/year-caves-karst-2021-22/>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОГО РЛП «ЗНЕСІННЯ» В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Койнова І. Б., Герман А. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна,

e-mail: koynova_i@ukr.net, andrii.herman@lnu.edu.ua

Міста вразливі до глобальних кліматичних змін через низку чинників: велика частка забудованих поверхонь, зміна гідрологічного режиму, рельєфу, значна концентрація транспорту, мала площа зелених зон та їхній незадовільний стан. За висновками науковців О.Г.Шевченко і О.Я.Власюк [5] Львів ще у 2014 р. був визнаним містом, вразливим до змін клімату. Тому важливо запроваджувати

заходи із адаптації, які дозволять пом'якшити наслідки глобальних кліматичних змін для населення, господарства та геосистем міста.

Важливим адаптаційним заходами є збереження біорізноманіття міст та підтримання існуючих зелених зон міста у стійкому стані. Регіональний ландшафтний парк (РЛП) «Знесіння» – це цінний об'єкт в екомережі Львова та один з найбільших парків, що займає 312,1 га (2,2% площі міста). Переважно це лісовкриті ділянки (87,3%) [3], а також лучно-степові та водно-болотні угіддя. Тому сталий розвиток РЛР «Знесіння» завдяки підвищенню ефективності охорони природи та оптимізації рекреаційної діяльності буде пом'якшувати наслідки глобальних кліматичних змін для міста Львова.

Парк розташований у центральній частині міста та має важливе рекреаційне, клімат-регулююче, водо- і ґрунтозахисне значення. Територія парку цінна як в природному (добре збережена типова природна рослинність, рідкісні степові угруповання, частина Великого Європейського вододілу, природні водотоки), так і в культурно-історичному (виявлені найдавніші поселення в районі Львова, періоду неоліту та бронзи, музей визвольної боротьби України, могила січових стрільців, музей народної архітектури і побуту імені Климента Шептицького «Шевченківський гай») значенні. Парк щороку відвідують тисячі рекреантів.

Сучасна територія РЛП «Знесіння» здавна потрапляла під активний антропогенний вплив, який детально описаний у публікації [1] Сьогодні найбільшим є рекреаційний вплив, наслідком якого є порушення заповідного режиму і загроза біорізноманіттю, засмічення популярних серед відвідувачів геосистем парку, стежкова дигресія, створення згарищ, забруднення водойм, незаконна забудова, самовільна вирубка або висадка дерев тощо.

Через неналежний благоустрій вже зараз існує пряма загроза збереження геологічної пам'ятки природи Гора Лева, яка завжди користувалась великою популярністю у туристів. В той же час рекреаційна зона парку у розмірі 124 га (39,8%) в більшості не використовується, часто занедбана і позбавлена благоустрою.

Проведені нами дослідження технологічної рекреаційної ємності модельних ділянок рекреаційної зони парку свідчать про можливість суттєвого збільшення потоку рекреантів без негативного впливу на

унікальні геосистеми РЛП «Знесіння» [2]. Обов'язковою умовою збільшення відвідуваності парку повинен стати благоустрій території парку з врахуванням функціонального зонування, обладнання нових рекреаційних локацій, популяризація екологічних стежок тощо. Важливо розвантажити найпопулярніші серед відвідувачів території Знесіння – гору Лева, яка входить до заповідної зони парку, та ставок у малому кар'єрі.

Пропонуємо ряд рекомендацій розвитку та благоустрою РЛП «Знесіння» згідно всіх законодавчих вимог і стандартів для забезпечення належних умов рекреаційної діяльності та для виконання РЛП «Знесіння» важливої кліматорегулюючої функції у центральній частині великого міста.

1. Розробити стратегію збалансованого розвитку парку, яка буде забезпечувати розвиток різних видів рекреаційної діяльності у всі сезони року, враховувати потреби різних верств населення, а також забезпечити принаймні частину територій (де це можливо) інклюзивним доступом.

2. Здійснити якісний благоустрій території навколо ставка, провести відновлювальні та превентивні заходи для уникнення стежкової дигресії та згарищ. Встановити вбиральню та сміттєві контейнери з захистом від тварин та підвищити контроль за діями рекреантів.

3. Задля збереження геологічної пам'ятки природи та мінімізації небезпеки для рекреантів, переорієнтувати рекреаційні потоки з гори Лева на гору Стефана. Головною привабливістю вершини гори Лева є красива панорама на місто. Оскільки вершина гори Стефана залісна, рекомендуємо спорудити оглядовий майданчик у вигляді вежі, яка здійматиметься над верхівками дерев та створює більш привабливу фото-локацію.

4. Необхідно перенести хресну дорогу, облаштовану вірянами на схилах геоботанічної пам'ятки природи гори Хоμεць, із заповідної зони парку в рекреаційну, облаштувати відповідні стежки згідно вимог благоустрою.

5. Забезпечити розвиток інфраструктури парку, створивши мережу нових екологічних стежок і осередків рекреації згідно вимог благоустрою в об'єктах ПЗФ. Популяризувати маловідомі, але цікаві

об'єкти парку. Відновити лижний витяг та трасу.

6. З 2019 року у парку з'явилась нова локація «Домівка врятованих тварин», куди потрапляють тварини, що постраждали від жорстокого з ними поводження людьми. Із часу вторгнення росії 24 лютого 2022 р. сюди привозять покинутих тварин із зони бойових дій, звіринців тимчасово окупованих територій тощо. Сьогодні – це вже зоологічний відділ парку, але він потребує реконструкції та облаштування.

7. Встановити по території парку вбиральні. Розвивати в парку заклади громадського харчування, які могли б вирішити проблему відсутності вбиралень, а також стали б новим магнітом для рекреантів, які б довше часу проводили в парку. Існування таких комерційних об'єктів могли б створити додаткове фінансування для розвитку та утримання парку.

8. На нашу думку важливо також розбудовувати в межах парку різні платні атракції, які б забезпечили додаткове фінансування розвитку парку.

9. Створити еколого-освітній візит центр, адже багато рекреантів не знають, що даний об'єкт є не звичайним парком, а об'єктом ПЗФ, де є специфічні вимоги до поведінки відвідувачів.

Вищенаведені пропозиції розвитку парку зорієнтовані на максимально ефективно природокористування рекреаційними ресурсами парку. В першу чергу це відновлення пошкоджених геоекосистем та заходи для запобігання їх ушкодження у майбутньому. Створення благоустрою згідно всіх вимог законодавства для уникнення розвитку ерозійних процесів і забруднення території парку. І найголовніше дані заходи скеровані на виведення цінних природних об'єктів у заповідній зоні парку з потужного рекреаційного впливу за рахунок розвитку не менш цікавих територій рекреаційної зони.

Неефективне рекреаційне використання геосистем парку призводить до деградації окремих, найбільш популярних територій парку. Подібні процеси суттєво зменшують стійкість природних геосистем, їхню здатність до самовідновлення та самоочищення. Зменшується біорізноманіття, поширюються рудеральні види, провокуються ерозійні процеси. Все це суттєво зменшує кліматорегулюючі функції унікальних природних територій у

центральної частині Львова. Заходи із адаптації до глобальних кліматичних змін у містах включають в себе створення нових зелених зон та підтримання у належному стані існуючих. Це дозволить не лише знизити середню температуру приземного шару атмосферного повітря в місті, але й забезпечить населення великих міст локаціями, де легше переживати періоди «хвиль тепла» влітку.

Соціоекосистеми міст мають невисокий потенціал адаптації до глобальних кліматичних змін, значно нижчий, ніж у природних геосистем. Це створює загрози для соціального, економічного та екологічного розвитку міст. Великі площинні зелені зони, такі як РЛП «Знесіння», мають вагомe значення у формуванні мікроклімату міста, адже в умовах глобальних кліматичних змін зелений каркас міста є вагомим стабілізатором температурних коливань. Територія багата на рекреаційні ресурси, але збільшувати можливості їхнього використання потрібно за науково обґрунтованими планами, що забезпечать збалансованість розвитку та виконання важливої функції регулювання та пом'якшення наслідків глобальних кліматичних змін.

Список використаних джерел

1. Герман Андрій, Койнова Ірина. Сучасні геоекологічні проблеми регіонального ландшафтного парку «Знесіння». Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 105-106
2. Герман Андрій. Рекреаційна ємність прибережних геосистем ставка у регіональному ландшафтному парку «Знесіння». Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 125-129
3. Екосистемі послуги регіонального ландшафтного парку «Знесіння» // результати дослідження. – Львів, 2019. – 24 с. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/ekosystemni-poslugy-regionalnogo-landshaftnogo-parku-znesinnya/>
4. Елбакідзе М., Ямелинець Т., Ямелинець А., Сюмак О., Жовнір В. Звіт про інвентаризацію природних та соціальних ресурсів регіонального ландшафтного парку «Знесіння». – Львів, 2005.
5. Шевченко О.Г., Власюк О.Я. Оцінка вразливості та заходи з адаптації до зміни клімату міст: Львів, Одеса, Хмельницький та Ужгород – Київ, 2015 – інтернет ресурс. – [режим доступу] : <http://climategroup.org.ua/?p=3201>

**СТРУКТУРА ВОДОКОРИСТУВАННЯ
ВОДОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЛЯНКИ РІЧКИ ЗБРУЧ
Кузык І.Р.**

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*
kuzyk@tnpu.edu.ua

Відповідно до статті 13¹ Водного кодексу України [1] в межах держави виділяють 9 річкових басейнів: Дніпра, Дністра, Дунаю, Південного Бугу, Дону, Вісли, Причорномор'я, Приазов'я і Криму. У 2017 Міністерством екології та природних ресурсів України у межах 4-ох річкових басейнів було виділено 13 суббасейнів: у Дніпра (Верхній Дніпро, Середній Дніпро, Нижній Дніпро, р. Прип'ять, р. Десна); Дунаю (р. Тиса, р. Прут, р. Сірет; Нижній Дунай); Дону (р. Сіверський Донець; Нижній Дон); Вісли (р. Західний Буг, р. Сян) та 132 водогосподарські ділянки [7].

У басейні річки Дністер виділяють 12 водогосподарських ділянок:

- водогосподарська ділянка від витoku до гирла р. Стрий (код М5.2.0.01);
- водогосподарська ділянка р. Стрий (код М5.2.0.02);
- водогосподарська ділянка від гирла р. Стрий до гирла р. Гнила Липа (код М5.2.0.03);
- водогосподарська ділянка від гирла р. Гнила Липа до гирла р. Серет (включаючи р. Гнила Липа та виключаючи річки Бистриця і Серет) (код М5.2.0.04);
- водогосподарська ділянка р. Бистриця (код М5.2.0.05);
- водогосподарська ділянка р. Серет (код М5.2.0.06);
- водогосподарська ділянка від гирла р. Серет до м. Могилів-Подільський (виключаючи р. Збруч) (код М5.2.0.07);
- водогосподарська ділянка р. Збруч (код М5.2.0.08);
- водогосподарська ділянка від м. Могилів-Подільський до державного кордону України (код М5.2.0.09);
- водогосподарська ділянка від державного кордону до гирла р. Реут (в межах України) (код М5.2.0.10);

- водогосподарська ділянка від гирла р. Бик до гирла р. Дністер (в межах України) (код М5.2.0.11);
- водогосподарська ділянка Дністровський лиман (код М5.2.0.12) [7].

У Тернопільській області розташовано 4 водогосподарські ділянки басейну річки Дністер (М5.2.0.04; М5.2.0.06; М5.2.0.07; М5.2.0.08), одну з яких обрано *об'єктом* нашого дослідження – водогосподарська ділянка річки Збруч (рис. 1). *Метою* є визначення обсягів та структури водокористування в межах водогосподарської ділянки р. Збруч.

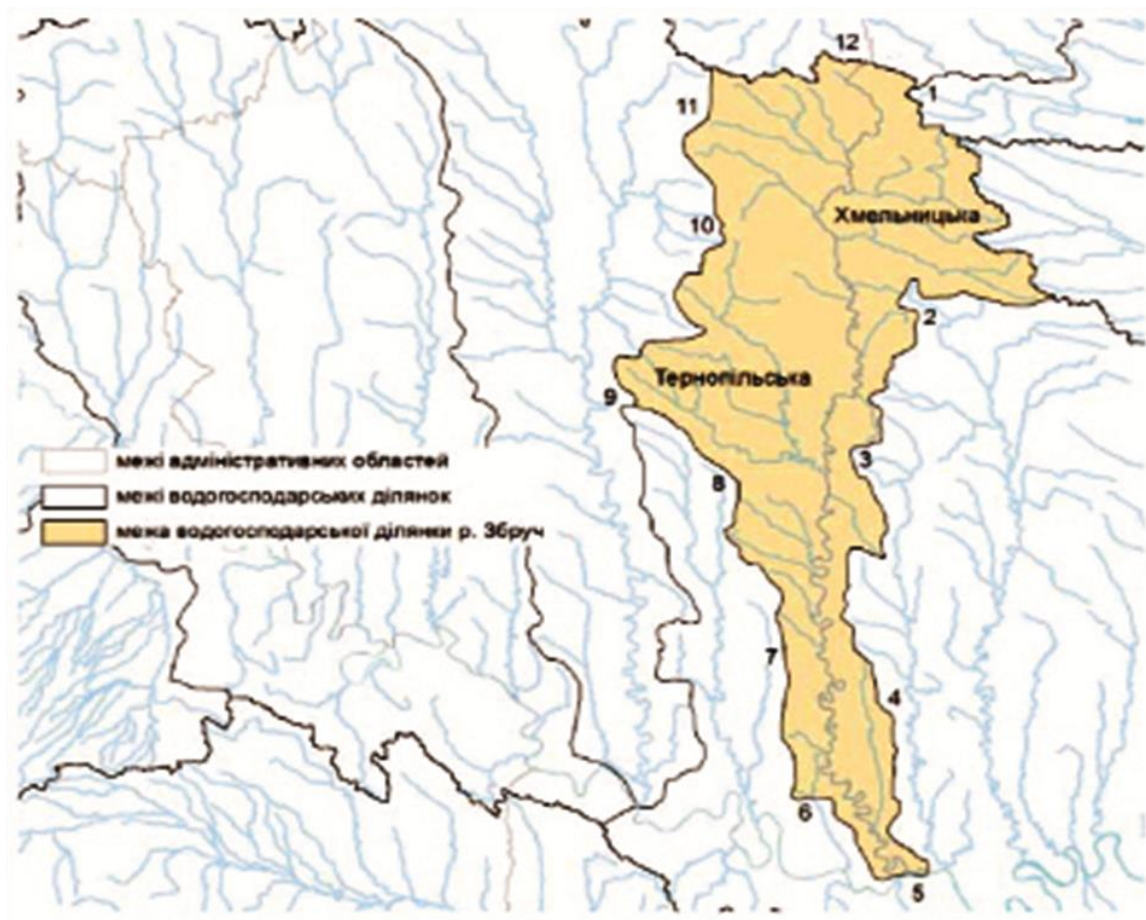

Рис. 1. Водогосподарська ділянка р. Збруч

Умовні позначення:

1. с. Авратин, 2. с. Гречана, 3. с. Іванківці,
4. с. Оринин (Хмельницька область),
5. с. Окопи, 6. с. Іване-Пусте, 7. с. Гуштин, 8. с. Крогулець,
9. с. Мшанець, 10. с. Колодіївка, 11. с. Новий Роговець,
12. с. Москалівка (Тернопільська область)

За звітною статистичною інформацією водгоспів (форма 2ТП) [3], нами проаналізовано структуру використання води та скидання зворотних (стічних) вод у межах водогосподарської ділянки р. Збруч. Встановлено, що за 2021 рік у межах досліджуваної території забрано із природних водних об'єктів 4,22 млн. м³ води, у тому числі 1,8 млн. м³ із підземних джерел. Водночас, використано 3,74 млн. м³ свіжої води, у тому числі на питні і санітарно-гігієнічні потреби – 1 млн. м³ води, на виробничі потреби – 2,5 млн. м³, на зрошення – 0,06 млн. м³ та 0,18 млн. м³ – на інші потреби (рис. 2).

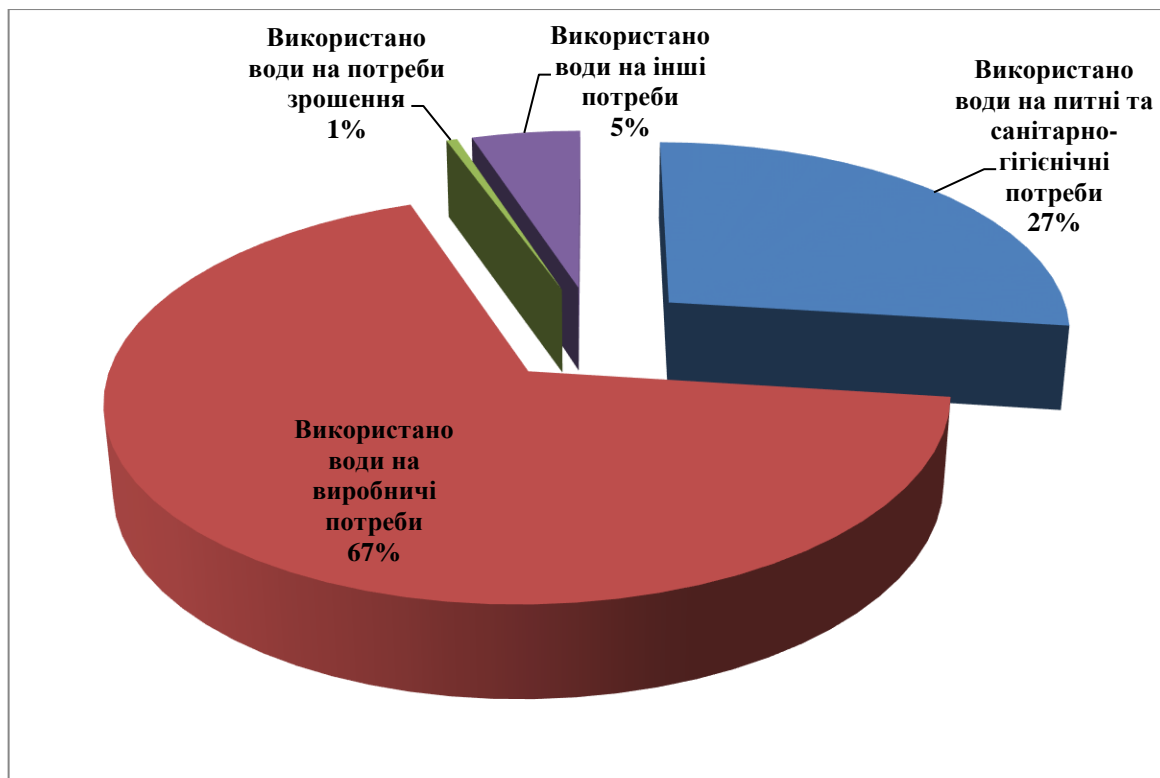

Рис. 2. Структура використання води у водогосподарській ділянці річки Збруч (М5.2.0.08), за 2021 рік

Обсяги загального водовідведення у межах водогосподарської ділянки річки Збруч за 2021 рік склали 3,0 млн. м³ води. У поверхневі водні об'єкти водогосподарської ділянки за звітний рік було скинуто 2,86 млн. м³ стічних вод. У тому числі 0,26 млн. м³ – забруднених зворотних (стічних) вод та 1,9 млн. м³ – нормативно чистих без очистки зворотних вод (рис. 3). На очисних спорудах досліджуваної території за 2021 рік було очищено 0,7 млн. м³ стічних вод, обсяг оборотного водокористування склав 1,9 млн. м³ води [3].

Рис. 3. Структура скидання зворотних (стічних) вод у поверхневі водні об'єкти водогосподарської ділянки річки Збруч (М5.2.0.08), за 2021 рік

Отож, підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок, що в межах водогосподарської ділянки р. Збруч (код М5.2.0.08) спостерігаються факти нераціонального використання водних ресурсів. Оскільки на досліджуваній території за один рік було забрано понад 4,2 млн. м³ свіжої води, скинуто у поверхневі водні об'єкти 2,86 млн. м³ стічних вод, тоді як обсяг оборотного водокористування склав лише 1,9 млн. м³ води. На очисних спорудах в межах водогосподарської ділянки очищається близько 25% стоків, що є доволі низьким показником. Адже у Тернопільській області цей показник становить 53%, у Хмельницькій області – 64%, а загалом у басейні р. Дністер – 58%. Тому запровадження ефективних механізмів раціонального водокористування, у межах водогосподарської ділянки річки Збруч є пріоритетним напрямком екологічної політики на регіональному та локальному рівнях. Плани управління річковими басейнами, насамперед басейном р. Дністер, обов'язково повинні включати заходи з відновлення системи централізованого водовідведення у малих і

великих населених пунктах, реконструкцію недіючих очисних споруд та ліквідацію несанкціонованих скидів у поверхневі водні об'єкти.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.02.2023 р.).
2. Географія Тернопільської області. Т.1. Природні умови та ресурси. За ред. проф. Сивого М.Я. Тернопіль: Крок, 2017. 504 с.
3. Державне агентство водних ресурсів України. Державний облік водокористування. URL: <https://www.davr.gov.ua/derzhavnij-oblik-vodokoristuvannya> (дата звернення 23.02.2023 р.).
4. Кузик І., Куць С. Водно-балансові дослідження середньої течії річки Збруч. Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. №4. 2020. С. 4-8.
5. Кузик І.Р. Гідрографічне районування Тернопільської області. Матеріали звітної наукової конференції викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів кафедри геоекології та методики навчання екологічних дисциплін та НДЛ «Моделювання еколого-географічних систем». Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2022. С. 48-55.
6. Настанова з управління басейнами малих річок – приток Дністра: метод. посібник. За ред. В.П. Мельничука, Г.П. Проців. Львів: Сполом, 2019. 166 с.
7. Про затвердження меж районів річкових басейнів, суббасейнів та водогосподарських ділянок. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України. №103 від 03.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0421-17#n14> (дата звернення 25.02.2023 р.).
8. Ljubomyr P. Tsaryk, Ivan P. Kovalchuk, Petro L. Tsaryk, Bogdan S. Zhdaniuk, Ihor R. Kuzyk. (2020). Basin systems of small rivers of Western Podillya: state, change tendencies, perspectives of nature management and nature protection optimization. Journal of Geology, Geography and Geoecology, 29.(3), 606-620. doi: 10.15421/112055.

ЕКОЛОГІЧНИЙ БРЕНДИНГ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ

Кульчицький Р.Р., Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б.

*Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Минулий вік характеризувався різким прискоренням розвитку людства на шляху до індустріального, високотехнологічного суспільства. Такий темп виробництва вимагав залучення великої кількості ресурсів та використання масштабних територій. Зрозуміло, що подальше одностороннє, егоїстичне ставлення до довкілля не раціонально і відповідатиме довгостроковим цілям побудови благополучного суспільства. У глобальному масштабі негативний вплив на земельні та водні ресурси, повітря, флору та фауну не може позначитися на здоров'ї та добробуті людини, оскільки сама людина є безпосереднім учасником екосистеми. Значний внесок у вивчення науково-методичних аспектів екологічного брендингу зробили такі відомі зарубіжні вчені, як А. Аакер, Б. Херо, Н. Саркар, М. Руссо, С. Флянц [2, с. 82-85].

Промисловий розвиток спричинив високі темпи зростання населення в містах. В Україні 69% населення проживає у містах, у тому числі 21% у містах із населенням понад 500 тис. осіб. Економічні та соціальні можливості міст сьогодні пов'язані не лише з промисловістю, а й з освітньою та науковою діяльністю, транспортом, туризмом та іншими галузями сфери послуг. Концентруючи значний людський, виробничий, інноваційний та інвестиційний потенціал, міста стають дедалі менш придатними для життя городян [3, с. 119-125].

Найбільш гострими екологічними проблемами міст є неадекватність житлово-комунального господарства, у тому числі водопостачання та водовідведення, забруднення повітря, поводження з твердими відходами, брак зелених насаджень. Традиційних методів охорони навколишнього середовища – дотримання розмірів санітарних зон підприємств, гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин у повітрі та водоймах – українським містам недостатньо для виконання рекомендацій та норм ООН-Хабітат. Стратегія регіонального розвитку

«Європа 2020: Стратегія розумного та інклюзивного зростання», яка є важливою умовою для європейської інтеграції України.

Вищевикладене вимагає розробки принципово нових підходів до розвитку економічної бази міст та їх інфраструктури: енерго- та водозабезпечення, транспорту, утилізації відходів, а також житлового будівництва та загального містобудування [1, с. 101-105].

Основними складовими міського озеленення є:

- розвиток відновлюваної енергетики в межах міста, а саме енергії вітру, сонця, геотермальної енергії залежно від природних умов місцевості;
- будівництво енергоефективних будівель з мінімальним споживанням електричної та теплової енергії;
- зниження потреби в автомобільному транспорті за рахунок оптимального планування території, розвитку велосипедного руху, а також ефективного функціонування громадського транспорту у місті;
- забезпечення високої частки зелених насаджень у містах та стійкості природних систем та біорізноманіття в них;
- мінімізація утворення твердих побутових відходів, забезпечення їх сортування та максимально глибокої переробки.

Стратегія розвитку України до 2025 року передбачає найважливіші аспекти: реалізацію Загальноєвропейської програми викидів парникових газів «20/20/20», поводження з твердими побутовими відходами на їхню утилізацію та часткове спрямування, утилізацію, технічне переозброєння насосних станцій та систем каналізації загальних зелених насаджень міста.

Крім того, розроблено проект «Чисте місто», який фінансується Державним агентством інвестицій та управління національними проектами України, який передбачає будівництво сміттєпереробних заводів та забезпечення повторного використання вторинних ресурсів, збільшення глибини. До 50% переробки твердих побутових відходів та використання горючих фракцій як альтернативні види палива. Вищевказані заходи досі не реалізовані з низки об'єктивних і суб'єктивних причин, хоча це знижує актуальності екологічних проблем. Міський розвиток та необхідність досягнення поставлених цілей на глобальному та європейському рівні. [5, с. 49-54].

Серед основних екологічних проблем, спільних для всіх малих міст

України, можна назвати кризову ситуацію у житлово-комунальному господарстві.

Слід зазначити, що рівень зношування систем тепло-, водопостачання та водовідведення на підприємствах житлово-комунального комплексу малих міст дуже високий. Ці будівлі збудовані в основному в 70-х роках минулого століття, внаслідок чого їхній технологічний рівень вкрай низький, як і рівень енергоефективності [6].

Для вирішення екологічних проблем малих міст України основними завданнями є:

1. Реформа житлово-комунального господарства. Це потребує щорічних вкладень у переоснащення міських комунальних служб та зміцнення матеріально-технічної бази.

2. Реалізація державних та регіональних програм розвитку є важливим напрямом вирішення екологічних проблем малих міст.

3. З метою вирішення екологічних проблем малих міст особливе значення надається вдосконаленню місцевого самоврядування, справедливому порівняно з малими містами управлінню, розподілу коштів, що виділяються державою на соціально-економічний розвиток територій та спрощенню містобудівної документації. .

4. Для малих міст, розташованих у гірничодобувних районах, відновлення териконів, відвалів та кар'єрів має стати актуальним.

5. Територія малих міст, розташованих у північних областях України, схильна до значного радіаційного забруднення, вимагає постійного спостереження за довгоживучими радіоактивними ізотопами та їх міграцією [7, с. 136-140].

Таким чином, екологічний брендинг сьогодні стає все очевиднішим, хоча говорити про його досконалість в Україні ще зарано. Загалом під екобрендингом, як ми проаналізували, слід розуміти різновид брендингу, яким є створення екологічно орієнтованого бренду та його впровадження на ринок за допомогою відповідних екоінструментів.

Список використаних джерел

1. Бабич О. Особливості стратегічного управління інноваційними проектами розвитку малих міст. Актуальні проблеми державного управління. 2019. Т. 1, № 77. С. 101–105. URL: <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa1772019170442> (дата звернення:

27.03.2023).

2. Головка А. Я. Брендинг в Україні : генеза та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні. 2008. № 5 (84). С. 82–85.

3. Гуренко А. В. Сучасні чинники та умови розвитку малих міст. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія "Економіка". 2016. Т. 17, вип. 299. С. 119–125.

4. Екологічний брендинг та маркетинг інновацій: аналіз взаємозв'язку : thesis / С. М. Махнуша та ін. 2010. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/17327> (дата звернення: 27.03.2023).

5. Ілляш І. Брендинг поселень як складова маркетингу територій. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2015. Вип. 20. С. 49–54.

6. Каленіченко Ю. Б., Калениченко Ю. Б. Екологічний моніторинг. Суспільний екологічний моніторинг : thesis. 2005. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/21834> (дата звернення: 27.03.2023).

7. Кіслов Д. В. Брендинг як вид державних маркетингових комунікацій. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 1, січ. С. 136–140.

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН РІЧОК УКРАЇНИ

Міхелі С. В., П'ясківська А. Ю.

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна
miheli1950@ukr.net*

Забруднення річок України досліджувалось та аналізувалось за статистичними даними середньорічної концентрації забруднюючих речовин у контрольних створах водних об'єктів за 2021 рік, які містяться в Екологічних паспортах адміністративних областей України, що публікуються департаментами екології та природних ресурсів обласних державних адміністрацій України за результатами щорічного інструментально-лабораторного контролю якості поверхневих вод. У випадках відсутності даних за 2021 рік, аналізувались Екологічні паспорти за попередні 2020, 2019, 2018 роки. Для виявлення динаміки

середньорічних концентрації забруднюючих речовин у випадках високих показників у окремих водних об'єктів, аналізувались дані замірів гідрохімічних показників якісного стану вод за останні п'ять років.

Показниками слугували середньорічні концентрації забруднюючих речовин у контрольних створах водних об'єктів регіону за модельний рік. Ступінь забруднення вод річок і водосховищ, які споруджені в їх долинах, аналізувався за чотирма основними показниками (сульфати, хлориди, нітрати, БСК₅) у мг/л та одиницях кратності перевищень їх гранично допустимих концентрацій (ГДК).

Аналіз статистичних даних показав, що найбільш забрудненими сульфатами річками України є річки Одеської, Дніпропетровської, Херсонської, Запорізької, Луганської та Миколаївській областей. А найбільш забрудненою сульфатами річкою України є річка Кучурган (довжина 109 км) в Одеській області, де вміст сульфатів у воді складав 1807,92 мг/л, що у 3,62 рази перевищує ГДК. Стік річки зрегульований численними ставками, які порушують природний режим стоку та погіршують гідрохімічні властивості вод, про що і свідчить високий показник вмісту сульфатів. Русло річки місцями каналізовано, а вода характеризується високою мінералізацією, болотним присмаком і використовується лише для господарських і побутових потреб.

Ненабагато поступаються вмістом сульфатів води річок Киргиж-Китай (1653,23 мг/л, 3,31 ГДК), Сарата (1249,70 мг/л, 2,50 ГДК), Великий Ялпуг (1107,60 мг/л, 2,22 ГДК), Саксагань (1499,83 мг/л, 3,00 ГДК) у Дніпропетровській області. Репрезентативність статистичних даних забруднення річкових вод України була перевірена на прикладі річки Саксагань (довжина 144 км). Цей показник у 2021 році склав 1499,83 мг/л або 3,00 ГДК, в 2020 році – 1445,66 мг/л (2,89 ГДК), в 2019 році – 1359,95 мг/л (2,72 ГДК), що вказує на відсутність механічної або технічної помилки в аналітичних даних і свідчить про стабільний рівень забруднення річки Саксагань сульфатами.

Менш забрудненими сульфатами, але також із перевищенням ГДК, виявились річки Лозуватка (974,60 мг/л, 1,9 ГДК), Берда (794,00 мг/л, 1,6 ГДК) і Молочна (694,80 мг/л, 1,4 ГДК) – у Запорізькій області, Каплань (931,79 мг/л, 1,86 ГДК), Когильник (876,12 мг/л, 1,75 ГДК) і Хаджидер (711,85 мг/л, 1,42 ГДК) в Одеській області, Каланчак (864,97

мг/л, 1,73 ГДК) та Інгулець (614,14 мг/л, 1,23 ГДК) – у Херсонській області, Верхня Біленька (719,00 мг/л, 1,44 ГДК) – у Луганській області, Інгул (606,93 мг/л, 1,21 ГДК) – у Миколаївській.

Найменшим забрудненням сульфатами характеризуються води річок Харківської області (Сіверський Донець, Лопань, Уди, Оскіл, Тетлега) – 0,00 ГДК, а також Рівненської (Устя, Стир, Іква, Прип'ять, Случ, Ствига), Сумської (Шостка, Псел, Сейм, Клевень, Єзуч) і Закарпатської (Убля, Тиса, Латориця, Уж, Батар, Улічка) областей – 0,03–0,05 ГДК.

Для порівняльної оцінки якості вод річок України за вмістом сульфатів була використана оціночна шкала, складена у відповідності із «Методикою екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями», в якій виділяється 7 категорій якості води за ступенем чистоти (забруднення): I – дуже чисті – $<0,3$ ГДК; II – чисті – 0,3–1,0 ГДК; III – помірно забруднені – 1–2,5 ГДК; IV – забруднені – 2,5–4 ГДК; V – брудні – 4–6 ГДК; VI – дуже брудні – 6–10 ГДК; VII – надзвичайно брудні – >10 ГДК [1].

Найбільш забрудненими хлоридами річками України є річки Лозуватка – 1658,70 мг/л (5,52 ГДК), Обитічна – 1415,00 мг/л (4,71 ГДК), Берда – 902,30 мг/л (3,00 ГДК) і Молочна – 838,50 мг/л (2,79 ГДК) у Запорізькій області, а також річка Інгулець у Херсонській області – 1011,53 мг/л (2,37 ГДК).

Меншим забрудненням хлоридами, але таким, що перевищує або дорівнює ГДК, характеризуються річки Кучурган (720,08 мг/л, 2,40 ГДК), Сарата (452,87 мг/л, 1,51 ГДК) і Великий Ялпуг (430,72 мг/л, 1,43 ГДК) в Одеській області, Саксагань (516,14 мг/л або 1,72 ГДК) і Дніпропетровській області, Сівка (339,20 мг/л, 1,13 ГДК) – в Івано-Франківській області, Верхня Біленька (483,00 мг/л або 1,61 ГДК) та Хорина (304,00 мг/л, 1,01 ГДК) – у Луганській області, Вирьовчина (345,67 мг/л або 1,15 ГДК) – у Херсонській області, Сухий Омельник (317,50 мг/л або 1,06 ГДК) і Ворскла (301,00 мг/л або 1,00 ГДК) – у Полтавській області.

Найменш забрудненими хлоридами річками України виявились річки Харківської (Сіверський Донець, Вовча, Лопань, Уди, Харків, Оскіл, Тетлега – менше 0,01 ГДК), Закарпатської (Тиса, Батар, Латориця, Уж, Убля, Улічка – 0,02–0,03 ГДК) і Чернігівської (Дніпро,

Десна, Сож, Снов, Судость, Ревна, Цата – 0,04–0,06 ГДК) областей.

Найбільш забрудненими нітратами річками України є річки Київської області Трубіж (38,00 мг/л) та Ірпінь (27,80 мг/л), але ці концентрації складають лише 0,76 ГДК і 0,56 ГДК, тобто відносяться у відповідності з «Методикою екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями» до II категорії якості води за ступенем чистоти (забруднення), а саме «чисті» (0,3–1,0 ГДК). В цю категорію попадають також води річок Інгул (17,00 мг/л, 0,34 ГДК) у Кіровоградській області і Верьовчина (16,80 мг/л, 0,34 ГДК) – у Херсонській області. Води решти річок України, на яких ведуться постійні спостереження, відносяться до I категорії «дуже чистих» (< 0,30 ГДК).

Найбільш високі показники БСК₅, що перевищують 10 ГДК, тобто відносяться до категорії «надзвичайно забруднених», характерні для вод річок Саджава (103,00 мг/л, 29,4 ГДК) в Івано-Франківській області, Окна (70,43 мг/л, 20,12 ГДК) – в Одеській області, Верьовчина (49,44 мг/л, 14,13 ГДК) – у Миколаївській області.

Річка Саджава (довжина 19 км) є правою притокою річки Свічі, яка у свою чергу є лівою притокою Дністра, і тече у межах Калуського району Івано-Франківської області. Річка вважається самою забрудненою річкою області: у вересні 2022 року в ній було виявлено перевищення вмісту ртуті у 26 разів [2]. Річку забруднюють стічні води підприємств-водокористувачів, найбільшими з яких є ТОВ «Уніплит», що розміщується в смт Вигода та є лідером деревообробної галузі України в сегменті виробництва деревоволокнистих плит, фанери і пиломатеріалів, і комунальне підприємство «Водоканал» у м. Долина.

Дуже забрудненою, що відноситься до VI категорії якості води (6–10 ГДК), виявилась річка Кучурган – 21,38 мг/л або 6,11 ГДК. Брудними, що відносяться до V категорії забруднення (4–6 ГДК), є річки Оржиця у Полтавській області (21,00 мг/л або 6,00 ГДК), Хаджидер (17,38 мг/л або 4,97 ГДК) і Ягорлик (16,34 мг/л або 4,67 ГДК) – в Одеській області, Случ у Рівненській області (16,10 мг/л або 4,60 ГДК), Полтва – у Львівській області (14,20 мг/л або 4,05 ГДК).

Забрудненими, що відносяться до IV категорії якості (2,5–4 ГДК), слід вважати річки Сухий Омельник у Полтавській області – 11,35 мг/л або 3,24 ГДК, Стугна у Київській області – 11,20 мг/л або 3,20 ГДК,

Великий Ялпуг (9,85 мг/л або 2,81 ГДК) і Білочі (9,30 мг/л або 2,66 ГДК) – в Одеській області, Тясмин у Черкаській області – 9,80 мг/л або 2,80 ГДК, Південний Буг у Вінницькій області – 9,40 мг/л або 2,69 ГДК

Не виявилось жодної річки, яку за показником БСК₅ можна було б віднести до I категорії якості «дуже чистих» (< 0,30 ГДК). Чистими за показником БСК₅, тобто такими, що відносяться до II категорії якості (0,3–1,0 ГДК), виявилась більшість річок Львівської, Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської та інших областей України.

Для порівняльної оцінки комплексного забруднення річкових вод України була розроблена оціночна шкала, у якій були використані оціночні категорії якості вод за ступенем чистоти (забруднення), що передбачені «Методикою екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями» [1]. Але вилучена категорія «дуже чисті» у зв'язку із відсутністю об'єктів з такими показниками забруднення, і змінений градієнт кількісних показників ГДК для збільшення контрастності при використанні кольорового фону на картосхемі. В результаті оціночна шкала набула такого вигляду: I (0,01–1,00) – чисті; II (1,01–2,00) – помірно забруднені; III (2,01–3,00) – забруднені; IV (3,01–4,00) – брудні; V (4,01–5,00) – дуже брудні; VI (< 5,00) – надзвичайно брудні.

Аналіз отриманих результатів показав, що найбільшим комплексним забрудненням відрізняються річкові води Одеської і Запорізької областей, що відносяться до VI категорії забрудненості і характеризуються як «надзвичайно брудні». До V категорії забруднення із характеристикою «дуже брудні» попали річкові води Херсонської області. Дещо неочікувано, у IV категорію забруднення з характеристикою «брудні», одноосібно, попали річкові води Івано-Франківської області, в той час як сусідні з нею Львівська, Тернопільська і Чернівецька області мають «помірно забруднені» (II категорія), а Закарпатська область навіть «чисті» (I категорія) річкові води.

Список використаних джерел

1. Нетробчук І. М. Оцінка якості поверхневих вод правобережних приток басейну Прип'яті у Волинській області. Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія:

Географічні науки. 2007. № 2. С. 260 –265.

2. У річці села Мостища виявлено перевищення вмісту ртуті у 26 разів. URL: <https://vikna.if.ua/news/category/all/2022/09/19/136869/view> (дата звернення: 11.04.2023).

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТЕЖКИ НА ТЕРИТОРІЇ ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Підховна С. М.

*ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»,
м.Бережани, Україна
Pidkhovna_S@ukr.net*

Основна функція дендрологічного парку як об'єкта природоохоронної та культурно-пізнавальної цінності полягає у збереженні деревних рослин, їх вивченні та акліматизації, а також в екологічному просвітництві та популяризації шляхів використання деревних рослин в озелененні населених місць.

Створення маршрутів екологічної стежки сприяє оптимальному використанню ресурсів навколишнього середовища, регулюванню неконтрольованого потоку відвідувачів, особливо на територіях природно-заповідного фонду [1].

Козівський дендропарк «Лісова пісня» – це дендрологічний парк місцевого значення, який розташований у смт. Козова Тернопільського району Тернопільської області. Площа дендропарку становить 3 га. Рішенням виконавчого комітету Тернопільської обласної ради від 28 грудня 1970 року №829 «Про затвердження пам'яток природи, що беруться під охорону держави» дендрологічний парк оголошений пам'яткою природи [3]. У 1996 році дендропарку надано статус об'єкта природно-заповідного фонду місцевого значення. Дендропарк перебуває у віданні Козівського районного відділу освіти.

Дендропарк засновано у 1960 році вчителями та учнями Козівської загальноосвітньої школи №2 під керівництвом Поспелова М. В. У період розквіту у дендропарку зростало 350 видів і культиварів дерев та кущів, серед них: гінкго дволопатево, тис ягідний, гледичія, бархат амурський, сумах віргінський, тюльпанове дерево, дейція махрова, айва

японська, магонія падуболиста, спірея японська, горіх Зібольда, сосна Банкса, сосна кедрова сибірська, берека європейська та інші [3].

За результатами проведених інвентаризаційних досліджень зелених насаджень встановлено, що на досліджуваному об'єкті налічується 149 видів і культиварів дендрофлори.

У процесі проектування екологічної стежки на території Козівського дендрологічного парку «Лісова пісня» розглянуто методичні підходи до створення екологічних стежок [2], вибрано основні об'єкти та розроблено маршрут екологічної стежки.

При проектуванні маршруту визначено складові екологічної стежки – ландшафтні композиції (наприклад, «Сосновий гай», «Смерековий гай»), тематичні ділянки («Північний бульвар», «Східний бульвар», «Острів кохання»), елементи присвячені міфічним та казковим персонажам («Грот Діани», «Колона Немезіди», «Каньйон Нестора», «Гора муз», «Підземелля Гесперид», «Володіння Персефони») та інші композиційні акценти («Місток ентузіастів», «Місток казок», «Міст закоханих», «Венеційський місток» та ін.).

Запроектована екологічна стежка за типом є комплексною, за способом проходження – пішохідною, за типом траси – кільцевою, за призначенням – пізнавально-прогулянковою. Довжина маршруту екологічної стежки становить 480 м. На маршруті екологічної стежки заплановано 16 зупинок.

Основні пункти зупинки на маршруті запроектованої екологічної стежки дендрологічного парку «Лісова пісня»:

1. Початком маршруту екологічної стежки є головний вхід у парк. Доцільним є встановлення стенда-щита, де буде надано картосхему екологічної стежки. На даному етапі відбувається знайомство з маршрутом і коротка характеристика заповідного об'єкта.

2. Тематична композиція «Алея миру» знаходиться на другому пункті зупинки.

3. Наступним пунктом маршруту є «Галявина первоцвітів» – місце зростання рідкісних видів і тематична композиція «Алея близнюків».

4. Пункт зупинки №4 – доріжки «Тарганові вуса», «Колона Німезіди», міні-рокарій.

5. На пункті зупинки №5 знаходиться експозиційна ділянка рідкісних і лікарських рослин.

6. Пункт зупинки №6 – тематична композиція «Алея дружби» та експозиція декоративних видів і культиварів.

7. На сьомому пункті зупинки знаходиться експозиція інтродукованих декоративних дерев і кущів, «Венеційський місток» і водні об'єкти.

8. Пункт зупинки №8 – тематичні ділянки «Гора муз» і «Підземелля Гесперид».

9. Елементами пункту зупинки №9 є композиція «Острів кохання» і тематична ділянка «Східний бульвар».

10. На десятому пункті знаходиться ландшафтна композиція «Солов'їний гайок» і «Міст закоханих».

11. Пункт зупинки №11 – тематична композиція «Каньйон Нестора».

12. Пункт зупинки №12 – галявина нарцисів, «Скеля перелесника», тематична композиція «Алея перемог».

13. На пункті зупинки №13 розташована тематична композиція «Алея здоров'я» з граба звичайного.

14. На пункті зупинки № 14 знаходяться ландшафтні композиції «Смерековий гай», «Сосновий гай» і «Підпеньковий гай», тематична композиція «Андрієва алея» з модрини європейської та «Місток ентузіастів».

15. Пункт зупинки №15. Тематична композиція «Алея Чумацький шлях», «Колона Кривоноса» і «Місток казок».

16. На останньому пункті зупинки знаходиться тематична композиція «Володіння Персефони» і рокарій. На даному етапі відбувається підведення підсумків маршруту.

Суттєвим моментом успішного функціонування екологічної стежки є підготовка екскурсіводів та екологічного патруля.

Запроектowana екологічна стежка сприятиме збереженню рідкісних рослин, оптимальному використанню ресурсів дендропарку, формуванню у відвідувачів біоетичних принципів у відношенні до природно-заповідних об'єктів.

Список використаних джерел

1. Дзиба А. А., Покотилова К. Г. Модельна екологічна стежка парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва "Байрак". *Науковий вісник*

НЛТУ України. 2016. Вип. 26.7. С. 71-77. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2016_26.7_12

2. Микитин Т.М., Остапчук С.М., Машта Н.О., Прокопчук А.В. Організаційні механізми створення та функціонування екологічних стежок : монографія. Рівне: Волин. обереги. 2018. 182 с.

3. Черняк В. М., Синиця Г. Б., П'ятківський І. О. Унікальні перлини природи Тернопільщини. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2014. 512 с.

МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ЗМІНИ ІНТЕНСИВНОСТІ РУХУ ПІВНІЧНО-АТЛАНТИЧНОЇ ТЕЧІЇ НА КЛІМАТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Таранова Н.Б., Кільчицький І.В.

*Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

taranova2202@gmail.com; hayrynveyn@gmail.com

Північно-Атлантична течія (ПАТ) є однією з найбільш впливових океанських течій у світі. Вона має велике значення для кліматичних процесів у західній Європі та Північній Америці. Зміни в інтенсивності руху ПАТ можуть вплинути на кліматичні умови у різних регіонах світу, включаючи Україну, що може мати серйозні наслідки для економіки та життєдіяльності населення.

Метою даної статті є науковий аналіз можливих наслідків зміни інтенсивності руху ПАТ на кліматичні процеси в Україні. Ми дослідимо роль ПАТ у регулюванні клімату в регіоні, визначимо чинники, що впливають на інтенсивність течії, та проаналізуємо попередні наукові дослідження з цієї теми. Далі ми розглянемо можливі наслідки змін інтенсивності руху ПАТ на кліматичні умови в Україні, включаючи зміни температури та опадів. Останнім кроком буде розгляд прогнозів майбутнього розвитку ПАТ та їх вплив на кліматичні процеси в Україні, що може допомогти у визначенні майбутньої стратегії адаптації до змін клімату.

Головним ресурсом Північно-Атлантичної течії (ПАТ), як і зрештою будь якої іншої течії є її водна маса. Ключовим елементом ПАТ

є те, що вона переміщує теплі субтропічні води і являється теплою течією. Адже температура вод прямо вказує на те, яка течія буде впливати на клімат територій через які вона проходить і не тільки.

Теплі океанічні повітряні маси, які несуться разом з течією, безпосередньо проникають на континент роблячи клімат більш м'яким, тобто зими не такими холодними, а літо трішки холоднішим та більш вологим. Причому ця закономірність нарощує свою силу на тих територіях, які мають безпосередню близькість до течії, переважно це площі прибережних країн [6].

Протипропорційну силу мають холодні течії, тобто вони роблять клімат більш суворим, зиму морозною та сухою а літо більш теплим та сухим.

Такий вплив течій і є причиною суттєвої зміни у розташуванні кліматичних поясів та виступає одним із факторів континентальності клімату. Нерівномірність розташування кліматичних поясів ми можемо побачити на рисунку 1.1.

Відносно теплі води ПАТ суттєво пом'якшують клімат Західної Європи, що і призводить до умов які описані вище. В іноземних джерелах клімат західної частини Європи, за класифікацією Петра Кеппена, виділяють як Західноєвропейський, або як клімат західного морського узбережжя.

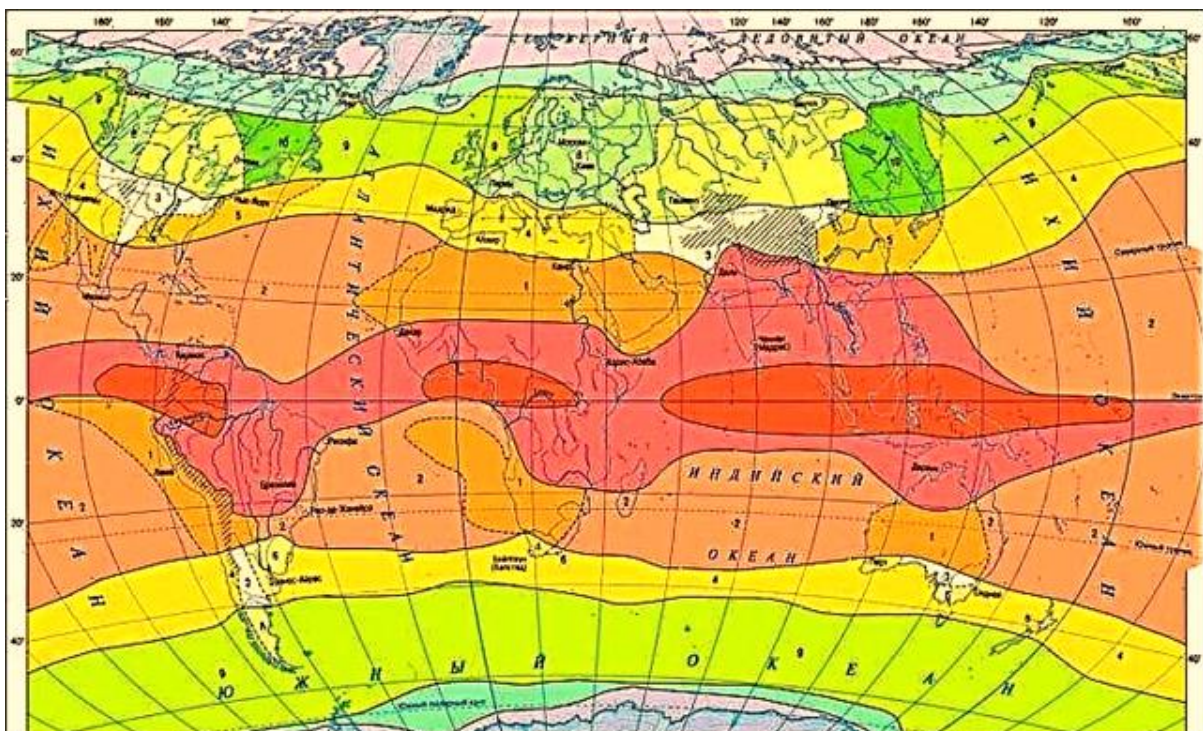

Рис. 1. Кліматичні пояси світу [3]

Цей тип клімату розташований між 40° та 65° пн. ш. в обох півкулях вздовж узбережжя континентів. Цей кліматичний регіон умовно відокремлюється середземноморським типом на півдні та напіварктичним кліматом на півночі, а також сухим континентальним на сході. Таке розташування даного кліматичного регіону є прямим впливом ПАТ.

Таким чином західноєвропейський тип клімату охоплює території таких держав як: Великобританія, західна частина Норвегії, Данія, північно-західна Німеччина, Нідерланди, Бельгія, Люксембург і північно-західна частина Франції (рис. 1.2).

Цей тип клімату також характеризується негативною тепловою аномалією, а саме нижчими середньомісячними температурами, ніж температури територій які розміщені на тих самих широтах, але які не піддаються даному впливу. Це звичайно відносно незначна зміна розподілу температури протягом літа оскільки це вказується середньою температурою липня на станціях у таких містах як: Бергені (Норвегія) – 14,4°C, Дубліні (Ірландія) – 15,6°C, а також у Парижі (Франція) – 19°C [6].

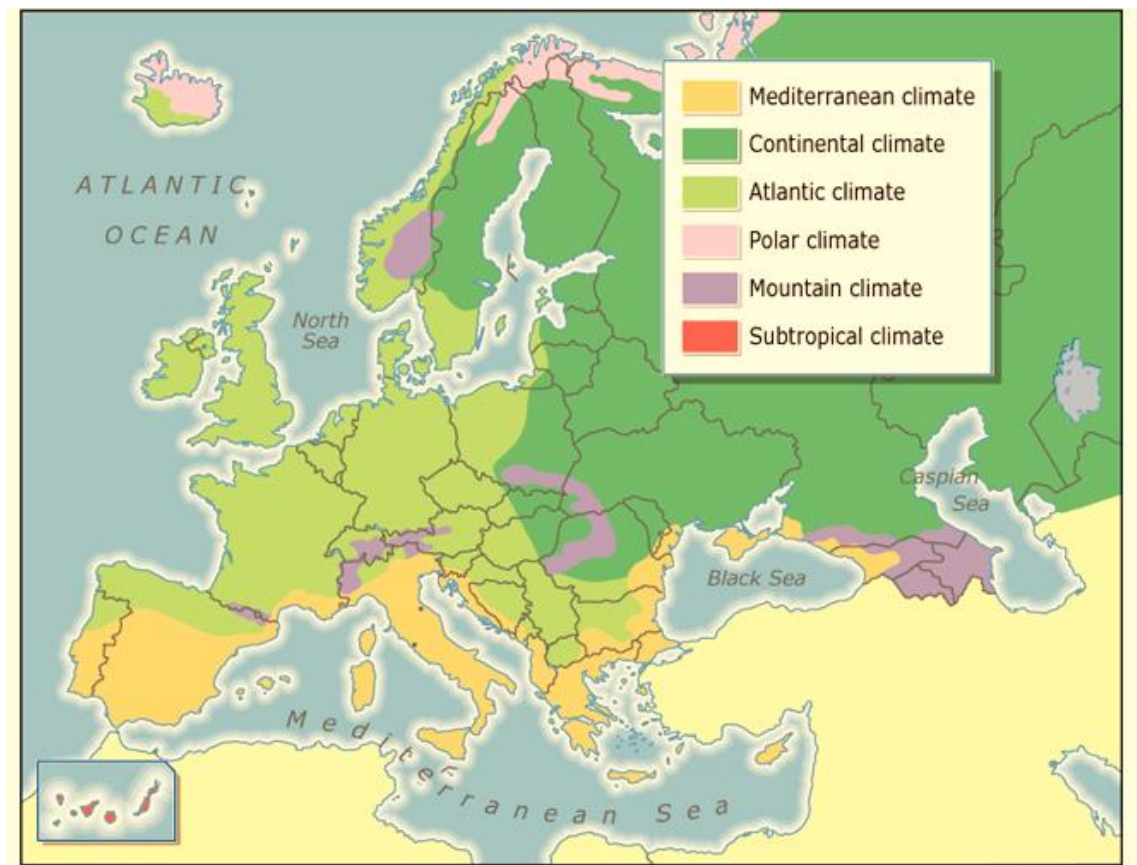

Рис. 2. Кліматична карта Європи

Зими стають відповідно м'якшими для цих широт, що має безумовний зв'язок з теплими Атлантичними течіями зокрема з ПАТ, яка виступає головною в даному випадку. Прибережні зони Західної Європи характеризуються позитивною тепловою аномалією взимку, тобто мають відносно вищі температури ніж інші території на цій же широті. Позитивна тепла аномалія корелює температури від 11°C до 17°C і являється загальною ознакою впливу океанічних течій [6].

Саме по цій причині зимова температура має закономірність різко знижуватись від узбережжя до внутрішніх частин Європи через зменшення впливу океанічних мас та морів. Це ми можемо простежити на рисунку 1.3. січневі ізотерми, які йдуть паралельно до берегів, звісно там де цей рух не відхиляється певними факторами рельєфу.

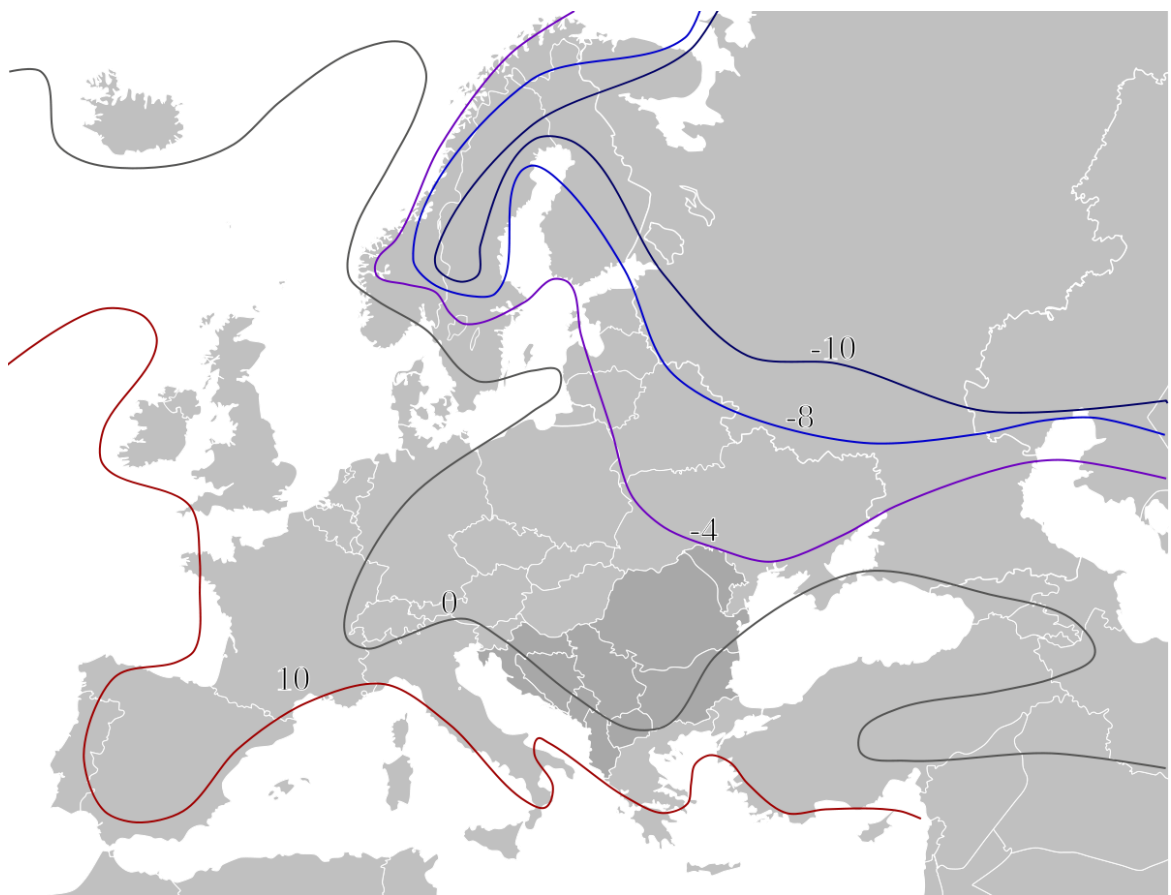

Рис. 3. Ізотерми Європи

Для прикладу середня температура у прибережних зонах північно-західної Європи коливається від 6°C до 10°C , але стає від -10°C до -20°C в західних частинах Азії.

Щоб розглянути причини уповільнення ПАТ звернемось до більш

глобальної аббревіатури, а саме до АМПЦ – Атлантичної меридіональної перекидної циркуляції [2].

АМПЦ являє собою систему океанічних течій Атлантичного океану, що являє велику гілку термохалінної циркуляції, а також є головною в розподілі тепла та поживних речовин по басейнах світового океану. До даної гілки якраз і входять великі теплі та холодні течії такі, як: Гольфстрім, Північно-Атлантична, Північно-Пасатна, Лабрадорська та інші. В статті Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, яка була опублікована 9 серпня 2021 року, наголошується на можливе уповільнення АМПЦ протягом 21 століття.

Для кращого розуміння причин його уповільнення зараз, ми вирішили звернутись до минулих геологічних епох та дослідити чи було таке раніше. З наших досліджень ми побачили закономірність саме в тому, що сповільнення АМПЦ було показано на екстремальних льодовикових стадіях, а на періодах закінчення зледенінь навпаки мала найбільші потужності.

За словами одного з вчених, дослідників атлантичного палеоклімату, доктора філософії Нірмала Б. – «Ми знаємо про ці коливання в минулому, вивчаючи показники палеоклімату, такі як температура поверхні моря, солоність та ознаки ізотопів одноклітинних організмів, які називаються форамініферами. Але зміни, які ми переживаємо за останні 100-200 років, є антропогенними, і ці різкі зміни дестабілізують АМПЦ, що може зруйнувати систему» [1].

З наведено вище можна зрозуміти, що в минулому призупинення ПАТ та всієї циркуляції в Атлантичному океані означало початок нової льодовикової епохи. А основним ефектом антропогенної діяльності людини є – глобальне потепління.

За допомогою кліматичних моделей вже давно можна передбачити, що саме глобальне потепління порушує основу термохалінної циркуляції, сповільнюючи рух або відхиляючи напрям основних її океанічних течій [1].

Вчені наголошують на необхідності підтримувати всі необхідні заходи для зменшення швидкості, а в ідеалі взагалі припинення глобального потепління, адже за даними останнього покоління кліматичних моделей, до 2100 року система Гольфстрім, а Північно-Атлантична течія відповідно, послабить свою дію на 35-45%, що

приведе до критичної точки, коли потік стане нестабільним.

Будь яка зміна в руху ПАТ призведе також до глобальних змін не лише клімату Європи але й всієї північної частини Атлантичного океану, що захопить також і клімат Гренландії, Ісландії, США, Канади та інших територій в зоні впливу. Також порушення руху в одній з найбільших складових термохаліної циркуляції порушить і світовий рух течій, що призведе до всесвітньої зміни клімату.

Якщо така зміна справді станеться то це призведе до кліматичної катастрофи, яка в минулих геологічних епохах часом призводила і до вимирання усього живого.

Зараз Європа відчуває на собі переважно наслідки глобального потепління, яке безумовно переміщується з наслідками уповільнення ПАТ, тому за даними Всесвітньої метеорологічної організації за 2019 рік, 2018 рік виявився найспекотнішим роком за всю історію спостережень, посухи зачепили не лише Африку але й Європу вцілому [5].

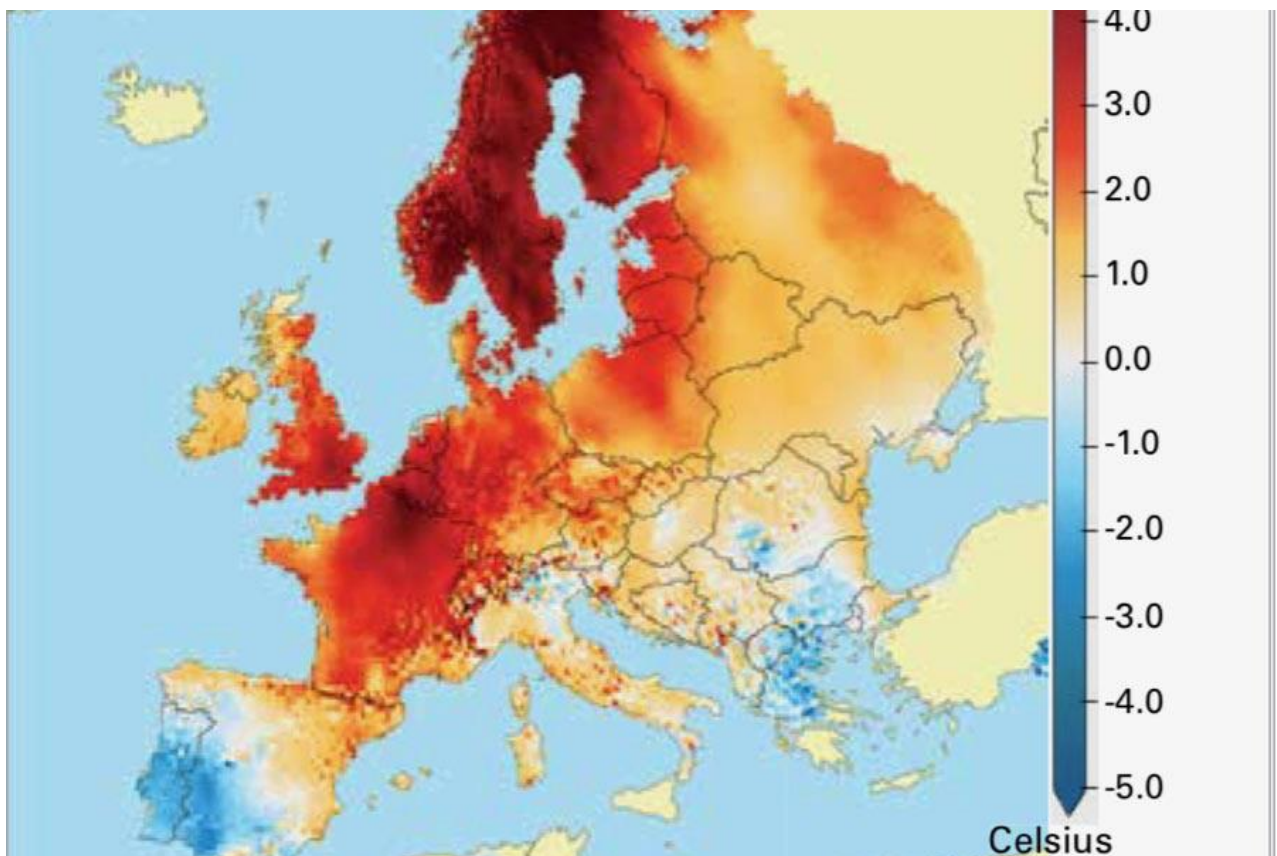

Рис. 4. Середньорічна температура повітря в Європі [5]

Також очікується, що в найближчі роки зміна клімату навпаки призведе до збільшення кількості опадів, що в свою чергу призведе до

річкових повеней, тоді як короткі, інтенсивні прориви хмар можуть спричинити пливальні повені. Також протягом 20-го століття тенденція підйому рівня моря суттєво прискорилась.

Також підвищення рівня моря в найшвидшій прерогативі призведе до зменшення запасів кількості доступної прісної води, через проникнення солоної до прісноводних запасів, що також вплине на сільське господарство.

Ще одним фактором стане зменшення біорізноманіття в прибережних зонах, багато водно-болотних угідь буде втрачено, що нестиме загрозу унікальним видам флори та фауни.

Рівень моря на східних узбережжях може піднятися до 30 см, що приведе до підтоплення будинків та прибережних сільськогосподарських угідь (рис. 1.5). Літні мусони, які спричиненні дією ПАТ в більшій мірі максимально зменшать свій вплив, що призведе до посухи над більшою частиною Африки та Азії, спричинивши цим самим голод та спрагу у багатьох мільйонів, чи навіть мільярдів людей.

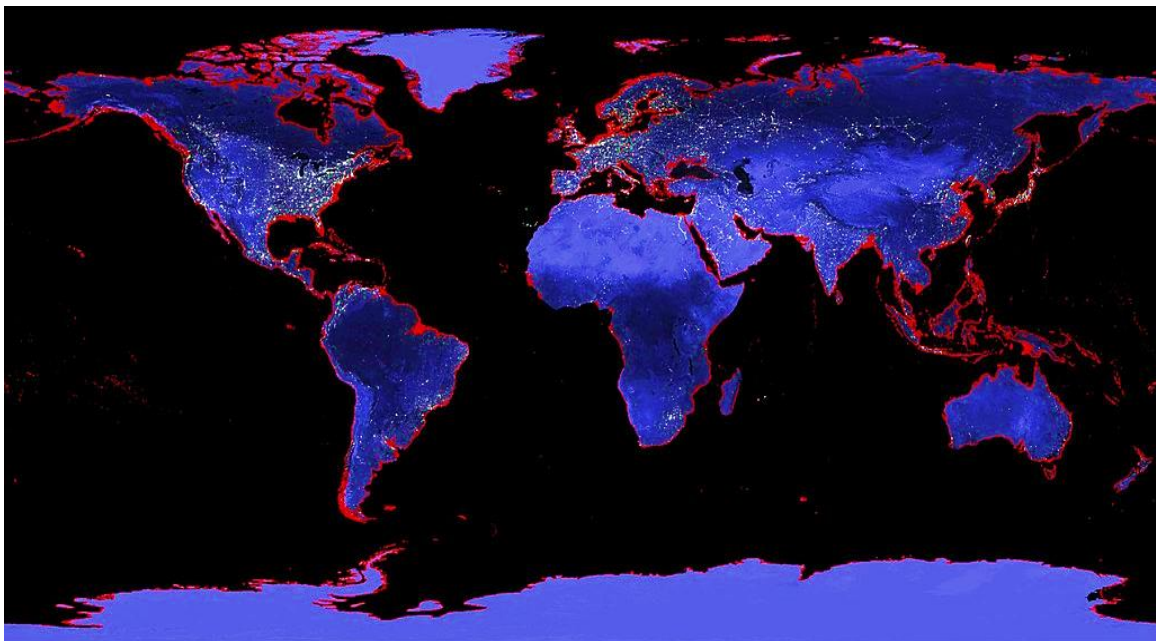

Рис. 5. Мапа Землі з підвищеним на шість метрів рівнем моря (червоним кольором затоплена суша) [4]

Отже конкретно це може призвести до утворення льодовика на північній частині Європи, що зробить зимову температуру нижчою більш як на 10°C , що скоротить виробництво сільськогосподарських культур на всьому континенті, адже течія уже не буде у змозі

пом'якшувати клімат та нести необхідну кількість вологи на материк. Клімат більшої частини материка стане більш континентальний, холодний та сухий. Зими будуть настільки морозяними, що унеможливлять засівання озимих культур, а літо стане коротшим, сухим та зменшиться сумарна кількість температур вищих за 10°C, що є ключовим показником повноцінного дозрівання сільськогосподарських культур [2, 1].

Як вже було описано вище про причини уповільнення Північно-Атлантичної течії, найбільший вплив чинить саме людина, тобто її антропогенна діяльність. Глобальне потепління спричинене людиною підняло середньорічну температуру в світі близько на 1°C, що призводить до швидшого танення льодовиків та вивільненню прісної води, яка по суті і сповільнює течію. Отже шляхи запобігання уповільненню руху течії, це шляхи запобігання глобальному потеплінню.

На даний час існує багато стратегій які можуть і запобігають глобальному потеплінню. Вони є в різних масштабах, як світові так і на менш глобальних рівнях, та лише спільна дія усіх цих стратегій може вплинути на уповільнення цього процесу [1].

Переважний напрямок усіх стратегій наразі говорить про те, що потрібно переходити на відновлюванні джерела енергії, які не будуть виснажувати земні ресурси, чи робити викиди шкідливих речовин в атмосферу. Одними з найперспективніших варіантів використання є сонячна та вітрова енергія. Зараз у багатьох країнах в тому числі і в Україні масово впроваджують дані джерела задля забезпечення енергією власних будинків та житлових площ.

Важливою стратегією для запобігання глобального потепління зараз є також зменшення викидів з підприємств, або їх ефективніша фільтрація. Тому все більше заводів і фабрик встановлюють фільтри, які вловлюють більшу частину вуглецю та інших непотрібних атмосфері елементів.

Загалом великого поштовху глобальному потеплінню завдають масштабні пожежі такі наприклад, як лісів в Сибіру чи Амазонці, чи масштабні пожежі в Австралії. Варто також зазначити, що кількість пожеж збільшується від зміни клімату, таке коло в якому один фактор призводить до іншого і навпаки потрібно, якомога ефективніше

переривати. Адже якщо не зупиняти пожежі то глобальне потепління спричинятиме ще більшу кількість пожеж, що призводитиме до ще більшої зміни клімату [1].

Такі глобальні пожежі викидають в атмосферу набагато більше шкідливих речовин чим всі промисловості разом взяті. Саме вони на нашу думку є головними у створенні парникового ефекту та збільшенню температури. Що в свою чергу призводить до танення льодовиків та вивільненню великої кількості прісної води, що уповільнює рух ПАТ.

В глобальному плані людина сама винуватиця пожеж, адже 96% відсотків майже усіх світових пожеж є результатом діяльності людини. За матеріалом одного з досліджень NASA ліси Амазонки вивільняють за останні роки більше CO_2 ніж поглинають [6].

Для кожного з нас потрібне чітке усвідомлення того, що глобальне потепління яке ми спричиняємо впливає на клімат, а клімат в свою чергу виходить із звичної рівноваги. Глобальне потепління має зменшувати свої темпи з кожним роком ставати все менш і менш помітнішим, лише так ми зможемо зберегти кліматичну циркуляцію, зупинити уповільнення та укріпити стабільність течій [6]. В протилежному випадку людство стикнеться з такою проблемою, якій уже буде пізно запобігати, а вихід знайти буде уже неможливо.

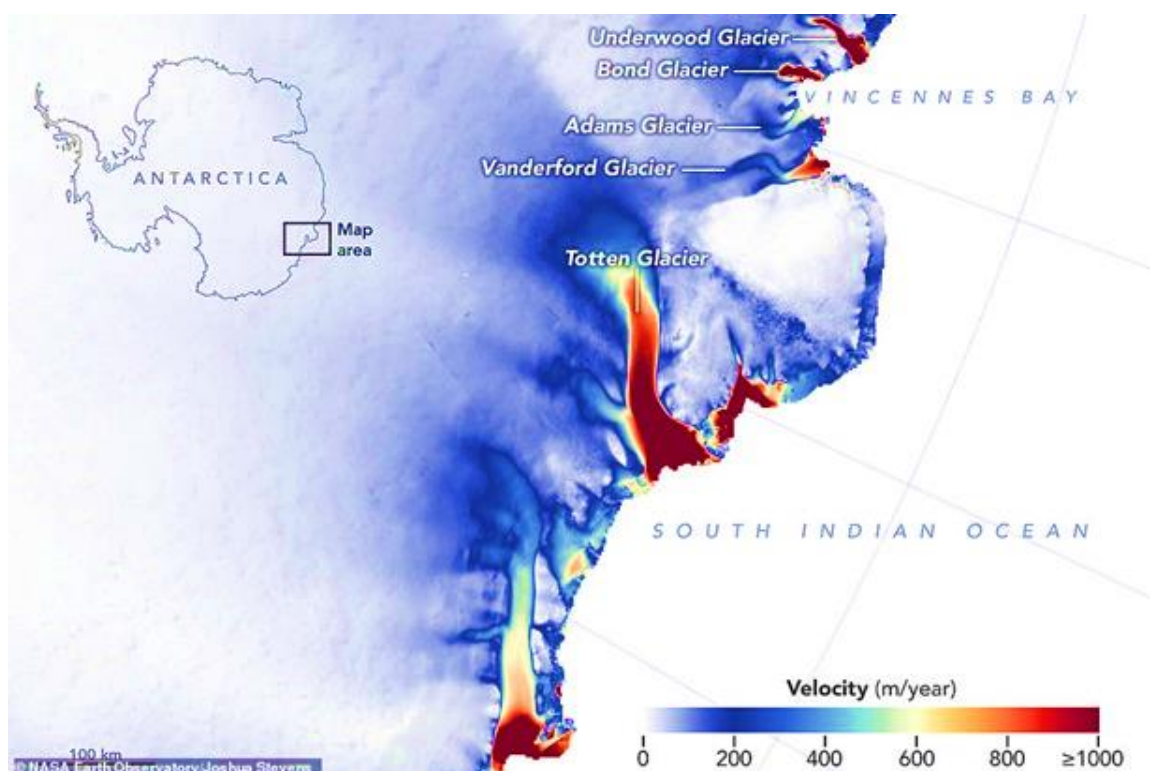

Рис. 5. Карта танення льодовиків Антарктиди [6]

Повне уповільнення Північно-Атлантичної течії, чи уповільнення того самого Гольфстріму, зруйнує термохалліну всесвітню машину і людство прийде до неминучого колапсу швидше ніж воно думає.

У підсумку, зміна інтенсивності руху Північно-Атлантичної течії може мати значні наслідки для кліматичних процесів в Україні та інших регіонах світу. Насамперед, це може призвести до зміни температури повітря і води, а також зміни в розподілі опадів. Однак, визначення точного впливу зміни течії на клімат вимагає подальших досліджень і моделювання. Розуміння цього впливу може бути корисним для розробки стратегій адаптації до зміни клімату і зменшення його впливу на людське життя і довкілля. Для цього необхідно проводити подальші дослідження і моніторинг кліматичних змін.

Список використаних джерел

1. Адаптація до зміни клімату. Офіційний сайт ЄС : Інтернет джерело. 2022 р. URL: <https://ec.europa.eu/clima/eu-action/adaptation-climate-change/how-will-we-be-affected>
2. Аствазі П., Пояснення: чому сповільнюється течія в Атлантичному океані та її наслідки. The Indian Express., за ред. Explained Desk, Індія 2021 р., випуск від 11 серпня.
3. Брайден Л. Г., Логгворт Р. Х. Уповільнення атлантичної меридіальної перекидної циркуляції на 25° пн. ш. *Національна публікаційна група*. Серія: Природа, 2005 р., С 655-657.
4. Довгань Г. Д., Географія : підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів /Г.Д. Довгань, О. Г. Стадник Х.: Видавництво «Ранок», 2015 р. 304 с.
5. Картинки. Вікіпедія: Інтернет джерело. 1990 р. URL: <https://wikipedia.org/wiki/>
6. Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору. Офіційний сайт НАСА : Інтернет джерело. URL: www.nasa.gov
7. Сіріша П. Західноєвропейський клімат. *Кліматологія*. Серія: Географія. 2019 р. с. 3.

АНАЛІЗ ЗМІН ТЕМПЕРАТУРНОГО РЕЖИМУ СЕРЕДНЬОЇ, МІНІМАЛЬНОЇ ТА МАКСИМАЛЬНОЇ ТЕМПЕРАТУРИ ЗА РІК, СЕЗОН ТА МІСЯЦЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Таранова Н.Б., Кусяк М.А.

*Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
taranova2202@gmail.com; marta01kusiak@gmail.com*

Аналіз температурного режиму середньої, мінімальної та максимальної температури за рік, сезон та місяць на території України є важливою задачею у зазначеному контексті. Це дозволяє отримати більш повну картину про характер змін температурного режиму та їх динаміку на різних масштабах часу та простору.

Таким чином, метою даної статті є проведення наукового аналізу змін температурного режиму на території України за рік, сезон та місяць з використанням статистичних методів обробки та аналізу даних. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення прогнозування кліматичних змін та розробки заходів для їх адаптації в різних галузях людської діяльності.

Температурний режим є одним з найважливіших параметрів клімату, який визначається взаємодією атмосферних процесів та сонячної радіації з поверхнею Землі. Зміни в температурному режимі на території України стали об'єктом активного дослідження в останні роки з метою встановлення закономірностей, що призводять до його зміни та можливих наслідків для природи та людей.

Середня місячна температура повітря є загальним показником температурного режиму, але для потреб сільськогосподарського виробництва, найбільш інформативним є використання декадної температури повітря. Дані про декадну температуру дозволяють враховувати зміни температури від декади до декади протягом року, а також оцінювати термічний режим з точністю до декади.

За даними спостережень, найхолоднішою декадою року є зазвичай друга-третья декада січня (рис. 1). Однак, в окремих районах країни ці декади можуть збігатися з першою декадою лютого. Найтеплішою декадою є друга-третья декада липня або перша декада серпня [2].

Рис. 1. Середня температура повітря. Третя декада січня

В другій декаді січня температура повітря зазвичай коливається від $-9,0^{\circ}\text{C}$ до $-8,0^{\circ}\text{C}$ на північному сході країни, а на сході та в Українських Карпатах вона зазвичай становить від -4°C до -3°C . Проте, на Південному березі Криму в цій декаді температура зазвичай піднімається до $2,5^{\circ}\text{C}$ – $3,0^{\circ}\text{C}$ [2].

В першій декаді серпня на території України відбувається градієнт температури повітря, де значення на півночі та заході становлять від 19 до 21 градуса Цельсія, а на півдні та сході підвищуються до 21-25 градусів Цельсія (рис. 2). Однак, в горах – Українських Карпатах та Кримських, спостерігається зниження температури повітря до 17 градусів Цельсія та нижче [2].

Середнє квадратичне відхилення середньомісячної температури повітря за окремі декади характеризується великими значеннями взимку, досягаючи 4-6 градусів Цельсія. На весні це значення зменшується до 3,0 - 3,5 градусів Цельсія, а влітку має найменші значення 2,0 - 2,5 градусів Цельсія. Проте восени значення знову зростають і становлять від 3 до 4 градусів Цельсія [2].

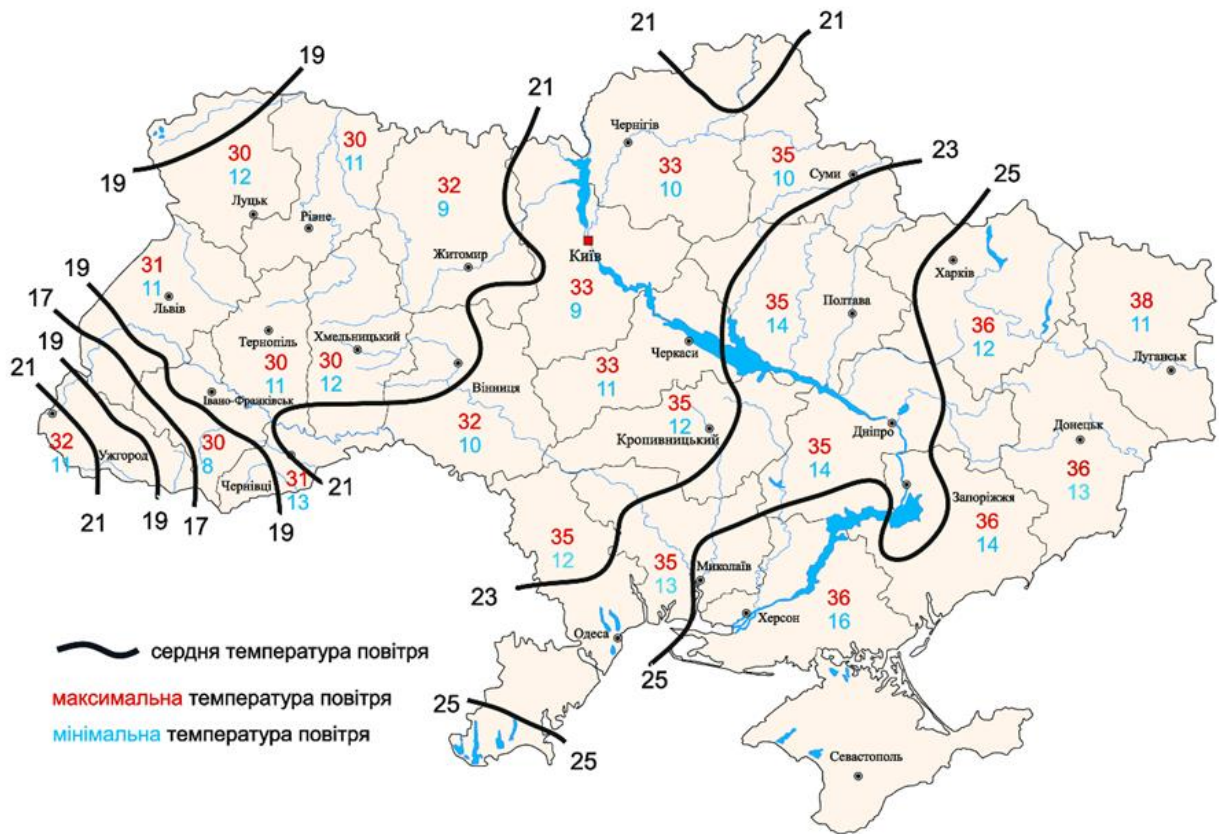

Рис. 2. Середня температура повітря. Перша декада серпня

Зміна температури повітря в окремі декади більш динамічна, ніж середня місячна температура повітря. Найбільші відхилення відмічаються взимку, коли вони можуть досягати 10-15 градусів Цельсія в аномально холодні роки та 8-10 градусів Цельсія в аномально теплі роки.

Влітку температура повітря має більш стійкий хід, з меншими відхиленнями як від'ємними, так і додатними від декадної середньої температури повітря. Найінтенсивніше температура повітря збільшується від другої декади березня до першої декади травня, а знижується від першої декади вересня до третьої декади грудня. Однак, в окремі роки можуть відбуватися значні відхилення температури повітря від декади до декади, як у зниженні, так і у підвищенні.

Розвиток і активність синоптичних процесів мають властивість змінюватися з року в рік, викликаючи коливання мінімальних температур. Бувають роки, коли середня мінімальна температура повітря позитивна навіть у грудні-лютому, а в грудні може досягати 1-4°C (крім Українських Карпат та Кримських гір). У найхолодніші роки, з листопада по березень, температура може бути негативною навіть на

Південному березі Криму. Іноді від'ємні середні мінімальні температури припадають на квітень (до -3°C) і жовтень (до -5°C), за винятком західних областей і Південного берега Криму [2].

Характерною рисою середньої температури залишається мінливість середньої температури: стандартне відхилення середнього мінімуму температури з листопада по березень коливається від 3 до 5°C , з травня по вересень від 1 до 2°C , а в квітні і жовтні від 1 до 3°C .

Зазвичай, найнижчі значення температури повітря за рік відбуваються в січні-лютому, але іноді можуть спостерігатись у грудні, березні або листопаді.

Абсолютний мінімум температури повітря у січні коливається від -42 до -26°C . Найнижчий зафіксований мінімум ($-41,9^{\circ}\text{C}$) був у 1935 році на сході України (Луганська область) [5]. Низький абсолютний мінімум утримується ще у лютому ($-39\dots-26^{\circ}\text{C}$) і березні ($-30\dots-20^{\circ}\text{C}$) [2].

Липень єдиний місяць, коли абсолютний мінімум температури повітря додатний на всій території України. На північному заході він становить $2-6^{\circ}\text{C}$, а на півдні $8-13^{\circ}\text{C}$. На сході від'ємні значення абсолютного мінімуму температури повітря відмічаються вже у серпні і хоча ці значення невеликі ($-4\dots-1^{\circ}\text{C}$), завдають значних збитків сільськогосподарському виробництву. У вересні мінімальна температура повітря стає від'ємною на більшості території, за винятком Південного берега Криму, де вона ще залишається додатною ($1-4^{\circ}\text{C}$). У центральній частині Кримського півострова переважає абсолютний мінімум -6°C до -3°C , а на сході та в степових районах Криму -7°C до -4°C . У жовтні низькі значення абсолютного мінімуму температури повітря спостерігаються повсюдно, з деяких станцій до -20°C та нижче.

Під час сильних припливів холодного повітря спостерігаються найнижчі значення ($-42\dots-37^{\circ}\text{C}$) абсолютної мінімальної температури повітря (рис. 3).

Максимальна температура повітря зазвичай спостерігається не опівдні, а між 14 та 15 годинами, коли відбувається найінтенсивніший турбулентний теплообмін. Це пояснюється тим, що передача тепла від земної поверхні потребує певного часу.

Річний хід максимальної температури повітря відповідає річному ходу середньої температури. Найменші значення відмічаються у зимові місяці, а найбільші – влітку.

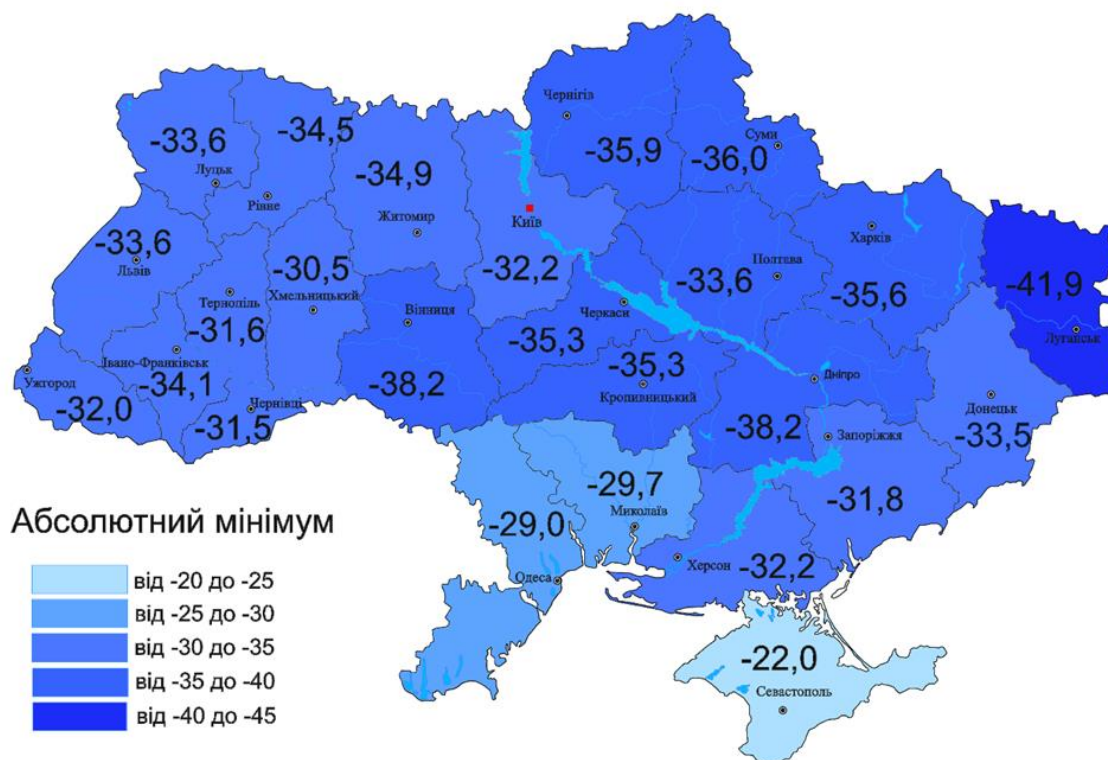

Рис. 3. Абсолютний мінімум температури повітря (°С)
за 100-літній період [5]

Загальне підвищення весняних температур, пов'язане зі збільшенням сонячної радіації, призводить до швидкого зростання максимальних температур. У квітні вони можуть бути на 10-15 °С вищі за зимові. Середні максимальні температури найвищі в липні. У південній частині степу і в степових районах Криму температури досягають 29-30 °С. У серпні починається поступове зниження загального температурного фону з незначним падінням середньої максимальної температури, яка у вересні знижується на 4-7 °С. Восени може бути періодичне повернення тепла, яке пов'язане зі значною адвекцією теплого повітря. У Криму середня максимальна температура залишається додатною протягом усього року, за винятком високогір'я, де вона низька.

Абсолютним максимумом температури повітря називається найбільше значення метеорологічного елементу, яке спостерігалось на даній місцевості чи на всій Землі за багаторічний період спостережень.

В Україні протягом року абсолютний максимум температури повітря вищий за 0°С. Мінімальні температури спостерігаються взимку

(грудень-лютий) і коливаються в межах 10-15°C, а в Криму (грудень) – близько 20°C. Максимальні температури різко зростають після танення снігового покриву: у березні вони підвищуються до 20°C, а в Криму – до 30°C. У квітні бувають дуже теплі дні з максимальними температурами 29-32°C. Потім зростання дещо сповільнюється, і у травні фіксуються максимальні температури 32-35°C, хоча в Українських Карпатах вони нижчі, а в Криму можуть підніматися до 39°C.

Абсолютні максимальні температури поступово зменшуються з півдня на північ та зі сходу на захід. Рельєф місцевості впливає на загальний характер розподілу максимальних температур. У Карпатах і Кримських горах України максимальні температури зменшуються з висотою. На Донецькому плато температури дещо нижчі, ніж у прилеглих регіонах. У Кримських горах максимальна температура може бути фіксована навіть у жовтні. Її поступове зниження починається у вересні і триває в жовтні та листопаді.

Восени можна спостерігати періоди, коли температура повітря значно підвищується. У жовтні, максимальна температура повітря може досягати 26-28°C у північно-східних районах та 30-34°C у південно-західних.

Найвищі значення температури повітря зафіксовано в червні 1924, 1954, 1957, 1963 роках, у липні 1931, 1936, 1938, 1959, 1971 роках, та у серпні 1936, 1946, 1954 роках. Абсолютний максимум температури повітря було зафіксовано у 1936, 1946, 1952, 1971, 2001 роках. У ці роки, високі значення температури охоплювали значну територію та тривалий час.

За останнє десятиріччя, з 1991 по 2000 рік, на деяких станціях майже щорічно в окремі місяці (вересень 1992 року; січень, жовтень 1993 року; лютий 1995 року; травень, червень 1996 року; січень 1997 року; червень, серпень 1998 року), а також у січні 1991 року на півдні та у жовтні 1999 року на північному сході, та у липні 2001 та 2002 років на сході та півдні, було зафіксовано найвищий абсолютний максимум температури повітря за весь період спостережень (див. рис.4).

На півдні, сході та південному сході України спостерігаються найвищі абсолютні максимальні температури повітря, які коливаються від 37 до 41°C.

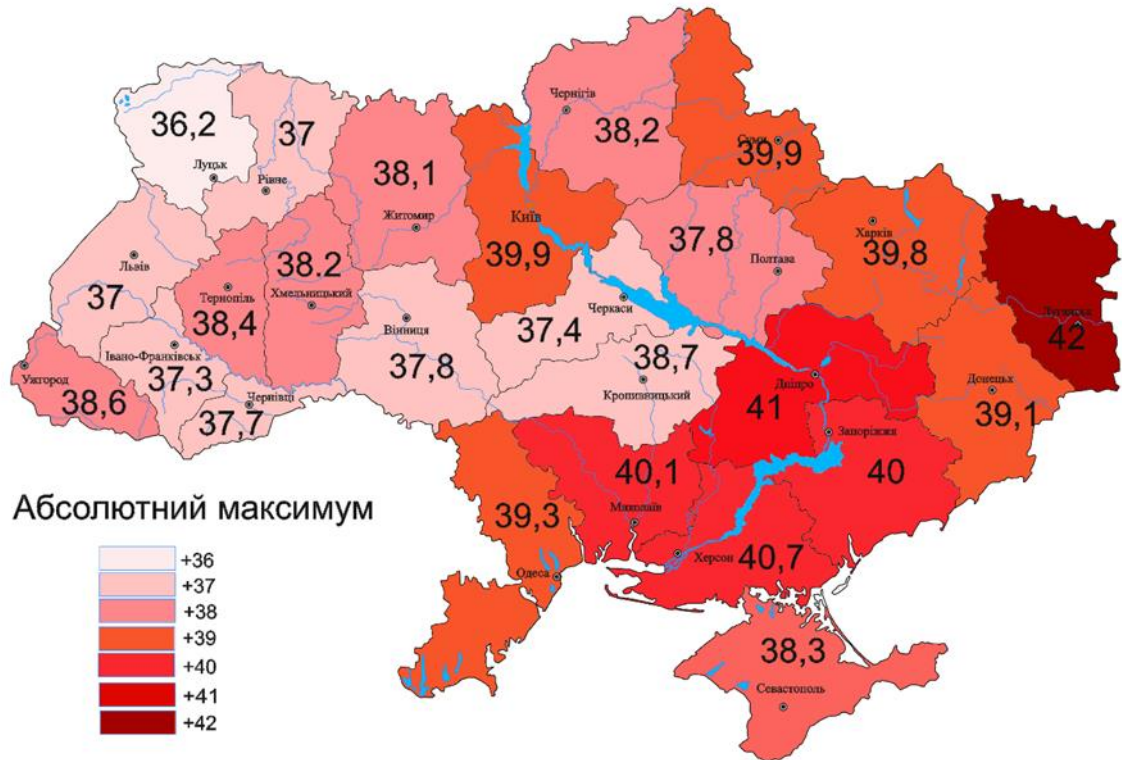

Рис.4. Абсолютний максимум температури повітря (°C) за 100-літній період [5]

Кількість днів з максимальною температурою вище 30°C становить від 20 до 30. У половині до 70% регіонів відзначається максимальна температура вище 35°C, а температури вище 40°C трапляються дуже рідко – один раз на 50-100 років.

У центральних і північно-східних районах України абсолютний максимум температури також становить 37-41°C, але кількість днів з температурою вище 30°C коливається від 5 до 15. У західних регіонах абсолютний максимум температури знижується до 36 - 39°C, коефіцієнт повторюваності становить 10 - 15%, а кількість днів з максимальною температурою вище 30°C не перевищує 1%.

Прибережні райони відрізняються від прилеглих регіонів пом'якшувальним впливом морів. Тут абсолютні максимальні температури повітря нижчі від 36 до 37°C, і кількість днів з максимальною температурою вище 30°C становить 20-20% ймовірністю максимальної температури вище 35°C.

У горах Українських Карпат і Криму максимальна температура повітря 30°C і вище не зафіксована .

В Україні в теплий період може бути дуже спекотно, з температурою на півдні до 40°C , через сухе континентальне і тропічне повітря. Високі температури можуть шкодити обладнанню, роботі транспорту, здоров'ю людей, і спричинювати лісові пожежі. Небезпечна температура встановлюється при переході середньої добової температури через 20°C .

Виникнення небезпечні температури, які можуть виникати в різних регіонах України залежно від їх висоти та рельєфу. Наприклад, у високогір'ї Українських Карпат вони повністю відсутні і спостерігаються до висоти 1000 м над рівнем моря 57% року. У Кримських горах небезпечні температури ($29,6^{\circ}\text{C}$) були зафіксовані лише один раз за 70 років (червень 1938 року). У високогір'ї температура рідше перевищує 30°C протягом меншої кількості днів, ніж у прилеглих низовинах. У прибережних районах Чорного та Азовського морів також спостерігається зниження температури [2].

У червні-серпні ймовірність таких температур у південних та південно-східних областях становить 90-99%, на решті території – 60-80%, на заході – менше 60%. У травні та вересні ймовірність температури 30°C і вище нижча (40-60%) на півдні та сході, а на заході можлива раз на 5-10 років. В окремі роки вона зустрічається в квітні (1899, 1926, 1950, 1954, 1970, 1975) і жовтні (1927, 1932, 1952), але спостерігається досить рідко (1-5%).

Аналогічний розподіл стосується температур повітря 35°C і вище. У найсхіднішому регіоні (Луганська область) з такими температурами в середньому за рік п'ять днів. На півдні (Одеська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька області) – три дні, а в Кіровоградській, Дніпропетровській та Донецькій областях – по два. У Черкаській, Полтавській та Харківській областях це в середньому один день на рік, тоді як в інших регіонах лише 1-5 днів кожні 10 років.

Температура повітря 35°C або вище найбільш імовірна (75%) у південно-східних регіонах і найменш імовірна (10-20%) у західних. У високогірних районах Українських Карпат і на заході в 1965, 1978, 1980, 1983, 1984 і 1986 роках максимальна температура повітря не досягала 35°C . Температури вище 35°C і 30°C найчастіше фіксуються в червні і серпні, з ймовірністю 50-60% в липні і серпні на сході і півдні.

У статті розглянуто важливість температурного режиму в кліматі та

його зміни на території України. Дослідження зосереджені на аналізі середньої, мінімальної та максимальної температури за рік, сезон та місяць з використанням статистичних методів обробки та аналізу даних. Отримані результати можуть допомогти вдосконалити прогнозування кліматичних змін та розробити заходи для адаптації до них в різних галузях людської діяльності.

Аналіз даних показав, що на території України відбуваються зміни температурного режиму на різних масштабах часу та простору. Наприклад, спостерігається підвищення середньої температури повітря за останні роки, а також зміни в сезонній динаміці температур. Ці зміни можуть мати важливі наслідки для природи та людей, тому дослідження температурного режиму є актуальним і необхідним для розробки ефективних заходів з адаптації до змін клімату.

Список використаних джерел

1. Клімат України та прикладні аспекти його використання: Навчальний посібник./ Врублевська О.О., Катеруша Г.П. Одеса: Вид. ТЕС, 2012. 180 с.
2. Клімат України / За ред. В. М. Ліпінського, В. А. Дячука, В. М. Бабіченко К.: Вид-во Раєвського, 2003. 343 с.
3. Клімат України. URL: [Клімат України — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Клімат_України) (дата звернення: 11.04.2023).
4. Температура повітря. Клімат України. URL: <https://geomap.land.kiev.ua/climate-2.html> (дата звернення: 22.03.2023).
5. Найвища і найнижча температура повітря в обласних центрах України за останні сто років. URL: <https://lifestyle.segodnya.ua/lifestyle/fun/pohodnye-rekordy-ukrainy-167871.html> (дата звернення: 15.03.2023).

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Чеболда І.Ю.

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

chebolda1@gmail.com

Водні ресурси, які розміщені на території Тернопільської області, представлені поверхневими і підземними водами. В силу того, що ресурси підземних вод гідравлічно пов'язані з поверхневим річковим стоком, на території регіону обсяг сумарних водних ресурсів визначається загальним обсягом річкового стоку.

Загалом на території Тернопільської області нараховується 1401 річка загальною довжиною 6066 км, але переважають річки, довжина яких менше 10 км. Ріки Тернопільщини поділяються на три категорії: найменші (довжина до 25 км), малі (довжина від 26 до 100 км) і середні (довжина від 101 до 500 км) [1]. Згідно класифікації в області є одна велика ріка – це Дністер, 4 річки відносяться до категорії середніх – Збруч, Серет, Стрипа і Золота Липа, малих річок – 26, і найчисленніші – найменші річки [2].

Ріки Тернопільської області відносяться до двох басейнів:

- басейну р. Дністра, який займає 82% території;
- басейну р. Прип'яті, що займає 18% території регіону [3].

Основні характеристики річок басейну Дністра наведені у таблиці 1.

Ріки басейну Прип'яті мають в межах області загальну довжину 404 км.

З них найдовша р. Горинь – 50 км, р. Іква – 40 км, р. Вілія – 32 км. Площа водозбору р. Горині в межах області 1250 км², Ікви – 1343 км², Вілії – 745 км².

Однією з основних гідрологічних характеристик є середньорічний стік, або норма річного стоку, що є основним показником при соціально-економіко-географічному дослідженні водних ресурсів (підземний і поверхневий багаторічні стоки).

Обсяг річкового стоку на території Тернопільської області в

середньо-багаторічному виразі складає $7,26 \text{ км}^3$. В маловодний рік 95%-ної забезпеченості сумарні водні ресурси зменшуються в 1,77 рази і становлять $4,10 \text{ км}^3$ в рік.

Таблиця 1

Основні характеристики річок басейну Дністра [2]

Ріка	Довжина, км	Загальне падіння, м	Середній нахил, %	Щільність річкової мережі, км/км ²	Площа басейну, км ²
Золота Липа	127	182	1,43	0,37	13
Коропець	78	197	2,52	0,38	511
Стрипа	149	216	1,45	0,38	1610
Джурин	51	20	4,11	0,76	300
Серет	218	230	0,39	0,44	3900
Гнізна	81	91	1,11	0,40	1110
Нічлава	82	176	2,15	0,52	871
Збруч	247	96	1,69	0,49	772

Гідрологічною особливістю річкового стоку в області є значний вклад місцевого стоку, що формується на схилах Волино-Подільської височини; його середньобагаторічний обсяг становить $1,81 \text{ км}^3$, а в маловодний рік він скорочується до $1,05 \text{ км}^3$ в рік.

Обсяг транзитного річкового стоку становить $5,45 \text{ км}^3$, а в засушливий рік зменшується в 2-3 рази і досягає $2,7 \text{ км}^3$. В основному це транзитний стік річки Дністер, по якому проходить південна адміністративна межа області і здійснюється вододіл із сусідніми Івано-Франківською і Чернівецькою областями. [2]

На сьогоднішній день триває масштабна реформа водогосподарської галузі в Україні. Вивчено досвід країн-сусідів, які вже пройшли шлях оптимізації послуг із технічного сервісу водної інфраструктури та збільшення надходжень до фонду водного господарства та виокремлено кращі практики, що зможуть ефективно працювати в Україні.

Здійснено апроксимацію законодавства ЄС у сфері водної політики та закріплено у Водному кодексі України та інших законодавчих і нормативно-правових актах інтегровані підходи в

управлінні водними ресурсами за басейновим принципом. Здійснено трансформацію водогосподарської галузі для інституційного посилення суб'єктів управління річковими басейнами.

У 9 районах річкових басейнів утворено 12 басейнових управлінь водних ресурсів, 14 регіональних офісів водних ресурсів та Міжрегіональний офіс захисних масивів дніпровських водосховищ. Цим забезпечено принципи інтегрованого управління водними ресурсами, які поєднують у собі різні складові: природоохоронну, соціальну, економічну та дають можливість урівноважити вимоги різних галузей економіки до використання водних ресурсів.

На сьогоднішній день розроблено механізм, завдяки якому басейнові ради, вже починаючи із 2020 року, зможуть впливати на процеси узгодження та розподілення фінансування із державного бюджету на критичні проблеми, які мають бути першочергово розв'язані водниками у співпраці із басейновими радами.

Запровадження принципу аутсорсингу в українській водній сфері дозволить задіяти гнучкий механізм використання коштів на першочергові потреби водного господарства та залучати спеціалізовані організації для виконання технічного сервісу інфраструктури.

З 2018 року у водній галузі працює фонд, який наповнюється рентною платою за спецводокористання у розмірі 10%. Завдяки коштам із фонду водники по всіх басейнах українських річок розпочали капітальні ремонти об'єктів, оновлення техніки та обладнання. Але і цих коштів не достатньо для модернізації та розвитку інженерної інфраструктури.

Сьогодні розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України», прийняття якого запустить механізм поступового збільшення відсотку відрахувань рентної плати за спеціальне використання води до державного фонду розвитку водного господарства з 10% до 55% [4].

Для оцінки якості води використовується ряд прийомів, що відображають вплив водного чинника на функціонування господарського комплексу, характеристику водозабезпеченості, якість водних ресурсів, галузеве навантаження на водно-ресурсний потенціал, ефективність водоохоронних заходів і шкоду від забруднення. Особливе місце займає показник скидання забруднюючих речовин у водні

об'єкти. При визначенні якості водних ресурсів у відносних величинах використовується індекс забрудненості води (ІЗВ), запропонований вітчизняними науковцями, які досліджували вплив окремих параметрів забруднення на якість води за допомогою визначення відносної ваги забруднюючих речовин.

У цілому для Тернопільської області індекс якості стічних вод становить 0,57, що свідчить про дотримання у скидах стічних вод нормативів ГДК забруднюючих речовин і дає певні потенційні можливості для розвитку виробництва.

Показник індексу забрудненості стічних вод (ІЗВ) для адміністративних районів Тернопільської області дозволяє отримати групування в залежності від якісного стану стоків.

1. Райони незначного забруднення стічних вод характеризуються ІЗВ від 0,0 до 0,5, що свідчить про дотримання нормативів ГДК забруднюючих речовин у стічних водах. Це дає значні потенційні можливості для розміщення й розвитку тут водомістких галузей.

2. Райони допустимого забруднення стічних вод характеризуються індексами забрудненості вод від 0,5 до 1,5, що теж розширює потенційні можливості розвитку й розміщення тут виробництва, хоча потрібно вести активну роботу по зменшенню рівня забрудненості промислових та побутових стоків.

3. Райони помірного забруднення промислових та побутових стоків характеризуються індексами забрудненості стічних вод від 1,5 до 3,0, що свідчить про надмірну концентрацію забруднюючих речовин у стоках комунальних і промислових підприємств і вимагає більш ґрунтовної очистки стічних вод.

4. Райони надмірного антропогенного забруднення стічних вод – індекси забрудненості води 3,0-5,0. Це свідчить про те, що нормативи ГДК у стічних водах, що скидаються у водойми перевищені в 3-5 разів. Тому в цих регіонах для зменшення антропогенного навантаження на водні об'єкти потрібно приділити більшу увагу будівництву нових і реконструкції діючих очисних споруд. Важливу роль повинно відігравати застосування економічних важелів впливу на водокористувачів, що спричиняють найбільше антропогенне навантаження на стан водних об'єктів. [5]

Впровадження ефективних та доцільних водоохоронних і

водогосподарських заходів дасть змогу в найближчій перспективі істотно покращити стан справ у водогосподарській галузі окремого регіону і поліпшити якісний стан водних джерел.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 24, 6 червня 1995 року № 213/95-ВР
2. Фондові матеріали ВАТ «Тернопільводгосп».
3. Про затвердження меж районів річкових басейнів, суббасейнів та водогосподарських ділянок. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України. №103 від 03.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0421-17#n14> (дата звернення 25.02.2023 р.).
4. Фондові матеріали Регіонального офісу водних ресурсів у Тернопільській області.
5. Сидорчук Б.О. Еколого-економічні механізми раціонального використання і охорони водних ресурсів: дис. канд. економ. наук: 08.00.06 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2008. 194 с.

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ

ЗАМКИ ГАЛИЧИНИ – НАЙПРИВАБЛИВІШІ ЕКСКУРСІЙНІ ОБ'ЄКТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Альтгайм Л.Б.

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна
altheim@ukr.net*

Замки і оборонні твердині Галичини завжди приваблювали погляди мандрівників у різні часи, а із активним розвитком туризму у незалежній Україні стали важливими екскурсійними об'єктами цього регіону. Вони повертають своїх відвідувачів у давно минулі століття, справляють незабутнє враження. Замки Галичини із сивою історією знайшли своє нове призначення: стали музеями, картинними галереями, туристичними родзинками краю, майданчиками для реконструкцій оборонних дійств, театральних постановок та музичних концертів, на їх основі ведеться значна науково-дослідницька робота, постійно проводяться археологічні дослідження, результатом яких є наукові праці та виставки із унікальними експозиціями та експонатами.

Під час активного розвитку екскурсійної діяльності із використанням цих екскурсійних об'єктів у до COVID-ний період, а також її відновлення перед повномасштабним вторгненням країни-окупанта у лютому 2022 року, практично майже кожен екскурсійний маршрут вони доповнювали, або входили до переліку основних. На сьогоднішній день екскурсійним послугам не вдалося ще повернути свої позиції на регіональному туристичному ринку заходу нашої країни, які вони посідали до світової пандемії, але вони почали знову розвиватися і у Тернопільській області. Із весни 2022 року, після дозволу на відновлення підприємницької діяльності, відродження туристичних послуг у нашій області і інших західних областях почалося саме із надання екскурсійних послуг і формування перших нетривалих маршрутів на основі відвідування найбільш привабливих і безпечних місць, серед яких чільне місце зайняли і оборонні споруди Галичини. Це мало, і має сьогодні, важливе як культурне, так і соціальне та економічне значення, оскільки відновилися і почали створюватися додаткові робочі місця, відновили свою роботу додаткові галузі

пов'язані із виробництвом кінцевого туристичного продукту, знову почала розвиватися соціальна та виробнича інфраструктури у туристичних центрах, а також і у сільській місцевості, активізували свою діяльність перевізники. Все це також сприяло активізації народних промислів довкола цих екскурсійних об'єктів та розвитку культури і популяризації історичної спадщини для внутрішньо переміщених осіб і гостей із півдня і сходу країни. Важливу роль у відновлення організації екскурсійних послуг відіграло і продовжує цю роботу Комунальне підприємство «Туристично – інформаційний центр міста Тернополя», яке постійно інформує туристів і гостей міста щодо історико-культурного потенціалу м. Тернополя, організації екскурсій, різних заходів, про реалізацію сувенірної продукції тощо. [1]

Галичина багата на різноманітні рекреаційні ресурси, що використовуються чи можуть бути використані для відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення, а також суттєво вплинути на розвиток економіки регіону. Під час надання екскурсійних послуг екскурсоводи використовують наукові доробки місцевих краєзнавців, науковців, які напрацьовувались вже не одне століття. Дослідження замків Галичини, яке виконане у другій половині XIX століття істориком А. Чаловським, цінне тим, що автор використав архівні матеріали. У першій його книзі, крім тексту, є рисунки і плани замків у Бережанах, Добромилі, Кудринцях, Окопах, Пньові, Сидорові, Старому Селі, Свіржі, Теребовлі, Чорткові, Збаражі, Раківці, Галичі. У наступній книзі А. Чаловського у співавторстві з істориком Б. Янушем описані замки, монастирі, церкви, костели та синагоги Тернопільського воєводства. Крім того, у Львівській бібліотеці НАЛ України є рукописний фонд імені А. Чаловського, в якому зберігається багато інвентарних описів XVII-XIX століття замків Галичини. У них практично зібрано матеріал про спорудження, функціонування, реконструкції та зруйнування замків у Львівській, Івано-Франківській і частково Тернопільській областях. [5]

Галичина – це південна і центральна частини західноукраїнських земель у складі Львівської, Івано-Франківської, більшої частини Тернопільської областей. Її площа становить близько 56 тис. км². Частина Галичини у межах сучасної України займає 8,2 % площі країни, тут проживало у до COVID-ний період близько 10,4 % її населення. Роль історичного, культурного та індустріального центру сучасної Галичини виконує м. Львів, хоч історична назва «Галичина» походить

від назви столиці Галицько-Волинського князівства – м. Галича. Місто вперше згадується у 1140 році, а вже із 1144 року стає центром Галицького князівства. Із 1199 року місто Галич – центр усього Галицько-Волинського князівства. У Австро-Угорщині після «Весни народів» 1848 року Східна Галичина стала осередком розвитку української культури, літератури та науки. Через це вона отримала назву «Український П'ємонт». [4]

На базі комплексів історико-культурної та містобудівної спадщини у Львівській області створено 5 заповідників: державні історико-архітектурні заповідники у містах Львові та Жовкві, «Нагуєвичі», «Тустань», державний музей-заповідник «Олеський замок». На основі збережених архітектурних пам'яток у Старому Селі, Свіржі, Уневі, Золочеві, Підгірцях, Олеську, Жовкві, Крехові створений найпопулярніший і сьогодні туристично-екскурсійний маршрут «Золота підкова Львівщини».

Івано-Франківська область не поступається кількістю об'єктів культурної спадщини. До повномасштабного вторгнення тут під охороною держави знаходилося 1360 пам'яток архітектури, серед них 87 пам'яток національного значення, переважна більшість яких – це пам'ятки дерев'яної і мурованої архітектури, та пам'ятки житлового і громадського будівництва, зосередженого, головним чином, в історичних містах. Однак, що стосується наявності давніх оборонних споруд, то тут їх дуже мало. Всі замки знаходяться у напівзруйнованому стані, деякі — це суцільні руїни. Тут є: Галицький замок, замок Яблоновських, Чернелицький, Пнівський, Раковецький замки та замок Потоцьких.

У Тернопільській області наявна велика кількість замків різного стану збереженості. Тут є: Збараський, Тернопільський, Кременецький, Вишнівецький, Бережанський, Язловецький, Скалатський, Теремовлянський, Бучацький та інші замки. [3]

Для оцінки всіх екскурсійних об'єктів, які включаються в екскурсійний маршрут, визначальними є наступні показники: пізнавальна цінність, відомість або популярність об'єкта, його незвичайність або екзотичність, виразність, збереженість об'єкта та його місце розташування. [2]

При відборі давніх оборонних споруд особливо важливими є два останні критерії. Виробляється оцінка стану об'єкта у цей момент, його підготовленість до показу екскурсійним групам, тобто здатність своїм

зовнішнім виглядом викликати позитивні емоції в екскурсантів, зміцнити у них почуття гордості за постійну турботу про збереженість цих пам'яток історії й культури. Також під час відбору екскурсійного об'єкта враховується відстань до пам'ятки, зручність під'їзду до нього, придатність дороги для автотранспорту, можливість підвозу до об'єкта екскурсантів, природне довкілля, що оточує даний об'єкт, наявність безпечного місця, придатного для розташування екскурсійної групи із метою спостереження об'єкта.

Беручи до уваги важливий для оборонних споруд критерій збереженості, серед замків Галичини можна виділити наступні групи:

- повністю збережені, наприклад, Олеський, Підгорецький та Золочівський замки у Львівській області;

- частково збережені, наприклад, Терехівський, Скалатський, Тернопільський, Свірзький, палац Потоцьких та інші;

- повністю зруйновані або замки-руїни, наприклад, Бучацький, Добромильський, Старосільський, Пнівський, Микулинецький, Галицький, Червоногородський, Кудринський та багато інших.

Повністю і частково збереженні замки і оборонні споруди завжди виступатимуть при формуванні екскурсійного маршруту основними екскурсійними об'єктами, які сприятимуть найбільш повному розкриттю теми, слугуватимуть яскравим прикладом збереження історико-культурної спадщини, із одного боку, та формування позитивного туристичного іміджу – із іншого, що сприятиме досягненню мети формування екскурсійної послуги високої якості і її конкурентоспроможності на національному і міжнародному ринку туристичних послуг. Відповідно повністю зруйновані, у більшості випадків, будуть додатковими екскурсійними об'єктами у загально-оглядових екскурсійних маршрутах і тільки у тематичних можуть розглядатися як основні.

Замкова спадщина Галичини може впевнено забезпечувати наявністю екскурсійних об'єктів для формування маршрутів не тільки у мирний час, але і під час воєнного стану і стати надійним замковим екскурсійним потенціалом у такий складний період для туристичної діяльності, зокрема, та для нашої країни, загалом, який відкриває багато нових можливостей не тільки для організації і успішної реалізації різних видів туризму на заході країни, але і для популяризації нашого регіону для вимушено переселених гостей із півдня і сходу країни, у яких раніше не було можливості споглядати ці об'єкти нашої історико-культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. Альтгайм Л. Б. Значення рекреаційно-туристичного потенціалу Тернопільської області у організації екскурсійних послуг. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ (28 лютого – 1 березня 2023 р., м. Харків). Харків: Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2023, С. 584 - 592.
2. Альтгайм Л.Б. Організація екскурсійних послуг. Навчально-методичний посібник для студентів географічного факультету, які навчаються на спеціальності «Туризм».- Тернопіль 2017. - 204 с.
3. Земля Тернопільська. Туристичний путівник. Запросини до мандрівки, Тернопіль: Джура, 2003., 368 с.
4. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Львів, 2005. 219 с.
5. Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні: навч.посіб. Київ: Альтерпрес, 2009. 158 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ІВЕНТІВ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА ТА ПОЛЬСЬКИХ В УКРАЇНІ – ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Вичівський П.П., Польова Л.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
pavlo.vuchivskui@pnu.edu.ua; lesia.polova@pnu.edu.ua*

Культура є фундаментальною основою процесу розвитку, збереження, зміцнення незалежності, суверенітету і самобутності народу. Існування безлічі теорій щодо трактування поняття «культура», пояснюється відмінністю в підходах та методах дослідження, вибір яких визначається цілями, що стоять перед дослідниками. У вітчизняному та зарубіжному соціогуманітарному знанні представлені «класичні» визначення феномену культури, що не втрачають сьогодні своєї актуальності.

Поняття «культура» трактувалося по-різному, в різні історичні періоди. Етимологічно можливі два визначення: «культура» походить

від релігії (*cultus* – поклонятися) - здатність людини спрямовувати свою життєдіяльність, орієнтуватися на дух, цінності; «культура» – це все що створено людиною (література, мистецтво, виробництво, суспільна думка, господарська діяльність) [2].

В той же час, проблеми міжкультурних зв'язків набувають все більшої актуальності в сучасній системі міжнародних відносин. Пріоритетними напрямками міжнародного співробітництва в галузі культури є гастрольна та виставкова діяльність, підготовка та стажування працівників культури, спільне виробництво культурних цінностей та обмін ними, реставрація унікальних пам'яток історії та культури.

З 1990-х років і до сьогодні, українсько-польські культурні відносини стрімко розвиваються. Сучасне культурне співробітництво України та Польщі ґрунтується на численних договорах. Основними напрямками культурної співпраці України та Польщі є:

- обмін художніми колективами в рамках міжнародних музичних та театральних фестивалів, мистецьких, кінематографічних та інших культурних заходів;
- організація та підтримка гастрольної діяльності артистів та колективів;
- провадження музейно-виставкової діяльності;
- підтримка прямих зв'язків між театрами, музеями, осередками народної творчості;
- підтримка культурних заходів національних меншин (українців – у Польщі, поляків – в Україні) [6].

Українська культура у Польщі презентується під час проведення численних культурних івентів, зокрема фольклорних та музичних фестивалів: фестивалі української культури у Сопоті; «Українська весна» у Познані; «Подляська осінь», «На Івана, на Купала», «Битівська Ватра», «Еколомія», «Український молодіжний ярмарок» у Гданську; Лемківський етнографічний фестиваль «Лемківська ватра»; «Україна в центрі Любліна»; «Україна VIVA!» у Вроцлаві; а також дні української культури у різних містах [5].

З 2004 р. з'явилася нова форма проведення культурних івентів в Україні та Польщі – Європейські дні добросусідства на українсько-польському кордоні. У рамках даного проекту відбуваються форуми та конференції з транскордонного співробітництва, музично-мистецькі

вистави, кулінарні пікніки з традиційною кухнею, ярмарки народних ремесл, майстер-класи, інтеграційні заходи для дітей та молоді.

Українські культурні івенти в Польщі перестають бути винятково мистецькими та музичними заходами, щороку до них привносяться нові риси: спортивні, гастрономічні, екологічні, що сприяє набуттю нових знань поляками про Україну, подоланню стереотипів та формуванню позитивного іміджу українців та їхньої країни.

В Україні також проводиться низка польських культурних івентів: фестиваль польської культури в Україні; міжнародний фестиваль польської культури «Райдуга Полісся» у Житомирі; фестиваль польської культури у Вінниці; фестиваль «Польська осінь»; фестиваль у Романові Житомирської області; фестиваль у Миколаєві, Дні Кракова у Львові та ін.

Спільним проектом музикантів України та Польщі став перший українсько-польський джазовий фестиваль «Jazz Bez», який існує з 2001 р. і проходить у багатьох містах України та Польщі: Львові, Луцьку, Києві, Харкові, Тернополі, Івано-Франківську, Рівному, Севастополі, Одесі, Перемишлі, Любліні, Новицях, Ярославі та Білостоку [6].

Активно розвивається гастрольна діяльність польських виконавців, музичних та театральних колективів в Україні, яка відбувається переважно за підтримки Польського інституту в Києві, та Посольства Польщі в Україні відповідно. В свою чергу, на різних сценічних майданчиках Польщі неодноразово виступали відомі музичні виконавці та гурти, театральні трупи та артисти з України.

Виставкове співробітництво є однією зі складових успішної культурної співпраці України та Польщі. Найбільш поширеним видом такого івенту є виставки образотворчого мистецтва (персональні, колективні та спільні), фотовиставки, музейні виставки (присвячені як спільній історії, так і окремим діячам, мистецтва, культури). Досить часто виставки презентують результати культурної співпраці двох країн.

Отже, культурна співпраця України та Польщі була насичена рядом різних подій, які сприяли налагодженню двосторонніх відносин цих держав, а також розвитку контактів між простими громадянами України та Польщі. Досвід українсько-польської співпраці може бути позитивним прикладом для багатьох держав.

Список використаних джерел

1. ENRI-East Research Report № 11: The Ukrainian Minority in Poland / K. Zieliński ect. Vienna, 2011. 92 p.
2. Безклубенко С. Д. Мистецтво: терміни та поняття : енциклопедичне видання у 2-х тт. Т. 2 (М-Я). Київ : НАМУ, 2011. 255 с.
3. Віва Україна. Офіційний сайт Консульства України у Вроцлаві: URL http://www.konsulat-ukraina.wroclaw.pl/Page/Default.aspx?Page_ID=159
4. Крипчук М. Розвиток сучасних фестивалів мистецтв початку ХХІ століття. *Мистецтвознавчі записки*. № 24. С. 148–153.
5. Літні фестивалі в Польщі. URL: <https://eurowork.com.ua/ua/novosti/letnie-festivali-v-polse>
6. Тоценко Ж. М. Співпраця в галузі культури як складова українсько-польських гуманітарних відносин: автореф. дис. канд. іст. наук: 26.00.01; Київ. нац. ун-т культури і мистец. К., 2012. 16 с.

КОСТЕЛИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА АТРАКТИВНІ ОБ'ЄКТИ САКРАЛЬНОГО, ПІЗНАВАЛЬНОГО Й НОСТАЛЬГІЙНОГО ТУРИЗМУ

¹Гавришок Б. Б., ²Клапоуцак І. Д.

¹Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
²Академічний ліцей «Генезис», м. Тернопіль, Україна
e-mail: ¹gavrok2911@tnpu.edu.ua; ²kidgeo@ukr.net

Тернопільська область – один із найцікавіших регіонів України як з погляду формування її території, так й в організації у її межах релігійного життя. Століттями ця територія розвивалась на порубіжжі Галичини, Волині та Поділля. У містечках, а також в багатьох селах краю, разом проживали українці й поляки – представники східного і західного обрядів християнства та численні громади євреїв-ашкеназі – прихильників юдаїзму. Таке конфесійне розмаїття сформувалось у

постмонгольський період та проіснувало до Другої світової війни. Кожна із громад залишила по собі сакральні споруди й місця захоронень, які збереглись до теперішнього часу й нині можуть бути цікаві як спеціалістам, так і пересічним мандрівникам.

Метою нашого дослідження є аналіз поширення і стану збереження пам'яток римо-католицької храмової архітектури на Тернопіллі та можливостей їхнього використання в туристичній діяльності.

Сакральній спадщині в туризмі досліджуваного регіону присвячені численні публікації науковців, журналістів та краєзнавців, але в них переважно не робиться акцент на конфесійній приналежності сакральної архітектури. Питання функціонування релігійного туризму та паломництва в західному регіоні України загалом і на Тернопіллі зокрема, висвітлені у працях Божук Т.І., Дударчук К.Д., Кузишина А.В., Любіцевої О.О., Мариняка Я.О. Лугового Б.В. Так, дослідження Я.О.Мариняка [3] розкриває сучасний стан паломництва в області в умовах воєнного стану; публікації О. О. Любіцевої [2] дають змогу чітко розмежувати паломництво, як духовну потребу віруючих та релігійний туризм, як явище переважно пізнавальне.

Територія нашого дослідження розділена між Чортківським, Тернопільським та Галицьким деканатами Львівської архідієцезії. Станом на 2022 рік в Тернопільській області зареєстровані 92 парафії римо-католиків [1]. Римо-католицькі громади дуже малочисельні та розміщені дуже не рівномірно. Статистичні дані свідчать, що більшість римо-католицьких парафій зосереджені у південній частині області (51), тоді як у Кременецькому районі їх лише 2.

Чисельність занедбаних або перепрофільованих костелів на Тернопіллі досить значна. Вони є німими свідками кардинальної зміни в релігійній ситуації регіону після Другої світової війни. Римо-католицизм наприкінці 30-тих років ХХ ст сповідували переважно етнічні поляки. Частина з них жила тут століттями. Інших, в ролі колонізаторів, заселили в період Другої Речі Посполитої. Але тоталітарний комуністичний режим вирішив усіх їх виселити на територію Польщі. Як результат – храми залишилися без прихожан. На Кременеччині та інших поселеннях історичної Волині католиків переслідували ще за часів Російської імперії, особливо після поразки

Польського повстання під проводом Т. Костюшка (1794 р.). Тоді католицькі парафії ліквідовувались, а їхні храми або закривали, або відбирали та перепрофілювали у російські православні церкви.

Детальна класифікація усіх костелів області може бути темою спеціального дослідження. Тут зупинимось лише на окремих типах католицьких сакральних споруд, що частіше потрапляють у туристичні маршрути. Костели в межах досліджуваного регіону за особливостями сучасного використання та стану збереженості можна умовно поділити на 3 великих групи: 1) діючі храми латинського обряду; 2) перепрофільовані у православні чи греко-католицькі храми; 3) група сакральних споруд, які метафорично можна означити як «романтичні руїни давнини». У кожній з груп можна знайти об'єкти без охоронного статусу, пам'ятки архітектури національного та місцевого значення; можна знайти шедеври бароко, неоготики та типові масові проекти зразка початку ХХ століття.

Серед об'єктів першої групи найцікавішими для туристів традиційно є костели міст Бучач, Чортків, Збараж, Бережани, Кременець, Тереховля; селищ Микулиці, Скала-Подільська, сіл Струсів, Лосяч, Озеряни, Окопи. Кожен із них по своєму оригінальний і неповторний. Так у Кременецькому костелі є діючий орган з ХІХ ст. і барельєф поету Юліушу Словацькому. Він був єдиним діючим костелом в області за часів комуністичного режиму. Храми у м.Чорткові та с. Лосяч – типові зразки неоготичної архітектури. Перший із них перебудований наприкінці ХІХ ст. за проектом Яна Кароля Саса-Зубжицького. Бучацький костел на ціле століття старший за вже згадані і є класичним зразком барокової архітектури. Храм римо-католиків Успіння Божої Матері у Скалі-Подільській відомий (за висловом Г. Логвина) як «останнє відлуння готики в Україні».

Значно рідше увагу туристів привертають католицькі храми міст Заліщики та Борщів, смт. Товсте, Гусятин, сіл Біще, Буданів, Старі Петликівці тощо. Причини цього теж різні. Наприклад, костели в Біщі й Буданові обділені увагою туристів та операторів туристичної сфери зовсім не заслужено. Просто вони знаходяться осторонь основних туристичних потоків. Костел у Товстому – робота знаменитого архітектора Т. Тальовського, розміщений поряд із жвавою трасою, але комуністичний режим, у свій час, перетворив його в будинок культури,

суттєво змінивши як екстер'єр, так і інтер'єр. Нині храм (значно втративши свою автентику) діючий, але вежі-дзвіниці при ньому вже немає.

Серед храмів, що змінили конфесійну приналежність, найпопулярнішим серед туристів є домініканський костел м. Тернополя, що зараз функціонує як катедральний собор Тернопільсько-Зборівської митрополії Української греко-католицької церкви. Тут туристи можуть не тільки оглянути екстер'єр та інтер'єр храму, а й відвідати тематичну екскурсію «Велич тернопільської катедри», що передбачає огляд крипти, перепрофільованої в музей «Сакральний Тернопіль» та підйом на вежу-дзвіницю храму.

Донедавна популярністю серед туристів користувались храми Кременця, з яких ще за часів Російської імперії насильно було виселено католиків, а самі споруди передано православним (зараз УПЦ (МП)) – це Миколаївський собор (раніше костел і монастир Францисканців) та Богоявленський монастир. Колишній костел єзуїтів у Кременці в радянський період використовувався як спортзал для педагогічного училища. Нині це собор Преображення Господнього Православної церкви України (ПЦУ). На відміну від двох попередніх об'єктів цей храм доволі вдало відреставрований і екстер'єрно мало відрізняється від оригінальних рис XVIII ст. Серед інших «перепрофільованих» костелів цікавими для туристів будуть храми ПЦУ в с. Буцнів (архітектор Ю. Захаревич) та с. Підгайчики (архітектор Т. Тальовський).

Та найскладніша ситуація із храмами, що стоять в якості «романтичних руїн давнини». Найвеличнішими та найпопулярнішими серед туристів є руїни костелів у с. Язловець, м. Підгайці, в урочищі Червоне (околиці сіл Нирків-Нагоряни, Товстенська селищна громада), селах Устечко, Сидорів, Сороцьке, Ілавче, Глещава, Великий Ходачків та багато інших. Перераховані костели мають різний статус, побудовані в різних архітектурних стилях й у різний час. Спільним для них є часткова руйнація стін, відсутність дахових перекриттів чи їх пошкодження.

Найпопулярнішим з-поміж перерахованих вище поселень є с. Язловець. Це поселення є центром паломництва для католиків. Тут діє жіночий монастир Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. У ньому знаходиться копія скульптурної роботи О. Сосновського «Матір Божа

язловецька» та моці Блаженішої Марцеліни Даровської. Саме монастир і катакомбний гробівець монахинь є популярним серед туристів. В селі є також руїна величного ренесансного костелу, заснованого магнатами роду Бучацьких-Язловецьких ще у XVI ст. Він має статус пам'ятки архітектури національного значення, проте поступово руйнується через відсутність даху. Нині в оздобленні храму ще можна розгледіти оригінальні ренесансні портали та фрагменти фресок на стінах.

Не менш вражаючий костел Пресвятої Трійці у м. Підгайці. Статус і стан його такі ж, як і в Язловці. Храм почали будувати, ймовірно, на початку XVII ст. при Зофії Гольській із Заехова. Протягом історії він зазнав численних перебудов. У його криптах були похоронені згадана фундаторка та великий коронний гетьман Речі Посполитої Станіслав Ревера Потоцький. Нині діюча парафія використовує лише відреставровану бокову храмову каплицю Зофії Гольської.

У с.Сидорів стоїть занедбаний храм роботи архітектора Яна де Вітте, збудований за кошти кам'янецького каштеляна Марціна Калиновського у формі його родового герба «Калинова». Початок будівництва датують 1741 роком. На нині храм теж має статус пам'ятки архітектури національного значення. Він частково перекритий та зберігся значно краще від згаданих вище. Руїни костелу в урочищі Червоне – один із залишків мертвого міста Червоногорода, що було одним із великих міст Поділля в XIV – XVII ст. Руїни костелів в Ілавче, Глещаві, Сороцьку та Великому Ходачкові – це відносно нові споруди, побудовані на початку XX століття. Всі вони обділені увагою туристичних груп, через специфіку геолокації. Найвеличнішим серед них є костел у с. Сороцьке, збудований львівським архітектором М.Ковальчуком у 1907 р. Характерною рисою його проєкту, як і багатьох інших робіт випускників Львівської політехніки, є романтична стилізація культових архітектурних споруд під Середньовіччя. Меценатом будівництва сороцького храму був тодішній власник поселення М. Баворовський.

Нами проаналізовано місце і значення римо-католицьких сакральних споруд у розвитку туризму в Тернопільській області. Запропоновано поділити всі костели області на три групи в залежності від способу використання та стану збереженості. Виділено найпопулярніші серед туристів костели, як діючі, так і занедбані.

Перспективним напрямком подальших досліджень цієї тематики вважаємо каталогізацію римо-католицьких релігійних об'єктів польсько-української культурної спадщини на Тернопільщині та розробку шляхів її раціонального використання в рамках сакрального, пізнавального та ностальгійного різновидів туризму.

Список використаних джерел

1. Департамент культури та туризму Тернопільської ОДА URL: <https://culture.te.gov.ua>
2. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2011. 416 с.
3. Мариняк Я., Стецько, Н. Нові реалії паломницької діяльності у Тернопільській області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*, 2022, 52.1: 143-152. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2.18>

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКСКУРСІЇ В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Грухіна Т.Я.

Відокремлений структурний підрозділ

“Тернопільський фаховий коледж ТНТУ”, м. Тернопіль, Україна
gruxinatanya@gmail.com

Вплив зовнішніх екстремальних факторів призводить до порушення звичного укладу та способу життя, як конкретних людей, так і окремих груп та спільнот. Такими факторами можуть бути природні катаклізми, техногенні катастрофи, соціальні конфлікти й військові дії. Наслідком таких екстремальних і кризових ситуацій є поява значної кількості як безпосередньо постраждалих людей, так і тих, чиє життя пов'язане з постраждалими. Вираженість цієї потреби можна прослідкувати на прикладі особливостей адаптації до життя в змінених умовах однієї із категорій, що постраждала через воєнні дії – внутрішньо переміщених осіб [6].

Соціокультурна адаптація передбачає пристосування індивіда до

умов нового соціокультурного середовища, зокрема, до нових ціннісних орієнтирів, норм поведінки, традицій, забезпечуючи його успішне існування в новому культурному середовищі.

Складність процесу адаптації полягає в тому, що відбувається перебудова системи ціннісно-пізнавальних орієнтирів особистості, формуються нові типи та форми міжособистісних стосунків [1].

Екскурсія в умовах воєнного стану в Україні не тільки не втрачає свого значення як особливого наочного процесу пізнання, але й постійно демонструє його нові аспекти, можливості, спрямовані на розвиток особистості людини.

Як туристична послуга екскурсія відіграє важливу роль у задоволенні духовних, естетичних, інформаційних, а також адаптаційних потреб, які визначають культурні, психологічні мотиви мандрівки.

В умовах зниження рівня адаптації сучасної людини до змін природного й соціального середовища, екскурсія пропонує ефективні механізми й засоби психологічної та інтелектуальної адаптації. В основі екскурсії як засобу особистісного розвитку лежать психолого-педагогічні засади розвитку людини та розуміння цінності життя [4].

Екскурсія надає можливість особистості навчитися свідомому й відповідальному ставленню до життя, вирішенню проблем особистісного вибору, переваг, ціннісних орієнтацій, прихильних та неприхильних ставлень туриста до системи природа–культура–інша людина. Морально-ціннісна площина розвитку особистості засобами туризму та екскурсій визнана Глобальним етичним кодексом туризму.

Як психологічний процес адаптації особистості, екскурсійна діяльність передбачає визначення чинників, що впливають на внутрішні сили людини, на основі її світогляду, переконання, моральні якості, почуття, риси характеру, потреби, інтереси, уподобання тощо.

Саме екскурсійно-туристична сфера передбачає активну діяльність, яка дозволяє не тільки поновити, але й розвивати життєві сили людини – інтелектуальні, емоційні, фізичні, що забезпечує самостійний світоглядний, життєво-практичний вибір і розвиток особистості в нових змінених умовах.

Як свідчить статистика протягом весни- літа 2022 року українці

потроху почали дозволяти собі короткі подорожі країною з метою перезавантаження для того, щоб зберігати працездатність та психологічний спокій [2].

Для внутрішньо переміщених осіб екскурсійні подорожі виконують і терапевтичну функцію. Вони допомагають побачити, що таких, як ти - багато, дозволяють познайомитися з людьми, що опинились в подібній ситуації, підтримувати і змінювати одне одного, не впадати у злість і депресію. Сила українського народу під час екстремальних умов полягає в єдності. Екскурсії дають можливість добре це зрозуміти.

Російська агресія викликала хвилю патріотизму, яка сколихнула всю Україну. Самоорганізація громадянського суспільства, відданість і героїзм пересічних українців, військовослужбовців та добровольців стали одними з визначальних факторів, що дозволили зупинити агресора. Тернопілля та місто Тернопіль, зокрема, традиційно вважаються одними з основних осередків патріотичного духу нашої держави. Наш край має величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання свідомої, патріотичної особистості [3].

Тому оглядові та тематичні екскурсії областю допомагають внутрішньо переміщеним особам дізнатися більше про нашу історію, архітектурну спадщину та українських супергероїв. Такі екскурсії – це інтеграція до місцевої громади, вивчення історичної спадщини Тернопільщини та України, можливість доторкнутися особисто до подій, які відбувались на цій території.

Для частини осіб переміщення на нове місце проживання стає своєрідним шансом для початку «нового життя», можливістю випробувати себе і свої сили, декомпенсацією нереалізованих, у якійсь мірі, можливостей в минулому. Для цієї частини людей є характерним активне залучення до суспільного життя громади, вияв ініціативи, покликаної змінити власні (сформовані до цього часу) моделі поведінки [6].

Мета екскурсій - формування нових знань через безпосередні спостереження за природними, соціальними, виробничими об'єктами і явищами, долучення екскурсантів до дослідницької діяльності: аналізу й порівняння властивостей об'єктів, явищ, їх закономірностей з метою

узагальнення інформації, пізнання навколишнього світу [5].

Лише організовані екскурсії, а не самостійне знайомство з новою місцевістю для тимчасово переміщених осіб, є більш актуальними через ряд обставин: по-перше, знайомство з місцевістю проходить під керівництвом кваліфікованого фахівця, який має не тільки професійні знання щодо об'єктів та території в цілому, але й враховує специфічні потреби даної категорії екскурсантів (мовний бар'єр, вибір об'єктів тощо); по-друге, професійний екскурсовод завжди прилаштується під вимоги й потреби щодо змісту та обсягу інформації, методів її подачі.

В сучасних умовах для успішної організації та ефективного проведення екскурсії екскурсоводу варто дотримуватись певних рекомендацій:

1. Сплави, походи, прогулянки та екскурсії по маршрутах біля критичної інфраструктури, військових та стратегічних об'єктів – заборонені по всій Україні.

2. На Тернопільщині проводити екскурсії по території лісу дозволяється, але заборонено розпалювати багаття;

3. Попередньо потрібно дізнатися, де розміщені найближчі укриття, та перевірити їх стан, уточнити кількість осіб, що можуть у ньому перебувати. Ознайомитись з картою споруд подвійного використання, розташованих за маршрутом екскурсії;

4. Найбільш ефективними у час війни є екскурсії з малими групами (до 20 осіб);

5. Усі екскурсійні поїздки мають проходити в межах одного дня з поверненням до комендантської години.

6. Врахувати, що музейні експозиції можуть бути частково змінені (демонструвати деякі цінні експонати у музеях з міркувань безпеки заборонено).

Через складні життєві обставини внутрішньо переміщених осіб, іноді екскурсоводи під час проведення екскурсії стикаються з такими проявами поведінки, як знецінення, зневага, ігнорування, агресія, хамство, перехід на особистості, перебивання, провокація конфлікту тощо.

З метою попередження конфліктних ситуацій та правильної реакції на них, екскурсоводу рекомендується дотримуватися певних психологічних тактик поведінки, а саме:

1. Погоджувальна тактика – вислухати всі зауваження, претензії, заперечення екскурсантів, погодитися зі всім сказаним (дати їм змогу виговоритися і заспокоїтися);

2. Техніка нападу – різко, але обґрунтовано пояснити туристу безпідставність його претензій чи зауважень;

3. Техніка відстрочки – домовитися з екскурсантом і відкласти вирішення конфлікту до завершення екскурсії (якщо вирішення претензії є неможливим в даний момент);

4. Техніка детального аналізу – «розкласти по поличках» усі негативні моменти (якщо клієнт готовий до співпраці та діалогу);

5. Техніка персоналізації – екскурсоводу приділяти більше уваги, вступити в більш тісний комунікативний та емоційний контакт з найконфліктнішим клієнтом (тримати його під контролем і нівелювати з перших хвилин конфліктні прояви через прояв дружності) [4].

Від успішності соціально-психологічної адаптації тимчасово переміщених осіб залежить подальший хід їх особистісного розвитку та реалізація в діяльності.

Список використаних джерел

1. Блинова, О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації [Текст] / О. Є. Блинова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» : зб. наук. праць. – Херсон : Гельветика, 2016. – Вип. 3, том 1. – С. 111-117.

2. У відпустку після перемоги. Як турбізнес виживає під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/rus/travel/vidpustku-pislya-peremogi-k-turbiznes-vizhivae-1663770271.html>

3. Культурно-мистецькі аспекти патріотичного виховання в епоху глобалізації: український ракурс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2017/Aspect.pdf

4. А.В.Путінцев, Ю.Є. Пащенко Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://efm.vsau.org/storage/articles/February2020/xtQNxOpxpLu5m2UOqLcS.pdf>

5. В. М. Швирка Віртуальна екскурсія як засіб патріотичного виховання шкільної молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle>

6. Чуйко О.В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://core.ac.uk/download/229859118.pdf>

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дударчук К.Д.

*Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Введення воєнного стану в Україні внаслідок російської агресії негативно вплинуло на всі сторони соціально-економічного життя України, зокрема й на туристичну галузь. Безумовно, події з 24 лютого 2022 року змушують туристів утримуватись від подорожей та відвідування туристичних місць нашої країни. Крім того, більшість туристичних компаній за кордоном встановили рекомендації та обмеження щодо обережності при плануванні свого маршруту по Україну. Втім, війна хоч і завдала нищівного удару по туристичній галузі України, все ж не зупинила повністю функціонування туристичного бізнесу.

Західні регіони України відносно зберегли свій туристичний потенціал. Відвідання музеїв, походи в гори, спелеотури, лікувально-оздоровчі тури та низка інших видів туризму та відпочинку продовжують пропонуватися суб'єктами туристичного бізнесу. За перше півріччя 2022 року сума туристичного збору склала 89 млн. 420 тис. грн., що майже на 29% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року - тоді до бюджету надійшло 69 млн. 453 тис. грн [5].

До лідерів за сплатою туристичного збору увійшли місто Київ, а також Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Київська області.

Попит на внутрішній туризм лише частково компенсує загальне падіння — туристична індустрія все ще залишається у складній ситуації, а зимовий сезон 2022/23 стане випробуванням для галузі. У

жовтні 2022 року тури Україною забронювали майже вдвічі більше людей, аніж за аналогічний період попереднього року.

За статистичними даними українського туроператора Join UP!, у структурі продажів туроператора серед турів Україною наразі переважають санаторні - 44,4% замовлень у жовтні 2022 року відносяться саме до цієї категорії. На другому місці - поїздки в Карпати (29%) заради ретриту й оздоровлення. Треті за популярністю - гірськолижні напрями (19,5%), але з тенденцією до зростання в зимовий період. Також українці купують тури до санаторіїв на морському узбережжі, автобусні подорожі країною, обирають міський туризм і спеціалізований дитячий відпочинок (див. рис.1).

Напрямки внутрішнього туризму

Станом на початок листопада 2022

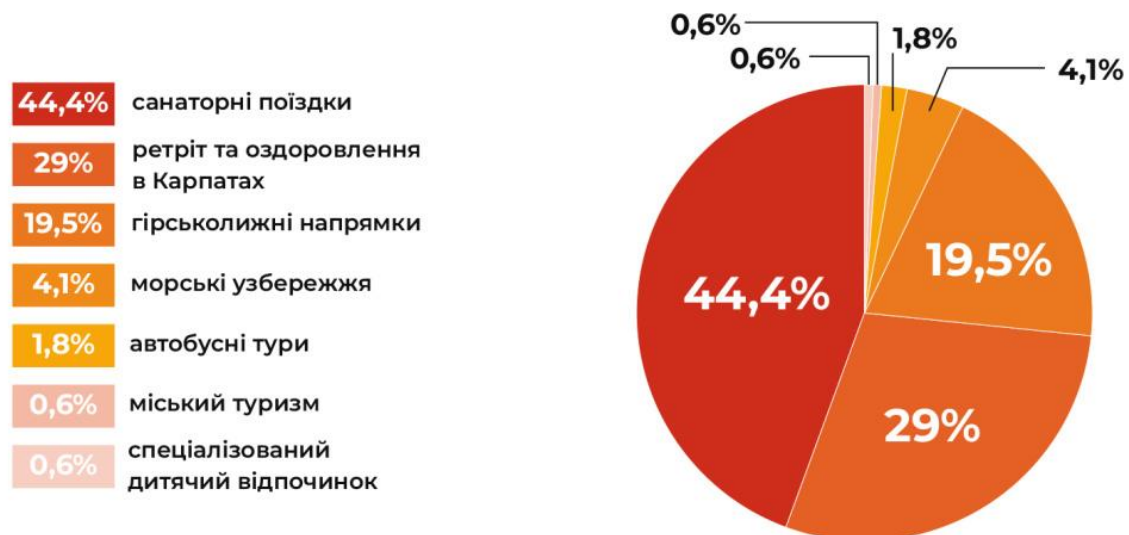

Рис. 1. Попит на послуги внутрішнього туризму в Україні у 2022 році [9].

Продовжує звужуватись горизонт планування подорожі — цей процес почався ще за часів пандемії коронавірусу. Якщо до 2020 року українці планували поїздки завчасно (від 30 днів - до року), то надалі цей час постійно скорочувався. Наразі в галузі фіксують зміну попиту - туристи бронюють тури буквально в останню мить, або з не дуже глибоким плануванням.

Сфера гостинності та індустрія розваг також продовжують функціонувати. Кафе, бари та ресторани продовжують приймати відвідувачів. Театри та кінотеатри теж не припинили свою роботу,

виконавці надалі дають концерти. Щоправда, концепт дещо змінився. Так, наприклад, одним із концертних майданчиків столиці України стало Київське метро. Метрополітен почав приймати різноманітні івенти з квітня 2022 р. Там встигли виступити відомі українські артисти, проводив свої пресконференції Володимир Зеленський, мільярдер Річард Бренсон. Заходи, що там проводяться, часто є благочинними. Так під час концерту «Океану Ельзи» на станції «Золоті ворота» 24 квітня 2022 р. зібрали понад 8 млн. грн.. для дітей, котрі постраждали через війну.

Щодо перспектив післявоєнного відновлення сфери туризму - популярним його видом буде військовий туризм. Тури по місцях, де проходили активні бойові дії, міста та села, які пережили окупацію і вже стали відомими на весь світ, безумовно викличуть інтерес в українських та іноземних туристів. Так, війни руйнують міста, нищать туристичну інфраструктуру, однак дестинації, котрі були відновлені після війни володіють низкою переваг. Регіони, які пережили тривалу окупацію, захоче відвідати багато туристів. Тому після їх звільнення їх можна буде перетворити на своєрідні «музеї окупації» із турами по визначних місцях військової звитяги народу України.

Список використаних джерел

1. Внутрішній туризм в Україні зростає попри бойові дії // Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3619754-vnutrisnij-turizm-v-ukraini-zrostaє-popri-bojovi-dii.html>
2. Київ незламний: у столиці проходять екскурсії воєнним маршрутом. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/67370>
3. Маджумдар К., Гончарова К. Повстати з руїн. Які країни після війни стали популярними у туристів? // РБК-Україна. 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/-1647724135.html>
4. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. проф. В.Г. Герасименка, Одеса: Астропринт, 2013. 335 с.
5. Турзбір в Україні за перше півріччя 2022 року зріс майже на 29%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29>.
6. Україна отримала рекордні 244 млн. грн. туристичного збору // Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>

blog/ukrayina-otrimala-rekordni-244-mln-grn-turistichnogo-zboru

7. Щербакова Н.О. Стан туристичної галузі України та процес її відтворення в післявоєнний період // Економіка та суспільство. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1353>.

8. Як війна змінить мандрівки Україною після перемоги над ворогом. URL: www.rbc.ua/ukr/travel/novaya-stranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html

9. Fastovets O. (2022). Туризм в Україні в умовах воєнного стану. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*, 3(80), 87-97. <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97/>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Жук Ю. І., Лемега Н. М.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

yuriy.zhuk@lnu.edu.ua, nadiia.lemega@lnu.edu.ua

Місто Львів – туристичний центр національного та світового значення, де сконцентровано понад 2500 історичних та архітектурних пам'яток. Істоична частина міста та Святоюрський комплекс у 1998 році було включено до Світової спадщини ЮНЕСКО.

Історико-культурні рекреаційні ресурси відіграють роль туристичних магнітів Львівщини. Видатні пам'ятки історії, культури та архітектури, унікальні споруди у комплексі творять історико-культурний потенціал міста та області, формують його позитивний туристичний імідж. Духовні та метріальні цінності нації мають особливе значення, оскільки впливають на формування світогляду людей. Ознайомлення з історико-культурними атракціями Львова та області є однією з ключових туристичних потреб гостей, а також виступають потужним туристичним ресурсом, який активно використовується з метою отримання прибутку від туристичної діяльності.

З початком воєнного вторгнення росії на територію України виникла загроза руйнації пам'яток Львівщини через ймовірні ворожі обстріли. З перших днів війни у 2022 році місцевою владою було зніційовано дієві кроки, спрямовані на убезпечення унікальних пам'яток архітектури від можливих руйнувань. Особлива увага була приділена об'єктам ансамблю Світової спадщини ЮНЕСКО.

Було здійснено заходи щодо захисту оригінальних скульптур, у перші дні війни їх огорнули вогнетривкими та захисними матеріалами. Також було демонтовано та переміщено до сховища фрагменти унікального сакрального віттаря «Гологофа» (фігури розп'ятого Ісуса, Матері Божої та Марії Магдалини). Віттар є унікальною сакральною пам'яткою, що не має аналогів в Україні та Європі.

Віттар «Голгофа» з 14 століття пережив чимало воєн та епоху Рядянського Союзу, коли християнство як релігія фактично було заборонено. Нещодавно його було відреставровано зусиллями українських та польських реставраторів. Конструкцію віттаря, яка залишилася у Вірменському дворіку міста Львова було захищено металевими листами.

Щоб захистити скульптури у місті Львові від ймовірних обстрілів було застосовано такі матеріали як вогнетривка тканина, скловата, фольга, і насамкінець спеціальні мішки. Це звичайно не врятує фігури від прямого потрапляння, але при потужній ударній хвилі вони не розіб'ються на друзки і не розлетяться. На жаль, немає змоги повністю демонтувати їх, через надто великі розміри. Обгортають захисними матеріалами і окремостоячі скульптури, зокрема, навколо Катедр та фонтани на площі Ринок.

Також у місті Львові певним способом захищають вітражі, які знаходяться в житлових будинках та церквах. Ї захищають за допомогою захисних екранів, а деякі демонтують.

Звичайно, існують вітражі, які досить складно захистити через їх значні розміри, наприклад це вітражі Латинського собору. З метою їх збереження влада міста Львова залучила працівників рекламного бізнесу, які мають у своєму активі машини-вишки, також на допомогу покликали альпіністів, які визначили яким чином можна опустити сітки зверху і поставити на них захист.

В основному відповідальність за всю роботу щодо захисту

історико-архітектурних пам'яток лягла на плечі львівських реставраторів-професіоналів своєї справи. Також відчувається значна підтримка реставраторів з Польщі, які зібрали гроші, щоб закупити необхідні матеріали. На сьогоднішній день всі музеї Львова демонтували свої експозиції та передали їх до сховищ [1].

Агресивні воєнні дії росії стосовно України мають непередбачуваний, невмотивований характер, так відповідно до статистики Міністерства культури та інформаційної політики України з початку повномасштабного вторгнення 553 об'єктів культурної спадщини та закладів культури України були суттєво пошкоджені, або ж повністю зруйновані ворожими військами. З метою недопущення повної втрати унікальних архітектурних пам'яток та споруд, що мають культове значення командою молодих працівників ІТ Skeiron було ініційовано запуск масштабного проекту #Save Ukrainian Heritage. Метою роботи команди Skeiron є оцифрування максимальної кількості архітектурних та мистецьких пам'яток України, а також збереження історичної пам'яті від деструктивних подій та часового впливу.

Основною діяльністю команди Skeiron є сканування історико-архітектурних пам'яток за допомогою лазерних 3D сканерів, що дозволяє суттєво покращити якість роботи та, є основним напрямком її діяльності. У своїй роботі учасники стартапу використовують вимірвальну техніку (лазерні сканери, дрони, фотоапарати, геодезичні прилади). Сканування архітектурних об'єктів дає змогу точно і якісно моделювати їх зменшені 3D копії, а за допомогою геодезичного облажнання можна детально зафіксувати пам'ятки у часі та просторі. Використання цифрового формату створює можливості для зберігання інформації про характеристики кожного з елементів – колір, розміри, текстуру. Усі ці дані конвертуються у 3D. Цифровий формат дозволяє зберегти інформацію буквально про кожен елемент: його колір, розмір, текстуру. Усі ці дані ми конвертуємо в 3D моделі. Дана інформація служить фундаментом для відбудови чи реставрації історико-архітектурного об'єкту. Для тих фахівців, які займаються відновленням фресок, розписів, мозаїк, спеціально створено структуру високої якості, де чітко і детално видно всі фрагменти. Працюючи з такими матеріалами можна здійснювати ревіталізацію та реставрацію різноманітних розписів та іконостасів.

Влада Львова запропонувала учасникам команди стартапу Skeiron оцифрувати пам'ятки міста Львова. Інвестором проекту виступив Національний інститут польської культурної спадщини за кордоном «POLONIKA», завдяки їх підтримці було організовано проект, що має важливу місію – зберегти історико-архітектурну спадщину Львівщини для майбутніх поколінь.

Протягом 2022 року у межах Львівської області було оцифровано понад 35 архітектурних пам'яток (сакральні об'єкти та дерев'яні будівлі). Така практика дає змогу «застрахувати» споруди на випадок руйнувань, внаслідок обстрілів. Це створює суттєві переваги, оскільки, перш за все фіксується реальний стан об'єктів, що являють собою історико-культурну цінність, що в свою чергу дає змогу повністю відновити унікальні пам'ятки архітектури Львівщини у випадку ракетного обстрілу, а також значно спрощує виготовлення науково-проектних документів, що стосуються пам'яток [3].

Найскладнішим викликом для роботи команди Skeiron у Львові стало оцифрування Архикедрального собору Святого Юра. Даний об'єкт поєднує у собі масштаб території і складність проведення робіт – багате оздоблення, численні підземні ходи, складна логістика внутрішніх приміщень [2].

Також завдяки роботі Skeiron було оцифровано ансамбль Вірменського собору, Церкву Святого Йоанна Золотоустого (вул. Лисенка, Львів) та Храм Преображення Господа Ісуса Христа. Вірменська церква належить до Світової спадщини ЮНЕСКО. Вона збудована у XIV столітті. Храм оцифрують, адже загрози війни не дають можливості оцінити ситуацію наскільки місто Львів є захищеним від нападу ворога [4].

Основними донорами є великі фонди та організації ALIPH Foundation та POLONIKA. Вони фінансують майже всі роботи. До прикладу POLONIKA профінансувала вже вісім об'єктів, у планах ще тринадцять. ALIPH Fondation забезпечує належне опрацювання ще десяти цінних пам'яток.

На сторінці проекту є можливість задонатити на сканування пам'яток. Вартість сканування кожної пам'ятки залежить від обсягу робіт та розраховується для кожного об'єкту окремо. Оцифрували церкву Пресвятого Серця Христового, церкву святого

священномученика Йосафата та костел святого Лаврентія (у місті Жовква).

За словами співзасновника компанії «Skeiron» Андрія Гривняка, працювати з об'єктами культурної спадщини завжди цікаво, бо ніколи не знаєш, на що можеш натрапити і які цікавинки віднайдеш. До прикладу, у церкві Серця Христового є фрески не лише на релігійну, але й національну тематику. А у костелі святого Лаврентія, щоб відсканувати горище, довелося підніматися вгору дуже вузьким проходом, – це трішки лячно, але цікаво.

Кожний храм сканували протягом двох днів. Для цього встановлювали півтори-три сотні скануючих станцій, зробили від двох до чотирьох тисяч фотографій, залежно від специфіки та деталізованості храмів. За словами співзасновника компанії Юрія Преподобного, у Жовкві вже оцифрували всі необхідні пам'ятки архітектури.

«Найважливіші пам'ятки вже мають свої 3D-копії – раніше були оцифровані: Жовківська синагога, Жовківський замок та церква Пресвятої Трійці, яка внесена до списку світової спадщини ЮНЕСКО. У списку маємо багато цінних пам'яток інших населених пунктів Львівщини і навіть інших областей України», – каже співзасновник компанії «Skeiron» Юрій Преподобний. Зараз фахівці працюють над створенням 3D-моделей для ще 10-ти об'єктів на Львівщині [5].

Список використаних джерел

1. Як у Львові убезпечують пам'ятки культурної спадщини. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/04/iak-u-lvovi-ubezpechuiut-pam-iatky-kulturnoi-spadshchyny>
2. #SaveUkrainianHeritage: Як львівські айтівці оцифровують пам'ятки. URL: <https://spadshchyna.lviv.ua/saveukrainianheritage-yak-lvivski-ajtivczi-oczyfrovuyut-pamyatky/>
3. На Львівщині від початку війни оцифрували понад 35 пам'яток архітектури. URL: <https://suspilne.media/307584-na-lvivsini-vid-pocatku-povnomasstabnoi-vijni-ocifruvali-ponad-35-pamatok-arhitekturi/>
4. Ми не знаємо наскільки захищені. У Львові оцифровують Вірменський собор та дві церкви. URL: <https://suspilne.media/252182-mi-ne-znaemo-naskilki-zahiseni-u-lvovi-ocifrovuut-virmenskij-sobor-ta-dvi->

[cerkvi/](#)

5. На Львівщині оцифрували ще три храми. URL: <https://suspilne.media/305722-na-lvivsini-ocifruvali-se-tri-hrami/>

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ГЕОТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛОНІНСЬКО-ЧОРНОГІРСЬКОГО МАСИВУ

¹Зузяк Н. В., ²Куца І. В.

*Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
e-mail: ¹nadia.zuziak13@gmail.com; ²irynekutsa@ukr.net*

Для розвитку господарства та матеріальної культури люди завжди використовували багатства природи. Проте з часом потреби людей змінюються, з'являється попит на відвідування гірських місцевостей з метою відпочинку та естетичної насолоди. Протягом останнього десятиліття набуває активного розвитку геотуризм. Він є новим напрямом прикладних геолого-геоморфологічних досліджень та особливим видом туризму. Геотуризм має значний спектр дефініцій. Сучасний стан використання цього терміну засвідчує, що він означає передусім специфічну форму туризму. Проблемами геотуризму займались, зокрема, Т. Słomka, А. Kicińska-Świederska. За їх визначенням геотуризм - це розділ пізнавального туризму, що ґрунтується на вивченні геологічних (геоморфологічних) об'єктів і процесів, а також отриманні від контакту з ними естетичних вражень [4]. П. Рожицький розглядає геотуризм як певний різновид краєзнавчого туризму, що в деяких моментах може мати багато спільних рис із активним туризмом [3].

Метою нашого дослідження є проаналізувати природні передумови розвитку геотуризму Полонинсько-Чорногірського масиву, як регіону з великою кількістю цікавих геолого-геоморфологічних об'єктів.

Створення туристичного продукту – це складний процес, який вимагає не лише детального вивчення та аналізу туристичної дестинації, але й застосування комунікаційної політики для його просування. Саме тому в дослідженні нового перспективного

геотуристичного маршруту в Полонинсько-Чорногірському масиві нами було використано платформу Google maps для розробки геотуристичного маршруту [1].

Актуальною є проблема використання геологічної спадщини у контексті сталого розвитку туризму регіону. Зокрема, в еко-, гео- і культурноосвітній діяльності активно використовуються такі феномени неживої природи Карпат як скелі, останці, водоспади та інші цікаві геолого-геоморфологічних об'єкти досліджуваного масиву. Водночас, дидактичне забезпечення геологічною інформацією названих об'єктів є ще недостатнім і потребує спеціальних науково-методичних розробок [5].

Ці об'єкти повинні бути обладнані інформаційними щитами, нанесені на картосхемами. Багато з існуючих локацій, зокрема скелі і водоспади, включені у мережу туристичних шляхів і є досить популярними серед відвідувачів полонин та гір. Поряд з цим, спостерігається тенденція відсутності тематичних маршрутів, що спеціально створюються для ознайомлення з цікавими об'єктами неживої природи. Тепер у регіоні активно почали розроблятися туристичні путівники низкою цікавих феноменів неживої природи, зокрема скелями, водоспадами, а також гірськими озерами. Для цих стежок буде розроблено спеціальний путівник з комплексним описом основних атракційних об'єктів.

Недостатньо використовується геологічна спадщина для організації геотріпів – спеціальних турів для ознайомлення з цікавими у науковому відношенні геологічними розрізами, процесами та формами рельєфу. Такі геотріпи є невід'ємною частиною програм конференцій і семінарів, пов'язаних з науками про Землю, а також практичних занять з геоморфології.

Для багатьох геологічних об'єктів, що виступають як місця частого відвідування туристами, важливою є проблема деградації ґрунтово-рослинного покриву прилягаючих територій, а також руйнації породи під дією механічних навантажень та відбору геологічних колекцій. Для багатьох атракційних скель, водоспадів і гrotів актуальним є забезпечення безпечного доступу для здійснення пізнавальних, екологічних та навчальних екскурсій.

Нами запропонований і розроблений в додатку Google maps перспективний геотуристичний маршрут, що розпочинається з

Свидовецького заповідного масиву та пролягає територію Карпатського біосферного заповідника. Його простягання відображене на рисунку 1.

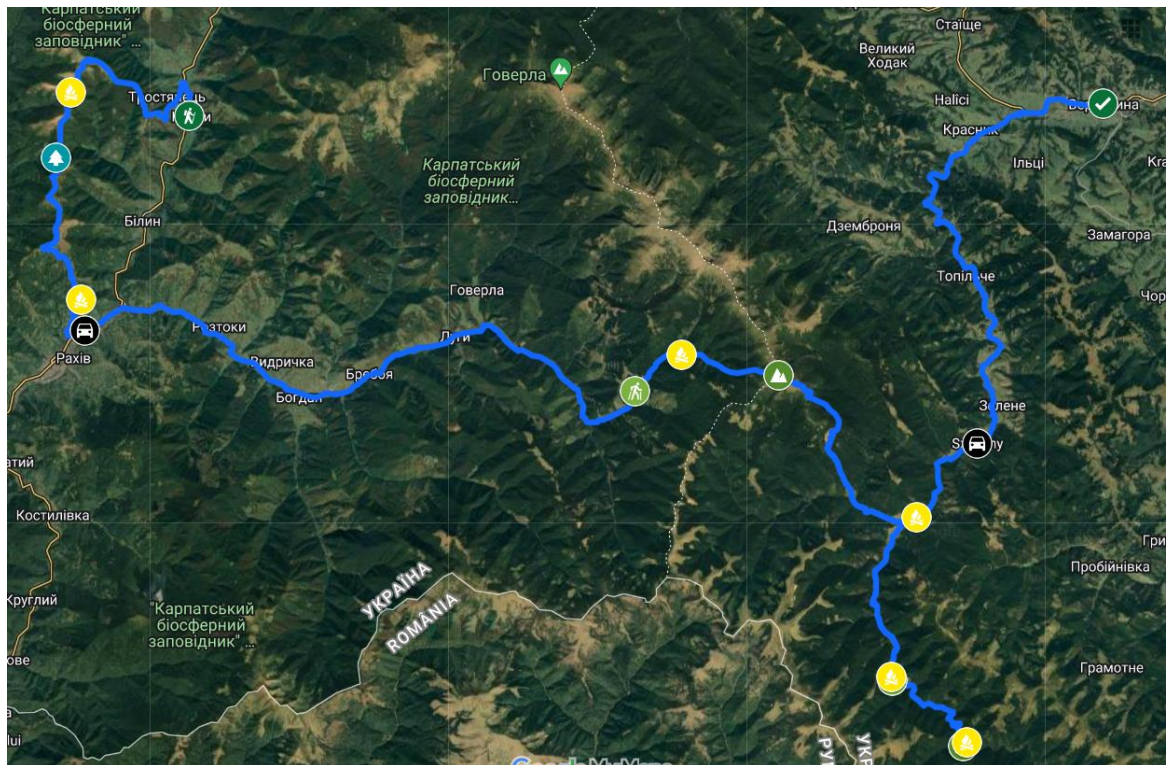

Рис.1 Перспективний геотуристичний маршрут

За розміщеним нижче покликанням можна познайомитись із маршрутом:

https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1zyuixY_vov78cNBoikcDerBWTi30jNo&ll=48.04676929978622%2C24.508358341015626&z=11

Розроблений нами маршрут розпочинається в с. Кваси Ясінянської селищної громади Рахівського району Закарпатської області. Розташоване вздовж річки Чорна Тиса на відстані 14 км від районного центру Рахів і за 26 км від Географічного центру Європи.

Село оточене з півночі Полонинсько-Чорногірським пасмом гір, з півдня – Мармароським кристалічним масивом. У цьому районі розташований масив Чорногора, в межах якого є гора Говерла (2061 м), та решта 5 двотисячників, з яких до Квасів найближче розташована г. Петрос (2020 м).

Пройшовши 11 км пішого маршруту необхідно зупинитись на перший нічліг та організувати туристичний бівуак – місце відпочинку учасників походу.

Наступного дня передбачено подолання 8 км туристичного шляху.

Після цього варто організувати нічліг та відпочити. Розбивка бівуаку полягає в тому, щоб правильно вибрати місце, добре підготувати площадку, розпланувати її і поставити намети, розпалити ватру, приготувати їжу, організувати безпеку табору. Основна ціль – забезпечення повноцінного відпочинку.

Наступного дня передбачено переїзд до урочища «Комен», від цієї точки туристам необхідно подолати маршрут довжиною 3 км та вибрати місце для розкладання наметів.

Першою вагомою гірською вершиною на маршруті є Попіван Черногірський. Після підняття на гору можна ознайомитись з історією астрономічної та метеорологічної обсерваторії на її вершині. Білий Слон – колишня обсерваторія на горі Попіван. Найвище розташована споруда України, в якій постійно жили й працювали люди (2028 м над р. м.) Діяла у 1938 – 1941 рр. як частина Польської Ліги протиповітряної оборони держави.

Попіван Черногірський – складений глибоководними осадовими породами крейдового і палеогенового періодів – флішем, до складу якого входять аргеліти, алевроліти; рідше мергелі, гравіліти і конгломерати, що рівномірно перешаровуються. На вершині Попівана пісковики при вивітрюванні утворюють кам'яністі розсипи. Після спуску з вершини запланований відпочинок – сон поблизу міні – готелю «Під зоряним небом». Завершальна частина туристичного маршруту бере свій початок з села Шибене, звідки слід дістатись до сусіднього селища Буркут, а з нього вже підійматись через полонину Прелучний, де необхідно зупинитись на нічліг.

На наступний день маршрут продовжується через гору Боршутин та полонину Старостая до вершини Велика Будичевська (1678 м), з якої чудово проглядається гора Чивчин. Підходячи до неї, слід пройти скелястий виступ цікавої конусоподібної форми. Потім залишаємо лінію кордону та починаємо спускатись до сідловини. З цього моменту на вас чекатиме доволі непроста дорога. Підійматись на Чивчин прийдеться некошеною травою. Із вершини туристи зможуть оглянути безкраї горизонти гірських масивів.

Чивчинські гори – гірський масив у південно-східній частині українських Карпат, у межах Верховинського району Івано-Франківської та, частково, Чернівецької областей. В румунській

літературі Чивчинські гори визначають частиною Мармароського масиву, чим вони геологічно і є, але в Україні, Чивчини позиціонуються окремим масивом. І для туристів це має зміст, адже в Чивчинських горах значно менше туристів і значно більше пригод.

Масив простягається на 40 км з північного заходу на південний схід – від гори Стіг до гори Гнатася, між долинами річок Чорний Черемош і Васер та Рускова. Від головного хребта відходять короткі бічні хребти (наприклад Ротундул). Найвища вершина масиву – гора Чивчин (1769 м).

На горі туристична група залишиться на нічліг. Наступного дня їм необхідно буде подолати шлях з гори до села Шибене, де туристів буде очікувати транспорт до завершальної точки маршруту – смт. Верховина.

Геотуризм – напрям який передбачає розробку тематичних туристичних шляхів із залученням геологічних та геоморфологічних утворень. Полонинсько-Чорногірський масив має великий потенціал для розвитку геотуризму. Тут розміщені мальовничі гірські хребти і вершини, фрагменти річкових долин, скельні та карстові утворення, високогірні озера і болота, численні відслонення гірських порід, прояви гравітаційних процесів тощо. Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо розробку нових геотуристичних маршрутів у регіоні та проекти по маркуванні цих маршрутів на місцевості і встановленні інформаційних щитів.

Список використаних джерел

1. Лепетюк В. Б. Продукти ГІС-технологій для підвищення туристичної привабливості дестинації. *Геодезія, картографія і аерофотознімання*. 2020. Вип. 92. С. 55–67.
2. Hoverla. *A Pallas nagy lexikona Bokor József*. Budapest: Arcanum; FolioNET Kft., 1998
3. Rozycki P. Klasyfikacja współczesnych form turystyki. *GeoTurystyka*. 2005. Т. 2. № 1 (2). S. 13 – 23.
4. Słomka T., Kicińska-Świederska A. Geoturystyka – podstawowe pojęcia *GeoTurystyka*. 2004. Т.1. № 1. S. 5 – 7.
5. Wimbledon W.A.P. Geosites – an International of Geological Sciences initiative to conserve our geological heritage. *Representative geosites of Central Europe. Polish geological institute*. W. 2. Special Papers. Warszawa, 1999. S. 5 – 9.

ЕНЕРГЕТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ТУРИСТИЧНИХ МІСТАХ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВОВА)

Костик Н. А., Лозинський Р. М.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

nataliia.kostyk.hrfu@lnu.edu.ua , roman.lozynskyu@lnu.edu.ua

Енергетична модернізація об'єктів культурної спадщини є дуже цікавою та важливою темою. Особливо важливою вона є для Львова, це старовинне українське місто, центр якого внесений до списку об'єктів спадщини ЮНЕСКО.

Місто як національний витвір мистецтва - саме так його описують. Енергомодернізація - це трансформація будівель, об'єктів культурної спадщини, з метою підвищення їх енергоефективності для сталого розвитку міст [1]. Це включає оптимізацію використання води, енергії та відходів, а також зменшення викидів CO₂. Львів - одне з найбагатших міст України за кількістю та значенням історичних, архітектурних та культурних пам'яток - їх понад 2 000. Однак, вони демонструють низький рівень енергоефективності, що призводить до значних викидів CO₂ та зростання рахунків за енергоносії. Водночас, активні урбанізаційні процеси у другій половині ХХ століття, зміна гідрогеологічних умов у заплаві річки Полтви, збільшення транспортного навантаження, зростання шкідливих викидів в атмосферу та підвищення рівня вібрації, природне старіння значної частини будівель, багатьом з яких понад 200 років, призвели до того, що багато об'єктів нерухомої культурної спадщини та інших цінних будівель і споруд стали небезпечними для експлуатації та проживання людини. Інженерні споруди та мережі перебувають у вкрай незадовільному технічному стані. Отже, ми бачимо, що проблема енергетичної модернізації об'єктів культурної спадщини дійсно існує. Для боротьби з нею в усьому світі створюються відповідні інституції, як, наприклад, управління охорони історичного середовища у Львові. Існує багато варіантів вирішення проблеми енергетичної санації об'єктів культурної спадщини

Перед проведенням реновації необхідно проаналізувати потенціал і

можливості енергозбереження в історичних будівлях. Аналіз покаже, які заходи можуть бути плідними з енергетичної точки зору, а які не потребують подальшого розгляду. В історичних будівлях системи кондиціонування та опалення часто перебувають у поганому стані і потребують регулярних перевірок, водночас вони повинні відповідати екологічним та економічним вимогам будівлі. Важливим аспектом енергомодернізації є те, що можливі зміни клімату не повинні впливати на будівлю або артефакти, що зберігаються в ній, тому слід використовувати енергоефективні продукти.

Реконструкція та термомодернізація стін, особливо в історичних будівлях, є складною і багатогранною проблемою. Теплоізоляція стін є одним із способів покращення енергетичних стандартів будівлі. У випадку існуючих будівель, які знаходяться під архітектурним захистом, занесені до реєстру пам'яток і мають фасади високої архітектурної цінності, стандартні методи покращення енергетичної якості огорожувальних конструкцій не можуть бути застосовані, аналогічно до ситуації з методами діагностики теплового захисту існуючих будівель. У випадку історичних будівель можливою альтернативою є використання внутрішньої теплоізоляції стін. Використання такої теплоізоляції вимагає не тільки нових технологій і теплоізоляційних матеріалів, але, що найголовніше, нового комплексного підходу до теплової діагностики. Італійська рада з зеленого будівництва розробила спеціальну систему оцінки для сертифікації історичних будівель, що базується на стратегіях, пов'язаних з трьома цілями, а саме: енергозбереженням, збереженням історичної архітектури та покращенням внутрішнього середовища будівлі для користувачів.

Алгоритм теплової діагностики, призначений для історичних будівель, був представлений на прикладі історичного таунхаусу, розташованого у Львові, Україна [2]. Внутрішні повітроводи, пристосовані для видалення вологи з внутрішньої теплоізоляції, використовуються для покращення енергетичної якості стін в історичних будівлях. Результати діагностичних обстежень історичних будівель необхідні для того, щоб запропонувати ремонтні рішення, які не втручаються в історичне архітектурне та конструктивне планування будівлі. Проблема енергоефективності також пов'язана зі зміною

клімату. Підвищення середньодобової річної температури у Львові є значним. Крім того, центр міста розташований в улоговині, і там є "тепловий острів". Літні зливи призводять до повного затоплення вулиць, страждають підвали та перші поверхи історичних будівель. Ще однією проблемою є те, що раніше через центр міста протікала річка Полтва. Зараз у Львові вона майже повністю під землею, захована в каналізаційному колекторі в центральній частині міста. Однак її присутність впливає на тепловий режим і вологість в історичних будівлях. Ще одна проблема – утеплення. Мешканці часто намагаються замінити автентичні дерев'яні вікна на металопластикові в історичних будівлях. Це псує зовнішній вигляд будинків і погіршує циркуляцію повітря. Львівська влада розробила програму співфінансування, за якою людині, яка реставрує старе дерев'яне вікно, компенсують 60% вартості робіт, а якщо вона замінює металопластикове вікно на дерев'яне - 50% вартості.[3] Також співфінансується ремонт історичних брам у будинках, які є культурною спадщиною. Проблема енергомодернізації також пов'язана з туризмом у місті. Львів є великим туристичним центром. Значна частина квартир у центрі міста перебуває у приватній власності. Власники цих квартир здають їх в оренду туристам. Головне для них - прибуток, вони прагнуть забезпечити комфорт потенційним туристам у квартирах, ігноруючи питання захисту будівлі. Вони використовують сучасні матеріали, які руйнують автентичну архітектуру. Опалення в історичних будівлях Львова також є проблемою. Дуже часто це газове опалення, старі газові котли в історичних будівлях. Таке опалення часто є неефективним. Крім того, є велика проблема отруєння чадним газом. Як тільки починається зимовий сезон, з'являються повідомлення про це. Але вирішити цю проблему зараз також складно через російську агресію проти України. Взимку Росія почала обстрілювати та руйнувати енергетичну інфраструктуру в Україні. Як наслідок, з листопада діяв графік щоденних відключень електроенергії. Електрики не було півдня і більше. Все це дуже негативно впливає на багато питань, пов'язаних з енергетичною модернізацією об'єктів культурної спадщини. Однак в контексті покращення якості життя в містах, все таки необхідно реалізовувати заходи з енергомодернізації історичних центрів та районів.

Список використаних джерел

1. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21 жовтня 2021 року, № 1818-IX, стаття 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text>
2. Orlik-Koźdoń B., Radziszewska-Zielina E., Fedorczak-Cisak M., Steidl T., Białkiewicz A., Żychowska M., Muzychak A. Historic Building Thermal Diagnostics Algorithm Presented for the Example of a Townhouse in Lviv. *Energies*. 2020; 13(20):5374. <https://doi.org/10.3390/en132053>
3. Програма співфінансування реставрації вікон // Львівська міська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/architecture-and-historic-heritage/260955-u-lvovi-rozpochala-diiaty-prohrama-spivfinansuvannia-restavratsii-vikon-vzhe-nabrano-neobkhidnu-kilkist-zaiavok-na-2019-rik>

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ У ПАНДЕМІЧНО-ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Мальська М. П.¹, Зінько Ю. В.¹, Горішевський П. А.²

¹*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

E-mail: Marta.Malska@lnu.edu.ua ; zinkoyuriy@gmail.com

²*Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ, Україна*

E-mail: pavlo.gorishevskyy@ukd.edu.ua

Львівські географи з пошаною згадують професорку Ольгу Заставецьку як відомого українського економіко-географа. Одночасно вагомим був її вклад щодо впровадження туристичної спеціальності на географічних факультетах заходу України та проведенні активної науково-освітньої діяльності у сфері географії і економіки туризму. Низка її робіт були присвячені ролі туризму і рекреації у розвитку депресивних регіонів та активізації господарського комплексу. Особливі організаторські здібності вона проявила у забезпеченні підготовки фахівців з туризму на кафедрі географії України та організації тематичних туристично-рекреаційних конференцій. Організована нею міжнародна конференція “Дністровський каньйон –

унікальна територія туризму” (2009) [1] здобула значний резонанс серед науковців і практиків туризму. Серед тематик цієї конференції було багато доповідей, присвячених сільському зеленому туризму.

В останні роки переживаємо складні періоди для розвитку туризму, в тому числі сільського, що пов’язано з пандемією COVID-19 та російсько-українською війною. Аналіз пандемічно-воєнного впливу на стан і перспективи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні присвячена ця публікація.

Сільський туризм і екотуризм для Українських Карпат виступають як базові форми сталого рекреаційно-туристичного розвитку відповідно до пріоритетів міжнародного Протоколу про *сталий туризм* до Рамкової конвенції про охорону та *сталий* розвиток *Карпат*. Агротуристичні території і національні парки рекомендувались експертами UNWTO як дестинації “відкритого простору” для безпечного відпочинку під час глобальної пандемії [5]. Дослідження розвитку туризму у сільських місцевостях Карпатського регіону України у пандемічний період 2020–2021 років засвідчували наявність певних тенденцій і трендів туристичного руху і його обслуговування, які важливо враховувати для поточного “кризового” моменту і на перспективу.

У представлений роботі проаналізовано вплив пандемії COVID-19 на розвиток сільського туризму в 2020–2021 роках та висвітлено основні заходи суб’єктів туристичної діяльності щодо адаптації до викликів і ризиків, спровокованих пандемією [2]. Для дослідження наслідків впливу пандемії на відвідуваність туристами сільських садиб і національних парків в регіоні та обґрунтуванні шляхів адаптації туристичного руху до актуальної кризової ситуації було використано комплекс взаємозв’язаних методів. Серед них: соціологічні (анкетування та інтерв’ювання власників осель), статистичні (аналіз динаміки відвідуваності та активності суб’єктів з надання послуг) та оцінки інформаційно-маркетингових пропозицій в мережі Інтернет.

Проведені соціологічні обстеження власників сільських садиб в Українських Карпатах (Івано-Франківська область), що приймають туристів, засвідчили зменшення відвідуваності у пандемічному 2020 році. На зменшення відвідуваності туристів вплинули такі фактори як невизначеність пандемічної ситуації в країні в цілому і регіоні зокрема (певні з областей були серед лідерів по захворюваності) та

самообмеженість у прийомі туристів самими власниками. Одночасно, вперше за понад 10-річний період, у 2020–2021 роках маркетинговою агенцією Karpaty.info [4] відмічено тенденцію зменшення кількості готелів і садиб, що рекламувались в мережі Інтернет.

Анкетуванням власників понад 300 садиб, проведеного Університетом Короля Данила з Івано-Франківська спільно з громадськими організаціями у Верховинському і Косівському районах та Яремчанській міській раді Івано-Франківської області (Проект “Портрет туриста очима власників садиб в період пандемії” реалізовано за підтримки Українського культурного фонду у 2020 р.), встановлено, що для заохочення туристів вживаються такі заходи як зниження ціни перебування та економія витрат на обслуговування [3]. У меншій мірі приділялась увага санітарно-гігієнічним заходам, що забезпечують безпечне перебування у садибах.

Деталізуємо статистику основних відповідей учасників опитування. Щодо одночасного прийому відповідної кількості гостей, то в опитуванні взяли участь власники садиб з переважною місткістю 1–10 осіб (до 6 осіб – 25,2%; до 10 осіб – 25,2%) – типові представники зеленого сільського туризму [3]. За підсумками опитування визначено, що у 29,4 % респондентів у 2020 році відбувся спад у кількості відпочиваючих на 50%–75% порівняно з 2019 роком [3], 27% опитуваних зазначили, що кількість туристів знизилось більш ніж на 75%, а 25,2% власників садиб повідомили про зменшення відпочиваючих на 25%-50%. Слід зазначити, що було кілька відповідей, які не очікувано отримали зростання кількості гостей, незважаючи на пандемію, що склало 0,6%.

Досліджуючи дії та заходи, які власники здійснили у своїх закладах сільського туризму, щоб подолати спричинену пандемією ситуацію, отримали такі відповіді [3]: майже половина опитуваних (44,4%) відповіла про те, що єдиним заходом, який вони здійснили в роботі свого закладу було значне зниження цін на проживання та послуги; 16,7% власників садиб підвищили стандарти гігієни для мінімізації контактів; 12,5% впровадили цифрові та маркетингові інструменти та із задоволенням продовжили навчання в рамках нашого проекту; 11,1% респондентів оптимізували свої витрати (в основному, як виявилось, за рахунок зниження кількості відвідувачів – відсутність туристів зменшили витрати на обслуговування садиб).

Рівень якості та забезпечення безпеки послуг у період пандемії у садибах на невисокому рівні, адже тільки 16,7% власників садиб повідомили, що вже підвищили стандарти гігієни та вжили певних заходів для мінімізації контактів, пов'язаних з соціальним дистанціюванням. Переважна більшість мандрівників у наступних роках, вибираючи місце для відпочинку, будуть дуже багато уваги приділяти тому, наскільки місцевий бізнес відповідальний і готовий забезпечити безпеку перебування у закладі розміщення з дотриманням усіх рекомендованих санітарних норм та правил, як українських, так і міжнародних.

Період великомасштабної агресії Росії на Україну та його вплив на діяльність сільського туризму Карпатського регіону досліджувався на прикладі громад Сколівщини (Львівська область) та громад Надвірнянщини, Верховинщини і Коломийщини (Івано-Франківська область). Агроосередки виявились у першу чергу важливим місцем розміщення переміщених осіб зі сходу та півдня України. Перелічені громади надали агрооселі майже під 100% заселення для переселенців. Власники осель надавали у більшості випадків безкоштовне розміщення за цінами собівартості послуг. При довготерміновому перебуванні в оселях надавались суттєві знижки.

У час новітньої російсько-української війни, Сколівщина активно долучилася до прийняття та розміщення на території громади вимушено переселених осіб. За період з 24.02.2022 Сколівська громада, стала прихистком для понад 4 тис. внутрішніх переселенців. Орієнтовна к-сть ВПО, що проживали в приватному секторі, в тому числі і в садибах (а їх налічується в громаді понад 70) – *понад 2 тис. осіб*. Слід зазначити, що власники агросадиб – представники етнографічно-екологічного кластеру “Бойківські Газди” об'єднали свої зусилля задля підтримки ВПО, а саме: надання безкоштовного житла для ВПО (в рамках державної програми “Прихисток”); створення обліку (реєстру) осіб з числа ВПО для отримання гуманітарної допомоги від різноманітних благодійних організацій, міжнародних фондів та фондів; інформаційну, психологічно-реабілітаційну, рекреаційну підтримку та ін.

Окрім цього, переселенцям забезпечували участь в оглядових та тематичних екскурсіях, що організовувались спільно з органами самоврядування громад. У Верховині працює проект “Шелтер”, де переселенці можуть отримати консультації психологів та юристів, а в

Коломій працює соціальна ініціатива “Вулик змістів”, що допомагає знайти переселенцям житло, роботу та реалізуватись у громаді. Власники агроосель разом з односельцями беруть участь у виготовленні продукції для військових та переселенців.

Щодо туристів, які приїжджали в Карпатський регіон улітку 2022 року, то їх кількість значно зменшилась порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Переважають туристи уїкендового характеру, що зупиняються в оселях на 1–2 дні. Суттєвою є також частка туристів, що організовують туроператори у форматі автобусних турів. Одночасно спостерігається тенденція щодо надання суттєвих знижок при довготривалому перебуванні в агросадибах.

Список використаних джерел

1. Дністровський каньйон – унікальна територія туризму [Текст] : Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (16-18 травня 2009 р.) / МОН України, Головне управління з питань туризму, сім'ї, молоді та спорту, ТДОВА, ТНПУ ім. В. Гнатюка ; за ред. О. В. Заставецька, О. М. Адаменко, Г. І. Денисик [та ін.]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 240 с.

2. Методичні рекомендації (Протокол) з надання послуг сільського зеленого туризму (сільської гостинності) у корона- та посткоронавірусний період / В. Васильєв, О. Гафурова, О. Мотузенко [літ. ред. І. Околович]. – Київ : Спілка сільського зеленого туризму України, 2020. – 19 с.

3. Портрет туриста очима власників сільських зелених садиб в період пандемії : Аналітичний звіт за результатами дослідження / П. А. Горішевський, Л. Л. Аронець, В. П. Передерко, О. І. Зварич. – Університет Короля Данила [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukd.edu.ua/news/mizhnarodna-diyalnist/portret-turista-ochima-vlastnikiv-silskikh-zelenikh-sadib-v-period>

4. Karpaty.info / Офіційна сторінка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.karpaty.info/ua/>

5. 'Safe Travels': Global Protocols & Stamp for the New Normal / World Travel & Tourism Council [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://wtcc.org/COVID-19/Safe-Travels-Global-Protocols-Stamp>

ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ ПО ТЕРИТОРІЇ ПЕРСПЕКТИВНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ “СЕРЕДНЬОСЕРЕТСЬКИЙ”

Новицька С.Р., Янковська Л.В.

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

ekosvit76@ukr.net

Стратегія збалансованого розвитку передбачає дотримання екологічних прав нинішніх і прийдешніх поколінь, зокрема на якісне довкілля, якісне життя і якісний відпочинок. Потреба людей в реалізації рекреаційних послуг на лоні природи дедалі зростає в зв'язку з процесами урбанізації, епідемією коронавірусу та війною в Україні. Тому, цілком актуальним є використання місцевих рекреаційних ресурсів природно-заповідних територій, котрі, попри виконання природоохоронних функцій, були б соціально-орієнтованими, а саме регіональних ландшафтних парків (РЛП). Тернопільщина володіє значним природним та історико-культурним потенціалом для створення таких багатофункціональних об'єктів. Пропонується створити перспективний РЛП “Середньосеретський”, котрий задовільнив би попит в рекреаційних об'єктах в центральній частині області, а також став би частиною регіональної екологічної мережі. Розроблені туристичні маршрути сприятимуть організації рекреаційної діяльності та врегулюванню потоків туристів по території РЛП.

Проектована площа перспективного регіонального ландшафтного парку “Середньосеретський” складатиме близько 10500 га, обмежена населеними пунктами сс. Буданів, Яблунів, Тудорів, Звиняч, Скомороше, м. Копичинці, сс. Скородинці, Семаківці, Біла, Горішня Вигнанка, Угринь, Ягільниця, Росохач. РЛП буде простягатися в меридіональному напрямку вздовж долини р. Серет і деяких її допливів (малих річок Перейма, Потік, Білий Потік, Млинка). Максимальне рекреаційне навантаження по типах ландшафту для РЛП “Середньосеретський” складає для паркового – 22 люд./день/га; для лісового – 7,8 люд./день/га; для нелісового – 19,5 люд./день/га. Потенційна рекреаційна ємність РЛП по сезонах: зима – 36 тис. люд., літо – 62,5 тис. люд.

В геоморфологічному відношенні територія парку знаходиться в межах Тернопільської структурно-пластової рівнини. У загальному плані ці ландшафти представлені місцевостями каньйонального, надзаплавно-терасного та заплавного типів. Унікальною особливістю рельєфу є поєднання відносно рівних плакорних ділянок та вузьких каньйоноподібних долин річок із стрімкими (на зовнішніх дугах меандр) схилами – так званими “стінками” (у м.Чорткові, сс. Біла, Угринь, Росохач). На крутосхилах та “стінках” відкриваються пласти девонських пісковиків, силурійських сланців та вапняків. Найбільш цікавими в рекреаційному відношенні є прирічкові ділянки – заплави, байрачні ліси, пагорбові луки та чагарники, стінки каньйону Серету, а також лісові ділянки.

Пропонується створити такі туристичні маршрути по території перспективного регіонального ландшафтного парку “Середньосеретський”:

- *історико-краєзнавчий* маршрут: *м.Чортків* (деревяна церква Вознесіння Господнього (1717 р.) – замок Гольських (1610 р.) – деревяна Успенська церква з дзвіницею (1635 р.) – ратуша з годинниковою вежею (1924 р.) – будинок колишнього міського магістрату (1930 р.) - церква Покрови Пресвятої Богородиці (1905 р.) з каплицею Божої Матері та джерелом Всецариці – Катедральний собор Верховних Апостолів Петра і Павла (1990 р.) – кляштор оо. Домініканців (1610 р.) – костел св. Станіслава (1619 р.) – синагоги (1680, 1909) – капличка Чудотворної Матері Божої з Люрду) – *с. Біла* (на околицях села з городища літописного поселення Моклеков (1211 р.) - деревяна дзвіниця ХІХ ст., домініканський костел, церква Різдва Пресвятої Богородиці (1903) - відслонення гірських порід силурійського і девонського періодів (урочище Камінна)) –*с. Білий Потік* (виявлено залишки поселення трипільської та могильник комарівсько-тшинецької культур - церква Покрови Пречистої Діви Марії (1805) - костел Матері Божої Ченстоховської (1933)) – *с. Бичківці* (церква Іоанна Богослова (1827 р.) - ботанічні пам'ятки природи — сосна Веймутова і дуб пірамідальний (понад 350 років)) – *с. Буданів* (замок-костел (1765 р.), монастирські келії (XVIII ст.), мурована церква Великомученика Георгія (1852 р.)) – *м.Хоростків* (дендрологічний парк - старий (18 ст.) і новий (1837) графські палаци - кінний манеж (1837 р.) - в'їзна брама

(сер. 19 ст.) - будинок (19 ст) - церкви Положення Чесної Ризи Пресвятої Богородиці (1837) – костюол (1870 р) – *с.Яблунів* (графський палац Дідушицьких (друга пол. ХІХ ст) – парк (1840 р) – Успенська церква (1875 р)) – *м. Копичинці* (знайдені археологічні пам'ятки трипільської культури, слов'янське городище – дерев'яна Воздвиженська церква з дзвіницею (1630 р) – костел Успіння Марії (1802 р) – церква Різдва з дзвіницею (1898 р) – греко-католицький храм Св. Миколая на горі (1900 р) – парк над ставом - синагога) – *м. Чортків*; - *екостежка «Заповідна»* - *м. Чортків* – *с. Угринь* (печера Угринь) – (загальнозоологічний заказник Звіринець-Білецький) – *с. Залісся* (печера “Млинки”) – *с. Озеряни* (Озерянський загально зоологічний заказник) – *с. Улашківці* (лісовий заказник Дача Галілея, печера “Улашківська”) *с. Шипівці* (урочище Бубнівка) - *с. Більче* – *Золоте* (печера “Вертеба”, де знайдено сліди трипільської культури; *Більче-Золотецький парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва* (1800 р); церква Св. Михайла (1871 р), каплиця (1898 р), сліди черняхівської культури в урочищі Кадуби; рештки давньоруського городища з валами і ровами на березі р. Серет) – *с. Монастирок* (печерний храм (ІХ – ХІІ ст.), келії Василіанського монастиря (ХVІ ст.), *Здвиженська церква* (ХVІІІ ст.)) – *с. Касперівці* (касперівські сфінкси, меандри і каньйон Серету) – *с. Королівка* (печера “Оптимістична”) – *с. Стрільківці* (печера “Озерна”).

Створення запропонованого перспективного регіонального ландшафтного парку «Середньосеретський» одночасно стане складовою частиною регіональної екомережі (Яблунівського природного ядра місцевого рангу, через який проходить «Серетський» екокоридор) і регіональної рекреаційної системи, що сприятиме, з однієї сторони, більш ефективному використанню рекреаційних ресурсів даної території, а з іншої сторони, слугуватиме гарантом збереження і відновлення рекреаційних ландшафтів. Запропоновані туристичні маршрути будуть цікавими для туроператорів і сприятимуть рівномірному розподілу потоків туристів в межах парку.

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Озява О., Стецький В.

*Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна*

В сучасних умовах воєнного стану України та наслідків пандемії коронавірусу SARS-CoV-2 важливим залишається розвиток туризму, що може стати одним з інструментів відновлення та розвитку регіонів. Війна та зміни у геополітичному контексті можуть призвести до зменшення кількості закордонних туристів в Україні, але одночасно можуть збільшити інтерес українців до відпочинку внутрішнім туризмом. Історико-культурний туризм може стати одним з пріоритетних напрямів розвитку внутрішнього туризму в Україні в ці умови. Враховуючи та аналізуючи ресурсний потенціал регіонів в туристичній галузі значний інтерес представляє аналіз сучасного стану історико-культурного туризму в Чернігівській області, а також визначення потенціалу та перспективи розвитку, що є ціллю даного дослідження. Об'єктом дослідження виступає історико-культурний туризм в Чернігівській області.

Дослідженнями туристичної галузі, пріоритетам та стратегія розвитку окремих видів туризму Чернігівської області присвячені роботи таких українських дослідників, як Н. В. Погуда та О. В. Чухіна [6], І. Я. Антоненко та Ю. М. Котюх [1], О. Зеленська, В. Зеленський, Н. Алешугіна [4]. Однак, попри наукову цінність і значущість робіт, недостатнім є розкриття проблеми стратегічного розвитку туристичної індустрії саме на регіональному рівні в умовах воєнного стану країни. Це й обумовлює актуальність і важливість обраної теми дослідження.

Попри маловідомість Чернігівщини в порівнянні з іншими регіонами України, область багата на історичні місця та пам'ятки та має значний туристичний потенціал. Перш за все слід зазначити, що історико-культурні ресурси охоплюють різноманітні об'єкти та місця, що мають значення з історичної, архітектурної, археологічної точок зору, пов'язані з видатними історичними постатями, місцевим етнографічним контекстом, національними традиціями та культовими

спорудами, центрами мистецтва та ремесел, музеями, виставками, театрами, картинними галереями та іншими культурними установами [1].

Чернігівська область займає одне з провідних місць в Україні за кількістю об'єктів культурної спадщини [6]. На території досліджуваної області за даними Департаменту культури й туризму, національностей і та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації, розміщено 7370 (12728 разом з внутрішньо-комплексними) об'єктів культурної спадщини, у тому числі: 4663 (8974 разом з внутрішньо-комплексними) – археології, 2541 (3588 разом з внутрішньо-комплексними) – історії, 166 – монументального мистецтва [2]. Доцільно розглянути більш детально кожен із них.

Чернігівська область є єдиним регіоном в Україні, де збереглося близько третини архітектурних пам'яток давньоруського періоду, більшість з яких розташовані в місті Чернігів. Слід зазначити, що 14 населених пунктів Чернігівської області занесено до переліку історичних, три із яких мають тисячолітню історію: м. Чернігів, м. Новгород-Сіверський, м. Любеч (як поселення за часів Київської Русі) [3].

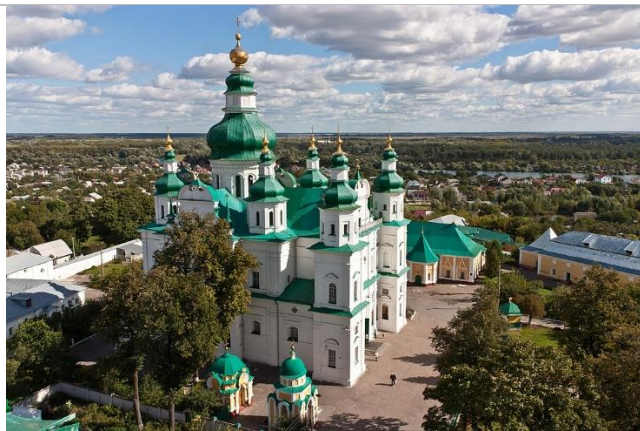

Рис. 1. Свято-Троїцький собор,
Чернігів
(за матеріалами інтернет-
джерел)

Рис. 2. Пам'ятник Миколі Гоголю,
Ніжин
(за матеріалами інтернет-
джерел)

Зокрема, на території Чернігівської області розміщені 33 музеї [3], а також дворянські садиби. Зокрема, збережені майже в ідеальному стані пам'ятки архітектури такі, як Чернігівський Дитинець, Батуринська фортеця, Палац Разумовського. Проте більшість із пам'яток архітектури потребують значної реставрації, зокрема, маєтки

(Катеринича в м. Бобровиця, Раковича в с. Соколівка), палаци (Пашковських в с. Чемер, Мейендорфа в с. Новий Биків), садиби (Дараганів в с.м.т. Козеленець, Кочубеїв в с. Тиніца) [1] тощо.

Рис.3. Велика панорама палацово-паркового комплексу Гетьмана К. Розумовського, Батурин
(за матеріалами інтернет-джерел)

Багато на території області пам'яток монументального мистецтва, які охоплюють різноманітні об'єкти величних та масштабних форм, що представляють значну культурну та історичну цінність. Серед них можна виділити монументальні скульптури, пам'ятники, фрески, мозаїки, розписи, а також архітектурні комплекси та споруди, оздоблені монументальними художніми рішеннями [5]. До пам'яток монументального мистецтва Чернігівщини належать, зокрема, Спасо-Преображенський кафедральний собор у Чернігові з унікальними фресками 11-12 століть, костел святого Йосифа у місті Ніжин, пам'ятник Тарасу Шевченку в селі Морозівка Корюківського району, пам'ятник Князю Володимиру Великому у Новгород-Сіверському, а також багато інших монументальних споруд та арт-об'єктів, що збереглися у Чернігівській області.

Область також відзначається значною кількістю пам'яток архітектури, які представлені переважно спорудами сакральної архітектури. Серед найвідоміших пам'яток сакральної архітектури в Чернігові можна виділити Спасо-Преображенський кафедральний собор, Пятницьку церкву, церкву Святого Бориса і Гліба, а також каплицю Безмолвних. Кожна з цих споруд має свою унікальну історію та архітектурний стиль. Спасо-Преображенський кафедральний собор, заснований в XI столітті, є найстарішим збереженим кам'яним храмом в Україні. Пятницька церква, зведена в XII столітті, відома своїми фресками та золоченим оздобленням. Церква Святого Бориса і Гліба,

збудована у ХІ столітті, є найбільшою пам'яткою київської Русі в Чернігові. Каплиця Безмолвних, зведена в ХVІІ столітті, славиться своїми фресками та архітектурними елементами бароко.

З огляду на літературний аналіз різних досліджень українських вчених, аналізуючи потенціал Чернігівського регіону, можна зробити висновок, що розвиток історико-культурного туризму є перспективним та актуальним напрямком розвитку регіону. Головний пріоритетом в сучасних умовах функціонування туризму є внутрішній туризм українців. Проте, аби збільшити конкурентоспроможність даної області по історико-культурному туризму з іншими областями України, необхідним є розв'язання проблеми реставрації пам'яток архітектури та покращення інфраструктури, розроблення тематичних маршрутів, розрахованих на певні цільові групи туристів, що є доцільними заходами в післявоєнні роки.

Список використаних джерел

1. Антоненко І. Я., Харенко В. С. Розвиток туристичного потенціалу Чернігівського регіону / Антоненко І. Я., Харенко В. С. / Інвестиції: практика та досвід. - 2020. - Вип. 2. - С. 24-28.
2. Департамент культури і туризму, національностей і та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації.
URL: <https://dkult.cg.gov.ua/index.php?id=32221&tp=1&pg=>.
3. Департамент культури і туризму, національностей і та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації.
URL: <https://dkult.cg.gov.ua/index.php?id=31107&tp=1&pg=>.
4. Зеленська О., Зеленський В., Алешугіна Н. Swot-аналіз туристичної інфраструктури чернігівщини та фінансове забезпечення її розвитку за рахунок місцевих бюджетів / Зеленська О., Зеленський В., Алешугіна Н. / Проблеми і перспективи економіки та управління. - 2021. - Вип. 3 (27). - С. 149-157.
5. Котюх Ю. М., Антоненко І. Я. Історико-культурна спадщина чернігівської області: стан та перспективи розвитку / Котюх Ю. М., Антоненко І. Я. / Ефективна економіка. - 2017. - Вип. 11.
6. Погуда Н. В., Чухіна О. В. Стратегічні напрями розвитку туризму у Чернігові / Погуда Н. В., Чухіна О. В. / ЕКОНОМІЧНА НАУКА. - 2019. - Вип. 1. - С. 95-99

МОЖЛИВОСТІ ПОДІЄВОГО (EVENT) ТУРИЗМУ ЯК СКЛАДОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕТНОТУРИЗМУ

Паршин Л.А.

Галицький фаховий коледж

імені В'ячеслава Чорновола, м. Тернопіль, Україна

parsinlubomira@gmail.com

За останні десятиліття неабияке визнання та популярність у всьому світі набув розвиток такого перспективного напрямку подорожей, як подієвий туризм (event-туризм) – унікальні подорожі, що поєднують традиційні розваги з участю в найвидовищніших подіях. Event-туризм включає в себе заходи культурного, етнографічного та виставкового видів туризму, що поступово завойовує все більшу популярність.

Слово “event” (подія, захід) в англійській мові має дуже багато значень, як соціально-культурне, так і технічне і навіть філософське, або ж запланована соціально-суспільна подія/захід, яка відбувається в певний час і з певною метою, і має певний резонанс для суспільства. До видів івенту можна віднести: фестивалі, карнавали, паради, конференції, форуми, симпозіуми, круглі столи, ювілеї, весілля, торжества, виставки, ярмарки, прийоми та ін. [1].

Одним із видів івентивного (подієвого) туризму є фестивальний. Поняття «фестиваль» є досить широким і різними дослідниками трактується по-різному. Фестиваль – це масове дійство, що проводиться на вулицях, у парках, стадіонах, клубах, вуличних майданчиках, що визначають його специфіку. Аналогом фестивалів в Україні є народні гуляння, які є елементами культури певного народу, етнічної спільноти і пов'язуються з традиціями й звичаями, склалися історично та передаються від покоління до покоління і зберігаються протягом тривалого часу [2, с. 226].

З кожним роком усе більше і більше туристів подорожують із метою відвідування певних фестивалів та ярмарків, тому перспективною формою комбінації івентивного туризму може стати етнотуризм, який здатен слугувати імпульсом активізації туристичного потоку.

В Тернопільській області до 2022 року щорічно проводилися декілька регіональних фестивалів серед них в категорії етно- виділявся Всеукраїнський фестиваль «Дзвони Лемківщини» в Музейному комплексі «Лемківське село», м. Монастириська. Це фестиваль з багаторічними традиціями проведення і присвячений популяризації локальних виявів етнічної культури українців. Фестиваль проводиться починаючи з 1999 р. із кожним роком він набирає обертів і, маючи статус всеукраїнського, збирає тих хто має лемківське коріння не лише з України, але й з усього світу. Основні дійства фестивалю відбувалися в музейному комплексі «Лемківське село», що в урочищі Бичова неподалік Монастириська.

Програма фестивалю щорічно містить концерти народних інструментів, вокальних і танцювальних колективів і солістів, урочиста хода містом до пам'ятника Тарасу Шевченку, пам'ятного знаку депортації лемків та образу Покрови у церкві Пресвятої Богородиці, ярмарок народних промыслів, урочисте запалювання Головної ватри старійшинами, дегустація традиційних лемківських страв, конкурс знань та лекції з історії лемків, свята літургія.

Серед цікавих нововведень фестивалю «Дзвони Лемківщини» 2021 року – молодіжна розважальна програма «Лемківський гоцький», екскурсія «Спогад», під час якої зроблено відео- та аудіозаписи спогадів лемків, які пережили депортацію, або збережено живі розповіді їхніх батьків про це. епохи та Лемківщини, яку мушили покинути; лемківські кіновечори, показ документальних фільмів на лемківську тему; фотовиставка «Там, на Лемківщині»; пам'ятники та пам'ятні знаки. Кількість учасників в умовах карантину у 2021 році досягла 10 тис.

Під час фестивалю в урочищі Бичова діє містечко народних ремесел, яке проводить різноманітні майстер-класи. Етнічна виставка лемківського чоловічого та жіночого одягу, прикрас, навчання пов'язанню лемківської хустки, вишивка, бісероплетіння, писанкарство, майстер-класи з гончарства.

Фестиваль «Дзвони Лемківщини» на даний час демонструє культуру етнографічної групи українців (лемків) у її автентичному та сучасному, трансформованому вигляді. Особливо це стосується мистецьких традицій. На фестивалі звучать лемківські народні пісні, виконані сольоно чи багатоголосно в різних стильових прочитаннях і цей

досвід є надзвичайно цікавим і доречним. Те ж саме продемонстровано і по відношенню до традиційного лемківського костюму. На фестивалі демонструються сучасні дизайнерські колекції з використанням лемківських візерунків. Це не тільки надає неповторного колориту виробу, а й вдихає нове життя в давню традицію, рятуючи її від забуття.

За формою організації фестиваль є явищем різноплановим, виявляючись як фестиваль-ярмарок, фестиваль народних ремесл і промислів, фестиваль-концерт, фестиваль-майстер-клас народних мистецтв, фестиваль історичної реконструкції давньої культури, фестиваль-дегустація національної кухні, фестиваль-національно-патріотичне дійство [3].

Завдяки такій комплексній подачі інформації урочище Бичова на декілька днів перетворюється на таку собі неіснуючу лемківську державу, туристичну дестинацію.

Приклад фестивалю «Дзвони Лемківщини» можемо одночасно віднести до етнічного, івентивного, фестивального та ностальгічного туризму. Етнічний туризм є одним з основних засобів формування гордості за культурні надбання. Мета ж етнічного туризму полягає у відвіданні будь-якого етнотуристичного регіону для ознайомлення з культурою, побутом, традиціями, діалектами, кухнею, образотворчим мистецтвом місцевих жителів.

Можна сказати, що подієвий туризм сприяє розвитку всієї індустрії туризму в регіоні завдяки таким факторам:

- ✓ високий інтерес до участі (спеціальні свята, заходи);
- ✓ залучення місцевого населення, робочі місця та заробітну плату регіону;
- ✓ формування автентичної місцевої інфраструктури;
- ✓ розвиток і передача з покоління в покоління культурних традицій і звичаїв;
- ✓ презентація регіону для іноземних туристів;
- ✓ розвиток малого бізнесу, залучення інвестицій та збільшення доходів до бюджету місцевих громад;

✓ можливість співпраці між державними органами влади та суб'єктами туризму.

Незважаючи на всі труднощі, наш час є періодом розвитку нових тенденцій у регіональному розвитку спеціалізованих видів туризму і орієнтація на етнічний туризм стає однією з реальних можливостей соціального, культурного та економічного піднесення регіону.

Концепція розвитку регіонів на основі поєднання подієвого та етнічного туризму є дуже перспективною, оскільки являється єдиним цілим, здатним зберегти етнічну самобутність, приносити відносно швидкий і позитивний економічний ефект. Етнічний туризм у вдалому поєднанні із подієвим на Тернопіллі позиціонується не лише як розважальна, чи культурна подія, а як перспектива розвитку спеціалізованих видів туризму і регіону зокрема.

Список використаних джерел

1. Доан П.В. Вплив подієвого туризму на розвиток регіону.
URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk9/v918.pdf>
2. Білоцерківська Т.М. Значення народних звичаїв та традицій для розвитку фестивального туризму в Україні / Т.М. Білоцерківська // Сфера розваг – важлива складова у підвищенні ефективності туристичного бізнесу: Зб. наук. праць. Донецьк, 2006. С. 224-228.
3. Горшкова Л.О. Особливості фестивального туризму як складника івент-туризму.
URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/23

ТУРИСТИЧНИЙ РОЗВИТОК КУРОРТНОГО СЕЛИЩА БРЮХОВИЧІ ПОБЛИЗУ ЛЬВОВА

Періг Т. В., Кушнір Л. П., Терлецька О. В.

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна
tetianaperih647@gmail.com / kushnirlesia@gmail.com /
oksanater1989@gmail.com*

Туризм відноситься до галузей національної економіки, які здатні

швидко відновлюватися після економічних й політичних криз. Тому в період повоєнної відбудови держави він, як і раніше, буде одним з пріоритетів розвитку України. Внаслідок війни значну частину населення було переміщено, переселено, зокрема на захід України, багато з переселенців, ймовірно, залишаться жити тут, й вони є потенційними споживачами туристичних послуг, тому що ще недостатньо обізнані з туристичними можливостями краю. Вже зараз надзвичайно актуальним є питання лікування та реабілітації воїнів ЗСУ, а також мирного населення, яке постраждало від агресора. Тут також величезною роль буде туризму, таких видів як курортний відпочинок, оздоровчо-лікувальний туризм й ін. За таких умов зростає туристична роль санаторно-курортних центрів Західної України, в тому числі невеликих, таких як смт Брюховичі, розташоване поблизу Львова.

Брюховичі розташоване на північний захід від обласного центру, на відстані усього 11 км. автошляхами від нього. У селищі є також залізнична станція. Фізико-географічне розташування Брюхович – перетин Сянсько-Дністровської вододільної рівнини та горбистого пасма Розточчя. Через південно-західну частину селища проходить Головний європейський вододіл, що ділить басейни річок Балтійського і Чорного морів. Краєвиди селища та околиць дуже мальовничі, що зумовлено особливостями рельєфу [1].

Брюховичі вперше згадується в документах за 1440 р., а саме – в книзі Львівського гродського суду вміщено запис про спір між мешканцем Дублян, дворянином Микитою, та кметями Брюхович, за позовом останніх [2]. У 1886 р. через Брюховичі прокладено залізницю Львів-Белжець, що стало стимулом для переселення заможних львів'ян, побудови відпочинкових осель та заміських вілл. Щоб поліпшити місцевість на місці піщаних дюн висаджували сосни, що покращило рекреаційні умови, сприяло формуванню особливого мікроклімату. Вже у період між двома світовими війнами Брюховичі були відомі як оздоровчий осередок поблизу Львова. Крім цього, в 1934 р. у Брюховичах збудували великий гірськолижний трамплін – один з найбільших спортивних об'єктів на території тогочасної Польщі.

Продовжували розбудовувати Брюховичі як оздоровчий осередок й у радянський період. У 1980-х роках у селищі було 22 піонерські табори, сім постійно діючих при них профілакторіїв, 13 санаторіїв та баз відпочинку, сім озер, лісопарки, відпочинкові майданчики [3]. Однак у 1990-х роках більшість санаторіїв і баз відпочинку було

занедбано, тому що вони найчастіше належали великим підприємствам, які занепали. Станом на сьогодні у Брюховичах є два санаторно-курортних об'єкти (реколекційно-відпочинковий центр “Світлиця” та дитячий оздоровчий табір “Супутник” від Львівської залізниці), близько десятка готелів, а також чимало місцевих жителів використовують як засоби розміщення туристів свої садиби. Вже у час незалежності України селище офіційно було внесено до переліку курортних місцевостей. У Брюховичах свого часу було виявлено три термальних свердловини мінеральної води. Через відсутність фінансування і занепад курортної інфраструктури селища в 1990-ті роки ці три свердловини законсервували. Однак на приватній ділянці було розпочато буріння четвертої свердловини [3, 4].

У селищі є декілька цікавих об'єктів для культурно-пізнавальних екскурсій. Передусім, це музей модерної скульптури Михайла Дзиндри – єдиний в Україні музей такого типу, в якому експонується понад 800 творів модерного мистецтва. Наприкінці ХІХ ст. поблизу Брюхович австрійською владою споруджено Брюховицький форт – один із одинадцяти фортів зовнішнього поясу фортифікаційних споруд навколо Львова. Його залишки постійно приваблюють любителів міліарного туризму.

У Брюховичах розташовано три вищих навчальних заклади, один державної форми власності і два духовних: Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; Теологічний інститут імені святого Архієпископа Йосипа Більчевського римсько-католицької церкви в Україні; Василянський інститут філософсько-богословських студій імені Йосифа Велямина Рутського. Вони мають власні об'єкти для ночівлі, що важливо для туристичного розвитку селища. Крім цього, на основі їхньої інфраструктури можна розвивати конференційний, науковий, освітній види туризму .

У найближчі роки географічне положення селища може суттєво поліпшитися в контексті завершення добудови об'їзної дороги навколо Львова, її північної частини. Вона буде проходити якраз на північ від Брюхович. У квітні 2023 р. нарешті з'явилося повідомлення, що держава викупила всі приватні земельні ділянки, через територією яких мають прокласти дорогу. Це було однією з важливих перешкод, що стримували її будівництво.

Серед головних проблем Брюхович, які важливо подолати на шляху

туристичного розвитку, – це хаотична забудова селища. Через привабливість Брюхович як курортної місцевості поблизу Львова, у ньому в останні роки з'явилося десятки новобудов (окремі будинки, котеджна забудова, багатоповерхівки) з порушенням вимог до просторового планування.

Список використаних джерел

1. Львівська область: природні умови та ресурси / за заг. ред. д-ра геогр. наук, проф. М. М. Назарука ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка – Львів : Вид-во Старого Лева, 2018. – 584 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Львівська область / Ред. кол. тому: Маланчук В. Ю. (гол. редкол.), Пастер П. І. (відп. секр. редкол.) й ін. АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 998 с.
3. Лацик Ю. Рекреаційна перлина біля Львова / Юлія Лацик // Zaxid.net [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zaxid.net/rekreatsiyna_perlina_bilya_lvova_n1509256/
4. Озера, мінеральні води та рекреація: у ЛОДА хочуть включити Брюховичі до туристичних маршрутів Львівщини // Leopoldis.news. Новини зі Львова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://leopolis.news/post/26694/ozera-mineralni-vody-ta-rekreaciya-u-loda-hochut-vklyuchyty-bryuhovychi-do-turystychnyh-marshrutiv-lvivshchyny/>

РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Польова Л.В., Вичівський П.П.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
lesia.polova@pnu.edu.ua, pavlo.vuchivskui@pnu.edu.ua*

Сьогодні, щоб ресторан був популярним, потрібно зробити так, щоб він відрізнявся від інших. Ідея потрібна. Індивідуальність необхідна, атмосфера будинку необхідна. Проте за кордоном процвітає безліч дрібних і середніх ресторанчиків без особливих ідей. У нас і традиції зустрітися у місті на півгодини за чашкою кави немає, і рівень життя значно нижчий. Тому в Україні потрібні ідеї, а на Заході –

розрахунок, скільки у мікрорайоні посадкових місць не вистачає. Однак рівень життя зростає в Україні, і щороку додаються клієнти.

Однак у закладах харчування існує цілий ряд проблем, які потрібно вирішувати. І їх можна розділити на дві категорії. Перше, коли ресторану ще не існує, але планується до відкриття. І коли потрібна плідна "дебютна ідея".

І друга ситуація, це коли ресторан власне вже працює якийсь час, а може досить давно і через певні причини виникає необхідність покращити економічні показники діяльності.

Обидві групи питань та проблем, які необхідно вирішити при цьому значною мірою перетинаються, тому ми говоритимемо про ситуацію організації нового бізнесу насамперед у плані пошуку нових концептуальних можливостей та рішень.

Ярмарок ідей назвати це досить складно, швидше за це короткий аналіз деяких сегментів ресторанного ринку в їх найбільш успішних проявах.

Почнемо із підприємств швидкого харчування. Цей напрямок ресторанного ринку демонструє дуже високі темпи зростання. Причому, за прогнозами, хороша динаміка збережеться ще як мінімум років п'ять.

Навряд чи ринок досягне свого насичення раніше. Причому динаміка така, що зараз добре розвиваються обидві основні складові фаст-фудівського ринку - як колісні, так і стаціонарні підприємства громадського харчування. Тим не менш, існує тенденція, коли колісні точки прагнуть організації стаціонарних ресторанів. Новими тенденціями у цьому ринку вважатимуться організацію підприємств швидкого харчування при великих підприємствах. Причому це роблять як самі підприємства, так і сторонні організації, які винаймають приміщення в оренду. Ідея, природно, стара як світ, але нині набула нового життя. Здебільшого організація харчування здійснюється шляхом самообслуговування, хоча доводилося спостерігати й обслуговування офіціантами.

Причому обслуговування офіціантами зазвичай проводиться там, де просто недостатньо місця для встановлення гарної лінії роздатки. Обслуговування офіціантами у такій ситуації не впливає на вартість харчування. Найчастіше, встановлюється роздавальна лінія, причому це жодною мірою не нагадує їдальні з минулого. На вибір пропонується швидше ресторанний вибір страв, велика увага приділяється інтер'єру,

зручним меблям; середня сума чека в середньому становить близько ста гривень. Але це варте того. Звичайно, треба усвідомлювати, що відкривати такі заклади бажано все-таки в будинках офісного, а не виробничого типу, де рівень доходу потенційних відвідувачів, як правило, вищий. Якщо в містах, де офісна будівля легко забезпечить відповідне завантаження, то в районі все може виявитися інакше. Відповідно, такі заклади рекомендується будувати дещо окремо, щоб був вільний доступ із вулиці. Ідеальним місцем було б розташування поблизу офісних центрів, торгових вулиць, вулиць із великими потоками людей у денний час. Оскільки ввечері навантаження на таке підприємство може виявитися значно нижчим. Хоча й не завжди.

Ресторан має бути чітко позначений на місцевості. Вивіска та зовнішнє оформлення повинні максимально точно говорити клієнту, що його очікує всередині, вивіска та інші елементи зовнішньої реклами повинні бути чітко видно здалеку.

Майже кожен ресторан може робити свою сувенірну продукцію. Проблема лише у тому, що практично ніде її немає. Простий дешевий сувенір найчастіше може виявитися набагато ефективнішим засобом утримання клієнтів, ніж знижки. Рекомендується робити типові сувеніри на кшталт сірників. Додатково бажано виготовляти сувенірну продукцію, що відповідає букві та духу вашого закладу.

Треба розуміти головне. Ресторан – це місце, де люди не лише їдять. Вони йдуть у ресторан, щоб їх зокрема ще й обслужили виходячи з можливостей гостя та закладу. Очевидно, що той ресторан, який зможе краще за інших обслуговувати своїх гостей, матиме перевагу. Ось тільки дивлячись, що розуміти під обслуговуванням. Під цим, як правило, і принаймні у нас розуміють що завгодно, тільки не створення психологічного комфорту через спілкування з обслуговуючим персоналом.

Ризикну припустити, що найкраща програма, яка зробить вашого клієнта вашим гарячим прихильником, це персоніфікація у тому чи іншому роді відносин ресторан-клієнт. Персонал має любити своїх клієнтів. Мушу чекати їх і радіти, коли вони приходять. Тоді успіх практично гарантовано. Тоді не треба буде вибудовувати "берлінську стіну" з усіляких знижок, купонів, флаєрів та іншої корисної рекламної продукції, так чи інакше певною мірою насильно прив'язують його до ресторану. Безперечно, рекламу, просування ресторану робити

потрібно. Але насамперед - це фактор людського у всіх відношеннях обслуговування безпосередньо у самому ресторані.

Але підібрати персонал із людським обличчям буває дуже непросто. На це можуть піти довгі місяці. Але результат вартий того.

Якщо говорити про знижки – то треба розуміти, що вони приваблюють відвідувачів недорогих ресторанів. Знижка починає сприйматися суттєвою приблизно з 12%. А щоб покрити збитки від знижок, потрібно залучити відповідну додаткову кількість клієнтів у ресторан. У дорогих ресторанах важливіші нематеріальні бонуси. Дорогі заклади розширюють клієнтську аудиторію за рахунок демократизації меню, при цьому найпопулярнішими та пізнаваними залишаються авторські концепти високої кухні.

Головними трендами ресторанного ринку в Україні сьогодні стали диверсифікації форматів, а також повсюдний пошук простого в складному і складного в простому.

THE MAIN WAYS OF OPTIMIZING THE RECREATIONAL AND TOURIST INDUSTRY OF KHMELNYTSKYI REGION

Semehen O. O.

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University, Ternopil, Ukraine*

[*o.o.semegen@gmail.com*](mailto:o.o.semegen@gmail.com)

Khmelnyskyi region is one of the richest in Ukraine in terms of natural and socio-historical recreational and tourist resources, which are the basis of the country's recreational and tourist industry and the national and cultural heritage of the state.

Today, there are a number of problems in the development of the recreational and touristic potential of this region. Among the most important of them are: insufficient level of development of the network and objects of recreational and tourist infrastructure, non-compliance with world standards; difficulties with advertising the recreational and tourist product; technological backwardness in serving consumers of recreational and tourist products; low qualification of workers in the recreation and tourism industry,

which leads to a low level of service; the need to regulate and supplement the structure of the recreational and tourist industry.

The situation of the recreation and tourism sphere of Khmelnytskyi region requires an active search for ways to overcome crisis phenomena and intensification of the production of recreation and tourism products to ensure their necessary quality [1-6].

That is why the main ways of optimizing the development of the recreational and tourist sphere of the Khmelnytsky region should be:

1. Carrying out a full ecological and economic assessment and certification of recreational and tourist resources of the region.
2. Preparation of the list of resorts of state and local importance.
3. Transition from partial and isolated studies of individual problems of the development of resort and recreation infrastructure and the use of recreation and tourism resources on a departmental basis to comprehensive studies and the development of relevant programs on the scale of the entire region.
4. Increased attention to the socio-economic development of resort-oriented territories.
5. Reduction of seasonality in the work of resorts, creation of conditions for service throughout the whole year.
6. Creation of resort and recreation free economic zones, which will ensure reliable recreation and tourism connections with many countries of the world. This will help to solve problems related to recreational and touristic development and exploitation of resort areas.
7. Comprehensive development of recreational and tourist resources of the Khmelnytsky region with the orientation of the resort and recreation complex on modern trends in the development of sanatorium and spa treatment and active recreation. This will help to significantly improve the service of recreationists and tourists, as well as strengthen the economy of recreation and tourism areas.
8. Creation of a modern market of various recreational and tourist services based on proper competition.
9. Creation of corporate ties between travel companies.
10. Formation of an effective legal framework for the development of the recreational and tourist sphere.
11. Creation of favorable conditions for international inbound and outbound recreational and tourism tours.

12. Significant expansion of the network of recreational and tourist facilities and infrastructure.
13. Support of small entrepreneurship in the recreation and tourism sphere.
14. Development of international cooperation in the recreation and tourism sphere.
15. Economic stimulation of the development of the material base of recreational and tourist infrastructure by attracting extrabudgetary sources, namely foreign investments for the reconstruction and new construction of recreational and tourist facilities.

Thanks to a comprehensive approach to solving the main problems of the recreation and tourism industry of the Khmelnytskyi region, it will be possible to create a powerful recreation and tourism product, as well as increase the competitiveness of the region on the national and international markets of recreation and tourism services.

References

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [монографія] / Бейдик О. О. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Денисик Г. І. Рекреаційні ландшафти Поділля: [монографія] / Г.І.Денисик, В. М. Воловик. – Вінниця, ПП «Едельвейс і К», 2009. – 206 с. – («Антропогенні ландшафти Поділля»).
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф.Кифяк. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2003. – 300 с.
4. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: [монографія] / Кузик С. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – 254 с.
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2005. – 436 с.
6. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика: [навч. посіб.] / М. П. Мальська, В. В. Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.

ТУРИЗМ У СТИЛІ РЕГІ: ГЕОГРАФІЯ, РЕЛІГІЯ, МУЗИКА

Смирнов І.Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м.Київ, Україна

smyrnov_ig@ukr.net

Растамани – прихильники релігійно-філософського руху растафаріанства. Назва релігії походить від імені останнього імператора Ефіопії Хайле Селассіє I (1892-1975). Це ім'я, що означає Сила Святої Трійці, він отримав при хрещенні, а взагалі його звали Рас Тафарі Маконнен. Растамани вважають, що Селассіє I був втіленням бога на землі, якого вони називають Джа, що перекладається з давньоєврейської як «усе суще». «Наша релігія – найдемократичніша у світі, - з гордістю стверджують растамани Ямайки, де растафаріанство є надзвичайно популярним. – Воно не потребує богослужінь, проповідників, ікон, розкішних церемоній і храмів. Кожний растаман повинен знайти віру і бога Джа у самому собі, а ще підтримувати, любити один одного і відмовитися від порочних цінностей західного суспільства, яке ми називаємо Вавилоном. Якщо людина сповідує ці засади, то вона посмерті неодмінно потрапить до раю!» [1].

Растамани впевнені, що Свята Земля знаходиться в Ефіопії, котру вони вважають своєю батьківщиною. Пророком растафаріанства вважається ямайський публіцист, політик, письменник та громадський діяч Маркус Гаврі, лідер руху «Назад до Африки». Він народився 1887 р. на о.Ямайка, який на той час був британською колонією. Після 7 класу він був змушений залишити школу і працювати у кав'ярні, щоб матеріально підтримати родину. У вільний час він багато читав, особливо релігійну літературу, і прийшов до висновку, що у ямайців повинна бути своя релігія. У такий спосіб він прийшов до растафаріанства, з 20 років виступав на мітингах та публікував статті,

які закликали чорношкірих боротися за свої права, чим завоював популярність на батьківщині. Мешканці Ямайки боготворили Маркуса, підтримувала його і ямайська православна церква, яка у такий спосіб сприяла розповсюдженню растафаріанства. 1914 р. Маркус заснував Всесвітню асоціацію з покращення положення негрів. У своїх промовах він закликав чорношкіре населення до расової чистоти, передбачав коронацію чорного короля на африканському континенті і закликав до переселення ямайців до Африки. Цим він сприяв тому, що імператор Ефіопії Хайле Селассіє I був проголошений прихильниками растафаріанства втіленням бога Джа. Послідовники растафарі на Ямайці вперто вірять, що Селассіє був нащадком біблійного царя Соломона і цариці Савської. М. Гаврі всіляко схвалював достоїнства ефіопського монарха, захоплювався його людськими та діловими якостями, растафаріанство називав «найгуманнішою релігією», а ще послідовно критикував пороки колоніалізму. Він стверджував (початок ХХ ст), що: західний світ загруз у гріхах та ненависті, заради наживи політики готові піти на будь-які злочини, зокрема це війни, жертвами яких стають мільйони; вони отруюють атмосферу, безжально експлуатують природні багатства, знищують ліси; вони зовсім не турбуються про людські душі, і хоча на словах багато з них вірують у Христа, пошуку Бога їм не вистачає. Такі «християни» хоча і говорять, що Бог – це любов, але за їхніми реальними діями цього і не скажеш, отже, їхня релігія є суцільним фарисейством, а растафаріанство – ось істинна і шляхетна віра [1].

Так, за думкою Гаврі, растамани не повинні змушувати слідувати своїй вірі, як це практикують представники інших релігій. Новонаверненим слід приходити до віри в бога Джа самотійно, а ще, постійно культивувати африканську самобутність та жити за засадами любові до ближнього свого. М. Гаврі у своїх промовах запевняв ямайців, що вони були віддані в рабство білошкірим самим богом Джа, як кара за їхні багаторічні гріхи. Але незабаром Джа зглянеться, з'явиться на землі і відведе народ Ямайки до «землі обітованої» - Єфіопії, - таким пасажем зазвичай закінчував свої проникливі промови Гаврі [1]. Здобувши популярність та великі успіхи у розповсюдженні растафаріанства у Ямайці, Маркус переїхав до США, де заснував декілька філій асоціації. Але в подальшому на нього чекало повне

фіаско: 1922 р. він був засуджений за фінансові махінації і провів 5 років в американській в'язниці, після чого втратив не тільки здоров'я, але й авторитет у негритянському русі. Він помер 1940 р. від інсульту, знаходячись у політичній ізоляції. Однак його статті і тези промов на даний час переживають нову хвилю популярності.

Вивченню растафаріанства багато уваги присвятив британський вчений Л.Барретт. У своїй праці (1988р.), він писав: «Растафаріанство – спосіб життя та духа. Це повернення до способу життя наших предків, які поважали духовність, людинолюбство та гуманність по відношенню до природи». Барретт сформулював основні постулати релігії растаманів, серед яких виділив наступні: «Хайле Селассіє I є Живим Богом. Чорна людина є реінкарнацією стародавнього Ізраїлю, яка через Білу людину потрапила у вигнання до Ямайки. Біла людина поступається Чорній людині. Ямайка – пекло, Ефіопія - рай. Непереможний імператор Ефіопії є рятівником для вигнанців – осіб африканського походження, який прийшов, щоб допомогти їм повернутися до Ефіопії. У найближчий час чорношкірі повинні прийти до панування у світі» [1].

Однак сучасні растамани вважають, що ці постулати Барретта тридцятирічної давнини сьогодні вже неактуальні. Як доказ правильності своїх висновків, вони наводять дані про різке зростання числа білих растаманів у країнах Європи та Америки. Растаманам близькі і земні задоволення, одним з яких вони вважають вживання каннабісу, або маріхуани. За переконанням послідовників растафаріанства, каннабіс вперше виріс на могилі царя Соломона і ввібрав його мудрість. Зрозуміло, що з цим твердженням можна посперечатися, адже вживання маріхуани може бути першим кроком до наркоманії.

«Тому що іншими шляхами це не вилікувати» - часто повторював знаменитий виконавець музики регі і растаман Боб Марлі (1945-1981). Він народився у бідній родині, перепробував багато робітничих фахів, до музики приєднався у 16 років під впливом друзів, створив свій гурт, що виконував його балади, і сповідував растафаріанство. У більшості завдяки його виконавській та концертній діяльності число растаманів у світі стрімко зросло і у 80-х рр. ХХ ст. досягло 2 млн. На превеликий жаль його прихильників Боб Марлі пішов з життя 11 травня 1981 р.

через важке онкологічне захворювання. Останніми його словами, зверненими до сина Зіггі, були: «Money can't buy life» (у перекладі з англ. – «Гроші не можуть купити життя»). Музикознавці вважають, що музика регі увібрала у себе гармонії і ритми національної ямайської музики. Тексти балад Боба Марлі закликали до людинолюбства та братерства. Завдяки йому сформувався і типовий зовнішній вигляд растамана, який носить дреди, мішкувату куртку, джинси і обов'язково в'язану різнокольорову шапочку-беретик – у кольорах растафарі – зеленому, золотому, червоному і чорному. Поступово тексти регі, які спочатку проповідували християнські цінності, стали більш політизованими, актуальними. Вони все частіше викривали соціальну та економічну несправедливість, поступово перетворившись в голос пригнобленої, але не засмученої молоді, готової отримати кайф від кожної мелодії, кожного акорду, кожного рядку. Також растамани Ямайки впевнені, що повинні мати свою правову систему і свій суд. «Ми – богом обраний народ, який здатний нести іншим жителям землі силу, впевненість і спокій» – говорив Боб Марлі [1]. Растамани суворо дотримуються певних правил у побуті: вживають у їжу овочі та фрукти, рибу (не більше 20 см у довжину), утримуються від солі, відмовляються від алкоголю, свинини, з напоїв - віддають перевагу трав'яним чаєм у порівнянні з кавою чи молоком. Новонароджена дитина обов'язково благословляється старійшиною растафаріанської громади. Церемонія супроводжується піснями та молитвами. А от весільні свята на Ямайці не практикуються. Чоловік та жінка, що живуть разом, автоматично вважаються подружжям, оскільки сам шлюб растамани розглядають як соціальний факт, а не як релігійну подію. У растаманів не існує церемонії поховання померлих, вони вірять в реінкарнацію і вважають, що життя є вічним та безперервним процесом. Свої релігійні зустрічі віруючі називають сесіями або бесідами, зазвичай вони проходять у просторому будинку якогось растамана, при цьому молитви супроводжуються мелодіями регі. «Наша релігія поступово завоює весь світ» - в цьому твердо впевнені сучасні послідовники растафаріанства.

Не знаємо, як про весь світ, але нині музика регі отримала поширення не тільки в Ямайці, але й у США та Європі, перш за все, у Великій Британії, де елементи регі включали в свою музику Елвіс

Костелло, Police, The Specials, The Clash, The Damned і, навіть, The Rolling Stones. Нині цей напрям рок-музики відроджується у новій якості і викликає сплеск інтересу до класики жанру. Цікаво, що музика регі прижилася і в Україні. На сьогодні в Україні існує низка музичних колективів, що використовують у своїй творчості елементи і стилі регі. Найбільш відомими у цьому плані є гурти Бумбокс, The ВІО, Операція Пластилін, також харківський гурт 5'nizza (і гурт, який створився після їхнього розпаду SunSay). Балади в стилі регі-мюзік виконують і брати Капранови. В Україні вже відбулося 5 міжнародних фестивалів, присвячених цьому музичному напрямку, 6-й був запланований на 19-21 червня 2020 р. на озері Безлюдівка біля Харкова під назвою «Острів Свободи» [2]. Для цього передбачалося створення наметового містечка під назвою «Місячне» на 200 місць з охороною. У програмі фестивалю повинно було бути барабанне фаєр-шоу, чемпіонат з тверку, воркаут, хіп-хоп, майстер-класи, конкурси та ігри, великий басейн, вейк-парк, волейбол, водомет і водні скутери, йога, чайні церемонії і багато іншого. На головній сцені було запрошено до виступу улюблених виконавців регі з України, а також з Іспанії та Італії. а на електронній сцені фестивалю «DUB ARENA» мали бути задіяні найкращі діджеї. За традицією передбачалося багаття діаметром 15 м з барабанами, гітарами та душевними посиденьками. Під час фестивалю планувалася пропозиція їжі у форматі домашньої кухні з вегетаріанським меню. У програмі фестивалю також передбачався ярмарок – виставка-продаж унікальних виробів ручної роботи майстрів України, а також окрема дитяча зона з аніматорами. Інфраструктура заходу включала поліпшене WC і клінінгову систему, чергування рятувальників та працівників Червоного хреста. Дістатися до місця фестивалю можна було б фірмовими автобусами (щопівгодини), фірмовими таксі (10% тариф), міським транспортом, електричкою, автостопом або пішки. Місткість фестивального майданчику визначено у 1,5 тис. осіб. Цікавою була система квитків: на 1 день («Дредастий»)/1 ос.–200 грн; на 2 дні («Weekend»)/1 ос.–300 грн; на 3 дні («Відданий»)/1 ос.–400 грн; на 3 дні («Дружній»)/3 ос.- 1 тис грн; на 3 дні («Фестивальний»)/5 ос.– 1500 грн; «КЕМП» – 1 місце під намет на 3 дні –300 грн. Була підготовлена реклама заходу (рис.1). Нажаль, через пандемію Covid-19 цей фестиваль не відбувся, але ми впевнені, що повійні діяльність міжнародного

фестивалю регі-мюзик в Україні буде відновлено.

Рис.1. Рекламний постер Міжнародного фестивалю регі-мюзик в Україні [2]

Фестивалі регі-мюзик нині відбуваються в усьому світі, з цим пов'язані і значні туристичні потоки, які вони притягують. Найбільше музичних фестивалів у стилі регі щорічно проходить в США (12), Італії (11), Філіпінах (7), Німеччині (7), Франції (6), Швейцарії (5), Великій Британії (5), Чеській Республіці (4) тощо. На рис.2 представлено типову сценку з фестивалю регі-мюзик.

Рис.2. Типова сценка з фестивалю регі-мюзик [3]

Список використаних джерел

1. Барсов В. Растамани в пошуках бога Джа. Таємниці ХХ ст. № 34. 2019.С. 26-27.
2. https://kharkov.internet-bilet.ua/uk/reggae_festival
3. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_reggae_festivals

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Філюк С.М.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
svitlana.filuk@pnu.edu.ua*

На даний момент туризм є бурхливим сектором української економіки та найважливішим фактором покращення якості життя людей. Це забезпечує створення нових робочих місць. Кошти, вкладені державою в цю сферу, не тільки забезпечують прямий дохід, але й опосередковано впливають на національну економіку та сприяють розвитку її інфраструктури. Крім того, міжнародний туризм зміцнює міжнародні зв'язки та залучає іноземні інвестиції.

Успішний розвиток індустрії туризму невіддільний від реклами та просування турпродукту. Підприємства туристичної сфери впроваджують заходи з просування туристичного продукту, дотримуються правильного напрямку збільшення продажів продукції, покращення іміджу, зміни споживчих звичок, щоб забезпечити довгострокове зростання продажів.

Рекламні матеріали закріплюють уявлення туристів про якість послуг, які пропонують турфірми, перевізники, готелі. Споживач задоволений, коли він впевнений, що зробив правильний вибір. Це підвищує ймовірність повернення в турфірму [2].

Традиційно туристичні підприємства використовують як засоби інформації для просування туристичних продуктів журнали, радіо, телебачення тощо. Однак Інтернет як носій туристичної інформації набуває все більшого значення.

Термін «Інтернет» наразі означає:

- Глобальна комп'ютерна мережа, яка реалізує багаторівневу модель зв'язку для інтерактивних веб-додатків із використанням інструментів обміну мультимедійними розмовними повідомленнями.
- Комп'ютеризоване інформаційне середовище для взаємодії

фізичних та юридичних осіб;

- Різноманітні сучасні ЗМІ;
- Ринкове середовище, сфера електронних транзакцій, купівлі, продажу та реклами товарів і послуг у глобальній мережі Інтернет з використанням мультимедійних ресурсів;

- Як люди взаємодіють один з одним.

Інтернет відкрив для користувачів можливості:

- Доступ до величезного інформаційного простору, що охоплює практично всі сфери людської діяльності;
  - Швидкий і зручний доступ до різноманітних довідкових матеріалів: каталогів, каталогів, енциклопедій тощо;
  - Використовувати дистанційне навчання та різноманітні освітні програми;
  - Можливість використання зручних і недорогих систем зв'язку (електронна пошта, цифровий телефон, відеотелефон тощо);
  - Нові можливості формування, просування та продажу товарів і послуг;
  - Нові ефективні маркетингові та рекламні стратегії;
  - Можливість електронної презентації;
  - Брати участь в електронних ярмарках, виставках, біржах, аукціонах тощо;
  - Система пошуку оптимальних варіантів підбору та бронювання послуг;
  - Розважальні функції (музика, фільми, відео, фото, анімація);
  - Можливість капітальних переказів і безготівкових дистанційних платежів;
  - Система віртуального офісу;
  - Робота в оперативному режимі 24 години на добу 365 днів на рік.
- Більшість із перерахованих вище можливостей Інтернету зараз використовуються в індустрії подорожей. Проте особливий інтерес для туристичних організацій викликають такі форми використання глобальної мережі:
- Соціальні навички та ефективне спілкування;
  - Реклама та просування туристичного продукту;
  - Дослідження ринку;
  - Електронна презентація компанії та її туристичних продуктів;

- Можливість використання електронних міжнародних та міжрегіональних туристичних виставок, ярмарків;
- Бронювання та використання системи бронювання;
- Самостійно сформувати туристичну групу та придбати проїзні квитки;
- Доступ до електронного каталогу туристичних продуктів, класифікованих за країнами та напрямками;
- Отримувати інформацію про країни, поточні прогнози погоди для різних країн світу та розклади руху на різних видах транспорту;
- Отримувати оперативну інформацію про тарифи та ціни готелів, ресторанів, різних перевізників та інших туристичних послуг;
- Взаєморозрахунки за допомогою мережі Інтернет;
- Створювати офіси віртуальних турів тощо [4].

В даний час все більше уваги туристичних підприємств приділяється глобальній мережі як засобу реклами туристичних продуктів.

Просування в Інтернеті мало чим відрізняється від інших методів просування - принципи складання форм і видів рекламно-інформаційних повідомлень і просування на основі принципів сегментації споживачів однакові. Істотно змінилися лише засоби і способи реалізації.

Основні завдання інтернет-маркетингу подібні до завдань звичайної реклами - розповсюдження, брендуння, продаж товарів чи послуг.

Просування в Інтернеті - публічне повідомлення про товари, послуги чи ідеї, використовуючи можливості глобальної мережі для: особистих веб-сайтів, каталогів, пошукових систем, періодичних видань, статей, оголошень, гіперпосилань, банерів, рекламних сторінок, інтерактивних відео, ігор, за допомогою електронної розсилки інформації електронною поштою тощо для досягнення різних цілей [3].

Тому просування турпродукту в мережі Інтернет є одним із найперспективніших напрямів використання новітніх оригінальних технологій просування послуг туристичного підприємства на внутрішньому та зовнішньому туристичних ринках, що дозволяє ефективно досягати адресного поширення та поширення інформації. Просування бренду. Збільшити обсяги продажу товарів і послуг.

Список використаних джерел

1. Лук'яков В. О., Мунін Г. В. Маркетинг туристичного бізнесу. Режим доступу до ресурсу - http://pidruchniki.com/1417012058853/turizm/marketing_turistichnomu_biznesi# 94
2. Бойчук І.В. Маркетингові стратегії підприємства: особливості реалізації з використанням інтернету. Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_4/007-010.pdf
3. Бушуєва, Л. - Роль Інтернет-послуг в практичній маркетинговій діяльності. Режим доступу <http://www.cfLn.ru/press/marketing/2001-4/07.shtml>
4. Векшинський А.А., Тивін Л.Ф. Інтернет-маркетинг як новий напрямок в сучасній концепції маркетингу взаємодії. Режим доступу: <http://cyberlenmka.ru/article/n/mternet-marketng-kak-novoenapravlenie-v-sovremennoy-kontseptsii-marketinga-vzaimodeystviya>
5. Герасименко В.Г. Інтернет як засіб просування туристичних послуг // Маркетинг в Україні. 2012. № 2. с. 41-46
6. Даниленко М.І. Розвиток інтернет-маркетингу. Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/ecfor 2014 3 26\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/ecfor 2014 3 26(2).pdf)
7. Литовченко І.Л. Нові форми комунікації інтернет-маркетингу // Вісник соціально-економічних досліджень. Зб. наук. Праць Одеського державного економічного університету. 2014. № 33. С. 193-198.
8. Литовченко І.Л., Пилипчук В.П. Л 64 Інтернет-маркетинг: Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 184 с
9. Миронов Ю.Б. Маркетинг в туризмі: Конспект лекцій. Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/mark_tur01.htm
10. Паринов С. Інтернет-технології для економіки та суспільства [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://rvles.ieie.nsc.ru/parinov/>
11. Петриченко П. А. Маркетингові інтернет-комунікації підприємств сфери послуг: клієнтоорієнтований підхід // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / голов. ред. М. І. Зверяков; Одеський нац. екон. ун-т. Одеса, 2013. Вип. 2 (49), Ч. 1. С. 54-59.
12. Орлик О. В. Можливості Інтернету у формуванні, просуванні й реалізації продуктів та послуг // Інформатика та інформаційні

технології: студ. наук. конф., 20 квітня 2015 р. : матер. Конф. Одеса: ОНЕУ, 2015. С. 88-91.

13. Спориш О.А., Тягунова Н.М. Використання сучасних інформаційних технологій для просування туристичного продукту Полтавщини [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kravcov.htm

ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА В СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РІВНЕНЩИНИ

Яроменко О.В.

*ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне, Україна*

Yaromenko_ov@ukr.net

Розвиток транспорту актуалізує використання наявного рекреаційно-туристичного потенціалу України, оцінка якого потребує й урахування інфраструктурної складової. Постає необхідність у вивченні транспортної інфраструктури туризму як підсистеми туризму й транспорту, як провідника транспортних і туристичних послуг, як системи вирішення важливих завдань підприємництва на регіональному рівні. Тому аналіз транспортної інфраструктури Рівненської області в системі туристичного потенціалу є вагомим.

Для перевезення туристів під час подорожі використовуються різні види транспорту (авіаційний, автомобільний, залізничний, водний). Кожен з них має певні особливості щодо умов використання в туристських перевезеннях, що відображається на організаційних умовах туру та на якості турпродукту. Транспортні послуги є одними з основних видів послуг в туризмі і, відповідно, невід'ємною частиною туристичного продукту.

Рівень розвитку транспортної інфраструктури Рівненської області визначаємо як достатній. Територія забезпечена розвиненою мережею транспортних комунікацій, ділянки яких проходять за напрямками міжнародних європейських доріг, сприяють пропуску транзитних транспортних потоків через регіон. Територію області перетинають

транспортні коридори:

- Критський транспортний коридор № 3 (Краківець-Львів-Рівне-Житомир-Київ);
- Критський транспортний коридор № 5 (Косини-Чоп-Стрий-Львів-Рівне-Сарни-Мінськ);
- Європа-Азія (Краківець-Львів-Рівне-Житомир-Київ-Полтава-Харків-Дебальцеве-Ізварине);
- Балтійське море – Чорне море (Ягодин-Ковель-Луцьк-Тернопіль-Хмельницький-Вінниця-Умань-порти Чорного моря) [1].

Автомобільний вид транспорту як складова транспортної інфраструктури Рівненщини є найбільш популярним у перевезеннях пасажирів, незважаючи на певні незручності та високий рівень аварійності. Для використання наявного в регіоні транзитного потенціалу та диверсифікації розвитку в'їзного туризму надзвичайно важливе значення мають також територіальні та районні дороги, проте, у переважній своїй більшості, дороги не відповідають вимогам, як по технічному стану, так і по рівню облаштуваності.

Щодо мережевої забезпеченості автодорогами по території Рівненщини, то помітно меншими є показники щодо довжини автодоріг (у т. ч. з твердим покриттям) у порівняно з іншими областями. Найкраща транспортна доступність, щодо кількості рейсів транспортних засобів за добу, в напрямках Рівне-Сарни та Рівне-Корець. Вздовж названих автомобільних шляхів велика кількість історико-культурних туристичних об'єктів та значна кількість готельних закладів, що підвищує туристичну привабливість.

Залізничний транспорт Рівненської області забезпечує вантажні та пасажирські перевезення у дальньому сполученні. Експлуатаційна довжина залізничних колій у межах Рівненської області становить 605,8 км, з них електрифіковані 170 км, що складає 28,1 % загальної довжини [3]. Територією області проходять двоколіїні електрифіковані залізничні лінії з інтенсивним рухом поїздів: Чоп – Львів – Рівне. Кількість перевезених пасажирів залізничним транспортом має «стрибокподібний характер» та тенденцію до зменшення, особливо за останні п'ять років. Практика свідчить, що залізницею користуються туристи, що подорожують на відстань від 500 до 1000 км. Тобто в зону впливу туристичного обміну з досліджуваного регіону потрапляють

Балтійські країни, Польща, Чехія, Словаччина. Більшість з них – країни, з якими до війни в Україні вівся активний туристичний обмін [1].

До 2020 р. на території Рівненської області функціонувала найдовша в Європі вузькоколійна залізниця «Антонівка-Зарічне» загальною довжиною 105,8 км, що проходила територією колишніх Володимирецького і Заріченського районів. Вузькоколійка мала велике туристичне та господарське значення. Саме згідно з Стратегією розвитку транспорту в Рівненській області до 2022 р. було передбачено реалізацію проєкту у сфері туризму «Поліський трамвай». Передбачалося створення нових об'єктів туристичної інфраструктури. Це сприяло би підвищенню попиту на послуги залізниці. Було започатковано етно-тур-фест «Бурштиновий шлях», який сприяв популяризації вузькоколійки, створенню сприятливих умов для її функціонування, зокрема для залучення інвестицій у розвиток туристичного об'єкта та відповідної інфраструктури навколо нього. Проте, згідно з офіційними заявами «Укрзалізниці» збитки «Поліської вузькоколійки» склали за 2020 р. 16 млн грн., її отримання визнали нерентабельним [2].

Найкраща ситуація, щодо наявних закладів готельного типу та проходження залізничних шляхів на території Рівненщини уздовж напрямку Сарни-Костопіль-Рівне-Дубно. Названі міста є важливими історико-культурними центрами. Високою є туристична атрактивність Рівного та Дубна, саме у цьому напрямку зберігається й найкраще інфраструктурне забезпечення закладами готельного типу та залізничних шляхів. Сприятлива ситуація у напрямку Рівне-Клевань, тут є заклади розміщення туристів для ночівлі туристів, окрім того Клевань відомий як туристичний центр Рівненщини.

Хорошим є залізничне покриття до Радивилова, туристична привабливість якого зростає за рахунок етнопарку «Ладомирія» (площею 8,5 га) - арт-простору представленого у вигляді 4-х локацій: музей під відкритим небом, проєкт «Майстерня Етнобрендів», ткацька майстерня «Серпанок» та музей автентичного костюма. Проте, готельних закладів у місті недостатньо, враховуючи хорошу транспортну доступність та туристичну привабливість.

Аеропорт м. Рівного має статус міжнародного, що підтверджено відповідними сертифікатами. Географічне розташування аеропорту є

вигідним. Адже він розміщений у північно-західній частині України на перетині міжнародних повітряних та автомобільних шляхів, у безпосередній близькості до транспортної розв'язки, що сполучає Київ – Варшаву – Чоп та поблизу двох залізничних вузлів.

З аеропорту м. Рівне здійснювалися польоти в Туреччину та Єгипет, що значно підвищило туристичний імідж регіону. Проводилася робота з авіакомпаніями, в тому числі з міжнародними, щодо запровадження регулярних рейсів до м. Люблін (Республіка Польща). Враховуючи географічні та технічні дані у післявоєнний період є усі перспективи створення ОКП «Міжнародний аеропорт Рівне» транспортного вузла з використанням усіх видів транспорту [2].

Гості міста Рівне, серед яких туристи, дуже часто користуються послугами тролейбусів, перевагою є не лише дешевий квиток, а й «відкритість» для туристів історико-культурних й сакрально-архітектурних об'єктів, панорами міста.

За 2020 р. усіма видами транспорту у Рівненській області перевезено 66 млн. пасажирів, у т. ч. автомобільним (48,3 млн. осіб), залізничним (1,3 млн. осіб), тролейбусним (6,4 млн. пасажирів) [1]. Явним лідером, у перевезенні пасажирів, в тому числі туристів, лідирує автомобільний вид транспорту.

Результативним як для сфери транспорту, так для індустрії туризму було би створення вздовж транспортних коридорів, а особливо в місцях перетину магістралей та поблизу великих населених пунктів, обслуговуючих комплексів, котрі б надавали готельно-ресторанні та культурно-розважальні послуги, забезпечували ремонт, технічне обслуговування транспортних засобів тощо.

Скорочення як виїзних, так і в'їзних туристичних потоків в Україні, в Рівненській області зокрема, пов'язано, в першу чергу, з наступними чинниками – пандемією COVID-2019 та війною росії в Україні. Військові дії, транспортна недоступність, недостатня мобільність жителів, низький рівень розвитку транспорту тощо. З 24 лютого 2022 р. галузь туризму в Україні знаходиться практично у стані стагнації.

Розвиток інфраструктури, зокрема, послуг транспорту, зв'язку тощо, потребують розв'язання, є одними із вагомих при вирішенні територіальних і соціально-економічних завдань, які пов'язані з розташуванням закладів розміщення туристів, пошуками шляхів

збалансування міжгалузевих інтересів, вирішенням питань розміщення курортного, житлового, соціального, інженерно-транспортного, комунального та інших видів будівництва, відтворення культурно-історичної спадщини, охорони та збагачення природного середовища інше.

Система транспортних мереж Рівненщини має яскраво виражений транзитний характер. Велика кількість територій, забезпечених різноманітними рекреаційними ресурсами, має хорошу транспортну доступність для туристів та екскурсантів. Щодо стану транспортної інфраструктури, то для того, щоб вона сприяла ефективному використанню та нарощуванню туристичного потенціалу, необхідне удосконалення усіх її складових як у кількісному, так і, особливо, в якісному плані. Активне залучення різних видів транспорту до туристичного обслуговування дозволить ефективно розвивати різноманітні сфери та види туристичного бізнесу, диверсифікувати спектр надаваних туристичних послуг.

Список використаних джерел

1. Рівненська обласна державна адміністрація. Транспорт. URL: <https://www.rv.gov.ua/transport> (дата доступу: 15.10.2022).
2. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2027 року. Департамент економічного розвитку і торгівлі адміністрації. Рівне. 160 с.
3. Яроменко О.В., Колесник М.С. Автомобільна транспортна інфраструктура у структурі туристичної індустрії регіону (на прикладі Рівненської області). VI Міжнародна науково-практична конференція «Modern research in world science». 4-6.09.2022 р. Львів, Україна. С.303–309.

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА. VARIA

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

Байтеряков О.З.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
o.baiteriakov@gmail.com*

Географія і дотичні до неї науки дозволяють уявити наукову картину світу, можуть пояснити специфіку об'єктів і явищ у навколишньому середовищі та суспільстві, виявити причинно-наслідкові зв'язки і закономірності у природі та ін. Джерелами географічної інформації традиційно вважаються різноманітні довідники, підручники, посібники, карти, живе спостереження тощо.

Однак у традиційному підході до географії ми ризикуємо розчинитися у вузькогалузевій однобічності. Навпаки, географія як наука про особливості функціонування природи, господарства і суспільства Землі має широкі міжпредметні зв'язки з багатьма іншими науками, такими як фізика, хімія, математика і т.д. Вкрай важливими для розуміння і вивчення географії можна вважати її зв'язки з культурою людства.

Важливість культурологічної складової у вивченні географії з одного боку пов'язане з погіршенням обізнаності сучасної молоді у сфері культури, з іншого боку застосування культурологічних зав'язків дозволяє краще усвідомити наукову картину світу, розширити уявлення про джерела географічної інформації, з'ясувати географічний зміст витворів культури. Тобто уявити, що для усвідомлення змісту, наприклад, літературних творів та картин необхідні певні географічні знання.

Для вивчення і позначення культурологічної складової в географії запропоновано кілька наукових напрямків і їх назв, наприклад, географія культури, культурна географія, геокультурологія. Або більш вузькі напрямки: географічного образознавства або геоімагології, імажинальної географії, географії мистецтва. Ці напрямки здебільшого розглядають вплив географічних особливостей на розвиток культури

людства або розповсюдження певних елементів матеріальної і духовної культури, уявлення про географічні образи, які породжуються культурою. Визначення даних термінів і пояснення їх дефініцій можна знайти у численних працях таких дослідників як Л. Шевчук, О. Любіцева, І. Гурова, Л. Немець, В. Кулаков, М. Влах та ін.

В науковій літературі терміни «геокультурологія», «географія культури» та «культурна географія» частіше застосовуються як синоніми. Однак це вносить певну плутанину. Доцільніше здається термін «геокультурологія» застосовувати в більш широкому сенсі для позначення всіх взаємопов'язаних напрямків, що вивчають взаємозв'язок культурного надбання і географічного простору. Більш вживаний термін «географія культури» краще підходить в традиційному сенсі для дослідження територіального розподілу культур.

Окрім зазначених геокультурологічних напрямків, важливим уявляється питання про виявлення географічного змісту, що закладений у витворах мистецтва. Тобто розглянути і проаналізувати їх як джерела географічної інформації. Для цього напрямку можна запропонувати термін «сигніфікатно-мистецька географія». Його можна трактувати як напрямок геокультурології або у більш вузькому сенсі географії мистецтв, що спрямований на дослідження особливостей зображення та інтерпретації географічного простору у мистецьких творах, тобто виявлення їх географічного змісту.

Розвиток геокультурології та її популяризація сприяє підвищенню культурного рівня суспільства, поширенню географічних знань, формуванню гордості за власну державу та почуття національної гідності. Популяризація геокультурологічних знань може відбуватись завдяки поширенню відповідних науково-популярних статей і передач у ЗМІ, телебаченні та на ютуб каналах, під час екскурсій у музеях та тематичних виставках та ін.

Гідне місце геокультурологія повинна займати у шкільному курсі географії. Про це свідчить включення культурної компетентності до переліку ключових у сучасній навчальній програмі з географії та програмі Нової української школи. Зокрема у програмі підкреслюється необхідність формування в учнів вмінь фіксувати естетичне значення об'єктів та ландшафтів Землі, пояснювати географічне підґрунтя

відображення природи у творах мистецтва, усвідомлювати причетність до національної і світової культури через вивчення географії і мистецтва [4].

Формуванню культурологічної компетентності учнів в цілому і застосуванню геокультурології зокрема в шкільному курсі географії присвячені праці таких дослідників як Л.Ф. Мелько [3], С.С. Пальчевського, Л.Б. Паламарчук [5], О.З. Байтерякова [1; 2] та ін. В той же час наукових досліджень, що розкривають географічний зміст вітчизняного мистецтва, вкрай замало. Тому постає питання про цілеспрямоване, систематичне дослідження географічного змісту культурного надбання України.

Значення культурологічної складової для географічної науки України підкреслюють не лише особливості її історичного розвитку, але й недавні події у світовому суспільстві. Наприклад, у лютому 2023 р. один з найавторитетніших і відвідуваних музеїв світу «Метрополітен» (США) визнав таких художників як І. Айвазовський, І. Рєпін, А. Куїнджі українськими і, відповідно, змінив підписи під їх картинами. Хоча раніше ці художники вважались російськими. Таким чином була встановлена історична справедливість, підкріплена фактологічним матеріалом. Утім, ставлення до визначних українських митців лишається неоднозначним: так, у деяких містах України (Львів, Рівне) у 2022 р. в рамках програми дерадянізації та дерусифікації вулиці імені І. Айвазовського були перейменовані. Важливо відзначити, що художник не лише народився і працював на території України, але й відтворював у своїх роботах її мальовничу природу. Наприклад, його пензлю належать такі картини як «Очерет на Дніпрі», «Чумацьке валяння», «Український пейзаж», «Під час жнив в Україні», «Ніч в Україні», «Український пейзаж з чумаками при місяці» та багато інших.

Вшанування пам'яті І. Рєпіна також викликало певні питання. Так, у Тернополі у липні 2022 р. за пропозицією філологів із врахуванням українського правопису було кореговано назву вул. І. Рєпина на Іллі Рєпіна. В той же час у Дрогобичі та Івано-Франківську ставились питання про перейменування вул. І. Рєпіна, але після обговорення і консультацій з Інститутом українознавства імені Крип'якевича, назви цих вулиць залишили. У с. Каленське Житомирської області вул. Рєпіна все ж таки було перейменовано. З філологічної точки зору, прізвище

митця коректно передавати як «Ріпин»: у наголошеному складі маємо літеру ъ, що в російській мові позначає звук /є/, тоді як в українській – /і/. На жаль, у сучасній годоніміці цей аспект враховано не було.

А от приналежність А. Куїнджі до України опосередковано визнають навіть російські загарбники. Так, у тимчасово окупованому Маріуполі, вони перейменували вулицю А. Куїнджі (хоча художник народився саме у біля Маріуполя) на вулицю Артема. Більш того, у квітні 2023 р. вони демонтували у місті пам'ятник художнику, а ще раніше зруйнували і пограбували музей А. Куїнджі.

Окрім зазначених художників географічні особливості природи України можна побачити у творах багатьох українських митців, наприклад, К. Крижицького, М. Сергієва, В. Орловського, С. Васильківського, Т. Шевченка, М. Пимоненка та ін.

3 березня 2023 р. Уряд України схвалив Стратегію розвитку читання на 2023–2032 роки під назвою «Читання як життєва стратегія». Стратегію було розроблено Міністерством культури та інформаційної політики. Її реалізація має створити умови не тільки для формування звички й потреби у читанні всіх українців, а й є складовою гуманітарної безпеки України.

Зазначена Стратегія підкреслює роль геокультурологічних досліджень і значення художньої літератури для вивчення географії. Це сприятиме популяризації читання, тому що новітні технології, при всіх перевагах, значно знижують рейтинг читання серед молоді, що призводить до зниження рівню світогляду, погіршує пам'ять та, як результат, заважає певним мисленим процесам. Надання дійсно цікавих прикладів з літератури під час вивчення географії може зацікавити молодь та вмотивувати її на прочитання оригіналу.

Звернувшись до історії української літератури, можна побачити, що більшість українських митців були мандрівниками. Тому, незважаючи на великі обсяги країни, знайти матеріал у їх творах про будь-яку територію легко. Ці описи мають ще одну перевагу: зазвичай, вони містять не тільки характеристику конкретної зони, але й змальовують враження митця від подорожі нею, несуть певну історичну довідку та передають настрій. Завдяки цьому молодь отримує не тільки естетичне, але й патріотичне виховання.

Таким чином можна побачити взаємопов'язаний позитивний вплив

географії і культури у науковому і освітньому сенсі: дослідження і вивчення певних географічних питань може відбуватись завдяки творам культури, а розумінню їх змісту сприятиме географія. Такий досвід допоможе молоді взагалі дивитися на світ ширше, навчить комбінувати різні сфери діяльності, аналізувати та синтезувати інформацію.

Список використаних джерел

1. Байтеряков О.З. Теоретичні основи застосування творів живопису на уроках географії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Географічні науки». Випуск № 7. Херсон, 2017.
2. Байтеряков О.З. Методичні аспекти формування культурологічної компетентності учнів в шкільному курсі географії: монографія. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 236 с.
3. Мелько Л.Ф. Культурологічні засади географічної освіти старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2003. 34 с.
4. Навчальна програма з географії для загальноосвітніх навчальних закладів. 2022 р. URL: <http://surl.li/cvlbp>
5. Паламарчук Л.Б. Формування національної свідомості учнів у процесі набуття знань про український етнос (на матеріалах шкільних курсів географії): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 теорія та історія педагогіки, 13.00.02 теорія та методика навчання географії. Київ. міжрегіональний ін-т удосконалення вчителів ім. Б.Д. Грінченка. К., 1997. 26 с.

ОСВІТНІ ВИМІРЮВАННЯ ОЧІКУВАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ ЗАСОБАМИ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ

Варакута О.М.

*Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

ovarakuta59@gmail.com

Останніми роками в Україні та зарубіжжі ведеться активна науково-дослідна й практична робота з розробки й апробації різних систем педагогічного контролю очікуваних результатів навчально-

пізнавальної діяльності, побудованих, переважно, на нормативному тестовому контролі здобувачів освіти.

Тестування в системі освіти знаходиться в стані постійного вдосконалення та періодичних змін у вже напрацьованих і широко апробованих методик.

На особливу увагу заслуговує проблема тестових технологій оцінювання ключових і предметних компетентностей учнів основної та старшої школи.

Доцільно зауважити, що термін «тест» викликає в людей різне уявлення. Більшість розуміють його сутність, що це запитання з вибором однієї правильної відповіді, інші – вважають, що це одна з форм гри. Окремі стверджують, – як у перекладі з англійської, – «test» – це іспит, випробування, контрольна робота.

На сьогоднішній день у науковій та методичній літературі з проблеми дослідження існують різноманітні визначення поняття «тест».

«Тест як інструмент вимірювання визначається як система завдань (у більшості випадків зростаючої складності) специфічної форми, що дозволяє якісно оцінити структуру й ефективно виміряти рівень знань, умінь і навичок учнів». [5]

Часто у науково-методичній літературі зустрічаються терміни «традиційний тест», «навчальний тест», «педагогічний тест», «тестовий контроль», «тестування» та ін.

У педагогіці в основному вживають термін «навчальний тест».

Навчальний тест — це система завдань визначеного змісту, зростаючої складності, специфічної форми, що дає змогу якісно та ефективно вимірити рівень і оцінити структуру підготовленості учнів.

Навчальний тест за своєю суттю є класичним видом традиційних тестів.

Педагогічний тест — це інструмент, що призначений для вимірювання ступеня навченості учня, який складається з системи тестових завдань, стандартизованої процедури проведення, обробки та аналізу результатів.

Аналіз наукової та методичної літератури з проблеми дослідження показав, що на сьогоднішній день немає чіткого визначення поняття «тестовий контроль». Тому, на нашу думку, під ним слід розуміти форму контролю та корекції, яка спрямована на перевірку рівня

сформованості в учнів предметних компетенцій, а також на виправлення недоліків та помилок, які виникли у процесі навчально-пізнавальної діяльності, шляхом виконання тестових завдань.

Тестування знань, умінь і навичок учнів у загальноосвітній школі передбачає реалізацію таких основних функцій: навчальної, розвивальної, виховної, контролюючої, оцінювальної, діагностичної, коригуючої, організаційно-управлінської та прогнозуючої.

Навчальна функція тестового контролю та корекції проявляється в тому, що в ході здійснення перевірки та корекції розширюються, поглиблюються і вдосконалюються знання, вміння і навички учнів, підвищується загальний освітній рівень, удосконалюється культура інтелектуальної праці, стимулюється самостійність учнів, розвиваються їх пізнавальні інтереси.

Розвивальна функція тестів полягає в тому, що під час контролю та корекції удосконалюються такі пізнавальні психічні процеси та якості особистості, як увага, пам'ять, мислення, інтереси, стимулюється пізнавальна активність. Однак, ця функція може бути реалізована лише тоді, коли запитання (завдання), що пропонуються, будуть вимагати пояснень, обґрунтувань, визначення причинно-наслідкових залежностей і зв'язків.

Виховна функція тестового контролю та корекції реалізується за рахунок оцінювання результатів освітньої діяльності учнів і проявляється у підвищенні їх навчальної мотивації, формуванні відповідальності за результати навчання та виробленні установок на співпрацю, самоорганізацію і самопідготовку.

Контролююча функція тестового контролю та корекції полягає у визначенні факту наявності в учнів знань, умінь і навичок або їх відсутності, а також перевірки ступеня засвоєння навчального матеріалу та здатності його застосувати у різних життєвих ситуаціях. Невід'ємною частиною контролюючої функції є самоконтроль.

Оцінювальна функція тестового контролю і корекції полягає у вимірюванні та оцінці знань, умінь і навичок учнів. На практиці вона реалізовується через виставляння учням оцінок за розв'язання тестових завдань.

Діагностична функція тестового контролю та корекції проявляється в отриманні інформації про якість знань, умінь і навичок учнів, а також

об'єктивної інформації про труднощі, що виникли в них у процесі засвоєння знань.

Коригуюча функція тестового контролю та корекції полягає в тому, що на основі виявленого рівня знань, умінь, навичок, проблем, недоліків і причин неуспішності учнів вносяться зміни у процес освітньої діяльності та вживаються заходи щодо заповнення прогалин у знаннях і компетенціях учнів.

Організаційно-управлінська функція тестового контролю та корекції проявляється в тому, що контроль організовує навчальну роботу учнів, орієнтує в специфіці навчального матеріалу та вимогах вчителів, сприяє формуванню раціонального режиму самостійної роботи, а також спонукає до прийняття рішень пов'язаних з підвищенням рівня навчальних досягнень учнів.

Реалізація прогностичної функції тестів дозволяє передбачити потенційні можливості учнів у засвоєнні нового матеріалу.

Основними показниками якості та ефективності тестів є валідність, об'єктивність, надійність і точність.

Крім вищеперерахованого, до показників, які характеризують тест, на нашу думку, також варто віднести достовірність, повноцінність, практичність і простоту.

Валідність – це придатність тестових результатів для тієї мети, заради якої проводиться тестування. Валідність залежить від якості завдань, їхньої кількості, від ступеня повноти і глибини охоплення змісту навчальної дисципліни у завданнях тесту. Крім того, валідність залежить також від балансу та розподілу завдань за складністю, від методу добору завдань у тест із загального банку завдань, від інтерпретації тестових результатів, від організації збору даних, від підбору вибіркової сукупності випробуваних.

Тест вважається об'єктивним, якщо вплив суб'єктивних дій тих, хто вимірює та контролює знання учнів, є мінімальним.

Надійність – це показник стійкості результатів. Тест вважають надійним, якщо різні вчителі однаково оцінюють його виконання учнем. Також надійність тесту полягає в тому, що наступне виконання тесту одним і тим самим учнем повинно давати практично однакові результати.

Точність – це визначення мінімальної помилки, з якою можна

провести тестування.

Критеріями достовірності тесту є його зміст, актуальність, чітко визначена конструкція та передбачуваність результатів.

Тест вважається повноцінним, якщо він містить відповідну пропорцію матеріалів з усіх аспектів його змісту.

Практичність тесту визначається декількома факторами. По-перше, дуже зручно, коли тест надрукований і таким чином його можна використовувати десятки разів. По-друге, підрахунок результатів повинен бути максимально спрощеним, що б сприяло економії часу вчителя. З іншого боку, тест має бути зручним і для учнів, тобто інструкції до нього повинні бути максимально чіткими й точними.

Простота тесту полягає в тому, що тестові завдання повинні мати чіткі, зрозумілі для кожного учня формулювання та відповідати його можливостям.

Виокремлюють різні види тестових завдань:

тестові завдання закритого типу з вибором однієї однозначно правильної відповіді;

тестові завдання закритого типу, що мають кілька правильних відповідей (кількість таких відповідей обов'язково вказана);

тестові завдання закритого типу, що мають декілька правильних відповідей, але їх кількість не вказана;

тестові завдання закритого типу, що мають декілька правильних відповідей, але їх кількість не вказана;

тестові завдання закритого типу, що мають декілька правильних відповідей, але їх кількість не вказана;

тестові завдання закритого типу на відтворення правильної послідовності;

тестові завдання закритого типу на відтворення правильної послідовності;

тестові завдання закритого типу на відтворення правильної послідовності.

«Тестове завдання – це структурна одиниця тесту, яка вміщує частину навчального матеріалу і виокремлена з усього масиву змісту навчання на за-садах певної змістової і логічної самостійності. Це складова частина педагогічного тесту, що відповідає вимогам технологічності, форми, змісту і, крім цього, статистичним вимогам:

означеної складності, достатньої роздільної здатності

За рівнем складності такі завдання поділяються на:

- завдання першого рівня складності, які передбачають застосування базових географічних знань у знайомих чітко сформульованих ситуаціях. Це можуть бути закриті тестові завдання, однокрокові задачі, інтерпретації стандартних географічних позначень та даних, завдання на розпізнавання географічних об'єктів на картах тощо;

- завдання другого рівня складності передбачають встановлення зв'язків та інтеграцію географічних знань, вмінь і навичок та науково-ціннісних установок різного тематичного спрямування. Для вирішення завдань цього рівня учням потрібно упорядковувати й застосовувати географічні знання та вміння у нестандартних ситуаціях, розв'язувати багатокрокові географічні задачі, читати карту тощо;

- завдання третього рівня складності – це завдання міркувань. Вони вимагають розв'язування практичних завдань із застосуванням правил, понять, теорій, аналізу, синтезу та оцінки значення того чи іншого матеріалу.

Існують певні вимоги до написання основи (умови) завдання, ключа (правильної відповіді) та дистракторів.

Різна комбінація цих та інших видів тестових завдань, сформульованих відповідно до вимог, дає можливість учителю здійснити освітні вимірювання очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності з географії, а також зробити їх контроль і корекцію.

Список використаних джерел

1. Варакута Ольга. Підготовка майбутнього вчителя географії до тестування як форми вимірювання навчальних досягнень учнів //Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 80 с.

2. Варакута Ольга, Дітчук Ігор, Заставецька Ольга. Загальна географія: Тест-контроль. 6 клас. Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. 90 с.

3. Варакута Ольга, Дітчук Ігор, Заставецька Ольга. Географія материків і океанів: Тест-контроль. 7 клас. Тернопіль: Підручники і

посібники, 2011. 80 с.

4. Варакута Ольга, Дітчук Ігор, Заставецька Ольга. Фізична географія України: Тест-контроль. 8 клас. Тернопіль: Підручники і посібники, 2012. 64с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728с.

6. Вішнікіна Л. П. Створення та застосування тестів у навчанні географії / Л.П. Вішнікіна, В. М. Самійленко // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць. Випуск 32. Кривий Ріг. 2011. С. 15-29.

7. Гільберг Т. Тестовий контроль з географії: переваги й недоліки. //Географія та основи економіки в школі. 2008. № 1. С.27-30.

8. Збірник тестових завдань різних типологічних форм та рівнів складності з курсу «Загальна географія» 6 клас: збірник дидактично-методичних матеріалів за результатами роботи обласної творчої групи /упор. В.Д. Попов. – Суми: НВВ КЗ СОШПО, 2018. 84 с.

9. Федоренко Ю.А. Методика складання тестів та тестування з географії України // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2004. № 17. С. 13-15.

10. Фідря Н. Конструювання тестів з географії // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2004. № 40 (381). С. 10-13.

МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ШКІЛЬНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЕКСКУРСІЙ НА ОБ'ЄКТИ ВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ

Грицевич В.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

gvsmgs@gmail.com

Шкільні екскурсії займають важливе місце в засвоєнні учнями шкільної навчальної програми з географії. При вивченні економічної географії, чи краєзнавчих дослідженнях потрібно показувати учням підприємства виробничої сфери, причому це можуть бути як промислові, так і сільськогосподарські підприємства [1,2].

Досвід екскурсій на виробництво показує, що зазвичай вчитель доручає провести екскурсію представнику виробництва (і в цьому є свій сенс), однак розповідь представника виробництва найчастіше стосується будь-яких аспектів виробництва, крім географічних. Саме тому потрібна активна позиція вчителя, щоб скерувати екскурсію на висвітлення саме географічних питань. А для цього вчитель сам повинен бути методично готовий і добре розуміти географічну суть таких екскурсій. Ця стаття покликана допомогти вчителю в підготовці та проведенні екскурсій на виробництво.

Екскурсія на промислове підприємство

Спочатку варто з'ясувати місцезнаходження промислового підприємства та його економіко-географічне положення.

Далі потрібно вивчити географію трудових ресурсів промислового підприємства, географію поставок сировини та напівфабрикатів на підприємство, географію поставок комплектуючих та запасних частин для ремонту обладнання.

Дуже важливим є питання географії реалізації продукції підприємства. Okремо варто з'ясувати географію утилізації відходів виробництва. Важливим є вивчення географії транспортної інфраструктури в околі підприємства, як залізничної так і автомобільної (інколи й інших). Учням потрібно з'ясувати географію інтегрованості підприємства в господарську діяльність регіону. окреме питання - географія зв'язків з технічної модернізації підприємства.

Екскурсія на рослинницьке сільськогосподарське підприємство

У першу чергу слід з'ясувати місцезнаходження сільськогосподарського підприємства, а також його економіко-географічне положення.

Важливими є питання географії трудових ресурсів сільськогосподарського підприємства рослинницького профілю, географії закупівель посадкового матеріалу, географія закупівель добрив а також засобів захисту рослин.

Далі слід вивчити склад земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства, наявні ґрунти та їхній бонітет, схеми сівозмін, систему агротехнічних заходів. Одним з головних питань є посівні площі сільськогосподарських культур, їхні валові збори та урожайність за

культурами, географія реалізації продукції рослинництва.

Варто вивчити застосування науково-технічного прогресу в рослинництві, географію транспортної інфраструктури в околі сільськогосподарського підприємства, географію його інтегрованості в господарську діяльність регіону.

Екскурсія на тваринницьке сільськогосподарське підприємство

Спочатку слід вивчити місцезнаходження сільськогосподарського підприємства тваринницького профілю, його економіко-географічне положення, географія трудових ресурсів підприємства.

Далі з'ясуємо виробничі особливості - географію пасовищ, склад сільськогосподарських тварин, власне кормовиробництво, географія закупівлі кормів та кормових добавок, особливості обороту стада, продуктивність сільськогосподарських тварин.

Важливим є вивчення географії реалізації продукції тваринництва, утилізації відходів тваринництва, географії транспортної інфраструктури в околі підприємства, географія інтегрованості сільськогосподарського підприємства в господарську діяльність регіону, Застосування науково-технічного прогресу в тваринництві.

Список використаних джерел

1. Сливчак Н.Є. Екскурсійна діяльність в школі / Географія та туризм, 2010, №3. – С.37-38.
2. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.

ВИВЧЕННЯ РОСІЇ ЯК ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Гудзеляк І. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

iryna.hudzelyak@lnu.edu.ua

Зміст шкільної географії як світоглядної науки має оперативно реагувати на сучасну глобальну геополітичну ситуацію у світі. Передусім це стосується політико-географічних аспектів розвитку росії як держави-агресора.

Географію росії вивчають у 10 класі. Однак, повномасштабне вторгнення в Україну і суттєві геополітичні зміни на регіональному та глобальному рівнях стали підставою для вироблення спеціальних рекомендацій щодо викладання цієї теми для школярів. Тому в 2022/2023 навчальному році учителям географії надано рекомендації суттєво звузити зміст географії росії та доповнити різні теми у 8–11 класах питаннями, що стосуються проблеми біженців і внутрішньо переміщених осіб в Україні, стратегічного партнерства з США, ЄС, Великою Британією, військово-політичним блоком НАТО, надання Україні військової допомоги від країн партнерів. Тобто, загалом у рекомендаціях йдеться лише про нові тенденції, які є наслідком російської агресії [1].

На нашу думку, для формування критично мислячої людини варто говорити про причини і закономірності, які призвели до війни в Україні. Політико-географічні теми у шкільному курсі географії здатні повною мірою розкрити просторово-часові аспекти російської імперської політики, що здійснювалась у ХХ–ХХІ століттях, комплексно і всебічно показати роль росії як агресора. Можливою формою навчального процесу можуть слугувати бінарні уроки з географії та історії.

Вивчення держави-агресора має декілька цілей, що передбачають формування і знаннєвих, і ціннісних компетентностей.

По-перше, набуття знань про особливості формування території, демографічні та міграційні процеси, ресурсний і економічний потенціал. Застосовуючи описовий, порівняльний, картографічний метод тощо, учитель має наголосити учням, що сучасний людський і економічний потенціал Росії ймовірно статистично переоцінений. Адже практика фальсифікації статистичних даних має щонайменше столітню історію. Зокрема, влучним буде приклад трагічного перепису 1937 року і сфальсифікованого перепису 1939 року. Дані щодо сучасної кількості росії також піддаються сумніву, адже навіть російські демографи озвучували показники реальної людності – близько 70 млн осіб, а не 144,3 млн осіб. Зрештою, В. Путін визнав публічно, що за Уралом проживає 12 млн осіб, тоді як за офіційними даними – 25 млн.

В умовах геноцидної війни проти України, окрім збройних засобів, з росією можна ефективно боротися економічними засобами. Для цього потрібно розуміти вразливі місця економіки: це залежність від імпорту

значного переліку машин, устаткування та комплектуючих. 20% імпорту росії становить прихована група товарів. На думку експертів, це комерційні літаки Boeing та Airbus, військова техніка і зброя, яку імпортували з Франції, Німеччини, Італії, Австрії та інших країн [2]. Позитивне сальдо торгівельного балансу росії забезпечує нафта і газ, тому санкції і запровадження тотального ембарго на торгівлю з агресором має стати ціллю геоекономічної стратегії антиросійської коаліції. На прикладі росії варто розкрити роль економічної війни у сучасному світі.

По-друге, ознайомлення учнів з політико-географічними аспектами участі росії у військових конфліктах і війнах в інших країнах. Політична історія російської імперії – це перманентна військова експансія по усьому периметру сухопутного кордону поглинання територій та знищення корінних народів. Після розпаду СРСР росія здійснила агресію проти Молдови (Придністров'я, 1992–1993 роки), Грузії (Абхазія, 1992–1993; Південна Осетія, 2008), Чечні (1994–1996, 1999–2009), Сирії (2015–2022) та України (з 2014 року).

По-третє, ознайомленнями з особливостями путінізму як політичного режиму росії та рашизму як державної ідеології. Путінізм – це поєднання культу особи, мілітаризму, тотальної цензури, інформаційного зомбування і пропаганди. Деякі автори вважають його різновидом авторитарного режиму, а фактично це симбіоз фашизму, новітнього чекізму, російського націоналізму та рашизму. 14 квітня 2022 року Верховна Рада України визнала росію державою-терористом з тоталітарним неонацистським режимом. Учні мають розуміти, що ідеологічним обґрунтуванням існування путінського режиму є рашизм, який базується на військовій силі, агресивному російському православ'ї, вигаданій «особливій цивілізаційній місії росіян» та ненависті до інших народів.

Розкриття питання політико-географічного розвитку росії у шкільній географії дає можливість сформувати предметні політико-географічні компетентності, виховати свідому патріотичну людину, яка здатна аргументовано і критично оцінювати глобальні та регіональні геополітичні і геоекономічні тенденції і залежності, протидіяти інформаційним впливам ворожої держави, що нав'язувала українцям наративи неоімперської геополітичної, геокультурної і великодержавної

ідеологічної доктрини «руського міра», сприяти формуванню культурної дистанції між українцями та агресивними росіянами, а також виховувати гуманізм, патріотизм і толерантне ставлення дітей до різних народів.

Список використаних джерел

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Географія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.14.heohrafiya.20.08.2022.pdf>
2. Пилипенко Я. Секретний товарообіг: у кого купує та кому продає зброю росія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/19/685966/>

CONSTRUCTION OF ARTIFICIAL NEURON NETWORKS ON THE BASIS OF THE MOTIVATION THEORY OF SOCIAL STUDY FORMED FROM CHILDHOOD

Yevdokymov S.

Kherson State University

serge.evdokimov2015@gmail.com

ANNs (Artificial Neural Networks) are based on the principles of cognitive science and can be used in practical psychology, while widely used for processing. Therefore, this topic remains relevant to this day. The theory of motivation of social learning (from the English Social Learning Theory) claims that people influence the external environment, which in turn influences how they think and behave. The study of human behavior through observation, imitation and communication in mutual connection with the social environment showed that there are features of relative processes in explaining human behavior.

In this study, it is proposed to use the research for a systematic analysis of the interrelationships of different levels of psychological characteristics with the help of statistical evaluation of the quality of ANN models. In our country, such prominent scientists as S. L. Rubinstein, Y. Zavadskyi made a huge contribution to the development of a systematic approach to

psychology. S., Seynovsky T. [1, p. 8]. The approach of the theory of motivation of social study, which was proposed by a number of psychologists with A. Bandura, is supported by significant research, although researchers have only recently begun to use it for implementation in organizations.

The basic idea is that you can take a perfectly acceptable network [2, p. 598]. The principles of the system approach in psychology were developed as the main tool for learning about the human psyche. Scatterplot and histogram of distribution of root mean square error in network training for girls and boys. This made it possible to analyze mental phenomena from the point of view of the interaction of external (social) and internal (natural and psychological) factors as a whole.

Interpretation of personal qualities using the 12-factor questionnaire of R.B. Cattell and R.V. Koan's (CPQ): A (sociability - introversion), B (abstract - concrete thinking), C (emotional stability - instability), D (excitability - poise), E (independence - submissiveness), F (carelessness - concern), G (high - low discipline), H (courage - timidity), I (softness - hardness), O (anxiety - calmness), Q3 (self-control, high - low), Q4 (tense - relaxed), IQ (intelligence quotient) according to the results of a free cultural test.

Conclusions. The results of the study, based on the use of artificial neural networks, allows to reveal the mediated latent relationship between psychological characteristics. ANN training, as a multi-parameter nonlinear optimization task, with model quality assessment with the help of traditional means of statistical evaluation theory can be a very effective tool of system analysis in psychology. Other, more traditional ways to solve these problems are known, but they do not have the necessary flexibility outside of limited conditions. ANNs provide promising alternative solutions, and many applications benefit from their use [3, c. 31]. Prospects for the use of ANNs in psychological research are related to the solution of various tasks of data analysis and modeling and the creation of knowledge bases. In the future, based on this topic, there are prospects for developing own methods to improve the learning process of a neural network for solving unmediated tasks.

References

1. Rudenko O.G., Bodyanskyi E.V. Artificial neural networks: Training. manual. - Kharkiv: SMIT Company LLC, 2006. - 404 p.
2. Yann LeCun, J. S. Denker, S. Solla, R. E. Howard and L. D. Jackel: Optimal Brain Damage, in Touretzky, David (Eds), Advances in Neural Information Processing Systems 2 (NIPS*89), Morgan Kaufman, Denver, CO, 1990
3. Yevdokymov S. Hopfield's neural networks for pattern recognition // Innovative scientific research in science and practice: collection of abstracts of reports of the international scientific and practical conference (Poltava, August 11, 2021). Poltava: TSFEND, 2021. 28 p.

ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У РАМКАХ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА»

Котик Л. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

м. Львів, Україна

e-mail: liubov.kotyk@lnu.edu.ua

Сучасні інформаційні й технологічні інновації в усіх сферах суспільства зумовлюють перегляд знань, умінь та навичок, якими володіє людина ХХІ ст., загалом, і випускник закладу вищої освіти, зокрема. Швидкість напіврозпаду знань (за Р. Knight від кількох місяців до 5-10 років) [13] уже не викликає сумніву в суспільстві та компенсується впровадженням концепції освіти упродовж життя і постійного підвищення професійної кваліфікації (*upskilling*), що «нівелює напіврозпад компетентностей професіонала» [10]. Водночас зростає увага до формування м'яких навичок випускників закладів вищої освіти, ефективно набуття яких є запорукою майбутнього професійного зростання та конкурентоспроможності на ринку праці.

Проблема м'яких навичок активно досліджується ученими та обговорюється фахівцями-практиками. Зокрема, 2015 р. Організація міжнародного співробітництва та розвитку виокремила набір

збалансованих когнітивних, соціальних та емоційних навичок (*Skills for Social Progress*), які потрібні людям для досягнення успіху у XXI ст. [14]; 2020 р. на Всесвітньому економічному форумі означено «групу 10» м'яких навичок (*soft skills*) майбутнього розвитку: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання; комплексне проблемне мислення; критичне мислення і аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; технологічна грамотність; лідерські навички та соціальна відповідальність; технологічний дизайн і програмування; стійкість, стресостійкість і гнучкість; міркування, вирішення проблем та генерування ідей [15].

У сфері вищої освіти України, в останнє десятиліття проблеми формування м'яких навичок здобувачів освіти шляхом застосування тренінгових технологій досліджували О. Абрамова, О. Пуляк, А. Терещук [1]; розвиток м'яких універсальних навичок у Новій українській школі, як основи майбутньої професійної орієнтації, яка зумовить конкурентоспроможність та затребуваність на ринку праці, оскільки *«людина впродовж життя може змінювати до 12 місць роботи, з яких половина змінюється у віці до 25 років»*, вивчала Л. Сергєєва [12, с. 147].

Формування м'яких навичок у процесі навчання географів у класичних закладах вищої освіти досліджували Л. Немець, К. Сегіда, К. Кравченко, М. Логвинова [8]. Автори: узагальнили класифікацію м'яких навичок (*soft skills*) через призму індивідуальні, комунікативні/міжособистісні, управлінські /ситуаційні [8, с. 32]; уклали типологію затребуваності м'яких навичок залежно від приналежності для працевлаштування (етапи: підготовка, пошук, збереження) [8, с. 34]; проаналізували форми організації роботи, які застосовуються на кафедрі соціально-економічної географії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна для розвитку та вдосконалення м'яких навичок [8, с. 38-39]; означили важливість м'яких навичок, при підготовці студентів-географів, що обумовлено: *«необхідністю подальшого працевлаштування випускників в обраній фаховій галузі, що не завжди легко. Саме тому географам слід бути конкурентоздатними не тільки за фаховими вміннями й навичками, але й за навичками лідерства, комунікації, командної роботи тощо»* [8, с. 39].

Через призму структури та методів навчання, які застосовуються в окремих освітніх компонентах, проблему формування м'яких навичок студентів-географів, як запоруку формування професійних компетентностей досліджували О. Мамчур, І. Ванда, Л. Котик [7]; розвиток м'яких навичок у контексті освітнього компоненту «Геокультура і геоосвіта України» означили І. Ровенчак, Л. Котик [11]; аналіз TED-виступу, як засобу формування м'яких навичок студентів спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) розкрила Л. Котик [5].

На часі є дослідження формування м'яких навичок у рамках освітніх компонентів, які викладаються на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Одним із таких компонентів освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія)» Львівського національного університету імені Івана Франка є «Глобальні проблеми людства» [9].

Освітня компонента «Глобальні проблеми людства» входить до групи вибіркового навчальних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки блоку «Економічна і соціальна географія», які розроблені на кафедрі економічної і соціальної географії у рамках цієї освітньої програми.

Навчальна дисципліна «Глобальні проблеми людства» забезпечує формування фахових компетентностей майбутніх вчителів географії [4, 9]: здатність використовувати систему наукових знань для організації навчальної діяльності у закладах освіти з урахуванням особливостей самого предмету (географії); застосовувати знання про сучасні досягнення у предметних областях, а також застосовувати міждисциплінарні підходи у навчанні географії; усвідомлювати сутність взаємозв'язків між довкіллям та суспільством, розуміти концепцію сталого розвитку та впроваджувати її засади у навчальному процесі, а також застосовувати базові знання з природничої та суспільної географії для формування розуміння причинно-наслідкових зв'язків та уміння їхнього застосування у професійній, соціальній діяльності.

Формування м'яких навичок здобувачів освіти у рамках курсу «Глобальні проблеми людства» відбувається шляхом конструювання практично-семінарських занять у проблемно-пошуковому аспекті, зосередження діяльності студентів на праці у малих групах, зацікавлення їх до проєктної діяльності, аналізу кейсів тощо.

Наприклад, у межах практичної роботи «Глобальні проблеми:

класифікація та наукові підходи до трактування» [3, с. 30-42] студенти працюють у малих групах над розробкою та побудовою графічної моделі класифікації глобальних проблем людства. Це дає змогу здобувачам освіти розвивати навички командної праці, креативності й оригінальності, критичного мислення.

При виконанні практичної роботи «Тематика глобальних проблем людства у доповідях провідних вчених світу» [3, с. 43-53] студенти критично аналізують одну з доповідей Римського клубу. За результатами аналізу укладають презентацію, яку доповнюють власними картосхемами, діаграмами, що доводять/спростовують головні тези наведені у доповіді. Це дає змогу розвивати у здобувачів освіти навички критичного аналізу й комплексного проблемного мислення, самопрезентації, ораторського мистецтва, технологічної грамотності.

У межах практичної роботи «Глобальна проблема війни і миру» [3, с. 54-60] студенти аналізують кейси розвитку військових конфліктів в одній із держав світу (джерело: «Wars in the Words», 2021) та укладають пропозиції-проекти їх розв'язання. Це сприяє формуванню навичок комплексного проблемного, просторового мислення і критичного аналізу, дизайн-мислення, соціальної відповідальності.

При вивченні теми «Глобальна проблема урбанізації», здобувачам освіти пропонується розробити та презентувати власні ідеї креативного висвітлення глобальної проблеми урбанізації у середній школі з застосуванням інформаційних технологій, напрацювань міжнародних аналітичних організацій, освітніх фондаций тощо [3, с. 62]. Виконання цього завдання розвиває у студентів креативність, оригінальність, ініціативність, соціальну відповідальність та технологічну грамотність.

У рамках вивчення теми «Проблема збереження здоров'я населення» [3, с. 78-86] студенти знайомляться з освітніми цифровими платформами «Освіторія», «Дія», «EdEra», «На Урок» на предмет висвітлення на їхніх ресурсах матеріалів про захворюваність населення світу і України та можливості їх застосування в освітньому процесі у середній школі. Це розвиває технологічну грамотність здобувачів освіти, сприяє зростанню їхньої соціальної відповідальності та прояву креативності.

Засвоюючи тему «Глобальна енергетична проблема» [3, с. 87-96]

студенти шляхом праці у малих групах опрацьовують кейси сценаріїв розвитку світової енергетики (джерело: «World Energy Issues Monitor», 2021) та означають місце у них України. Виконання завдання сприяє розвитку у здобувачів освіти навичок командної праці, лідерства, критичного мислення й аналізу, стресостійкості та гнучкості. Останні навички особливо необхідні для майбутньої професійної діяльності здобувачів освіти та формуються у рамках мозкової атаки, яка виникає у малій групі при обговоренні перспектив розвитку сфери енергетики держав світу.

Навичка соціальної відповідальності розвивається в студентів у процесі засвоєння теми «Глобальна екологічна проблема» [3, с. 97-104]: аналізуючи просторові відмінності індексу сталого розвитку людського потенціалу (*Sustainable Development Index*) й екологічного сліду (*Ecological Footprint*) здобувачі освіти усвідомлюють вразливість планети Земля, осягають деструктивний вплив людської діяльності, осмислюють безповоротність змін природного довкілля.

Наскрізне використання на практично-семінарських заняттях запитань для дискусії (Чому не можна залишатися осторонь глобальних проблем?, Чи готове суспільство до появи нового виду — Людина генномодифікована?, Як пандемія COVID-19 вплинула на рівень демократичних перетворень у світі? Чому її називають поліпандемією?, Чому посиленої актуальності набула проблема освоєння навколоземного простору та колонізації планет Сонячної системи? та ін.) дає змогу розвивати у здобувачів освіти аналітичне міркування та критичне мислення, генерувати підходи до розв'язання проблем, проявляти ініціативність та лідерські навички, вчитися працювати у команді, бути гнучким та стресостійким, розвивати емоційний інтелект та комунікативні навички.

Різномпланове поєднання методів навчання у рамках освітньої компоненти «Глобальні проблеми людства» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) забезпечує формування у здобувачів освіти як належної знаннєвої й професійної компетенції так і розвиток м'яких навичок. Останні є вимогою ХХІ ст. та забезпечують ефективний професійний розвиток особистості у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Абрамова О. В., Пуляк О. В., Терещук А. І. Формування м'яких навичок у здобувачів освіти через застосування тренінгових технологій // Вісник післядипломної освіти. 2021. Вип. 18 (47). С. 10-28. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/18_47_2021/pedagog/Bulletin_18_47_Pedagogika_Abramova_Puliak_%D0%A2ereshchuk.pdf
2. Книш М., Котик Л. Актуальні наукові підходи до трактування глобальних проблем // Grail of Science. 2022. № 20. С. 271-276.
3. Книш М., Котик Л. Глобальні проблеми людства: навч. посіб. Львів: Простір-М, 2021. 130 с.
4. Книш М., Котик Л. До актуальності викладання курсу «Глобальні проблеми людства» // Доктор філософії Олена Степанів: географ, краєзнавець, освітянин: матеріали міжнар. наук. онлайн-семінару. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022.
5. Котик Л. І. TED-виступ як можливість розвитку м'яких навичок студентів спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) // Географічні діалоги на перехресті практики і теорії: зб. матеріалів І Регіональної наук.-практ. конф. Івано-Франківськ: ПРИЕТ-ДІАС, 2021. С. 80-83.
6. Котик Л. І. До проблеми формування soft skills майбутніх вчителів географії // Інтеграція фундаментальних та прикладних досліджень в географічній, екологічній та хімічній освіті: зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. інтернет конф. Умань: Візаві, 2021. С. 78-82.
7. Мамчур О., Ванда І., Котик Л. Суспільно-географічні дисципліни: роль у формуванні професійних компетентностей // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : географія. Тернопіль: СМП «Тайп». № 2. (Вип. 39). 2015. С. 73-81.
8. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Кравченко К. О., Логвинова М. О. Формування soft skills у процесі підготовки географів у класичному університеті // Проблеми сучасної освіти. 2020. Вип. 11. С. 28-41. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/17636>
9. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Географія)» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/07/OPP-014_07-master-2022.pdf.

10. Писар Н. Концепція освіти упродовж життя: реалії економічного світу. 2021. URL: https://dut.edu.ua/ua/news-1-572-9142-koncepciya-osviti-uprodovzh-zhittya-realii-ekonomichnogo-svitu_kafedra-marketingu#_ftn2.

11. Ровенчак І. І., Котик Л. І. Актуальність викладання навчальної дисципліни «Геокультура і геоосвіта України» у вищій школі // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2021. Вип. 33. С. 69-77. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/17714>.

12. Сергеева Л. Професійне орієнтування: сучасний погляд та перспективи змін // Вісник післядипломної освіти. 2021. Вип. 17 (46). С. 146-160. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/17_46_2021/pedagog/Bulletin_17_46_Pedagogika_Sergeieva.pdf.

13. Knight P. T. The Half-Life of Knowledge and Structural Reform of the Education Sector for the Global Knowledge-Based Economy. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/318380821_The_Half-Life_of_Knowledge_and_Structural_Reform_of_the_Education_Sector_for_the_Global_Knowledge-Based_Economy.

14. Skills for Social Progress, 2015. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-for-social-progress-9789264226159-en.htm>.

15. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them, 2020. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them>.

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЗОБРАЖЕНЬ НА МОНЕТАХ КРАЇН ЄВРОПИ: ОПИС ТА ЗАСТОСУВАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ І ПОЗАШКІЛЛІ

Мисько В.З.

Кам'янець-Подільське позашкільне навчально-виховне об'єднання,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

myskovolodymyr68@gmail.com

Мисько Т.О.

Кам'янець-Подільський ліцей №17, м. Кам'янець-Подільський, Україна

myskotania357@gmail.com

Металеві грошові знаки – монети, практично з моменту свого виникнення почали використовуватись не лише за основною функцією

засобів розрахунку, але й як об'єкти колекціонування, наукового дослідження, носії певної інформації, тощо. Виник навіть певний науковий напрям, що вивчає історію походження та функціонування монет – нумізматику. Окрім того, багато грошових знаків мають ще й мистецьку цінність, над їхнім дизайном працювали справжні майстри, тому зовнішній вигляд деяких монет викликає справжнє естетичне задоволення [1].

Традиції розробки дизайну більшості монет світу мають краєзнавчу та країнознавчу спрямованість. На грошових знаках зображуються політичні та історичні діячі, видатні представники культури або типові представники населення країни. Також на них відбито різноманітні історичні та архітектурні пам'ятки, природні об'єкти, тварини і рослини, типові види господарської діяльності, історичні події, видатні події сучасності або недалекого минулого (наприклад, країни Євросоюзу, що випускають серії тематичних ювілейних та пам'ятних монет), тощо. Тому краєзнавчий та країнознавчий зміст зображень на монетах дозволяє використовувати їх як засоби навчання на уроках географії та заняттях гуртків туристсько-краєзнавчих напрямів [3].

Отже, монети є одним із найважливіших засобів наочності, які можна успішно використовувати в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) та позашкільній роботі. Їх можна застосовувати практично на кожному із етапів структури уроку чи заняття у позашкільних закладах: від актуалізації опорних знань та формування нових знань, умінь і навичок до узагальнення і систематизації навчального матеріалу, а також під час виконання дослідницьких робіт.

Гроші будь-якої країни по-своєму відображають її історію, у багатьох випадках – справжні шедеври мистецтва. Монети – і арена реалізації творчості художників, і відображення фізико- та суспільно-географічних процесів і явищ в країні, форм політичного устрою, природних умов і ресурсів. Розробка художнього дизайну більшості монет Європи мають краєзнавчий та країнознавчий характер. Зазвичай, на монетах європейських країн зображуються історичні, громадські і політичні діячі, відомі представники культури і мистецтва (художники, поети, композитори, письменники), найхарактерніші представники флори і фауни, населення країни тощо. Також на них відображено

різноманітні історичні та архітектурні пам'ятки, природні об'єкти, типові види господарської діяльності, історичні події, видатні події сучасності або історичного минулого. Краєзнавчий та країнознавчий характер зображень на монетах дозволяє активно використовувати їх як важливе джерело географічного пізнання та як нетрадиційні наочні засоби навчання [1].

З точки зору нумізматики Європу можна умовно поділити на 2 групи країн: країни Єврозони та країни поза межами Єврозони. Початково до Єврозони, яка нараховувала 11 країн, в яких євро, було введено 1 січня 1999 р. входили такі країни: Австрія, Бельгія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія і Франція.

Пізніше монети-євро ввели у 9 країнах: Греції (з 1 січня 2002 р.), Словенії (з 1 січня 2007 р.), Кіпрі (з 1 січня 2008 року), Мальті (з 1 січня 2008 р.), Словаччині (з 1 січня 2009 р.), Естонії (з 1 січня 2011 р.), Латвії (з 1 січня 2014 р.), Литві (з 1 січня 2015 р.) та з 1 січня 2023 р. – у Хорватії.

Є 4 країни, що не є членами ЄС, але можуть виготовляти власні монети Євро: Андорра, Ватикан, Монако, Сан-Марино. Монети мають загальний для всіх країн аверс та реверс із унікальним національним дизайном. Чотири карликові держави Європи, які використовують євро як національну валюту, також мають право карбувати монети із власним варіантом дизайну на лицьовій стороні [4].

Всі монети євро мають спільний реверс, який спроектував бельгійський дизайнер Лук Лаукс. Реверс показує номінал монети. Дизайн 1, 2 і 5 центових монет символізує місце Європи у світі (рис. 1).

Рис. 1. Дизайн євро-монет Естонії (початок обігу – 2011 р.)

Реверс 10, 20 і 50 центових монет показує процес інтеграції

держав-членів Євросоюзу (члени ЄС, що не входять в Єврозону, також зображені). Реверс монет номіналом 1 і 2 євро зображує Європу без кордонів. Всі монети містять на реверсі 12 зірок ЄС і рік випуску.

Кожна країна Єврозони карбує монети із власним унікальним дизайном аверсу. Він варіює від зображення одного і того самого малюнка на монетах всіх номіналів (наприклад, нідерландські монети) до специфічного дизайну для кожного номіналу (наприклад, італійські монети, французькі, грецькі монети тощо). Однак аверс всіх монет містить 12 зірок ЄС. Монети євро, так само як і банкноти, розроблялися за участі організацій, що представляли інтереси сліпих. Їх можуть використовувати як частково сліпі люди (бачать монету, але не можуть прочитати текст), так і повністю сліпі. Для цього по гурту монети нанесений спеціальний рельєф.

Більшість країн Єврозони віддає перевагу карбуванню монет із зображенням суспільно-географічних об'єктів. У таких країнах як Бельгія, Ватикан, Нідерланди, Іспанія, Монако, Люксембург на монетах зображені як правило їх монархи (королі, Папа Римський, герцог, князь). В ряді країн віддають перевагу зображенню національних символів (сучасні або старовинні герби) – у Португалії, Сан-Марино, Андоррі, Мальті, Латвії, Литві.

Більшість країн Єврозони віддає перевагу карбуванню монет із зображенням суспільно-географічних об'єктів. У таких країнах як Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Монако, Іспанія на аверсах монет зображені як правило їх монархи (король Бельгії Філіп I, король Віллем-Олександр, Великий герцог Люксембургу Анрі, князь Монако Альбер II, король Іспанії Філіп VI). В ряді країн віддають перевагу зображенню національних символів (сучасні або старовинні герби) – у Португалії, Сан-Марино, Андоррі, Мальті, Латвії, Литві. На деяких монетах зустрічаються відомі історичні постаті: правителі, політичні і державні діячі, композитори, поети, художники, лауреати Нобелівської премії (Вольфганг Моцарт, Берта фон Зуттнер, Данте Аліг'єрі, Мігель Сервантес, словенці П. Трубар і Франце Прешерн, грецькі діячі: Рігас Фереос, Іоанн Каподистрій, Елефтеріос Венізелос) [4].

У кількох країнах Єврозони віддають перевагу карбуванню монет із зображенням об'єктів природи (рослини, тварини, гірські масиви, сузір'я тощо). Найбільше фізико-географічних (природних) об'єктів

розміщено на євромонетах Німеччини (дубовий листочок та орел як символи країни), Кіпру (муфлон європейський), Андорри (козиця піренейська, гриф-ягнятник), Австрії (квіти тирлича, едельвейса і примули), Словаччини (пік Кривань, гірська вершина у Високих Татрах), Словенії (лелека, коні породи ліпізан, гора Триглав і сузір'я Рака).

Близько чотирьох місяців назад до цієї групи країн приєдналась Хорватія. Таким чином ця країна стала двадцятою країною, яка запровадила на своїй території єдину європейську валюту. Відповідно до місцевого законодавства, куна буде поступово виходити з обігу до 31 липня 2023 року. До введення євро, на усіх монетах цієї країни містились зображення рослин і тварин: кукурудза цукрова, виноград культурний, дуб черешчатий, тютюн звичайний, олива європейська, дегенія велебитська, соловей західний, тунець звичайний та медвідь бурий. На монетах в 2 євро зображено карту Хорватії, на 1 євро – куниця (тобто «куна»); на 50, 20 і 10 центах – відомий винахідник і фізик Нікола Тесла, а на одному, двох та п'яти центах зображені літери з алфавіту глаголиці. Максимальний (100%) відсоток зображень суспільно-географічних об'єктів на своїх монетах мають 16 країн, що становить майже 70% від усіх країн Єврозони [2, 4].

26 країн, що знаходяться поза межами Єврозони, розташовані в різних частинах Європейського континенту: від Ісландії до Туреччини, від Великої Британії до Казахстану (Табл. 1). Як і більшість країн Єврозони тут також віддають перевагу карбуванню монет із зображенням суспільно-географічних об'єктів. Серед країн, в яких на монетах повністю зображені такі об'єкти, процеси чи явища слід назвати: Білорусь, Казахстан, Азербайджан, Данію, Норвегію, Сербію, Туреччину, росію, Чехію, Швецію, Болгарію. На монетах цих країн зазвичай зображені національні символи (герби, елементи старовинних гербів тощо), відомі історичні постаті, промислові об'єкти, знакові історичні події.

У деяких країнах, що знаходяться поза межами Єврозони значну увагу приділяють зображенню представників флори і фауни на монетах своїх країн. Так, наприклад на усіх без виключення монетах Ісландії зображені об'єкти органічного світу країни: пухнаста береза, тріска,

мойва, орлан, бик та символи традиційного рибного промислу: скат, кальмар і креветка.

Таблиця 1

Характеристика зображень на сучасних монетах країн Європи, що розташовані поза межами Євросони

№ з/п	Країна	Офіційна назва валюти (або розмінна монета)	Кількість об'єгових монет в країні	Суспільно-географічні об'єкти, події, явища	% зображених суспільно-географічних об'єктів, подій, явищ	Фізико-географічні об'єкти, події, явища	% зображених фізико-географічних об'єктів, подій, явищ
1.	Азербайджан	гяпік	6	6	100	0	0
2.	Албанія	лек	6	5	83	1	17
3.	Білорусь	рубль	8	0	0	8***	100
4.	Болгарія	лев	8	8	100	0	0
5.	Боснія і Герцеговина	фенінг	7	5	71	2	29
6.	Велика Британія	фунт	8	5	63	3	37
7.	Грузія	ларі	8	5	63	3	37
8.	Данія	крона	6	3	50	3	50
9.	Ісландія	крона	8	0	0	8	100
10.	Казахстан	тенге	7	7	100	0	0
11.	Косово*	євро	-	-	-	-	-
12.	Ліхтенштейн**	-	-	-	-	-	-
13.	Молдова	лей	4	2	50	2	50
14.	Норвегія	крона	4	2	50	2	50
15.	росія	рубль	8	0	0	8***	100
16.	Північна Македонія	денар	6	1	17	5	83
17.	Польща	злотий	9	0	0	9***	100
18.	Румунія	бань (бан)	4	4	100	0	0
19.	Сербія	динар	5	5	100	0	0
20.	Туреччина	ліра	6	6	100	0	0
21.	Угорщина	форинт	8	4	50	4	50
22.	Україна	гривня	6	4	67	2***	33
23.	Чехія	крона	6	6	100	0	0
24.	Чорногорія*	євро	-	-	-	-	-
25.	Швейцарія	франк	7	0	0	7***	100
26.	Швеція	крона	4	4	100	0	0
Загальні (середні) показники			149	82	55	67	45

*Країни, які не входять в ЄС, але використовують євро без домовленості

**Ліхтенштейн карбує монети лише як ювілейні та сувенірні

*** На монетах Білорусі, Росії, Польщі, України, Швейцарії присутній рослинний орнамент

Складено за джерелами [5, 6, 7]

В країнах поза межами Євросони також віддають перевагу карбуванню монет із зображенням суспільно-географічних об'єктів.

Серед країн, в яких на монетах повністю зображені такі об'єкти, процеси чи явища слід назвати: Білорусь, Казахстан, Азербайджан, Данію, Норвегію, Сербію, Туреччину, Росію, Чехію, Швецію, Болгарію. На монетах цих країн зазвичай зображені національні символи (герби, елементи старовинних гербів тощо), відомі історичні постаті, промислові об'єкти, знакові історичні події.

Учням та вихованцям гуртків також цікаво буде ознайомитись із зображеннями на монетах Швейцарії рослинних орнаментів, що складені з різних видів рослин. На розмінних монетах цієї країни – рапенах та франках зображені стилізовані вінки: виноградної лози (5 рапенів), дубових листочків (10 рапенів), альпійських польових квітів (20 рапенів), дубових листочків та альпійських польових квітів (50 рапенів, 1 і 2 франки), квітів едельвейса – символу гір (5 франків) [4].

У деяких країнах, що знаходяться поза межами Єврозони значну увагу приділяють зображенню представників флори і фауни на монетах своїх країн. Так, наприклад на усіх без виключення монетах Ісландії зображені об'єкти органічного світу країни: пухнаста береза, тріска, мойва, орлан, бик та символи традиційного рибного промислу: скат, кальмар і креветка.

Під час вивчення тем «Загальна характеристика країн Європи» і «Економіко-географічна характеристика Великої Британії» з розділу «Європа» для десятикласників також буде цікаво дізнатись про обігову монету Великої Британії номіналом 1 фунт, на реверсі якої зображена корона зі зростаючими з неї трояндою, цибулею-пореем, будяками і конюшиною – символами частин країни (троянда Ланкастер – Англія; цибуля-порей – Уельс, чортополох – Шотландію, конюшина – Північна Ірландія. На аверсі монет Угорщини зображені: велика біла чапля, угорський ірис – один із символів нації, балабан – рідкісний вид великих соколів [4]. В навчальному курсі 10 класу «Географія: регіони та країни» використання обігових монет країн Європи сприятиме більш детальному ознайомленню із особливостями господарства, природних умов та культурного надбання певних країн та їх об'єднань, акцентуватиме увагу на відомих об'єктах, що вважаються їх візитівками.

Під час вивчення таких тем як «Економіко-географічна характеристика (ЕГХ) Німеччини», «ЕГХ Франції» та «ЕГХ Італії», або

занять гуртка «Фізико-географічне положення краю», «Природні комплекси», «Історико-культурні пам'ятки краю», «Історична та природна спадщина краю» вчителю географії та керівнику гуртка доцільно використовувати колекції монет євро вказаних країн та вітчизняні колекційні нумізматичні набори. Через різноманітні зображення на монетах, діти мали б можливість краще ознайомитись не лише із історичними й географічними особливостями країн, але й засвоїли б їх економічну, політичну і суспільну спрямованість. Все це створює в учнів відчуття повноти вивчення певної держави, її народу, історії та географічних особливостей [2].

Ефективне застосування монет дозволить дещо урізноманітнити форми і методи навчальної діяльності учнів, доповнити стандартний (усталений) хід уроку чи заняття новими елементами під час традиційного способу виконання практичних завдань. Деякі монети (євро Андорри, Ватикану, Словенії, Фінляндії), які мають яскравий, естетичний дизайн та цікаве художнє оформлення, можна розглядати як своєрідну художню мініатюру, що у свою чергу підвищує зацікавленість учнів до вивчення певної теми.

Використання зображень відомих історико-культурних об'єктів та творів живопису в географічній освіті виявляється важливим у зв'язку із можливістю формування естетичної обізнаності в сучасній молоді та привертання її інтересу до надбань національної та світової культури. Також відображення географічних об'єктів та явищ на грошових знаках розкриває багатогранність способів відображення картини світу та дає широкий простір для встановлення міжпредметних зв'язків [1].

Для формування економічної грамотності школярів також варто звертати їх увагу й на загальний дизайн та наявність обов'язкових компонентів монет. До таких компонентів відносять назву країни, назву грошової одиниці та її етимології, номінал, герб країни, гурт, метал монети тощо. Вчитель або керівник гуртка також можуть коротко зупинитись на видах металів для карбування монет (нейзильбер, алюміній, латунь, цинк, мідно-нікелевий і залізо-нікелевий сплави, срібло).

Висновки. Сучасний урок географії та заняття гуртка географічного спрямування неможливі без наочного навчання. Монети країн Європи, як важливий вид наочності сприяють створенню яскравих

образів та уявлень, допомагають дітям якісно засвоїти нові географічні знання. Пізнавальне і виховне значення застосування монет в закладах загальної середньої освіти та позашкільній роботі пов'язане із можливістю їхнього використання для виконання учнями різноманітних навчальних завдань, які сприятимуть підвищенню інтересу до географії, розвитку аналітичного та логічного мислення, формуванню картографічної культури, умінь систематизації даних.

Монети, перш за все, є глибоко географічні й легкодоступні для вивчення. Окрім того, різноманітні зображення на них мають не лише історичний і географічний характер, але й містять економічну, політичну і суспільну спрямованість. Все це створює відчуття повноти вивчення держави, народу, історії та географічних особливостей тієї чи іншої європейської країни.

Вдале використання монет на уроках географії та заняттях гуртка в повній мірі дозволить підвищити пізнавальний інтерес школярів до вивчення навчального предмету, забезпечити ефективне засвоєння навчального матеріалу, узагальнювати і систематизувати його та використовувати їх у практичній і дослідницькій діяльності.

Список використаних джерел

1. Байтеряков О.З., Деробас А.В. Грошові знаки як засоби навчання географії. Сучасний рух науки: тези доп. III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1-2 жовтня 2018 р. Дніпро, 2018. С. 22-24.

2. Байтеряков О.З., Донченко Л.М. Методика застосування грошових знаків в шкільному курсі «Географія. Материка і океани». Педагогічна інноватика : досвід та перспективи Нової української школи : кол. монографія / за заг.ред. А. М. Солоненка, І. А. Мальцевої, Л. Ю. Москальової, О. С. Арабаджи. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2019. С. 178-185.

3. Булава Л.М. Колекції монет на уроках географії// Географія та основи економіки в школі – 2005. № 6. – С. 49-51.

4. Мисько В.З., Мисько Т.О. Обігові монети країн Європи : історія, опис, систематизація, методика застосування на уроках географії. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : Збірник наукових праць. Вип. 33. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 30-40.

5. https://www.euro-coins.info/інформаційний_каталог_монет_Європи
6. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нумізматика>
7. https://uk.ucoin.net/Монети_світу

ДО НЕФОРМАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗДОБУТТІ ВИЩОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ: КЕЙС ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Моргацький В.М., Вужинська Г.В.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

Реформування вищої освіти в Україні з 2015 року заклало хороші умови для покращення системи надання освітніх послуг. Створення стандартів вищої освіти, впровадження у навчальному процесі освітньо-професійних програм (ОПП) укладає справді європейський підхід у здобутті освітніх ступенів бакалавра та магістра. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, як інституція, реалізує відповідну політику щодо покращення якості освітніх послуг і сприяє створенню належних умов для студентоцентричного навчання.

Спостерігаючи за особливостями навчального процесу, особливо в останні роки періоду карантинних обмежень під час поширення коронавірусної хвороби чи введення режиму воєнного стану, можемо відзначити, що студенти бакалаврату стали менш адаптованими до інтеграції у систему здобуття вищої освіти. Дистанційні методи навчання, спад рівня шкільних знань, складні соціально-психологічні умови нерідко мають демотивуючий ефект. Однак, останньому сприяли не тільки вище наведені обставини, але й загалом закладені прогалини у системі вищої географічної освіти протягом останніх десяти років. Мова йде про недостатньо швидку адаптивність географічних компетентностей до умов ринку праці в Україні, інерційність у застосуванні західних парадигм у науковій чи / та освітній діяльності, відсутність належної підтримки з боку уряду тощо [1, с. 69].

Комунікація зі студентами та викладачами дозволила нам спробувати виділити й узагальнити основні неформальні особливості та проблеми, що деструктивно впливають на суть і якість навчального процесу. Першочерговим питанням, яке цікавило нас, стала мотивація

здобувачів вищої географічної освіти. Виділимо серед них чотири ключові мотиви, а саме:

- бажання мати якісну профільну освіту в межах освітньо-професійної програми;
- сформувати власний людський капітал (дружнє або ж професійне середовище і нові соціальні зв'язки);
- виконувати «обов'язок» перед батьками чи близькими людьми;
- отримувати стипендію як винагороду за успішність (для студентів бюджетної форми навчання).

Також спробували з'ясувати особливості навчальної діяльності «типових» студентів та сприйняття ними самого процесу отримання освітніх послуг, адаптації їх до факультетського та загальноуніверситетського середовищ. Варто констатувати, що багато хто із студентів є абсолютно відірваними від розуміння освітнього процесу та функціонування закладу освіти. На це, певною мірою, впливає закладена у здобувачів система навчання «завдання-задача», адже передбачає лише виконання умов силабусу. Нерідко навіть без перцепції інтегрованості освітніх компонентів із програмними результатами навчання ОПП. Тобто більш схожа на пасивну модель взаємодії між учасниками освітнього процесу, що має умовний односторонній зв'язок у вигляді «отримувати лише подану інформацію, а не продукувати щось у спільному обговоренні / проекті». Неприйнятним є суто емоційне трактування студентами системи навчання, адже логіку часто базують на неформальній колективній угоді, а не на структурі ОПП чи силабусу конкретної освітньої компоненти. Вважаємо, що інколи проблемою стає сприйняття географічної науки лише крізь призму напрацювань львівської географічної школи. Студенти часто не розуміють не те що загальноєвропейський, а навіть і загальноукраїнський контекст розвитку. Суть наукової школи має зводитись до формування спільних поглядів, методологічних та методичних підходів щодо вирішення наукових проблем, однак не до певної «ізоляції» від перебігу процесів розвитку географічної науки та освіти.

Окремо виділимо проблеми у взаємодії викладачів та студентів, які стосуються як обов'язків, так і прав кожного із суб'єктів навчального процесу. Викладачі повинні повністю виконувати обсяг навчального

навантаження. Формувати у студентів уміння, знання та навички згідно затвердженого силабусу в межах ОПП з обов'язковим використанням сучасних методик для утвердження реальних компетентностей і задоволення об'єктивних потреб на ринку праці. Крім того, наставники мають провадити належну комунікацію для отримання здобувачами якісних освітніх послуг. Студенти ж повинні належно виконувати обов'язки згідно підписаного договору про надання освітніх послуг, мати належний рівень самодисципліни, поваги до всіх учасників освітнього процесу і бути цілком усвідомленими в своїй діяльності. Також важливо давати зворотній зв'язок, засвідчувати свої потреби в структурі визначених освітніх компонентів, пропонувати зміни до ОПП.

Доцільно зазначити й ключові нерозуміння між учасниками процесу, що деструктивно впливають на освітню діяльність. Зокрема, не всі викладачі належно формують навчальний матеріал і часто є немотивованими його змінювати у структурі курсів з року в рік. Деякі з них можуть мати проблеми з ефективним донесенням матеріалу, що призводить до зниження рівня засвоєння та/чи рівня мотивації студентів, особливо під час дистанційного навчання. Це стосується і застосування цікавих методичних прийомів, адже традиційно-інерційні лекційно-лабораторні форми занять не відповідають сучасним вимогам і стають причиною нездатності студентів застосовувати компетентності в реальному житті [1, с. 72]. Вважаємо, що значна кількість студентів бюджетної форми навчання не усвідомлює, що є здобувачами освіти за кошти платників податків, а не отримують освітні послуги «безкоштовно». Нерідко студенти і викладачі невдало формують особистий тайм-менеджмент. Існує проблема у роботі зі студентами, що поєднують працю з освітнім процесом. Часто результатом є зниження їх академічних досягнень, перевантаження і стрес, втрата мотивації до навчання та розвитку. На жаль, серед здобувачів освітніх послуг і надалі відсутнє розуміння безпосередньої відповідальності за свій вибір.

Отже, наявні неформальні проблеми, які недостатньо обмірковуються в офіційних і стратегічних документах розвитку університету чи його структурних підрозділів не свідчать про їх відсутність. У нових реаліях освітнього процесу в умовах карантинних обмежень чи обмежень воєнного стану існує потреба у переосмисленні

підходів до інтеграції студентського середовища до факультетської чи університетської діяльності. Зокрема, актуалізується і вдосконалення системи кураторства груп (а ще краще тьюторства), яка могла б нівелювати ці неформальні прогалини в освітньому процесі, що безпосередньо впливають на відносини в університетському середовищі.

Списки використаних джерел

1.Смаль В. В. Західні географи про вищу географічну освіту: досвід для України. *Український географічний журнал*, 2013. №2. С. 67-72

ОСНОВНІ МЕТОДИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В ГІМНАЗІЇ

Назаренко Т. Г.

Інститут педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

geohim@ukr.net

Фундатор народної школи в Україні Костянтин Дмитрович Ушинський, теоретично обґрунтував необхідність використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі та поклав початок практиці шкільного краєзнавства. Краєзнавство як педагогічне явище К. Д. Ушинський розглядав всебічно, вбачаючи в ньому могутній засіб вивчення Батьківщини. Саме він запропонував увести до навчальних планів початкових шкіл України предмет батьківщинознавство і педалював тезу: «успішним є навчання, яке здійснюється на базі краєзнавства» [5, с. 43]. Краєзнавчі розвідки, що велись визначними та небайдужими людьми України знайшли своє відображення й в шкільних програмах з географії.

Краєзнавча робота з географії найбільш ефективна тоді, коли має певну спрямованість, підпорядкована освітнім завданням, пов'язана з життям, а її методи відповідають віковим особливостям та інтересам учнів [4, с. 78].

Відома в Україні науковиця Ольга Володимирівна Заставецька була одним із ініціаторів введення курсу «Рідний край» у шкільну програму з географії і посилення в ній саме краєзнавчого матеріалу [2,

с. 97]. Її тези знайшли відображення в сучасній модельній навчальній програмі з географії для закладів загальної середньої освіти: «Одним з головних завдань шкільного курсу географії є формування в учнів цілісного географічного образу планети Земля, починаючи від вивчення рідного краю й держави та закінчуючи пізнанням глобальних закономірностей і процесів» [3].

Отже, краєзнавство – це наукова галузь, яка вивчає історію, культуру, географію, етнографію та інші аспекти життя певної території, регіону, краю чи місцевості [1, с. 110].

Розглянемо основні методи краєзнавчого характеру, що використовують на уроках під час вивчення шкільної географії:

1. Екскурсії. Є ефективним методом вивчення географії, оскільки дають можливість учням побачити на власні очі природні та культурні об'єкти, про які вони читають у підручнику чи інших джерелах інформації. Учні можуть бути залучені до підготовки екскурсій, наприклад, шукати цікаві місця для відвідування, виконувати завдання на місці та підготовлювати звіт про екскурсію.

2. Розповіді. Залучення до уроків географії гостей, які розповідають про свій досвід подорожей по різних куточках світу, допоможе учням краще зрозуміти світ та його географічні особливості, а також відкриє перед ними нові перспективи.

3. Проєкти. Створення учнями проєктів, що присвячені рідному краю, може стати дуже ефективним методом вивчення географії. Учні можуть досліджувати історію рідного краю, його природні ресурси та географічні особливості.

4. Наукові дискусії та дебати вчать учнів знаходити краєзнавчу інформацію та переконувати інших у її важливості через вміння вести наукову дискусію.

Довгий час основними інструментами при викладанні географії були паперові карти та географічні атласи, але з розвитком технологій і доступністю смарт гаджетів та Інтернету, зараз використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії в гімназії можна здійснювати у багатьох різних форматах, наприклад: віртуальні екскурсії, використання веб-сайтів, які пропонують вивчати географію у захоплюючому форматі Google Earth; графічні організатори, такі як Mind Maps або Concept Maps, можуть допомогти учням візуалізувати

інформацію, дозволяють побачити причинно-наслідковий взаємозв'язок між предметами; відеоуроки можуть бути використані для демонстрації концепцій та понять, що пов'язані з географією. Це дозволить учням бачити і чути інформацію в одному місці, що може зробити процес вивчення більш доступним та захоплюючим; інтерактивні географічні ігри, такі як GeoGuessr або Seterra, можуть бути використані для навчання учнів щодо розташування географічних об'єктів, їх назв та відносинам між ними; дискусійні групи; кругли столи, присвячені актуальній краєзнавчій проблемі тощо.

Основні краєзнавчі методи полягають у використанні місцевого матеріалу і практичного досвіду учнів як джерело для розширення знань про географію та підвищення мотивації до вивчення предмету в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Бенедюк В. В. Краєзнавство. Психолого-педагогічні основи краєзнавчої роботи. Л.: ВАЕ, 2005. – 110 с.
2. Заставецька О. В. Роль національно-культурних товариств у розвитку міжнародного туризму. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Географія. – Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – № 2 (35). – С. 96–100.
3. Модельна навчальна програма з географії 6-9 клас Запотоцький С. П., Карпюк Г. І., Гладковський Р. В., Довгань А. І., Совенко В. В., Даценко Л. М., Назаренко Т. Г., Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Нікитчук А. В., Яценко В. С., Довгань Г. Д., Грома В. Д., Горовий О. В. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Prirod.osv.galuz/Neohrafiya/Neohrafiya.6-9%20kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.22.pdf>
4. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання). Х.: ВГ «Основа», 2016. – 112 с.: іл., табл.. – (Серія «Бібліотека журналу «Географія»; Вип. 11 (155)). URL: <https://lib.iita.gov.ua/id/eprint/707431>
5. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К. 1983. – Т.1. С.43-103.

ПРО ГІМНАЗІЙНІ РОКИ СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО

Теліш П.С.

Львівський національний університет імені Іван Франка,

м. Львів, Україна

pavlo.telish@lnu.edu.ua

Степан Рудницький, (03.12.1877, Перемишль – 03.11.1937, ур. Сандормох (Карелія) – визначний український географ, фундатор новітньої української географії і картографії, академік ВУАН, дійсний член НТШ. Його життєвому шляху та освітньо-науковій діяльності присвячено чимало досліджень (В. Бірчак, 1943; В. Панейко, 1943; М. Дольницький, 1962; М. Дністрянський, 2000; Ю. Зінько, 1995; Я. Івах, 1995; М. Мушинка, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1994; І. Ранця, 2002; І. Ровенчак, 1991, 2002; О. Шаблій, 1993, 1994, 2001, 2003, 2004, 2007; П. Штойко, 1992, 1997, 1998, 2000, 2006) [1]. Протягом 2017-2019 рр. у київському видавництві “Темпора” виходить друком видання (в 5-ти книгах) “Степан Рудницький (1877-1937). Історія. Геополітика. Географія”. Однак, навіть попри таку значну кількість досліджень деякі періоди діяльності С. Рудницького залишаються дослідженими недостатньо. Тому завданням цієї публікації є період навчання С. Рудницького в гімназіях Тернополя та Львова.

Характер і світогляд людини багато в чому формується під час навчання у середній школі. Наприкінці ХІХ ст. у Галичині до середніх шкіл належали гімназії, реальні школи та вчительські семінарії. До тогочасних гімназій діти зазвичай вступали у десятирічному віці, де навчалися 8 років. Гімназії готували учнів до вступу до університету. Навчання у гімназіях було доступне для середньо- і малозаможних родин, а “матуральний” іспит (іспит зрілості) давав право вступу до вищих шкіл усієї Австро-Угорщини.

Тогочасна Галичина, як провінція посідала останнє місце в імперії, де наприкінці 1880-их рр. діяли 26 польських гімназій, і лише одна українська – академічна гімназія у Львові [2]. Майже не було українських шкіл і на Тернопільщині, однак національно-культурне

життя українців не згасало. Хоча й нелегко було українським дітям потрапити на навчання до польської гімназії, однак невелика кількість українців там навчалась. У польських гімназіях майже не було українського національного виховання, а вивчення географії (як зрештою, й історії) обмежувалося лише галицьким регіоном. Одним із таких закладів була тогочасна Тернопільська гімназія, яку заснували єзуїти за підтримки домініканців ще 1820 р, де викладання до 1868 р. вели німецькою, і лише згодом, польською мовами. Слід зазначити що українську гімназію у Тернополі відкрили щойно у 1898 році.

У 1887 р. Степан Рудницький вступив до першого класу цієї гімназії. На той час, це була польська гімназія, де окремі предмети було дозволено викладати по-українськи. За даними тодішньої урядової статистики у 1887 р. у восьми класах Тернопільської гімназії навчалось 593 учні, понад 63% з яких рідною вважали польську, 18% – руську (українську), 21 учень – німецьку мову. Схожим був і розподіл учнів за віросповіданням: 208 римо-католиків, 111 греко-католиків, 193 іудеїв. Директором гімназії у ті часи працював учитель фізики й математики, відомий згодом український педагог, доктор філософії, Северин Дністрянський (1839-1899). Українські вчительські сили налічували ще декілька відомих згодом імен: професори Віктор Загайкевич, Андрій Чичкевич, Едвард Харкевич, о. д-р. Василь Копитчак. Слід зауважити що у цій гімназії німецьку мову, історію та географію викладав батько гімназиста-першокласника, професор Лев Рудницький (1851-1898) [3].

Як свідчать тодішні урядові джерела вступити до першого класу гімназії можна було, успішно здавши вступні іспити, які зазвичай відбувалися 15-16 липня. Навчальний рік розпочався 3 вересня і завершився 14 липня урочистими Богослужіннями. З 27 жовтня по 2 листопада навчання було перерване по причині епідемії віспи з метою дезінфекції шкільного будинку.

У першому класі тогочасної гімназії у Тернополі (господар класу помічник вчителя, викладач німецької мови, історії та географії українець Микола Матіяш) навчання відбувалося 30 годин на тиждень. Тут вивчали релігію (2 год. на тиждень), латинську мову (8 год.), німецьку (6 год.), польську (3 год.), руську (українську) (3 год.) мови, географію (3 год.) за підручником “Короткий нарис географії для шкільного вжитку К. Беноні та Л. Татомира, (1886), математику (3 год.),

натуральну історію (2 год.). З курсу географії вивчали вступні поняття з фізичної і математичної географії, описи поверхні землі залежно від природних умов, нарис політичної географії з детальнішим вивченням Європи та виконували картографічні вправи. Крім цього з не обов'язкових предметів окремі учні вивчали історію рідного краю, французьку мову, каліграфію, співи та гімнастику [3].

План науки у другому класі не дуже відрізнявся від попереднього року (див табл.), географія і історія далі вивчалися як один навчальний предмет. Однак, географію тут уже вивчали за підручником “Geografia powszechna” авторства Болеслава Барановського і Людвіка Дзедзіцького, виданим у Львові в 1883 р. План навчання географії охоплював теми з фізичної й політичної географії Азії та Африки, природну зональність і гідрографію Європи, фізичний і політичний опис країв Західної і Південної Європи. Проводилися також картографічні вправи. З курсу історії учні вивчали історію Стародавнього світу.

У літньому півріччі 2 класу також була перерва у навчанні, яка тривала майже місяць з 6 травня по 1 червня 1889 р. Вона була спричинена епідемією заразної хвороби очей в учнів молодших класів гімназії. З невідомих причин змінився також і господар класу. Ним став працювати вчитель латинської й німецької мов, поляк Станіслав Шарга [4].

Після закінчення другого класу гімназії Степан Рудницький продовжив навчання у IV гімназії Львова. Очевидно, це було спричинено переїздом на нове місце праці його батька, що часто траплялося в гімназіях австро-Угорщини.

IV гімназія Львова вважалася польською. У 1890 р. тут навчалася 638 учнів, 579 з яких рідною уважали польську, 56 руську (українську), 8 німецьку. Схожий розподіл був і за віросповіданням: 434 римо-католики, 56 греко-католиків, 5 вірмен та 143 юдеї.

Перший навчальний рік С. Рудницького у Львові розпочався 3 вересня 1889 р. урочистим Богослужінням. Гімназія з часу свого створення у 1876 році працювала у приміщенні оо. Бернардинів на вул. Валовій, та у приватній забудові на вул. Личаківській, 3, та 10. Однак вже наступного року гімназію було перенесено до новозбудовного приміщення у дільниці “На Байках” на тодішній

вул. Нікоровича (сучасна вул. Бібліотечна, 2).

Учителі IV гімназії були переважно поляками. Директором гімназії тривалий період (1885-1903) працював відомий педагог Валенти Козьол. Тут також працювали відомий згодом геолог, зоолог, палеонтолог Марян Ломніцкі, педагог Мечислав Ямброгевіч, о. д-р. Стніслав Вісьньовскі. Варто також зауважити що у цій гімназії цього ж року почав працювати і батько гімназиста-третьоклсника [5].

План навчання у львівській гімназії мало чим відрізнявся від того, що був обов'язковим у Тернополі, за винятком того, що у цій гімназії руська (українська) мова не була обов'язковим предметом. Тут її викладав Юліан Дольницький. Крім руської мови надобов'язковими предметами були також історія рідного краю, французька мова, співи, рисунок, каліграфія, стенографія, гімнастика.

Згідно з розпорядженням Міністра освіти і визнань від 15 вересня 1890 р. гімназії значну увагу повинні були приділяти фізичному розвитку учнів. На виконання цього розпорядження учні четвертої гімназії повинні були шість годин на тиждень займатися гімнастикою. Окрім цього весною і влітку по середах і суботах у післяобідні години відбувалися мандрівки учнів разом з учителями. Як свідчить шкільна хроніка 18 травня 1891 р. відбулася велика прогулянка учнів у різні частини околиць Львова. Через велику кількість учнів їх було розділено на окремі групи, які відвідали Погулянку, Винники, Голоско, Білогорщу, Зимну Воду, Брюховичі та Зубру. Згодом схожі мандрівки учнів почали відбуватися щороку [6].

Наприкінці 1894 н.р. у всіх середніх школах Галичини запроваджено однакову шкільну форму.

Дня 5 червня 1894 р. учні гімназії взяли участь в урочистому привітанні архикнязя Кароля Людвіка, який прибув до Львова на відкриття Крайової виставки. Урочистості відбувалися на вул. Академічній, де учні вітали високого гостя разом з учнями інших навчальних закладів Львова.

У 1894 р. у випускному класі відбулася небуденна подія. Гімназію відвідав особисто тодішній Цісар Австро-Угорщини Франц Йосиф. Як свідчить гімназійна хроніка у програму урочистої зустрічі монарха включили і коротку вітальну промову восьмикласника С. Рудницького [7].

Освіта й виховання С. Рудницького у гімназійний період постали одним з визначальних, науково-пізнавальних та культурно-освітніх чинників, які сприяли формуванню його як справжнього українського патріота, видатного вченого, основоположника української географії.

Список використаних джерел

1. Академік Степан Рудницький / за ред. проф. О. Шаблія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2007. 408 с.
2. Кукурудза С., Турчинська О. Шкільна географія в Галичині в часи Степана Рудницького // Педагогічна думка. Львів, 2008. № 1. С. 15–22.
3. Sprawozdanie dyrekcji c.k. wyższego gimnazjum w Tarnopolu za rok szkolny 1888. Tarnopol: z drukarni Józefa Pawlowskiego, 1888. 102 s.
4. Sprawozdanie dyrekcji c.k. wyższego gimnazjum w Tarnopolu za rok szkolny 1889. Tarnopol: z drukarni Józefa Pawlowskiego, 1889. 111 s.
5. Sprawozdanie dyrektora c.k. IV gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1890. Lwow: nakładem Funduszu naukowego, 1890. 123 s.
6. Sprawozdanie dyrektora c.k. IV gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1890. Lwow: nakładem Funduszu naukowego, 1891. 97 s.
7. Sprawozdanie dyrektora c.k. IV gimnazjum we Lwowie za rok szkolny 1890. Lwow: nakładem Funduszu naukowego, 1895. 115 s.

ЗМІСТ

ПРОФЕСОР ОЛЬГА ЗАСТАВЕЦЬКА: ЖИТТЄВІ ВІХИ, НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Баран А.О. З ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ СПІВПРАЦІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ТА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ.....	5
Мариняк Я.О. НАУКОВА СПАДЩИНА ПРОФ. ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ.....	7
Стецько Н.П. ПОРУЧ З ВИДАТНОЮ НАУКОВИЦЕЮ – ОЛЬГОЮ ЗАСТАВЕЦЬКОЮ.....	13
Таранова Н. Б. НЕЗАБУТНІ СПОГАДИ ПРО ЯСКРАВУ ОСОБИСТІТЬ, ЧУЙНОГО ПОРАДНИКА І НАСТАВНИКА ОЛЬГУ ВОЛОДИМИРІВНУ ЗАСТАВЕЦЬКУ.....	21
Царик Л.П. ВКЛАД ПРОФЕСОРА ОЛЬГИ ЗАСТАВЕЦЬКОЇ У СТАНОВЛЕННЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ТНПУ.....	22

СУЧАСНІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ: МЕТОДИКА, ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Барановський М.О.ЧИ СТАНЕ ЗАХІДНА УКРАЇНА ЛОКОМОТИВОМ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ?	27
Baranova D. O., Lozynsky R. M. URBAN SUSTAINABILITY IN UKRAINE: NOWADAYS CONDITIONS AND ITS PERSPECTIVES.....	30
Ванда І. В., Котик Л. І. ПЕРВИННА МЕДИЧНА ДОПОМОГА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	35
Влах М. Р. МОВНА МОДА В СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ І НАУЦІ.....	41
Грицевич В.С. МОДЕЛЮВАННЯ ГЕОПРОСТОРОВОЇ МІНЛИВОСТІ В ЦЕНТРОГРАФІЇ.....	48
Гудзеляк І. І., Захарчук В. В. АТОМНА ЕНЕРГЕТИКА ЄВРОПИ У НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ.....	53
Дністрянський М. С., Дністрянський Т. М. СУПЕРЕЧНОСТІ ПОГЛЯДІВ НА МІСЦЕ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ОБЛАСТЕЙ Й ЕТНОГРАФІЧНИХ РАЙОНІВ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СУСПІЛЬСТВА.....	56
Захарова В. І., Петровська М. А. ОЦІНКА ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАНУ НАСЕЛЕННЯ МІСТА МИКОЛАЄВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	60

Колотуха І.О., Колотуха О.В. ГРОМАДСЬКИЙ РЕЙКОВИЙ ТРАНСПОРТ КИЄВА: СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ.....	63
Корчинська Ж. М. ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	68
Кузишин А.В., Поплавська І.В., Задворний С.І., Флінта Н.І., Царик П.Л, Пушкар Б.Т. КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ І ТУРИЗМУ ТНПУ: СИНЕРГІЇ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНОЦЕНТРИЗМУ ТА НОВАЦІЇ ПРОСТОРОВОЇ АНАЛІТИКИ.....	72
Мамчур О. І. ТИПІЗАЦІЯ КРАЇН ЯК МЕТОД СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЇНОЗНАВСТВА І РЕГІОНАЛІСТИКИ.....	78
Моргацький В.М. КАТЕГОРІЯ «ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК»: ДО ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВИХ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ТРАКТУВАНЬ.....	82
Лабінська Г.М. ПОТРЕБА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ.....	86
Лозинський Р. М. НОМАДОЛОГІЯ, РИЗОМА І ГЕОФІЛОСОФІЯ У ТВОРАХ Ж. ДЕЛЬОЗА ТА Ф. ГВАТТАРІ.....	91
Пугач С. О. ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ, ЯК ОБ'ЄКТ ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	97
Рудакевич І. Р. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУПЧИНЕЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	101
Федорець Р.Д. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕРЕЖІ СЕРЕДНІХ МІСТ УКРАЇНИ....	105

РЕГІОНАЛЬНІ ТА КРАЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Борсук Ю. В. ТРАНСПОРТНА ЛОГІСТИКА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	109
Брінджак Н. І., Заблоцький Б. В. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ЧОРТКІВСЬКОМУ РАЙОНІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	114
Влах М. Р., Зизень І. Д. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	119
Дем'янчук П.М., Свинко Й.М., Дем'янчук І.П. ПРО МАЛАКОФАУНУ МІОЦЕНОВИХ ВІДКЛАДІВ ЯРУ ЖАБ'ЯК.....	125
Котик Л. І ПРІОРИТЕТИ І ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ КОЗІВСЬКОЇ ТГ: ТУРИЗМ.....	135
Недря Т. В. НАДЗБРУЧАНСЬКІ СЕЛА – ДОЛЯ ПОДІЛЕНА НАВПІЛ.....	141
Парацій В. М. ПРО ПЕДАГОГІКУ ТА КРАЄЗНАВСТВО: З ДИДАКТИЧНОГО ДОСВІДУ БЕРЕЖАНСЬКОЇ	

ГІМНАЗІЇ (КІН. ХІХ СТ. – 1939 Р.).....	146
Питуляк М.Р., Долопікула Г.М. ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЙ ЛІСІВ ДП «БЕРЕГІВСЬКИЙ ЛІСГОСП».....	151
Чорна Л. В., Гуменюк Г.М. РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ.....	155

ГЕОЕКОЛОГІЯ ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

І.М. Барна. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ.....	159
Войтків П. С., Іванов Є. А., Дзядик П. М. СУЧАСНИЙ СТАН ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ЧЕРВОНОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	163
Герасимчук В.Є., Сивий М.Я. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЗОВИХ РОДОВИЩ УКРАЇНИ.....	169
Єрмакова Т.А. АНТРОПОГЕННИЙ ВПЛИВ НА КАРСТОВІ ФОРМИ РЕЛЬЄФУ ТЕРНОПІЛЛЯ.....	173
Койнова І. Б., Герман А. В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОГО РЛП «ЗНЕСІННЯ» В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН.....	179
Кузик І.Р. СТРУКТУРА ВОДОКОРИСТУВАННЯ ВОДОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЛЯНКИ РІЧКИ ЗБРУЧ.....	184
Кульчицький Р.Р., Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б. ЕКОЛОГІЧНИЙ БРЕНДИНГ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ.....	189
Міхелі С. В., П'ясківська А. Ю. ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН РІЧОК УКРАЇНИ.....	192
Підховна С. М. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТЕЖКИ НА ТЕРИТОРІЇ ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ «ЛІСОВА ПІСНЯ».....	197
Таранова Н.Б., Кільчицький І.В. МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ЗМІНИ ІНТЕНСИВНОСТІ РУХУ ПІВНІЧНО-АТЛАНТИЧНОЇ ТЕЧІЇ НА КЛІМАТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ.....	200
Таранова Н.Б., Кусяк М.А. АНАЛІЗ ЗМІН ТЕМПЕРАТУРНОГО РЕЖИМУ СЕРЕДНЬОЇ, МІНІМАЛЬНОЇ ТА МАКСИМАЛЬНОЇ ТЕМПЕРАТУРИ ЗА РІК, СЕЗОН ТА МІСЯЦЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	210
Чеболда І.Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ....	219

РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ

Альтгайм Л.Б. ЗАМКИ ГАЛИЧИНИ – НАЙПРИВАБЛИВІШІ ЕКСКУРСІЙНІ ОБ'ЄКТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	224
--	-----

Вичівський П.П., Польова Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ІВЕНТІВ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА ТА ПОЛЬСЬКИХ В УКРАЇНІ – ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	228
Гавришок Б. Б., Клапоушак І. Д. КОСТЕЛИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ПАМ'ЯТКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА АТРАКТИВНІ ОБ'ЄКТИ САКРАЛЬНОГО, ПІЗНАВАЛЬНОГО Й НОСТАЛЬГІЙНОГО ТУРИЗМУ.....	231
Грухіна Т.Я. ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКСКУРСІЇ В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	236
Дударчук К.Д. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	241
Жук Ю. І., Лемега Н. М.ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	244
Зузяк Н. В, Куца І. В. АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ГЕОТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛОНІНСЬКО-ЧОРНОГІРСЬКОГО МАСИВУ.....	249
Костик Н. А., Лозинський Р. М. ЕНЕРГЕТИЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В ТУРИСТИЧНИХ МІСТАХ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВОВА).....	254
Мальська М. П., Зінько Ю. В., Горішевський П. А. СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ У ПАНДЕМІЧНО-ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	257
Новицька С.Р., Янковська Л.В. ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ ПО ТЕРИТОРІЇ ПЕРСПЕКТИВНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ “СЕРЕДНЬОСЕРЕТСЬКИЙ”.....	262
Озява О., Стецький В. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	265
Паршин Л.А. МОЖЛИВОСТІ ПОДІЄВОГО (EVENT) ТУРИЗМУ ЯК СКЛАДОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЕТНОТУРИЗМУ.....	269
Періг Т. В., Кушнір Л. П., Терлецька О. В. ТУРИСТИЧНИЙ РОЗВИТОК КУРОРТНОГО СЕЛИЩА БРЮХОВИЧІ ПОБЛИЗУ ЛЬВОВА.....	272
Польова Л.В., Вичівський П.П. РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	275
Semehen O. O. THE MAIN WAYS OF OPTIMIZING THE RECREATIONAL AND TOURIST INDUSTRY OF KHMELNYTSKYI REGION.....	278
Смирнов І.Г. ТУРИЗМ У СТИЛІ РЕГІ: ГЕОГРАФІЯ, РЕЛІГІЯ, МУЗИКА.....	281

Філюк С.М. МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	287
Яроменко О.В. ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА В СИСТЕМІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РІВНЕНЩИНИ.....	291

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА. VARIA

Байтеряков О.З. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	296
Варакута О.М. ОСВІТНІ ВИМІРЮВАННЯ ОЧІКУВАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ГЕОГРАФІЇ ЗАСОБАМИ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ.....	300
Грицевич В.С. МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ШКІЛЬНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЕКСКУРСІЙ НА ОБ'ЄКТИ ВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ.....	306
Гудзеляк І. І. ВИВЧЕННЯ РОСІЇ ЯК ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ.....	308
Yevdokymov S. CONSTRUCTION OF ARTIFICIAL NEURON NETWORKS ON THE BASIS OF THE MOTIVATION THEORY OF SOCIAL STUDY FORMED FROM CHILDHOOD.....	311
Котик Л. І. ФОРМУВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У РАМКАХ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА».....	313
Мисько В.З., Мисько Т.О. ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЗОБРАЖЕНЬ НА МОНЕТАХ КРАЇН ЄВРОПИ: ОПИС ТА ЗАСТОСУВАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ І ПОЗАШКІЛЛІ.....	319
Моргацький В.М., Вужинська Г.В. ДО НЕФОРМАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗДОБУТТІ ВИЩОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ: КЕЙС ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	328
Назаренко Т. Г. ОСНОВНІ МЕТОДИ ВИКОРИСТАННЯ КРАСЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В ГІМНАЗІЇ.....	331
Теліш П.С. ПРО ГІМНАЗІЙНІ РОКИ СТЕПАНА РУДНИЦЬКОГО.....	334

**Збірник наукових праць
за матеріалами**

Всеукраїнської науково-практичної конференції

**«ПРОФЕСОР ОЛЬГА ЗАСТАВЕЦЬКА - ВЧЕНА,
ПЕДАГОГ, ОРГАНІЗАТОР ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ»
(до 70-ої річниці від дня народження вченої)**

27 квітня 2023 року, м. Тернопіль, Україна

Матеріали друкуються в авторській редакції. За точність викладеного матеріалу
відповідальність несуть автори

Комп'ютерна верстка : *Тарас Заставецький*

Контактна інформація організаційного комітету:
46018, Україна, м. Тернопіль, вул.Кривоноса, 2, географічний факультет,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
E-mail:zast.lesia@gmail.com